

ЮБИЛЕЕНЪ СБОРНИКЪ

НА

СЛАВЯНСКОТО ДРУЖЕСТВО

ВЪ БЪЛГАРИЯ

1899 — 1924

ИЗДАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА „БАЛКАНЪ“ — 1925

Въ настоящия сборникъ сж помѣстени следнитѣ снимки и табла:

1. Настоятелството на Слав. д-во презъ юбилейната 1924 год. (стр. 1).
2. Настоятелството на Слав. благотворително д-во въ България презъ 1910 год (стр. 16-17).
3. Председателитѣ на Славянското д-во отъ 1899 до 1924 год. (стр. 48-49).
4. Царь Симеонъ български всрѣдъ придворнитѣ книжовници — картина отъ А. Муха (стр. 96-97).
5. Настоятелството на Славянското д-во презъ 1921—1923 год. (стр. 144-145).
6. Основатели на Слав. благотвор. д-во въ България 1899 г. (стр. 176-177).

31.8
27
II-8.124
II 1841

ЮБИЛЕЕНЪ СБОРНИКЪ

НА

СЛАВЯНСКОТО ДРУЖЕСТВО

ВЪ БЪЛГАРИЯ

1899 — 1924

ИЗДАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА „БАЛКАНЪ“ — 1925

С. С. Бобчевъ

Председателъ на Славянското Дружество.

Славянското дружество преди двайсетъ и петъ години и сега.

Бѣгълъ погледъ къмъ изминатото. — Рождение
и развитие на Дружеството: съставъ преди и
сега. — Целъ. — Изданията на Дружеството.

Двайсетъ-и-петгодишна работа на всѣко културно дру-
жество е едно достойно за отбелѣзване явление; но дваде-
сетъ-и-петгодишната непрекъснатата, последователна, упорита
работа на Славянското Дружество, при най-тежки условия,
не може да не извика удивление. Защото — това е единъ
подвигъ.

Азъ си споминамъ като день-днешенъ, какъ се появи,
какъ се развиваше, какъ си пробиваше пътъ това многоза-
служило учреждение. Неговитѣ основатели бѣха предимно
учители, общественици, търговци и занаятчии. Неговъ първи
вдохновителъ, покровителъ и почетенъ председателъ бѣше
единъ бележитъ иерархъ на Българската черква: Кли-
ментъ (преди Василь Друмевъ, прочутъ писателъ). Между
неговитѣ първи председатели блести името на Ивана Ва-
зовъ. Между първитѣ настоятелствени членове се забелѣ-
ватъ имената на следнитѣ лица: П. Мандушевъ, Д. Яб-
лански, С. Лафчиевъ, Проф. В. Златарски, Петъръ Генчевъ,
Климентъ Спространовъ, Ива. Д. Ивановъ, Влад. Шакъ и др.

Уставътъ, който си съставиха неговитѣ основатели
(преди 15 години) е същиятъ и днесъ. Тоя уставъ чертае ед-
на високо чужда, благородна и културна целъ: помощъ на
нуждающитѣ се славяни — лица или колективности, особе-
но въ време на общи и извънредни бѣствия, — работене
„за поддържане културни връзки на братска солидарностъ
между славянскитѣ народи“. Уставътъ не е измѣненъ и до
сега, освенъ въ това, че Дружеството въ едно отъ своитѣ го-
дишни събрания реши да постави за главна — и въ всѣки
случай предимна — своя целъ: културната деятелностъ, а не
благотворителната, имайки предъ видъ, че у насъ се появи-
ха и действуватъ редица благотворителни.

Въ невѣроятно скромни обстановка се роди Славянското Дружество. То броеше десетки членове. То не можеше да наеме една отдѣлна стаичка за заседания на управителното си тѣло. То правѣше своитѣ първи събрания въ кътове, които нѣкои отъ членоветѣ му можаха да даватъ или намѣрятъ. Но начинатели и продължителни не се отчайваха. Тѣ вѣрваха, че дѣлото имъ е много полезно, че задачата имъ е въ висша степенъ важна, че за една подобна работа се изисква не шумъ, а неуморима, продължителна работа. Тѣ вѣрваха, работиха споредъ силитѣ си и . . . сполучиха.

Труденъ, много труденъ бѣше прощивалникътъ на Дружеството — следъ рождението му. Имаше моментъ, когато настана криза, извънредно тежка, когато то най-милко трѣбваше да се закрие, защото се усети голѣма мъжнотия, въ чии рѣце . . . се повѣри ръководството на Дружеството. Никому не се щѣше да поеме единъ такъвъ тежъкъ товаръ. Всѣки имаше своето занятие . . . а се извиняваше съ нѣмане време. . . За добра честь, тя мина благополучно. Намѣриха се смѣли, вѣрующи, ако и претоварени въ своя работа общественици, които се решиха да понесатъ тежко бреме на слаби плещи. . . носиха и изнесоха дѣлото благополучно до днесъ. Всичко това — благодарение на тѣхната вѣра, че вършатъ една много полезна служба. . . Между тѣзи подвижници нека поменемъ имената на нѣкои покойници:

Софийский Митрополитъ Партений (председатель въ 1901 год.).

Стефанъ Костовъ (дългогодишенъ подпредседатель).

Д-ръ П. Ореховицъ (също)

Д-ръ Стефанъ Сврафовъ (също)

Илия Куртевъ (председатель въ 1899 год. и основатель).

Иеродияконъ Игнатъ Рилски (основатель).

Юрданъ Наумовъ (също)

Ст. Дуковъ (също)

Петъръ Генчевъ (дългогодишенъ учителъ и главенъ секретаръ въ Министерството на Нар. Просв. — основатель).

Генералъ Радко Димитриевъ (основатель)

Генералъ Вълнаровъ (членъ)

Петъръ Мусевичъ Бориковъ (също)

Може би пропускамъ нѣкое заслужило име. Извинявамъ се за това. Дружеството се замогна по-особено следъ 1902 г. по време на председателството на Иванъ Визовъ, който обаче се оттегли скоро (1903 г.) и на негово мѣсто се избра пищециятъ тѣзи редове, отъ тогазъ постоянно и редовно избираенъ за председателъ. Отъ десетки (57 въ 1899 год.) неговитѣ членове скоро нараснаха на около 600, презъ 1903 станаха 900, въ 1909 г. 1650; тѣ намалѣха въ време на войнитѣ до 860, но отсетне се засилчиха и растѣха poste-

пенно и постоянно: въ 1920 година тѣ бѣха 1900, сега около 3,000¹⁾).

Преди двадесетъ и петъ години Дружеството нѣмаше една стрѣха да се подслони, сега то има единъ свой собствена домъ на най-хубавото и централно мѣсто на града, редомъ съ Народния Театъръ и Търговско-Индустриалната Камара, на улица Славянска. Въ този свой домъ Славянското Дружество е давало и дава убѣжище на много други културни организации, които сж лишени отъ свои помѣщения. То разполага вече съ особена читалня и съ единъ салонъ, гдето ставатъ презъ недѣля славянски срещи, които събиратъ съчувственици на сериозни беседи и размѣна на мисли за славянскитѣ работи.

Ако преди даайсетъ години Дружеството нѣмаше нито десетина книги въ Библиотеката си, днесъ тя е обширна, има всички съчинения на по-виднитѣ славянски писатели, почти всички по-главни славянски списания, които се занимаватъ и съ славянството.

Дружеството има три издания, които сж неговата гордостъ: „Славянски Гласъ“, периодическо списание по текущитѣ въпроси на славянски свѣтъ; „Славянска Библиотека“, въ която се печататъ по-завършени очерки по славянската културна и книжовна история; „Славянски календаръ“ — единъ истински „алманахъ по славянскитѣ въпроси“. Това е ежнь заравъ триножникъ, върху който се строи културно дѣло: запознаване съ славянскитѣ народи, намѣрване точка на сближаване и, което е най-важното, изтъкване основната мисль на управителното тѣло на Дружеството, че „каквото и да правятъ славянскитѣ народи, нийкой отъ тѣхъ не може добрува при нещастieto и неволитѣ на други славянски народи“.

II.

Какъ е разбирало и изпълнявало Дружеството своята задача? — Еднакво братско отношение къмъ всички славяни и славянски народи — никакъвъ панславизъмъ, никаква бойна политика.

Скромната обстановка, при която Славянското Друже-

¹⁾ Днешниятъ съставъ на Настоятелството на Славянското Дружество е: председателъ проф. С. С. Бобчевъ, подпредседатели професоритѣ П. Абрашевъ и Д-ръ В. Н. Златарски, секретаръ Г. Г. Губидѣликовъ, кочешникъ П. Данакиловъ, домакинъ зап. генералъ Н. М. Ивановъ, библиотекаръ Н. Бижевъ, съветници: зап. генералъ Нв. Русевъ, протопрезвитеръ проф. Д-ръ С. Цанковъ, Г. Цѣтлинковъ (нач. отд. въ М-вото на външи работи), Д-ръ Н. Колушевъ (депутатъ), Д. Добревъ. Делегирани — членове: отъ Редакцията на „Слав. Гласъ“ Д-ръ Н. Бобчевъ и отъ разнитѣ комитети: г-жа Елена Чандалова, Георги Киселовъ и Хр. Буровъ.

ство почна своята работа, не се мѣни и въ културната му дейтелностъ. То никога не се домогна до ролята на нѣкакъвъ преобразователь, да прави нѣкакви превръщения въ славянската областъ, да измѣня славянската душа, насоката на славянската мисль, междуособнитѣ отношения на славянскитѣ народи, сложили се истрически подъ въздействието на внезапни или еволюционни процеси. То се задоволяваше съ изучаване на поменатитѣ душа, мисль, насока, съ една речъ съ реалното положение на славянитѣ.

Славянското Дружество бѣше съвсемъ скромно въ своитѣ културни проповѣди, учения, и, ако може да се каже, въ своята идейна пропаганда. То не подражаваше на никакви предвзети ми ли, или тенденции. Като чисто българско въ добавъкъ, оталѣчено отъ всѣкаква практическа политика, Славянското Дружество, се ограничаваше само въ културно-книжковната си, явна за всѣкиго, работа. То не е поддържало никога каквито и да било политически връзки съ единъ славянски народъ противъ други, нито е изказвало съчувствия на кого и да било отъ славянскитѣ дейци или или организации за потѣпкани права на други славянски народъ; то не е било никога изключително русофилско, чехофилско или сърбофилско. То е било винаги — аполитично, неутрално, самостоятелно, българско славянско дружество. И това личи, вижда се въ всичкитѣ негови стѣпки, писания, обнародвани статии и ки ги. Тоя характеръ на Славянското Дружество му е припознатъ отъ всички добросъвестни изследователи на неговата двадесетъ-и-петъ годишна дейтелностъ.

Никакъвъ панславизъмъ, нито месиянизъмъ не е навѣрилъ мѣсто въ срѣдята на Дружеството, ако такъвъ нѣкога се е появявалъ гдето и да било. То не е имало освенъ научни, книжовни, културни връзки съ Львовъ, Краковъ и Москва, съ Прага и Петроградъ, съ Бѣлградъ и Варшава, съ Загребъ и Любляна.

Ние сме били еднакво братски настроени къмъ руси и поляци, къмъ чехи и словаци, къмъ сърби и хървати, къмъ черногорци и словенци. Вземете нашия „Славянски Гласъ“ за цѣли дванадесетъ години преди свѣтовната война. Погледнете неговитѣ статии, статии на редакция и сътрудници, вижте какъ на всѣка страница се носи единъ духъ, една обща любовъ, еднаква къмъ всички славяни безъ изключение, какъ се защищаватъ словацитѣ отъ нападѣтелната и поглѣтителна политика на маджаритѣ, какъ симпатично се излагатъ борбитѣ на хърватитѣ за човѣшки и конституционни права, какъ красноречиво се защищава борбата на чехитѣ за родния имъ езикъ, най-после какъ съчувствено се излагатъ естественитѣ права на поляцитѣ и въ третѣ държави, между които бѣше подѣлена Полша. Не може да се отрече, че разни сътрудници сж давали и разни оценки и

възгледни върху славянската взаимност, но тукъ е важна нотката, тона, насоката на книжовната работа въ изданията и въобще деятелността на Дружеството.

Всѣки, който обективно проучи общественокултурната работа на Дружеството, ще забележи, колко се е пазила, сѣкашъ планомѣрно, еднаквостта въ славянскитѣ отношения. Той ще види, какъ „Славянски Гласъ“ внимателно търси и отбелѣзва творческия гений у всички славянски народи (Гоголь и Пушкинъ, Тургеневъ и Толстой, Словацки, Красински и Сенкевичъ, Люд. Гай и Бабичъ-Джалски, Светоп. Чехъ и Върхлицки, Досит. Обрадовичъ, Змай Ивановичъ и Ашкерцъ, Хурбанъ Вайански и Павелъ Орсагъ - Звездославъ). Ний посочваме тѣзи имена, които ни попадатъ веднага подъ око при едно отваряне страницитѣ на „Славянски Гласъ“ или „Слав. Календаръ“ отъ 1902 до 1914 год., та и по-сегне.

Когато е ставало дума за изборъ на почетни членове отъ славянскитѣ народи, ръководили сме се отъ възвишеното начало на Хомякова — „всѣ велики, всѣ свободни“. И между тѣзи членове, съ които се украсява и гордѣе Дружеството, ние имаме и руси, и поляци, и чехи, и словаци, и сърби, и хървати, и словенци, и лужишки сърби.

III.

Свѣтлата страница въ живота на Дружеството: Славянскиятъ Съборъ отъ 1910 година. — Делегати и гости. — Съвещания и резолюции. — Програма за бъдещето.

Въ миналия животъ на Славянското Дружество има една сияйна дата: 1910 год. Тогазъ въ София бѣше с канъ и се състоя единъ Славянски съборъ, на който се явиха представители отъ всички краища на славянския свѣтъ. На този съборъ се запознаха за първи пѣтъ много видни учени слависти и общественици, размиѣниха се мисли по текущитѣ научни, публицистични и културни нужди на славянитѣ и се начерта програма за дългогодишна работа. Който прегледа отчета за този съборъ, изпаднѣ отъ Славянското Дружество въ България, ще види, какъвъ мораленъ подемъ бѣ обхваналъ въ това време българското интеллигентно общество, ще види, какъ цѣлата българска интеллигенция, въ лицето на най-виднитѣ си представители, е участвувала на събора съ пълно съчувствие. И не можеше да бжде иначе: гости на България бѣха ученитѣ професори: П. Е. Казански, Т. Д. Флорински, акад. В. М. Бехтеревъ, В. Н. Сиротининъ, П. А. Кулаковски, Ив. Сав. Пальмовъ, А. Л. Погодинъ, общественици и публицисти — А. И. Гучковъ, А. А. Стаховичъ, генер. Н. Р. Овсяный, А. А. Башмаковъ; малорускитѣ об-

щественици и публицисти Н. П. Глебовици, Д. А. Марковъ, Д. Н. Вегунъ; поляцитѣ — нато почетни гости — д-ръ Тад. Грабовски, д-ръ Чарновски, д-ръ Михайловски, Станиславъ Коситски; чехитѣ: проф. д-ръ Иржи Поливка, Фр. Таборски и общественицитѣ-публицисти — Д-ръ К. Крамаржъ, В. Клофачъ, Иос. Холечекъ, Д-ръ Антонинъ Хайнъ, Богданъ Павлу, Д-ръ Иосифъ Шайнеръ, Янъ Хейретъ, Карелъ Грошъ — кметъ на Прага, Д-ръ Врат. Черни; словачитѣ: Светозаръ Хурбанъ Вацки, Антонинъ Шефликъ; сърби: проф. д-ръ Божидаръ Марковичъ, Павле Поповичъ, Коста Стояновичъ, М. Драшновичъ, Д-ръ Радованъ Кошунчъ и писателтъ-поетъ отъ Далмация Д-ръ А. Тресичъ Павичичъ. Славянския съборъ бѣше си избралъ за почетенъ председателъ Д-ръ Карелъ Крамаржъ, а за председателъ — председателя на Славянското Дружество въ България С. С. Бобчевъ.

Къмъ славянския съборъ въ София и неговитѣ културни съвѣщания се прибавиха и нѣколко конференции и съвѣщания отъ професионаленъ характеръ:

Конгресъ на славянскитѣ журналисти, на който почетенъ председателъ бѣше избранъ Иос. Холечекъ; Всеславянска Лѣкарска конференция, подъ председателството на Д-ръ Б. Беронъ; съборъ на славянскитѣ пчелари, подъ председателството на Г. Геѣговъ.

Славянскитѣ съборъ въ София бѣше позаравенъ отъ много поканени, но не могли да се явятъ славянски знаменитости, писатели, професори и учени: В. И. Ламански, В. А. Францевъ, Г. Идьинский, П. А. Зоболотский, ген. Влад. Гурко, ген. Паренсовъ, проф. Н. Ястребовъ, проф. Д-ръ Люборъ Нидерле, проф. К. Кадлецъ (Прага), проф. М. Мурко (Грацъ), Югославянската академия, професоритѣ Шуржинъ и Спевецъ (Загребъ), отъ Бѣлградската община, отъ акад. В. Ягичъ (Виена), отъ Анатолъ Лероа Болйо и А. Шерадамъ (Парижъ) и Едмонъ Пикаръ (Брюкселъ).

Графъ Левъ Николаевичъ Толстой се присъедини къмъ участницитѣ на Събора чрезъ едно дълго послание изъ Отрадное (Русия), въ което изтъква мисълта, че той държи на „религиозното единение, че той се отнася отрицателно къмъ племенния и народния патриотизъмъ“, но въ всѣки случай „хората, къмъ които се отнася за него сж по-близки отъ хората на другитѣ народи“ и, най-сетне, вѣрва, че „основата на всеобщото религиозно единение ще бжде възприета преди всички други народи въ християнския свѣтъ, отъ народитѣ на славянското племе“)

Рефератитѣ, четени въ заседанията на събора и разискванията въ общитѣ и секционнитѣ събрания, съдържаха ценни мисли и мнения, които се завършваха съ резолюции: за уреждането на общеславянско научно и културно единение (докладъ на акад. Бехтеревъ) за уреждане славянския кнн-

жарски пазаръ (реф. Фр. Ховорка), за всеславянски речникъ (проф. А. Теодоровъ—Баланъ), за славянска енциклопедия (проф. В. Цоневъ), за съставяне Кеталогъ на популярни славянски книги за народни библиотеки, за съставяне Славянска научно-историческа терминология, за организация на славянскитѣ пазари, за взаимно сношение съ славянскитѣ академии и научни дружества, за общославянски съборъ на славяноведитѣ, за образцова славянска антология, руския езикъ да служи за езикъ на общославянскитѣ сношения; за взаимна размѣна на славянски публикации между университетскитѣ преподаватели; за безпрепятствено приемане на млади славяни въ славянскитѣ университети, за пром-художествена изложба и славянска банка. Тѣзи и други резолюции съставяха една система, една програма за осъществяването на която оставаше да се работи години и десетолѣтия¹⁾. Осъществяването се почна: между българи, сърби и хървати се почна едно усилено общуване, което има своя отгласъ и по-далечъ . . .

Но то не бѣ за дълго. Балканската война противъ Турция се завърши съ братоубийство и нещастие за България.

IV.

Благотворителни задачи на Дружеството. За славянски земи и нашенско: две санитарни мисии въ Русия и презъ военното у насъ време — въ неволитѣ на рускитѣ бежанци.

Колко и да не искаме да се спираме върху благотворителнитѣ задачи на Дружеството, да направимъ това ни се налага поне за пълнота на тоя нашъ конспектъ. Тѣзи задачи Дружеството е изпълняло въ широки размѣри, особено въ известни моменти.

Въ време на македонскитѣ нещастия (следъ възстанието 1902 г.) Дружеството се притече на помощъ на онези бѣжанци, които се явиха въ България въ пълно лишение отъ всичко. То откри подписа и събра значителни суми, съ които се даде първа помощъ на страдащитѣ и лишенитѣ. Независимо отъ това, Дружеството състави единъ мемоаръ, въ който изтъкваше предъ свѣта неволитѣ и страданията на едно гинеще население отвъдъ Родопя и Рила. Часть отъ събраната помощъ се изпроводи въ Цариградъ до Екзархията за по-нататъшното употребленне.

Също така постъпи Дружеството и въ други случаи и за страдащитѣ отъ Тракия и Македония, особено въ време на голѣмата война.

¹⁾ Вижъ Втори подготовителенъ Славянски Съборъ въ София 1910 год. Издание на Слав. Дружество въ България.

Въ време на Руско-Японската война, Славянското Дружество отири също подписка за подпомагане на болните и ранените руски войници и изпроводи съ сътрудничеството на Бълг. Червенъ Кръстъ особна санитарна мисия отъ доктори, фелдшери и милосердни сестри въ Далечния изтокъ на помощъ. Тази санитарна мисия се ръководѣше отъ Д-ръ Кирановъ и Д-ръ Миндизовъ. Единъ дамски Комитетъ бѣше съставенъ при Дружеството, за да помага за събиране на помощи не само въ пари, но и въ предмети: ризи, чорапи и други.

Българския народъ въ случая се притече на помощъ съ особна готовностъ. Писма и отзиви изъ всички кътове на България се изпроводиха до Настоятелството и тѣ сведоучаха за трогателното участие на българите къмъ тежкото положение на руския войникъ. „Славянски гласъ“ отъ това време съдържа ценни и високопоучителни документи за начина, по който българскиятъ народъ се отзоваваше на братските нещастия.

Сжшото бѣше и въ началото на стѣтовната война, когато България не бѣ взела още участие въ нея. Пакъ подписки, пакъ санитаренъ отрядъ отъ Славянското Дружество ръководството на Д-ръ М. Морфовъ, се изпроводи на подъ Кавказъ и принесе посилни услуги.

Да говоримъ ли за усилията, които улотрѣби Д-вото следъ руската революция, за да помогне на дошлите у насъ маса страдалци, лишени отъ всичко. Милionenъ събра Д-вото да облекчи неволята, да настави, да даде храна, лѣкарства и облѣкло на тѣзи злочести. Цѣли две години Славянското Д-во имъ бѣше единствено убѣжище и се грижеше за тѣхъ, тъй като въ началото тука нѣмаше никаква руска нито друга организация, за да сътрудничи въ благородното дѣло. Та и отъ какъ се появиха тѣзи организации, пакъ Славянското Д-во стоеше и въ всичко време остана на чело на благотворителността, като имаше пълното съдействие на добри, милосърдни и щерри хора между българския народъ.

То помага и сега на свои и на славни по силите си, по средствата си, които сж въ последно време доста оскъдни

V.

Следъ балканските войни. — Тежки мисли и дълбоки болни. — Славяните и България. — Следъ Великата война.

Нещастията, които постигнаха България следъ Балканската война, не се проучиха внимателно и не се разбраха отъ много славянски общественици. Тѣ обвиниха не друго, а българскиятъ народъ въ едно Кайново дѣло. Жестоките

критици не искаха и да чуятъ, че това престъпление засегна почти изключително интересѣ на българския народъ. Резултатитѣ отъ междусъюзнишлата война бѣха: Букурещиятъ миръ и Цариградскиятъ протоколъ, които потопиха въ сълзи и страдания българскиятъ народъ. Той заплати скъпо за чужди грѣхове и той не намѣри какво-годе съчувствие въ срѣди, отгдето го очакваше...

Свѣтозната война завари България, като че ли занатемосана, и тя, изоставена отъ свои близки и далечни, бѣше увлѣчена, все пакъ не по своя воля, по единъ пътъ, който се смятреше отъ български управници за спасителенъ, но който докара още по-големо нещастие на Отечеството. Ньойскиятъ договоръ наложи на и безъ това смазана и съсипана България такива тежки условия, при които бѣше почти невъзможно да се живѣе и въ стопанско, и въ национално, и въ политическо отношение. Следъ този договоръ за България се създаде положение, каквото тя никога отъ сществуването си като политическа единица не е преживявала. Огнѣ и се възможността за стопанско развитие, свързаха и се ржцетѣ за културна работа, наложи се на страната една емиграция бѣжанци изъ българскитѣ кѣтове на Македония, Тракия и Дѣбруджа. И безъ това разорената страна трѣбваше отново да се товари, за да посреща нуждитѣ на тѣзи бѣжанци, да посреща всевъзможни рапарац и въ разни форми, да издѣржа комисии, да изплаща разноски за окупация съвършено ненуждна; лиши се отъ изходъ къмъ Бѣло море, лиши се отъ въоржжена сила за поддържането на вътрешния редъ и дори и се запрети да говори за своитѣ чада, поставени чрезъ договори извънъ наложенитѣ граници.

Седемъ години вече България се измжчва въ непоносими условия на вътрешенъ държавенъ животъ. Не единъ пътъ тя протегна ржка къмъ славяни да и помогнатъ — съ слово, съ намѣса — колко-годе, за подобрене на тежквата и участь, — до сега всичко напраздно!..

Не за натакване сж написани тѣзи последнитѣ редове. Ние искаме да изтъкнемъ само положението, въ което се намѣтва ржководната частъ на българския народъ; искаме да изтъкнемъ положението, че, въпреки всичко това, пакъ въ България продължава да се носи твърдата вѣра въ славянската идея, въ славянската взаимностъ.

България се зарадва твърде много отъ възкръсването на нови славянски държави. Тя поздравя това възкръсване безъ огледъ, какъ ще се отнесатъ къмъ нея тѣзи нови славянски образувания.

Славянското Дружество въ България следъ войната продължи сжщата своя стара проповѣдь. То продължава да отправя своя въззивъ къмъ славянитѣ за взаимно изучване, сближение и споразумение. Защото то е убедено, че не може

Въ време на Руско-Японската война, Славянското Дружество откри също подписка за подпомагане на болните и ранените руски войници и изпроводи съ сътрудничеството на Бълг. Червенъ Кръстъ особна санитарна мисия отъ доктори, фелдшери и милосердни сестри въ Далечния изтокъ на помощъ. Тази санитарна мисия се ръководѣше отъ Д-ръ Кирановъ и Д-ръ Миндизовъ. Единъ дамски Комитетъ бѣше съставенъ при Дружеството, за да помага за събиране на помощи не само въ пари, но и въ предмети: ризи, чорапи и други.

Българския народъ въ случая се притече на помощъ съ особна готовностъ. Писма и отзиви изъ всички кътове на България се изпроводиха до Настоятелството и тѣ сведоуча за трогателното участие на българите къмъ тежкото положение на руския войникъ. „Славянски гласъ“ отъ това време съдържа ценни и високопоучителни документи за начина, по който българскиятъ народъ се отзоваваше на братските нещастия.

Сжшото бѣше и въ началото на стѣтовната война, когато България не бѣ взела още участие въ нея. Пакъ подписки, пакъ санитаренъ отрядъ отъ Славянското Дружество ръководството на Д-ръ М. Морфовъ, се изпроводи на подъ Кавказъ и принесе посилни услуги.

Да говоримъ ли за усилията, които улотрѣби Д-вото следъ руската революция, за да помогне на дошлите у насъ маса страдалци, лишени отъ всичко. Милionenъ събра Д-вото да облекчи неволята, да настане, да даде храна, лѣкарства и облѣкло на тѣзи злочести. Цѣли две години Славянското Д-во имъ бѣше единствено убѣжище и се грижеше за тѣхъ, тъй като въ началото тука нѣмаше никаква руска нито друга организация, за да сътрудничи въ благородното дѣло. Та и отъ какъ се появиха тѣзи организации, пакъ Славянското Д-во стоеше и въ всичко време остана на чело на благотворителността, като имаше пълното съдействие на добри, милосърдни и щедри хора между българския народъ.

То помага и сега на свои и на славяни по силите си, по средствата си, които сж въ последно време доста оскъдни

V.

Следъ балканските войни. — Тежки мисли и дълбоки болни. — Славяните и България. — Следъ Великата война.

Нещастията, които постигнаха България следъ Балканската война, не се проучиха внимателно и не се разбраха отъ много славянски общественици. Тѣ обвиниха не друго, а българскиятъ народъ въ едно Каиново дѣло. Жестоките

критици не искаха и да чуятъ, че това престъпление засегна почти изключително интереситѣ на българския народъ. Резултатитѣ отъ междусъюзнишлата война бѣха: Букурещиятъ миръ и Цариградскиятъ протоколъ, които потопиха въ сълзи и страдания българскиятъ народъ. Той заплати скъпо за чужди грѣхове и той не намѣри какво-годе съчувствие въ срѣди, отгдето го очакваше...

Свѣтозната война завари България, като че ли занемосана, и тя, изоставена отъ свои близки и далечни, бѣше увлѣчена, все пакъ не по своя воля, по единъ пътъ, който се смятреше отъ български управници за спасителенъ, но който докара още по-големо нещастие на Отечеството. Ньойскиятъ договоръ наложи на и безъ това смазана и съсипана България такива тежки условия, при които бѣше почти невъзможно да се живѣе и въ стопанско, и въ национално, и въ политическо отношение. Следъ този договоръ за България се създаде положение, каквото тя никога отъ сществуването си като политическа единица не е преживявала. Отне и се възможността за стопанско развитие, свързаха и се ржцетѣ за културна работа, наложи се на страната една емиграция бѣжници изъ българскитѣ кѣтове на Македония, Тракия и Дѣбруджа. И безъ това разорената страна трѣбваше отново да се товари, за да посреща нуждитѣ на тѣзи бѣжанци, да посреща всевъзможни рапарац и въ разни форми, да издържа комисии, да изплаща разноски за окупация съвършено ненуждна; лиши се отъ изходъ къмъ Бѣло море, лиши се отъ въоржжена сила за поддържането на вътрешния редъ и дори и се запрети да говори за своитѣ чада, поставени чрезъ договори извънъ наложенитѣ граници.

Седемъ години вече България се измжчва въ непоносими условия на вътрешенъ държавенъ животъ. Не единъ пътъ тя протегна ржва къмъ славяни да и помогнатъ — съ слово, съ намѣса — колко-годе, за подобрене на тежката и участь, — до сега всичко напраздно!...

Не за натакване сж написани тѣзи последнитѣ редове. Ние искаме да изтъкнемъ само положението, въ което се намѣрва ржководната часть на българския народъ; искаме да изтъкнемъ положението, че, въпреки всичко това, пакъ въ България продължава да се носи твърдата вѣра въ славянската идея, въ славянската взаимность.

България се зарадва твърде много отъ възкръсването на нови славянски държави. Тя поздравя това възкръсване безъ огледъ, какъ ще се отнесатъ къмъ нея тѣзи нови славянски образувания.

Славянското Дружество въ България следъ войната продължи сжщата своя стара проповѣдь. То продължава да отправя своя въззивъ къмъ славянитѣ за взаимно изучване, сближение и споразумение. Защото то е убедено, че не може

да добрува нѣкой славянски народъ само за това, защото той е обезпеченъ и ограденъ съ нѣкакви съюзи, когато други славяни сж въ неволя.

Славянското Дружество въ България дири и на чужбина подобни на себе си организации, за да може да влѣзе въ допиране съ тѣхъ и да възобнови едно по-тѣсно културно общуване. До сега то не ги намѣри.

VI.

Славянското Дружество днесъ и утре. Незмѣнна програма: непоколебима вѣра. Сближеніето на славянството. — Условия за успѣхъ.

И сега, когато Славянското Дружество въ България се готви да отпразднува своя 25-годишенъ празникъ отъ рождението си, то се въздържа отъ всѣкакъвъ шумъ, отъ всѣкакви реклами, отъ тържествености. То смѣта тихо и скромно да излѣзе предъ българския и славянския свѣтъ съ своя свой „Юбилеенъ Сборникъ“, въ който отъ една страна да напомни за изминалия си животъ, отъ друга, да напечата нѣколко отзиви и мисли на видни славянски общественици за съвременното положение на славянската мисль.

Тѣзи отзиви, уви! не сж никакъ радости. И ние обнародваме нѣкои отъ тѣхъ съ дълбока тъга въ душата си. Но какво вреди, ако тѣ сж изказани въ избликъ на откровеностъ... И дали въ тази самоизповѣдь и самокритикѣ не ще има нѣщо поучително, полезно за бъдещето?

Ние поне оставаме при твърдата вѣра, че въ това бъдеще не може да не изгрѣе ясно слънце и за славянския свѣтъ. Възлагаме голѣми упования на творцитѣ на славянската наука и култура, за да се извика скоро въ областта на умствената работа една взаимностъ. На тази взаимностъ, тъй много разисквана още въ Славянския съборъ въ София презъ 1910 г., ние придаваме значение, като на едно стъпало къмъ онази свѣтова научна кооперация, която може да доведе до най-голѣмитѣ благодѣяния Обществото на Народитѣ, — човѣчеството. Къмъ идеята на Толстой да се намѣри една вѣрска и морална основа за сближение на народитѣ и къмъ неговото твърдение, че тази основа ще се изнамѣри най-напредъ у славянитѣ, ние прилагаме: диренето на научна основа за сжщото братско единение на неспокоянитѣ още и странещи единъ отъ други слав. народи.

Въ всѣки случай Славянското Д-во занаяпредъ пакъ ще продължи да бжде единъ центъръ, около който ще се движатъ научни и книжовни начинания, издания и работи въ досеашната му насока. То ще продължава да бжде аполитично, обективно, отнасяйки се единно къмъ всички славян-

ски народи, както и до сега. И то нѣма да престане да буди славянското съзнание въ българскитѣ срѣди, както и да извиква за работа къмъ подобно съзнание и общественицитѣ въ цѣлия славянски свѣтъ. То нѣма да престане да имъ вика :

„Спасението на славянитѣ е невъзможно безъ едно опознаване, сближаване, споразумение. Да почнемъ отъ възможното: да почнемъ отъ културното, научното единение. Ние, вие, всички сме длъжни да сторимъ това. Тежко на онѣзи славяни, които мислятъ само за себе си, защото сега тѣмъ е добре, тѣ сж се осигурили съ добри и здрави съюзници. Този славянски реализъмъ почива на лѣсъкъ. Славянската колективна душа се възмуцава отъ него. Тя дири друго разрешение на въпроса и тя ще го намѣри въ програма, при осществяването на която да се достигне идеалътъ: „славянитѣ сж едно, славянитѣ сж братя — членове на общото човѣчество, но за да възпятъ въ него честити, тѣ трѣбва по-напредъ да намѣрятъ щастието въ своята среда, трѣбва да премахнатъ незолитѣ въ славянскитѣ народи, трѣбва да защитятъ особено онеправданитѣ, пострадалиитѣ, оскърбенитѣ“. Ако взаимната помощ е човѣшка, християнска добродѣтель и задълженостъ, славянитѣ трѣбва да почнатъ упражнението на тази добродѣтель отъ себе си... Но преди всичко да се опознаемъ. Нека се почне отъ това, като се уредятъ въ по-големитѣ, главнитѣ градове на славянството по единъ умственъ центъръ за изучаване, споразумѣване, културно сближаване. Отдавна е време за това“.

София. 15 мартъ 1925 год.

М. Г. Попруженко¹⁾.

Издателската дейност на Славянското Дружество въ България.

Единението на славянитѣ, установяването помежду имъ на такива отношения, при които тѣ да могатъ да се чувствуватъ като цѣль организъмъ, силенъ въ съзнанието на общитѣ интереси, задачи и стремежи, е основното условие следъ достигането на което славянитѣ могатъ да изпълнятъ указаната имъ въ свѣтовната история роля.

Това изобщо отдавна е разбрано отъ всички народи, които отъ първитѣ моменти на появата на славянитѣ на историческото поприще сж видѣли, че такова силно и мощно племе може да даде на свѣта нѣщо свое — ново, невидено и нечуто отъ него. Можеше ли това да бжде желателно за народитѣ на Европа, които отдавна сж навикнали да гледатъ само на себе си като на „соль на земята“? Въз тукъ нѣма да навеждамъ примери, но който поне въ общи черти е запознатъ съ историята, той знае, колко случаи може да се изброятъ, когато сж се създавали тънки интриги отъ всякакъвъ родъ при всѣки най-малкъ признакъ за това, че славянитѣ сж готови за сближение, обединение, за взаимно разбиране . . . Историята знае това добре, а още повече за това може да разправи онова, що не става достояние на историята, а се върши тайно. Печалнитѣ и скръбни резултати отъ това се виждатъ и сж понятни за всички, които се интересуватъ отъ съдбинитѣ на славянството.

Идеята за славянското единение живѣе; тя не само не умира, но и не слабѣе, обаче все още си остава идея, изискваща постоянна проповѣдь, постоянно напомняване, постоянно разпространение, т. е. искрено служене. Това служене не може да се помрачи отъ увлѣчението отъ лъжливи и временни изгоди на политически ситуации, но и трѣбва да бжде съгрѣто отъ вѣрата, че само съглашението на славянитѣ, тѣхното сближение може да имъ даде всичко това, на което тѣ иматъ право въ свѣтовната история.

Такава служба на славянската идея е почетно дѣло, ценно и твърде важно, а главно не безплодно, както всичко което се извиква на животъ отъ самото битие. А животътъ не веднажъ е показвалъ и показва, че въ дълбочината на славянскитѣ маси живѣе съзнанието и за неразривно родство, и за любовъ, и за братство. Трѣбва ли това да се подкрепя съ примери? И славянската идея не ще загине, но за нея е потрѣбна голѣма и усилена работа. Особено такава работа е ценна тогава, когато тя се води систематически, последователно и безпристрастно, т. е. безъ всяка предвзета мисль.

¹⁾ Професоръ въ Новоросійския (Одеския) университетъ, сега — въ Софійския, известенъ славяноведъ.

Примери за такава работа ние, за жалостъ, виждаме малко въ историята на разпространението на идеята за славянско единение. Предъ видъ на това толкова по ценни сж тѣзи отъ тѣхъ, които ние можеме съ пълно право да отбелзваме като явни доказателства на това, че такава работа е възможна, ако тѣзи, които сж я вършили и я вършатъ, ръководи съзнанието за нейната полза и необходимостъ.

*

Двадесетъ и петъ години минаха отъ създаването на Славянското Дружество въ България, — четвъртъ вѣкъ само върши то своята работа по осъществяването на основнитѣ задачи, които си е поставило, но материалъ за оценка на значението на тази работа въ името и за благо на идеята за славянско единство има достатъчно. Въ този материалъ на първо мѣсто азъ поставямъ изданията на Дружеството.

Тѣзи издания въ историята на славянската култура трѣбва да заематъ изключително почетно мѣсто, защото тѣ въ известно отношение сж единствено явление.

Който се интересува отъ славянството, той, разбира се, добре е запознатъ съ всички издания, които у различнитѣ славянски народи, въ това число и у руситѣ, въ продължение на цѣлъ редъ години сж изниквали за популяризиране на славяноведението, т. е. знанието за славянитѣ въ тѣхния миналъ и съвремененъ животъ. Такива издания може да се назоватъ твърде много, но въ повечето случаи тѣ сж бивали извънредно недълготрайни. Тѣ сж изниквали и твърде бърже сж се прекратявали. Азъ иѣма да навеждамъ примери, азъ само искамъ да констатирамъ факта, който трѣбва да бжде признатъ, разбира се, за много печаленъ.

Причини за такъвъ неуспѣхъ на цѣла редица подобни начинания винаги е имало много, но най-главната отъ тѣхъ, несъмнено, се е криела въ това, че у тѣзи, които сж завеждали такива издания, въ повечето случаи е липсвала опредѣлена програма, а сжщо така тѣ сж проявявали малко любовъ къмъ дѣлото и не сж имали и необходимото въ такива случаи постоянство въ неблагоприятнитѣ обстоятелства отъ общественъ и политически характеръ. Отъ тукъ е произтичало това, че материалътъ се е подбиралъ отъ редакторитѣ или съ явна тенденция, или е бивалъ непълненъ, не досущъ изчерпателенъ и отговарящъ на изискванията на момента.

Ето защо изданията отъ такъвъ родъ не сж могли да привлѣкатъ вниманието на всички онези, които сж се интересували отъ живота на славянитѣ въ тѣхното минало и настояще; още по-малко по сжщитѣ причини тѣзи издания сж могли да накаратъ ногото и да било да промѣни своитѣ предвзети възгледи върху славянството, като ги направи доброжелателни и любовни.

Изданията на Славянското Д-во въ България въ всички тѣзи отношения сж били и оставатъ щастливо изключение. Тѣ

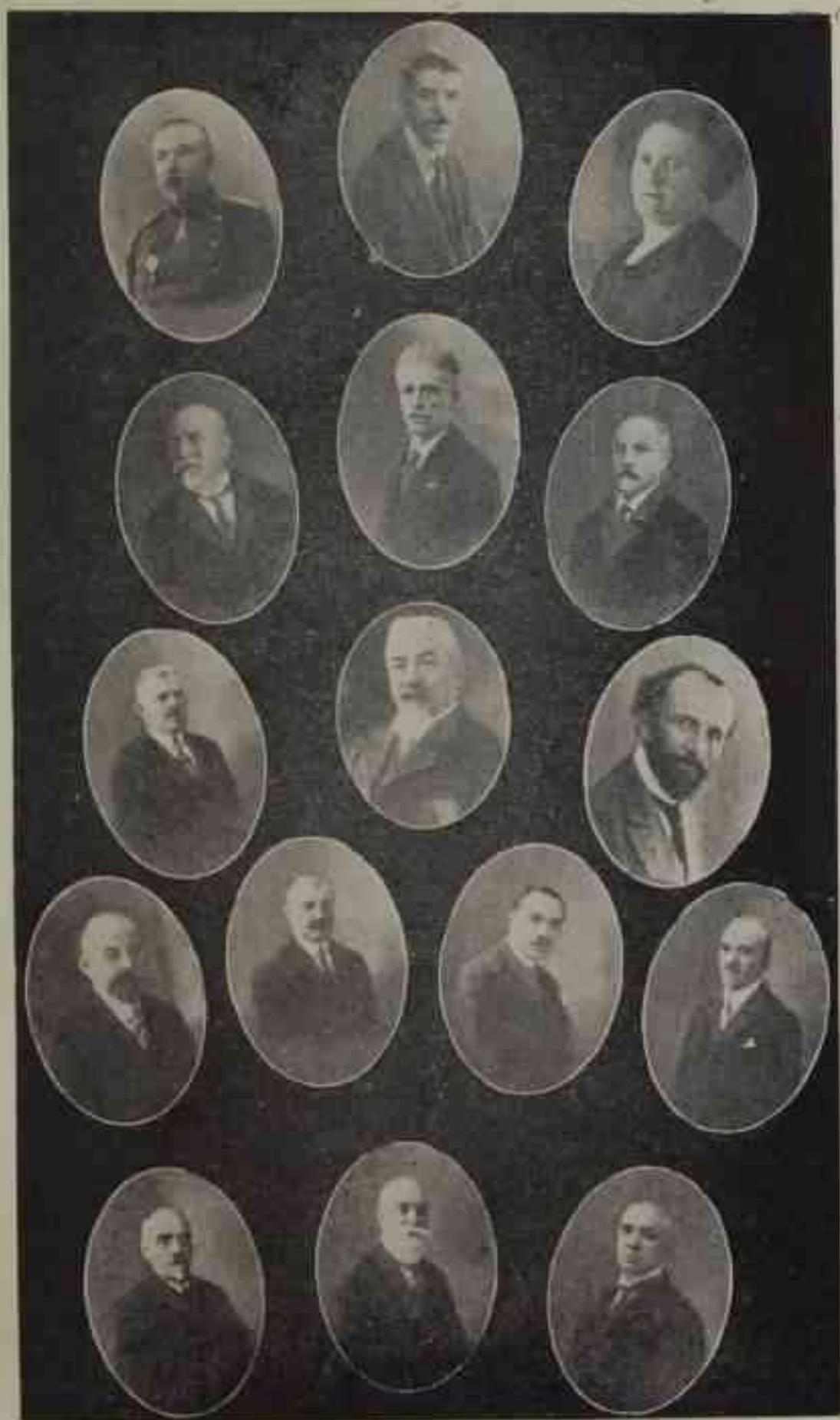
отдавна сж си спечелили широка и почетна известност въ срѣдата на славиститѣ, като сж станали необходими за всички, които се интересуватъ отъ живота на славянството. Къмъ издателската си дейностъ Славянското Дружество въ България е пристъпило три години следъ своето основаване.

Настоятелството на Дружеството въ заседанието си на 25 мартъ 1902 година обсъдило въпроса за собствено издание и взело решение да списва „Славянски Гласъ“. „Славянски Гласъ“, се казва въ мотивировката на това решение, покрай редица популярни статии за славянството и славянската идея, ще запознава съ главнитѣ явления изъ културния животъ на славянитѣ; той ще освѣтлява въпроситѣ за положението на славянската идея въ различнитѣ славянски страни; ще говори за славянска взаимностъ и сближение, за борбата, която славянската идея трѣбва да води противъ чуждия натискъ, който се стреми да отслаби обединението, — този политически идеалъ на славянството. „Славянски Гласъ“ въ трезва и примирителна речъ ще действува за закрепяването на идеята за тѣсно, искрено сближение на славянитѣ помежду имъ“, — така завършва постановлението на настоятелството на Славянското Дружество въ България за началата на неговата издателска дейностъ.

Изказанитѣ тукъ мисли трѣбваше да станатъ програма за новото издание, и наистина тѣ станаха такава. Това е особено важно, защото въ тѣхъ се заключава онзи дълбокъ смисълъ и онова твърде ценно значение, които не можеше да не придѣлатъ веднага вниманието къмъ „Славянски Гласъ“. Въ тѣхъ е казано всичко, което се налагаше отъ нуждитѣ на славянството и се намираше въ съответствие съ потребноститѣ на неговия културенъ животъ.

Първата книжка на „Славянски Гласъ“ изпѣзе на свѣтъ презъ януарий 1902 г. Въ нея вече се намира ясно и опредѣлено установяване на онзи пътъ, по който „Славянски Гласъ“ трѣбва да води своята работа къмъ набелѣзаната целъ, къмъ осъществяване на поставената задача. С. С. Бобчевъ въ уводната статия „Славянската идея“ поставя въпросъ: „познаватъ ли славянитѣ сами себе си?“ Следъ като дава на този въпросъ отрицателенъ отговоръ, авторътъ казва, че именно въ това се заключава най-главната пречка за осъществяването на сближението между славянитѣ, за тѣхната солидарна, тѣхната обща и задружна работа на културното поприще. Липсата на достатъчни книги по славяноведение изобщо, въ частностъ — по етнография на славянитѣ, малкото количество посветени на славянскитѣ въпроси списания — всичко това е явление крайно печално.

Да не се съгласиме съ положенията отъ този родъ и да оспорваме тѣзи мисли, разбира се, не може. Славянскитѣ народи представятъ семейство, отдѣлнитѣ членове на което не само не знаятъ, но понекога и не искатъ да знаятъ, какъ живѣятъ другитѣ, а затова и не могатъ да разбератъ,

Настоятелството на Славянското дружество презъ юбилейната 1924 година.

че цялото семейство ще живее само тогава охолно, когато сж добре отдълнитъ му членове, когато тѣ разбиратъ взаимнитѣ си нужди, стремени, а сжщо си дадатъ смѣтна за условията на живота на всѣки свой членъ.

За премахването на този порокъ въ живота на славянитѣ и именно почна по-силно да работи „Славянски Гласъ“, и ние смѣло можеме да кажеме, че той е правилъ и прави въ тая насока благородни усилия.

„Славянски Гласъ“ за всичкото време на своето издание представлява сбирка отъ извънредно интересенъ и цененъ въ това отношение материалъ. Може безъ всѣкакво колебание да се каже, че нито една страна отъ живота на славянитѣ не е оставена тухъ безъ внимание, нито единъ въпросъ който е изникналъ въ тѣхнитѣ взаимни отношения или въ отношенията имъ къмъ другитѣ народи, не е билъ забравенъ отъ редакцията.

Славянитѣ трѣбва да се опознаятъ не повърхностно, тѣ сж длъжни да се познаватъ отблизко, — така редакцията нееднократно говори въ различнитѣ течения на „Славянски Гласъ“, — и съответно съ това ние намираме въ изданието редица статии, които даватъ именно основателни знания отъ този родъ. Извадки отъ трудоветѣ на Ягичъ — за славянскитѣ езици (год. VII); на Флорински — за състава и нѣстожителството на славянитѣ (год. VII), очеркъ на историята на словацитѣ (год. V), очеркъ на историята на националното движение у Полабскитѣ славяни (г. II), стогодишнината отъ първото сръбско възстание (много обширна статия въ третѣ книжки на год. II), — очеркъ отъ майоръ Дранговъ за похода на Наполеона въ Русия (обстойна и вдъхновено написана статия въ г. X), и много други оригинални трудове сж бисеритѣ на това списание.

Къмъ сжщия материалъ отъ исторически характеръ трѣбва да се отнесатъ и различнитѣ юбилейни статии и некролози. Ще изброя само нѣкои: стогодишнината на сръбския драматургъ Йов Стеричъ Поповичъ (г. V), Змай Йов. Йовановичъ (г. IX), стогодишнината на Люд. Гай (г. VII) Словацки (г. VII), стогодишнината на Доситей Обрадовичъ (г. IX), Зигмундъ Красински, сто години отъ рождението му, (г. X), Фр. Полацки (год. X), Шопенъ (г. VIII), за юбилея на Гоголя, статии по случай смъртта на Л. Н. Толстой и т. н.

Ще забележа, че само изброяването на тѣзи материали, изброяване далече непълно, показва вече ширината на кръгозора на редакцията на „Славянски Гласъ“ въ дѣлото на опознаването на своитѣ читатели съ славянството.

Обаче материалътъ отъ този родъ може да стане не полезенъ, а вреденъ за дѣлото на служенето на идеята за славянска солидарностъ, ако го изложиме тенденциозно, или съ желание да използваме историческитѣ или литературни данни за нѣкакви тѣсно политически цели.

Именно такава нѣщо тужъ нѣма.

На прекрасното и достойно за похвала тукъ навсѣкжде се отдава заслуженото, дето то и да се намира, и всичко това се отбелѣзва съ любовъ, защото то е славянско. „Братскиятъ сръбски народъ има чуденъ писателъ — Змай“. „Змай е неподражаемъ въ детскитѣ си пѣсни“, „детскитѣ му стихове сж бисеръ, какъвто нѣма въ другитѣ, дори по-развити и богати литератури“. — се казва въ отбелѣзаната по-горе статия за Змай Йовановичъ. „Честваването стогодишнината отъ смъртъта на Доситей Обрадовичъ е общокултуренъ южно-славянски празникъ“, четеме ние въ статията по поводъ на споменатото тържество (г. IX, стр. 88). Сръбскиятъ поетъ Вукасовичъ за своето творчество въ областъта на басията се оценява съ най-голъмо съчувствие, при това се подаватъ образци отъ баснитѣ му въ български преводъ (г. X).

Има ли нужда да се говори за оценката на историческитѣ и литературни явления у другитѣ славянски народи? Прочетете прекраснитѣ статии на Н. С. Бобчевъ за Гоголи, за прототипа на Инсарова въ романа на Тургенева „Въ навечерието“, на Бакларова (псевдонимъ) за Достоевски (г. IV), характеристиката на Ст. Жеромски (г. IV), статията на Б. Пеневъ за Словацки (г. VII), статията за Томасъ Масарикъ, некролога за хърватския артистъ Андрей Фиянъ (г. IX) и т. н. и т. н. Колко искрено и добро чувство и сърдечна радостъ сж излѣни въ тѣхъ по поводъ проявитѣ на творческия славянски гений. Нѣма тукъ лични вкусове, симпатии, тенденции. Въ всѣка отъ тѣзи работи блика желание да се закрепятъ обичѣята на славянитѣ къмъ своето славянско, което е толкова хубаво, пълно съ прелестъ и чаръ!

Сжщо така е искрено и отношението при предаването на скръбни и тѣжни моменти изъ живота на славянитѣ, принудени да страдатъ отъ алчността или жестокоствата на другитѣ народи, по нѣкога, за жалостъ, пакъ славянски. Поляцитѣ и чехитѣ водятъ борба съ немцитѣ за запазване на своята националностъ, за своя езикъ, за своята черква (г. I, стр. 53, г. VII, стр. 62), руситѣ се подлагатъ на гонения въ Галиция, (г. V), словацитѣ се подхвърлятъ на преследвания въ Австро-Унгария (г. V), полскитѣ земи се отчуждаватъ въ Прусия (г. V и VI). — всичко това внимателно се регистрира и отбелѣзва въ „Сл. Гласъ“ и получава съответна оценка.

Сжщата мисълъ, сжщото положение за спасителността на единението и взаимното съгласие за славянитѣ привежда и незабравимиятъ С. Я. Захей при разглеждане податкитѣ за опасността отъ маджаризуване, която заплашва южното славянство. (г. X).

Чудно ли е следъ това онуй благожелателно отношение на „Славянски Гласъ“, което ние срещаме въ него въ статиятѣ, посветени на разглеждането такива твърде важни въпроси изъ живота на славянскитѣ народи, като установяването у тѣхъ на новъ държавенъ строй: държавната Дума въ Русия, конституционниятъ строй въ Черна Гора (г. IV)

се посрещат като факти, които могат да имат твърдени последици във живота на цялото славянство. Като говори за събитията във Сърбия през 1903 година, „Слав. Гласъ“ изказва пожелание на братския народъ благополучно да прекара сътресенията и по-скоро да се сдобие съ миръ за развитието на своитѣ сили, за своето процътяване (г. II, стр. 35). Въ момента на грозния ултиматумъ на Австро-Унгария по адресъ на Сърбия презъ 1914 година „Славянски Гласъ“ съ изключителна категоричностъ изказва своето негодувание и забелѣзва: „Сърбитѣ се държатъ геройски въ тѣзи моменти, които сж страшни и могатъ да станатъ сдѣбоносни за всички славяни...“ (г. XI, стр. 102 и 142).

Мене ми се струва, че всички тѣзи данни не се нуждаятъ отъ никакви особени пояснения, за да се признае съ пълно право онова безпристрастие на „Славянски Гласъ“, което не винаги се е срещало въ взаимнитѣ оценки на славянитѣ.

Това отношение именно се обяснява съ последователния стремежъ нѣмъ опредѣлено служение на славянската идея. Тази идея винаги и на навсѣкжде е на пръвъ планъ. Неизмѣнитѣ въ всѣка книжка отдѣли за прегледъ на събитията въ славянския свѣтъ, отдѣли съставяни въ течение на дълга редица години отъ вещата и благожелателна ръка на д-ръ Н. С. Бобчевъ, редакторъ на списанието отъ петата годишнина насамъ (1907 г.)¹⁾, библиографични прегледи на всичко, що се появява на славянски езици, на всичко, което се пише за славянитѣ, многобройнитѣ преводи изъ славянскитѣ литератури (Ашкерцъ, Тютчевъ, Мицкевичъ, Купринъ, Дучичъ, Воиславъ Иличъ, Лермонтовъ, Чеховъ и т. н.) — всичко това е неизмѣримъ по своята ценностъ материалъ, който запознава славянитѣ единъ съ другъ, духовно ги обединява, кара ги да се обикнатъ и уважаватъ.

Съ каква радостъ въ „Славянски Гласъ“ се отбелѣзва всѣки фактъ, който свидетелствува за това, че въ отношенията на славянитѣ се установяватъ дружески и братски връзки! Въ Славянски Клубъ въ Бѣлградъ въ 1902 г. Симичъ произнася речъ за сближението на сърби и българи (г. I, стр. 109) — и тутакси се отбелѣзва, че този клубъ вече е влѣзълъ въ сношения съ Славянското Дружество въ България. „Идеята за славянска солидарностъ не е мечта, тя немира все повече и повече реални изрази“, неколкократно се отбелѣзва въ статитѣ на „Славянски Гласъ“ при съобщенията за славянски събори, изложби (г. IV), за славянски читални и т. н. „На работа, на задружна културна работа, братя славяни“, четене ние въ статията на Н. С. Бобчевъ (г. V,

¹⁾ Преди него редактори на „Слав. Гласъ“ сж били Ст. Н. Лавчевъ, бившъ главенъ секретаръ въ Министерството на просвъ, и познатъ общественикъ, и Никола Втанасовъ, известенъ литературенъ критикъ.

стр. 249) по въпроса за предложението за всеславянски събори въ Русия. „Нѣма нужна отъ насилствена и кървава борба, за да се създаде имацето грамаденъ смисълъ духовно и икономическо единство на славянитѣ. Това може и трѣбва да бжде достигнато по миренъ пътъ. Културното общение между славянитѣ изобщо, а въ частностъ между южнитѣ — това е най-главното и най-сжществено“, така казва въ своята статия С. С. Бобчевъ по поводъ откриването на читалнята при Славянското Дружество въ София (г. V, стр. 2; — г. VIII, стр. 5). . . „Славянската идея е велика и мощна. Нека работиме зарадъ нея“, приветствава Н. С. Бобчевъ откриването на българскитѣ представители въ Русия презъ 1911 година (г. IX, стр. 105).

Тази работа се вършеше отъ „Славянски Гласъ“ презъ всичкото време усилено, съ убеждение, честно. Отъ всѣкогда се взима всичко, което може да представи въ истинска свѣтлина славянския свѣтъ, като всичко се излага безпристрастно въ съответствие съ факта, безъ желание нѣщо да се скрие или видоизмени. „Сръбското влияние е играло бележната роля въ националното и литературно възраждане на българитѣ“, казва Б. Пеневъ въ обстойната си статия „Сръбско влияние въ българското духовно възраждане“ (г. V, стр. 157). Наособено трѣбва да се споменатъ и отбележатъ кн. 1-4., г. XV на „Слав. Гласъ“, които сж издадени ведно като юбилейна книжка за Стефана С. Бобчевъ по случай 50-годишнината отъ публицистичната му и книжовна научна дейностъ въ 1921 г., една книга отъ 12 печатни коли, гол осмина, цененъ влогъ не само въ бълг. книжнина и публицистика, а и въ общославянската.

По такъвъ начинъ „Славянски Гласъ“ въ пълна мѣра въ течение на своето сжществуване изпълнява своята задача: при пълна обективностъ и безпристрастие той по всички начини запознава своитѣ читатели съ славянството, като дава обширенъ материалъ за оценка на живота на всички славянски народи. Това именно е онуй служение на славянската идея, което сигурно води къмъ славянското единение. То укрепява вѣрата въ славянството, като въ мощна духовна сила, то показва, че славянитѣ иматъ достатъчно национално самосъзнание, то говори за това, че славянитѣ могатъ да достигнатъ много нѣщо, като обединятъ своитѣ сили за обща работа.

„Славянски Гласъ“, като периодическо издание, е ималъ голѣмо разпространение, по повече или по-малко въ определенъ кръгъ читатели, които обикновено се интересуватъ отъ такива периодически издания.

Славянското Дружество въ България не се задоволи съ това: то пожела здравитѣ понятия за славянството и опознаването съ него да популяризува въ много по широки раз-

мѣри. За това то отъ 1908 година пристъпи къмъ издаването на „Славянски Календаръ“.

Календарътъ като справочна и настолна книга, е необходимъ на много широки и разнообразни по своя съставъ и развой слоеве читатели. Вследствие на това и тѣзи сведения, които се помѣстватъ въ „Славянски Календаръ“, се популяризуватъ въ много обширни кръгове, а тѣзи сведения могатъ да бждатъ наречени въ известенъ смисълъ славянска енциклопедия, тъй като, освенъ обикновения календаренъ материалъ, тукъ се дава такъвъ материалъ, който има специално назначение да опознае читателя съ славянството.

Отъ самосебе се разбира, че и тукъ азъ не мога изчерпателно да изброя всичкия онзи материалъ, който се намира въ „Славянски Календаръ“. Азъ мога да дамъ само неговата обща характеристика, защото той е много обширенъ и разнообразенъ.

Тукъ ние имаме сведения отъ исторически характеръ, цѣли исторически очерки за славянскитѣ народи. За българитѣ — 1908 г., за сѣрбитѣ — 1912 г., популярно, но достатъчно научно съставени прегледи за славянитѣ отъ етнографически и статистически характеръ (словенци — 1913 г.; чехо-словци — 1919 година). Въ „Славянски Календаръ“ сж подадени обширни некролози за поминалитѣ се славянски писатели, учени, обществени дейци и др.; тукъ ние намираме преводи отъ произведения на всички славянски литератури, дори цѣли очерки по отдѣлни славянски литератури (Подравски — Най-новата словинска литература и нейнитѣ представители*, 1913 г.)

Особено обаче ценни ние трѣбава да смѣтаме очеркитѣ, посветени на събитията изъ живота на славянитѣ въ течение на всѣка година. Тѣзи очерки обикновено се съставятъ отъ редактора Н. С. Бобчевъ и се отличаватъ съ пълнота на сведенията, а главно все съ сжщата обективностъ въ освѣтляването и обяснението на събитията и фактитѣ, както и статитѣ въ „Славянски Гласъ“¹⁾. Тази обективностъ особено е важна за това, че статитѣ сж определени за всѣки етапъ отъ развитието на читателитѣ и могли би да бждатъ изтълкувани въ много неинелателна насока и смисълъ. Тукъ всѣкога изводитѣ отговарятъ на отбелѣзанитѣ факти.

Въ единъ отъ тѣзи прегледи авторътъ, като говори съ съжаление за това, че славянитѣ много слабо познаватъ единъ други, забелѣзва: „Ние дълбоко сме убедени, че меж-

¹⁾ Намираме за неизлишно да отбелѣзимъ, че той си е подписвалъ подъ статитѣ, приноситѣ, отзивитѣ, некролозитѣ и бележитѣ, които е помѣствалъ въ изданията на Дружеството, освенъ — дръ Н. Бобчевъ, но и Н. Савовъ, К. Хаджистефановъ, Н. Койкалъ, съ които си Н. Б., а на мѣста и никъкъ, не се е подписвалъ.

дуславянските отношения биха се сложили иначе, че тѣ биха били повече съгръпти отъ идеята за славянска солидарностъ, ако славянитѣ познаваха по-добре единъ други. Взаимното опознаване на славянитѣ би ги довело до взаимно разбиране и взаимна обичъ. Всѣки славянинъ, който се запознае съ историческитѣ съдбини, националнитѣ стремежи, бита и духовното творчество на славянитѣ, не може да не ги обичне. Колко недоразумения, несъгласия и раздори биха се премахнали при такава славянска любовъ на славянитѣ помежду имъ! (Слав. Кал. за 1915 г., стр. 75).

Твърде много печални и трагични моменти изживѣха славянитѣ отъ липса у тѣхъ на това взаимно разбиране и съгласие, и ние, разбира се, не ще съберемо, ако кажемъ, че всичко това произлиза отъ слабо познание на славяни съ славяни.

До какво довежда всичко това, е показано въ статията на проф. Ст. Младеновъ (Сл. Кал. за 1921 г.) „Славянскитѣ несговоръ“. Идеята за братство между славянитѣ вследствие на слабото си развитие и недостатъчно разпространение се замѣня, както се изразява авторътъ, „съ ужасно отвратителна проява на реална политика“ (стр. 18).

По такъвъ начинъ, всичко, което се върши за закрепване у славянитѣ на взаимно братство и обичъ, трѣбва да бжде отбелѣзано като голѣма защита предъ славянството, като безкористно служене нему. Отъ тукъ ще бжде избранъ нашиятъ изводъ, че „Славянски Календаръ“ трѣбва да се признае за явление отъ извънредно голѣма важностъ и значение. Неговата популяризаторска дейностъ за разпространение и закрепване на славянската идея е несъмнена, тъй като той, както вече видѣхме, въ видъ на системно, вешо, а главно присърце съставена енциклопедия служи въ широкитѣ кръгове за източникъ, отъ който всѣки може да черпи точни и правдиви, въ правилна оценка и изложение дадени сведения за славянството, изобщо за неговитѣ стремежи, идеали, за творчеството на неговия духъ, за работата на неговата мисль, за радоститѣ и съгръбитѣ му въ цѣлостъ и относително всѣки славянски народъ поотдѣлно.

Достойно обслужвало славянството съ своитѣ издания „Славянски Гласъ“ и „Славянски Календаръ“ въ популяризирането на славянската идея, Славянското Дружество въ България вече въ най-последно време предприе ново издание — „Славянска Библиотека“.

Задачата на това издание бѣ да се даватъ въ достъпна за всички по цена книжки систематични очерки по културни, обществени, икономически и политически въпроси изъ живота на славянитѣ. Тѣзи очерки трѣбва да даватъ безпристрастни сведения и изследвания за славянскитѣ народи въ тѣхното минало и настояще и да спомагатъ за сближенето

на славянитѣ и за сговоръ помежду имъ. „Въ тѣзи очерки, се казва въ предговора къмъ първия брой на „Славянска Библиотека“ (София, 1920 г.), всичко трѣбва да бѣде одухотворено отъ идеята за славянско единство“.

Азъ не се съмнявамъ, че нѣма нужда много и подробно да се говори за това, какво значение трѣбва да иматъ въ едно периодическо издание нещо и любовно подобрани систематически очерки по най-разнообразни въпроси, засѣгащи славянството. Пускането въ свѣтъ на тѣзи очерки въ достъпни за всѣкиго книжки на „Славянската Библиотека“ завършва, така да се каже, увѣнчава издателската дейностъ на Славянското Дружество въ България и въ пълна мѣра я прави единствена по рода си на попрището на служението на идеята за единение, сговоръ и взаимно опознаване между славянитѣ.

Азъ ще спомена само нѣколко отъ излѣзлитѣ вече книжки на „Славянска Библиотека“. Тукъ ние намираме: В. Н. Златарски „България съ огледъ къмъ нейното междудържавно положение“, „Български поети“, — въ преводъ на руски езикъ отъ Круиъ Димитровъ, „Иванъ Вазовъ, личност и творчество, отъ А. Сиротининъ, преа. отъ руски, „Чехословашката република“ отъ П. Ценовъ, „К. Хавличекъ - Боровски“ отъ Кюнцль - Изерски, „Достоевски и Европа“ отъ проф. Г. В. Флоровски, „Янъ Амосъ Коменски“ отъ Н. Петлешковъ, „Духътъ на полската литература“ отъ проф. С. Добжици, преводъ отъ немски, „Чехословашко“ отъ д-ръ Ст. Даневъ, „Лужица“ отъ д-ръ Йос. Пата, преа. отъ чешки, „Хенрихъ Сенкевичъ“ отъ Е. Златоустова, „Славянското единство“ отъ проф. М. Вайнгартъ, „Славянския свѣтъ преди и следъ свѣтовната война“ (територия, население, държавенъ строй и култура), отъ С. С. Бобчевъ.

Това наистина е цѣла библиотека, отъ която всѣки ще почерпи ценни сведения за цѣлото славянство изобщо и въ частностъ за отдѣлни прояви на творческата работа на неговитѣ членове.

Имената на авторите тукъ говорятъ за авторитетността на всички отбелезани трудове, за ценността на намиращитѣ се въ тѣхъ възгледи и мисли.

Трѣбва ли да се доказва, каква граматна полза ще принесе тази „Славянска Библиотека“ тамъ, въ глухитѣ нжтове въ затѣнгенитѣ селища, дето нѣма никакви библиотеки и дето живѣятъ славяни, слабо съзнаващи своя родъ, малко знаещи за себе си . . . Колко свѣтлина, прекрасно знание ще прѣсне тамъ „Славянска Библиотека“, какъ благотворно ще пробуди тя за работа мисълта на читателя, съ какъвъ яркъкъ пламъкъ ще запали тя славянското самосъзнание и ще възбуди интересъ къмъ своя родъ славянски, а значи и обичъ къмъ него! . . . Трѣбва ли да се говори, колко всичко това

е ценно и важно въ смисълъ на служене на славянската идея. Каква прекрасна работа вършатъ всички тези издания!

Не можемъ на края да не споменемъ и за книгата: „Втори подготвителенъ славянски съборъ въ София“, (София, 1911, стр. 257 (лексиконъ-форматъ), толкова повече, че това твърде ценно издание на Слав. Дружество въ България, което съдържа пъленъ отчетъ за станалия въ София въ 1910 г. грандиозенъ всеславянски съборъ, е малко познато на българската и изобщо на славянската общественост.

Цельта на настоящата ми статия не е библиографическо изброяване и не е класификация по отдѣли на онова, което е дадено въ изданията на Славянското Дружество въ България презъ първата четвъртъ на неговото съществуване.

Азъ съ голѣмъ интересъ и напрегнато внимание съмъ преглеждалъ и препрочиталъ отдавна познатитѣ ми книжки на „Славянски Гласъ“ и „Славянски Календаръ“ за първитѣ години и изпитвахъ винаги радостно чувство, защото азъ добивахъ напълно опредѣлено и неизмѣнно впечатление, че всички издания на Славянското Дружество въ България иматъ извънредно важно историко-културно значение.

Именно за него, споредъ силитѣ и уменията си, азъ се постарахъ тукъ да разкажа.

Предъ насъ лежи материалъ отъ огромна ценностъ, пуснатъ въ обръщение, за да докаже правото на мисълта, че славянството—това е мощна сила, която има пълно право на славно бъдеще, което трѣбва да бъде толкова по-прекрасно, колкото по-близо сж свързани славянитѣ единъ съ другъ, колкото по-добре тѣ се разбиратъ помежду си, оценятъ потребноститѣ и стремежитѣ на всѣи славянски народъ, като признаватъ тяхната правота, а сжщо така помагатъ единъ на другъ, повѣрвали въ славянскитѣ творчески сили.

Всичко, което е издадено отъ Славянското Дружество въ България, е сърцѣто отъ искрена обичъ къмъ славянството и е пропито съ бодря вѣра, че славянскитѣ народи, надарени съ енергията на младостта, съ свежестта на творческитѣ сили, въ края на краищата ще преодолеятъ всички пречки и ще станатъ една велика културна сила за благото на човѣчеството. . .

Всичко това е напълно ясенъ изводъ отъ онѣзи факти и данни, които така изобилно сж събрани именно въ това, което е намѣрило мѣсто въ тѣзи издания. Този материалъ говори самъ за себе си и позиватъ къмъ славянитѣ за обща братска работа за благото на цѣлото славянство не е без-

почвѣнъ, не е отвлѣченъ познѣвъ, той има подъ себе си здра-
вата почва на доказателства съ факти, съ цифри, съ при-
мери.

Логиката на историята, смисълътъ на живота и него-
витѣ потребности най-сетне ще възтържествувать. Споредъ
думитѣ на руския поетъ, пѣвецъ на славянството, —

Пронесется мракъ ненастный,
И, ожидаемый давно,
Возсіяетъ день прекрасный, —

день на братство, единение, съгласие, — злобата, враждата ще
отстъпятъ своето мѣсто, користята въ взаимнитѣ отношения
на славянскитѣ народи ще се премахне. Тогава историкътъ
на славянството съ дълбока почитъ ще оцени ролята и
значението на всички многообразни издания на Славянското
Дружество въ България, което, застанало на мѣстото на
сѣнь на доброто, бодро си е казало:

Не брошу плуга своего,
Доколы не прорѣну нивы,
Господь, для сѣва твоего!

София, януарий 1925 год.

Георгій В. Флоровскій *)

Вселенское преданіе и славянская идея.

И не думайте говорить въ себѣ:
Отець нашъ — Авраамъ; ибо го-
ворю вамъ, что Богъ можетъ изъ
занней сѣкъ въздвигнуть дѣтей Ав-
рааму — Мт. III. 9.

Въ своикъ замѣчательныхъ „Историко-философскихъ чтені-
яхъ“ Гегель съ большимъ подъемомъ говорилъ о рожденіи фи-
лософій изъ народнаго духа. „Философія вообще“ естъ призрач-
ное «*phantasiem*». Въ своемъ историческомъ существованіи
философская жизнь связана лишь съ немногими народами и толь-
ко съ нѣкоторыми эпохами. Естъ какъ бы свои сроки и мѣста
для философскихъ рожденій и вспышекъ духа. Но при этомъ не
просто наступаетъ время „философствовать вообще“: нѣтъ, у
опредѣленнаго народа возникаетъ опредѣленная философія. Въ
ней раскрывается его духъ, его жизнь, его идея. Въ процесѣ
органическаго роста дозрѣваетъ народная жизнь до философской
рефлексіи. Въ мукахъ и сомнѣніи преодолюваема созрѣвающая
мысль безразличнымъ покоемъ „естественнаго существованія“ и

*) Руски религиозенъ мислителъ и философски писателъ, профе-
соръ въ Руския университетъ въ Прага.

вступаетъ въ міръ „пониманія“. Такъ начинается *философская жизнь* у каждаго народа. — Такое распаденье „внутренняго стремленія“ съ „вѣшною дѣйствительностью“, съ „субстанціональнымъ образомъ существованія“ переживало русское общественное сознаніе на рубежѣ двадцатыхъ и тридцатыхъ годовъ прошлаго вѣка, почти сто лѣтъ тому назадъ.

Эти десятилѣтія справедливо были названы „замѣчательными“. „Люди тридцатыхъ годовъ“ рѣзко и замѣтно отличаются и отъ своихъ отцовъ, и даже отъ своихъ старшихъ братьевъ всѣмъ существомъ своего умственнаго и нравственнаго склада, темпомъ и стилемъ своей внутренней жизни. Они точно охвачены какою-то горячкой, тревожнымъ безпокойствомъ, какимъ-то священнымъ платоническимъ „безуміемъ“, восторгомъ и возбужденіемъ. Въ ихъ душевной жизни господствуютъ героическіе аффекты, восторженно ликующіе или безотрадно-скорбные, — но всегда неистовые и неукротимые. Это, подлинно, — „ледоходъ русской жизни“. „Люди тридцатыхъ годовъ“, точно уязвлены какою-то великою тоской, волнительной и жуткой. Они словно больны внутреннимъ раздвоеніемъ, перимонтовской грустью и „рефлексіей“. И это щемящее переживаніе разрѣшается то безырымъ влеченіемъ къ духовной цѣльности, тягою къ природѣ, культюмъ патріархальнаго быта, то грустными воспоминаніями о героическихъ этапахъ невозвратнаго прошлаго. „Болѣзнь напряженности нравственной распространилась, какъ зараза“, — выразился объ этомъ времени впоследствии Ал. Григорьевъ. „Паника усиливается въ мысли“. Это была эпоха „пробуждающагося сознанія“, выходящаго изъ привычной спянности съ бытомъ. Въ новомъ поколѣніи, по выраженію Герцена, „ошеломленная Россія приходила въ себя“. Отсюда такая боль, такое томленіе, и вмѣстѣ съ тѣмъ такая радость жизни, такое умиленіе. Нѣтъ, это не была расплывчатая, романтическая *Sehnsucht*. Это была предметная тоска. „Тридцатые годы“, вѣрно замѣтилъ Достоевскій, это — эпоха, „впервые сознательно на себя взглянувшая“, когда „чуть не впервые начинается наше томительное сознаніе и наше томительное недоумѣніе, вслѣдствіе этого сознанія, при взглядѣ кругомъ“.

„Намъ необходима философія, все развитіе нашего ума требуетъ ее“, писалъ Ив. Кирѣевскій въ 1830 году. Ею одною живетъ и дышетъ наша поэзія; она одна можетъ дать душу и цѣлость нашимъ младенчествующимъ наукамъ, и самая жизнь наша, можетъ быть, займетъ отъ нея вѣщество строгости. Но откуда придетъ она?.. *Наша философія должна развиваться изъ нашей жизни, создаться изъ текущихъ вопросовъ, изъ господствующихъ интересовъ нашего народнаго и частнаго бытія*. И дѣйствительно, изъ жизни родилась русская философская мысль, — сперва подъ видами литературной критики и исторіософическихъ разсужденій, въ пылу культурно-патріотическихъ упованій и споровъ. Никогда съ метафизическаго паремія не начинается фи-

Философская жизнь. На спекулятивных высотах умудренная историческим опытом мысль подымается лишь впереди тогда, когда достигнуты какие-то бытовые предель, когда повседневные загадки, „затрудняющія“ и „изумляющія“ обыденное сознание, сгущаются и сублимируются въ философскія проблемы, когда, словомъ, есть на что глядѣть съ высоты. И созерцаютъ съ высоты свою близкую и родную жизнь. Въ тридцатые годы въ русское сознание неотразимо врѣзалась загадка Россіи. И это стало необходимо и возможно послѣ Отечественной войны „священной памяти двѣнадцатаго года“ съ ея „всемирнымъ опытом“, послѣ „Исторіи Государства Россійскаго“, послѣ Жуковского и Пушкина. . . Съ недолимою силой обращается мысль къ вопросамъ о русскомъ „лицѣ“, о „русской судьбѣ“, о „русскомъ призваніи“: съ неизбежною назрѣваюто „славянфильскія проблемы“.

Было бы грубою ошибкою преувеличивать значеніе и роль германскаго идеализма въ возникновеніи этой національно-философской тревоги. Западныя идеи служили скорѣе „гипотезою сформировавія“, нежели „броунильнымъ ферментомъ“. Безлокойство рождалось изъ жизни. Аполлонъ Григорьевъ писалъ впоследствии очень вѣрно: „Всякое вѣяніе переходило такъ сказать въ религію, то-есть въ связанное, цѣльное бытіе идеала и дѣйствительности, мысли и жизни. . . Книги для насъ не просто книги, предметы изученія или развлечения: книги переходили и переходятъ у насъ непосредственно въ жизнь, въ плоть и кровь, измѣняли и измѣняютъ часто всю сущность нашего нравственнаго міра“. . . Но это не значитъ, что чужія книги принимаются на вѣру: изъ нѣмецкой философіи русская мысль заимствовала не столько готовые рѣшенія, сколько вѣчные вопросы и очередныя задачи, которыя сразу наполнились новыми, своими, живыми и выстраданнымъ содержаніемъ. Философія прошлаго становилась для русской мысли задачей и проблемой во всей своей вѣковой совокупности. И такъ какъ это была философія „европейская“, то „Европа“, „Западъ“ превращались влѣстѣ съ тѣмъ тоже въ объектъ философскаго раздумья, — съ тѣмъ большей неизбежною, чѣмъ больше яврисовывалось различіе „Запада“ и Россіи. Отсюда — „борьба съ Западомъ“, наполняющая всю исторію общественнаго сознания прошлаго вѣка: борьба не въ смыслѣ обособленія во что бы то ни стало, но какъ отвѣтственная оцѣнка его началъ и достижений. Ибо въ Западѣ всегда невольна видѣлась „вторая родина“ русская. И тамъ нѣкогда, по слову Хомякова, „вѣры огонь живой потоки свѣта лилъ“, и только современный Западъ весь „задернутъ мертвеннымъ покровомъ“. И русская проблема понималась, какъ вопросъ о силѣ отзвонившему звоню, какъ вопросъ о наследованіи.

При первомъ погруженіи въ родную стихію русскаго наблюдателя обступали волнительныя загадки, и чѣмъ глубже проникалъ взоръ, тѣмъ нагляднѣе раскрывалось русское своеобразие и рѣзкая противоположность Россіи и Запада. Со всею силой и

остротой выразилось это историческое изумление уже в первом „философическомъ письмѣ“ Чаадаева. Эта антитеза врѣзывается въ русское вниманіе и образуетъ живое средоточіе философскаго раздумья вплоть до нашихъ дней. Ее можно было истолковать по разному. Всего проще было понять ее, какъ различіе историческихъ возрастовъ: такое пониманіе легло въ основу такъ называемаго „западническаго“ направленія. Но сразу же намѣтилось и другое пониманіе. — явилась мысль о двухъ духовныхъ типахъ. Даже Чаадаевъ ясно видѣлъ, что причина особенностей русской исторической судьбы лежитъ въ наслѣдіи древней Византіи. Его унылый и зловѣщій пессимизмъ опирался именно на сознаніе русскаго своеобразія. И впоследствии, оставаясь при тѣхъ же основныхъ возрѣніяхъ, онъ сталъ видѣть въ Россіи „Божій народъ будущаго“. Но съ особою силою было почувствовано это своеобразіе тѣми „людьми тридцатыхъ годовъ“, которыхъ позже стали называть „славянофилами“. Это были братья Кирѣевскіе, Иванъ и Петръ, Хомяковъ, Юрій Самаринъ, братья Аксаковы, Иванъ и Константинъ. Наряду съ ними нужно назвать имя своеобразнаго „западника“ и „русскаго социалиста“ Герцена. Раздумье надъ русской судьбой шло параллельно размышленію о судьбахъ Европы. И наряду съ безотраднымъ отреченіемъ Чаадаева отъ Россіи нужно упомянуть о разочарованныхъ пророчествахъ князя В. Ѡ. Одоевскаго, послѣ ряда намековъ, выкристаллизовавшихся въ эпилогѣ къ его замѣчательнымъ „Русскимъ Ночамъ“. Еще въ 1833 году писалъ онъ: „Какой тайный голосъ говорить Европѣ, что Россія виситъ надъ нею какъ туча? Не пророчество ли это? И Одоевскій патетически восклицаетъ: „Россія, матушка! Тебя ожидаетъ или великая судьба, или великое паденіе! Съ твоей побѣдой соединена побѣда всѣхъ возвышенныхъ чувствъ человѣка, съ твоимъ паденіемъ — паденіе всей Европы, такое паденіе, которое, вѣроятно, постигло тѣ безчисленные народы, которыхъ остатки гаснутъ въ степяхъ Новаго Свѣта“. „Западъ ожидаетъ еще Петра, который бы привилъ къ нему стихіи Славянскія; отъ того страдаетъ Западъ, ибо тогда только образуется полнота человеческой жизни... Европейцы чувтъ приближеніе Русскаго ума, какъ сомнамбулы приближеніе магнетизера... Будетъ русское завоеваніе Европы, но духовное, ибо одинъ Русскій умъ можетъ соединить хаосъ европейской учености... Соедини же въ себѣ опытность старика съ силою юноши“, взываетъ Одоевскій въ эпилогѣ „Русскимъ Ночей“ къ „новому поколѣнію“. „Не шадя силъ, влиюся сокровища науки изъ подъ колеблющихся развалинъ Европы, и, вперя глаза свои въ послѣдніи судорожныя движенія подымающей, углубись внутрь себя! въ себѣ, въ собственномъ чувствѣ или вдохновенія, изведи въ міръ свою собственную, не признанную дѣятельность и въ святомъ тріединствѣ вѣры, науки и искусства ты найдешь то спокойствіе, о которомъ молились отцы твои. Деятельный вѣкъ принадлежитъ Россіи!..“ Эти зовы и афориз-

ны — первая формулировка идеи о русском призвании в Европу и первая схватка в „борьбе съ Западом“.

Почувствованную и осознанную противоположность России и „Европы“ можно было объяснить по разному: или сводить къ противоположности религиозных началъ, или къ различію общественно бытовыхъ типовъ, или ограничивать различіемъ этнографическихъ носителей. Такъ складывалась тройственная антитеза: *православнаго Востока и латинно-протестантскаго Запада, міра общиннаго и „соціального“ и міра „политическаго“ или государственнаго, міра славянскаго и міра романо-германскаго.* Между этими антитегическими парами была внутренняя связь и зависимость. Этнографическая характеристика неизбежно требуетъ восполненія — нужно указать ту идею, во имя которой народъ или племя имѣетъ право не только на физическую наличность, но и на достойное историческое и дѣйствительное существованіе, указать тѣ начала въ одѣйствованіи и воплощеніи которыхъ заключается национальное призваніе и дѣло. И въ этомъ отношеніи еще недостаточна одна ссылка на историческую молодость славянства и России, на запасы и избытокъ еще нетронутыхъ и нерасточенныхъ силъ, на отсутствіе тяготящихъ воспоминаній и обременительнаго наслѣдія перенесенныхъ неудачъ, словомъ, на „юный пластицизмъ“. Эту ссылку мы встрѣчаемъ и у кн. Одоевскаго, и у Чаадаева, и въ особенности у Герцена. Молодость конечно, предвѣщаетъ годы дальнѣйшей жизни. Но одного возраста еще мало для обезпеченія творческихъ достиженій, дѣяній и подвиговъ. И если этой ссылкой на возрастъ часто придавалось рѣшающее значеніе, то потому, что за молодостью выѣхалась какая-то тайна, предчувствовалось и прозиралось какое-то *нравое слово*. И при всѣхъ своихъ расхожденіяхъ, при всемъ разнообразіи отгѣнковъ и удареній, всѣ почти люди „замѣчательныхъ десятилѣтій“ были убѣждены, что России на челѣ славянства суждено и предначертано связать миру „тайнство свободы“, слово „примиренія“, братства и всеобъемлющей, всечеловѣческой любви. Въ этомъ чашинѣ сходились православные славянофилы, социалистъ Герценъ, Достоевскій, Тютчевъ. На разные основанія опиралось, такое упованіе, но всѣ согласны ждали *не только новыхъ, но и лучшихъ временъ*.

Черезъ весь истекшій вѣкъ пронесли эту надежду и эту вѣру въ высокое историческое предназначеніе славянскаго міра и славянской России русскіе мыслители. И не разбиты они и сейчасъ силою рокового крушенія родной страны. Но попрежнему таинственна и загадочна русская и славянская судьба и по прежнему вызываетъ она споры. И главная, и основная трудность вопроса заключается въ томъ, какъ понимать самый смыслъ национальной идеи и национальнаго своеобразія. Здѣсь ясно намѣтилось одно рѣшительное расхожденіе, два разныхъ уклона. Всего проще было отождествить призваніе съ врожденнымъ характеромъ народа, и свести все существо своеобразія къ

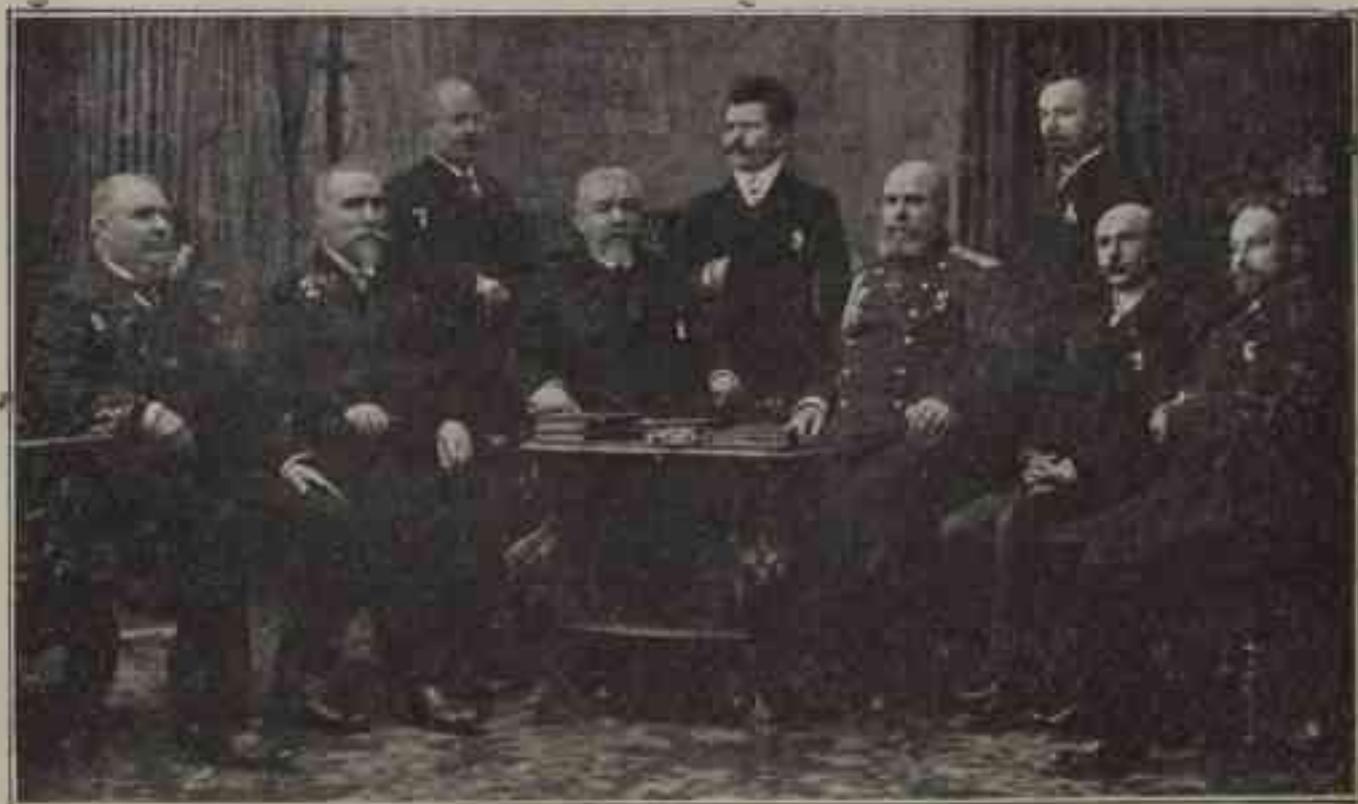
неповторимой индивидуальности. Тогда центр тяжести переносился на этнографический субстрат, и, действительно, весь вопрос сводился къ возрасту. Народъ приравнивался къ организму, и послѣднее оправданіе своеобразія и самобытности отыскивалось во множественности „культурно-историческихъ типовъ“, аналогичной множественности видовъ биологическихъ. Такова была точка зрѣнія Герцена съ изумительнымъ блескомъ развитая имъ въ особенности въ „Концахъ и Началахъ“. На ней-же стоялъ Данилевскій, и подъ его и Герцена внушеніемъ — гениальный Леонтьевъ. Получала биологическій оборотъ и „борьба съ Западомъ“. Удареніе дѣлалось на его *старости*, и Леонтьевъ старательно высчитывалъ, что истекла уже для „Европы“ роковая и сакраментальная чреда — 1200 лѣтъ, — долѣе не проживаетъ ни одно государство. О характеръ и причинахъ „старости“ и дряхлѣнія съ этой точки зрѣнія въ сущности нечего было спрашивать: и самые „грѣхи Запада“ относились за счетъ возраста. И вмѣстѣ съ тѣмъ съ точки зрѣнія возрождаемой такимъ образомъ теоріи „постоянства видовъ“ совершенно и принципиально отклонялся вопросъ о какомъ-бы то ни было нормативномъ значеніи „романо-германскаго“ Запада для иного и чуждаго славянскаго (или греко-славянскаго, или восточнаго) „культурно-историческаго типа“. Вопросъ о національномъ творествѣ сводился, въ послѣднемъ счетѣ, къ требованію „быть самимъ собой“, быть вѣрнымъ голосу крови, и рѣзвивать свои прирожденныя склонности и задатки. Общечеловѣческія начала выразительно отметались во имя свободы физиологическаго самоопредѣленія видовъ.

Не такъ понимали національную идею рачніе русскіе славянофилы, какъ ни былъ силенъ и у нихъ соблазнъ бытового и физиологическаго уединенія и обособленія. Для нихъ, это не была нѣкая „врожденная идея“, не кровный зародышъ, но *призваніе*. И въ этомъ случаѣ національное самооправданіе восходить къ исповѣданію безусловной, общезначимой и единой Правды, которою *должно* (не принудительно, но нормативно) освящаться всякое человѣческое дѣланіе и предъ лицомъ которой оно оправдывается или осуждается, независимо отъ своего соответствія народному духу и племенному характеру; народы при этомъ, какъ и индивиды, разсматриваются именно какъ свободные *носители* нѣкоторыхъ самодовлѣющихъ *цѣнностей*, — или какъ *отрицатели* и разрушители этихъ цѣнностей, — какъ *служители идеаловъ* или *идоловъ*. „Культура“, стало быть, есть нѣчто качественно и генерически иное, нежели „быть“, нежели простое осуществленіе врожденныхъ и неотъемлемыхъ задатковъ. Это есть именно *служеніе*, стремленіе и воплощеніе, овладѣніе. Для Хомякова и Самарина, для Ив. Кирѣевскаго Россія была дорога и священна не только по силѣ кровной связи съ родиной, но еще болѣе какъ *историческое дѣло православія*, какъ рукотворная риза на вселенское сакровище Христовой вѣ-

ры. И Западъ „отталкивалъ“ ихъ вовсе не своимъ гнѣніемъ, но своею дряхлостью; и даже онъ вовсе ихъ не отталкивалъ, а тянулъ и манилъ, какъ больной и страдающій братъ; а значительности его пріобрѣтеній они никогда не отрицали. Но ихъ пугала преждевременная, болѣзненная, *противоестественная* „старость“ Запада, и они видѣли ея причину во лжи и недостаточности началъ его жизни, въ подмѣнѣ и поддѣлкѣ идеаловъ — идолами, „отвлеченными началами“. Пабось вѣчнаго и вселенскаго даялъ имъ право *суда* и *оцѣнки*. Они осуждали Западъ за отпаденіе отъ Вселенской Церкви, и Влад. Соловьевъ былъ вѣрнымъ ученикомъ раннихъ славянофиловъ, когда называлъ раздѣленіе церковей главнымъ и роковымъ событіемъ христіанской исторіи и въ его преодолѣніи видѣлъ единственный путь къ разрѣшенію „Великаго Спора“ — Востока и Запада. И вмѣстѣ съ тѣмъ вся историческая значительность и своеобразие русской духовной жизни опредѣляется именно восточно-православнымъ ея происхожденіемъ и преемствомъ. Какъ „живая наследница Восточнаго превославія“ Россія и есть особый міръ. И то же должно сказать о славянствѣ въ цѣломъ; именно потому съ такою трагическою болью переживали Юрій Самаринъ и Тютчевъ страданія одноплеменной, но иновѣрной Польши, потому такъ тревожила Тютчева судьба Чехіи и ея безрелигіознаго возрожденія. Но вмѣстѣ съ тѣмъ именно наследіе подлинной и потому вселенской истины обязываетъ къ преодолѣнію замкнутости, къ преодолѣнію того, что Влад. Соловьевъ удачно назвалъ „протестантизмомъ мѣстнаго преданія“. По мѣткому слову Достоевскаго Древняя Русь „готовилась быть неправа“, отклоняя отъ себя задачу вселенской проповѣди вѣренной ей Христовой истины. И въ этомъ смыслѣ была необходима „Петровская реформа“, какъ ни мало удаченъ былъ этотъ насильственный и революціонный опытъ частичнаго воссоединенія раздѣленныхъ Востока и Запада. Рима перваго и Рима втораго. И впередъ уже вполне и сознательно должна Россія на челѣ славянства становиться Востоко-Западомъ или Западо-Востокомъ, продолжая и исполняя европейскую исторію, ибо, какъ говорилъ еще Ив. Кирѣевскій, „начала русской основанности только потому особенны отъ западныхъ, что они высшая ихъ ступень, а не потому, чтобы были совершенно особенны. Знаменитая формула Достоевскаго о русскомъ всечеловѣческомъ призваніи положить конецъ „европейской тоскѣ“, внести „примиреніе“ въ европейскія противорѣчія „уже окончательно“ — была предвосхищена не только Кирѣевскимъ, но и Одоевскимъ. „Православіе есть вселенское сокровище, сокровище для всего міра, и какъ священный залогъ вручено оно Россіи; и должна же, наконецъ, православная Церковь явиться во всей красотѣ и благолѣпнѣ какъ въ одержаніи Востока, такъ и въ очахъ западнаго человѣка“, писалъ замѣчательный, хотя и малоизвѣстный, русский богословъ и мыслитель, архимандритъ Феодоръ (Бухаревъ) Въ эту императивную мечту

о явленіи Православія міру, о созданіи православной культуры, какъ новаго и живого синтеза древнихъ отеческихъ преданій и неудачныхъ опытовъ Запада, — упирается вся національная надежда и весь пафосъ раннего русскаго славянофильства. Въ ихъ вселенскомъ, общечеловѣческомъ пафосѣ не было никакой опасности для самобытности и своеобразія: ибо рѣчь идетъ не о субстанціональномъ единствѣ человѣчества, не объ единствѣ естественнаго типа развитія и не о принудительномъ единообразіи формъ быта, но объ единствѣ интернаціональномъ, если можно такъ выразиться, объ единствѣ устремленія и цѣли, тяги и порыва, не исключашащемъ многообразія, но уже свободно индивидуальныхъ, а не принудительно-особенныхъ формъ. Къ единой цѣли, къ одному и тому же средоточію призванъ всякаго рода и всякаго времени человѣкъ, но каждому подобаетъ идти по своему радиусу. И рѣчь идетъ не о смѣнѣ одного „народа“ другимъ, одной „особенности“ другою, столь же ограничекою особенностью, но о творческомъ собираніи и объединеніи всего драгоценнаго наслѣдія, накопленнаго въ страдальческомъ историческомъ опытѣ единокровнаго человѣчества.

И только при такой постановкѣ вопроса мы достигаемъ подлинной и надпежающей высоты историческаго пониманія, когда отпадаютъ уже мелкія эгоистическія пристрастія. Национальная воля и творческій размахъ достигаютъ своего исполненія только чрезъ актъ своеобразнаго самоотреченія, только чрезъ молитвенное сочнаніе: не намъ, не намъ, но имени Твоему даже слава! Народъ есть только *носитель*, и не биологическое самоутвержденіе, но волеителное сознаніе безусловной цѣнности врученнаго славянству вселенскаго дара православной вѣры даетъ право на существованіе своей, особой, восточно-православной культуры. Только тогда исторія есть отвѣтственный подвигъ осуществленія Правады Божіей, а не одинъ только стихійный процессъ борьбы за выживаніе вида. Не на славянской, а на православной особености лежитъ центръ тяжести. Но православіе не есть особенность, наряду съ другими, а полнота, отъ которой другія дѣйствительныя „особенности“ отпали. Поэтому то и ждалъ Достоевскій отъ Россіи „всечеловѣческаго“ слова „примиренія“. Но отсюда родится долгъ — въ полнотѣ самообладанія поднять на себя всю сложность и тяготу неудачъ и ошибокъ „западной мудрости“, оцѣнить всѣ „чудеса стараго Божьяго міра“, — пусть лукаваго и грѣшнаго, но Богомъ Любя созданнаго и Крестомъ искупленнаго, — оцѣнить всѣ „трудный подвигъ Европы“; долгъ понять *трагедію* Запада, возвести ее къ ея началу, къ такъ называемому „раздѣленію церкви“... Надлежитъ въ сочувственномъ, воскрешающемъ воспоминааніи пройти чрезъ всѣ историческія пласты: вплоть до сияющихъ временъ „древней нераздѣленной Церкви“, пережить муки скорби за братьевъ павшихъ и отторгнутыхъ. Славянству должно вспомнить о своей исторической матери, о православной Византии, о своихъ

Настоятелството на Славянското благотворително д-во в България
презъ 1910 година.

первоучителяхъ, равноапостольныхъ братьяхъ. Надо почувствовать свою духовную связь съ культурой православнаго древаго мѣра и подхватить повисшія въ воздухѣ нити святоотеческаго преемства. Въ православіи были истоки и силы славной культуры югославянской, старой Болгаріи и старой Сербіи. Не о новыхъ изобрѣтеніяхъ и не о новыхъ синтезахъ можно говорить, — не о томъ, чего не бывало. Но именно о *возвратѣ*, — о возвратѣ и возвращеніи къ покаянному или забытому единому стаду Православной Церкви. Въ этомъ единственный залогъ славянскаго единенія и братства. И будемъ вѣрить, въ томительные дни историческихъ содроганій грѣшнаго мѣра, что силою Вышняго, и Его одного, могутъ дѣла человѣческія процвѣсти паче, нежели жезлъ Аароновъ. Ибо „не отъ Востока и не отъ Запада, и не отъ пустыни возвышеніе, — но Богъ есть судія“, и даже изъ камней онъ силенъ возставить дѣтей Аврааму.

Прага
1924.XII,11—24.

Йосифъ Холечекъ¹⁾

Днешното състояние на славянската идея въ Чехословашката Република

Следъ образуването на Чехословашката република, нейниятъ пръвъ председателъ, Томашъ Гаришъ Масарикъ, заяви, че сега следъ свѣтовната война се туря край на славянското движение. Той се изрази така вследствие на преврата, който настъпи презъ 1917 год. въ Русия. Когато съюзниците на Русия победиха, тя бѣше победена, царьтъ и семейството му избити, цѣли области се откъснаха отъ Русия и се провъзгласиха за самостоятелни държави. въ Москва царѣше революция, която преобръщаша въ краката нагоре всичко руско. Унищожени бѣха тритѣ принципа, които творѣха основата за държавната мощъ и сила на Русия: царизмътъ, православіето и руската народностъ. Сама революцията призна мощта на тѣзи принципи чрезъ бѣсната борба, която поведе противъ тѣхъ. Ако тѣ не значеха за Русия всичко, то болшевиките не би употрѣбавали и най-жестоките мѣрки и не би принуждавали руския народъ да се отказва отъ тѣхъ. Въ началото на революцията споменатото измѣненіе на председателя Масарикъ бѣше вѣрно. То опредѣли външната

¹⁾ Бележитъ чешки писателъ и публицистъ, почетенъ членъ на Славянското Дружество въ България.

политика на Д-ръ Бенешъ и обърна очитъ почти на цѣли чешки народъ къмъ крайния западъ, лежещъ задъ Германия. Чешката интелигенция и полуинтелигенция нахлува въ Франция, Англия и Италия, за да изучава езицитъ имъ. Не липсватъ и такива, които вѣрватъ, че тамъ ще намѣратъ износно препитание. Близка ни стана и Испания. Въ Прага, а че и въ нѣкои провинциални градове, се образуваха дружества за изучаване на испански езикъ, за дружествата по френски и английски езици не споменувамъ. Макаръ че никогажъ моитъ сънародници не сж се отдавали съ такъвъ интересъ на изучаването на руски езикъ, все пакъ въ последнитъ години значението на руски се разшири до неочаквани размѣри. Донесоха го напро отъ Русия нашитъ легионери, а много го подкрепятъ и личнитъ сношения съ руската емиграция. Презъ австрийско време руситъ биваха рѣдкостъ въ Чехия; Австрия не търпѣше руси между насъ. Недоброволното престояване на руската емиграция въ славянскитъ земи ще бжде единъ голѣмъ плюсъ съ непредвидано далечни последици, — както поради сношенията на славянитъ и руситъ, така и поради разширението на руския езикъ между другитъ славянски народи. Но все още си остава въпросъ, дали всичко това ще помогне за възникването на духовна връзка и сближение между славянитъ и руситъ, ще ли то да означава едно бждеще споразумение.

Чехитъ, които останаха вѣрни на славянската идея, въ последнитъ две години силно купятъ за обновлението на славянския животъ, какъвто бѣше преди всесвѣтската война, като пакъ се свикватъ славянски събори, та чрезъ славянството да се засили и чешката народностъ, противъ която, по примера на болшевикитъ, излизатъ жестоки неприятели изъ редоветъ на роднитъ синове на Чехия. Нашата утеха е, че до сега тѣ сж малко, а и надали ще се увеличатъ, защото народното съзнание много дълбоко е вкоренено и е много живо и въ най-широкитъ народни маси. Най-виднитъ ни комунисти сж повечето народни хора, които се отличаватъ отъ останалитъ чехи само по социалнитъ си цели.

Явлението, че славянското съзнание отново се пробужда и предявява искания за животъ, е извънредно радостно и трѣбва да се смѣта като знакъ за животоспособността на славянската идея. Въпреки това, обаче, като го срещамъ съ радостъ, азъ все пакъ съветвамъ да не бързаме, но да почакаме, докато дойде момента, когато не ще се страхуваме, че между славянитъ, които би се срещнали на общо събрание за решаване на общи въпроси, би могли да се явятъ нѣкои неприятности, и тѣ би се разотншли като неприятели. Следъ това, ние би трѣбвало да чакаме много по-дълго минутата, която би позволила новото събиране на всички славяни.

Времето, когато ще се възобнови славянското данже-

ние, ще дойде съ възобновяването на Русия. Днесъ, когато е оплюта славата на Русия, а силата ѝ лежи въ развалини, по-живо отъ всички другъ пътъ чувствуваме, че не съществува славянска идея безъ Русия. Съюзничеството на Чехо-словашката република съ Югославия е добро, защото е поне частъ отъ славянската солидарностъ, — а ако къмъ тѣхъ би се присъединили Полша и България, тази частъ би била по-голяма. обаче, пълна ще бжде славянската солидарностъ, само когато Русия се съземе отъ припадъка и слабостта си и заеме мѣстото си начело на славянството, мѣсто, което ѝ принадлежи и което, опразнено сега, чака явяването ѝ. Всичко друго е временно. И претъ тази временностъ ние ще изпълниме славянското си задължение, но винаги ще помниме, че безъ Русия не сме всички, че сме верига, на която липсува главната брънка.

Прага, 15 декемврий 1924 г.

Владимиръ Сисъ.¹⁾

Кратъкъ прегледъ на българо-чешкитѣ културни сношения,

Малко сж народитѣ, чието минало и настояще да дава толкова много материалъ за взаимни културни сношения, както това е у българския народъ и чешкия. За да бжде пълна тази статия, би трѣбвало да се пренесеме въ далечнитѣ Срдни вѣкове, въ онова идилично време, когато великитѣ славянски учители св. св. Кирилъ и Методий предприеха далекото пътешествие отъ южнитѣ български земи до братската Моравия, за да сгрѣятъ чешката душа съ първитѣ лучи на просвѣтата, проповѣдвана на славянски езикъ, и да ширятъ славянската писменостъ по Словенско, Моравия и Чехия, като будятъ и славянското самосъзнание, притѣпявано отъ немско-латинскитѣ мисионери. А после ще трѣбва да се върнеме отъ славния Велеградъ по стѣпкитѣ на 200-тѣ ученици на славянскитѣ апостоли, които били принудени да търсятъ убежище пакъ въ българскитѣ земи, главно край брѣговетѣ на синьото Охридско езеро. Между тѣхъ имаше много моравци — като св. Гораздъ — които съ своята просвѣтна дейностъ въ Македония сѣкашъ връщаха благодарността си на българитѣ, за-гдето дадоха на чешкия народъ първитѣ учители и народни възпитатели.

После, би трѣбвало да пребродимъ отъ най-западнитѣ български краища — Македония — до най-далечния български североизтокъ — Добруджа — и да проследимъ шумния търговски

¹⁾ Известенъ чешки публицистъ и славяноведа.

животъ на стария Преспавъ на Дунава, дето сѣ идвали много чешки търговци, за да размѣнятъ стокитѣ си съ български и византийски. (Шафарикъ — Словански старожитности, 511).

Също така би трѣбвало да се спреме и върху друго забележително културно-историческо проявление, което съзрава българския народъ и чешкия въ тѣсно идейно родство. Мисти за реформаторското движение — богомилско и чешкобратско. Кои други народи отъ онова време могатъ да се похвалятъ на свѣта съ свободомислието и социалната зрѣлостъ, които характеризиратъ ученieto на богомилитѣ и чешкитѣ братя? Всичко онова, къмъ което се стреми френската революция едва къмъ края на 18 в., което Толстой търси къмъ края на 19 в., — българскитѣ богомили проповѣдватъ още въ 10 в., а чешкитѣ братя — 500 г. по-късно! Ако досега нѣма неоспорни доказателства за установяване на прѣкитѣ сношения между богомилитѣ и чешкитѣ братя — поради голѣмата разлика въ времето и географическата отдалеченостъ — то имаме доказателства, че богомилското учение е проникнало въ Чехия по непрѣкъ пътъ, чрезъ засибикалки, отчасти презъ Италия (катаранитѣ), отчасти презъ Франция (валдейци и албигойци). Обаче не е изключено, че богомилското учение е пренесено въ Чехия отъ самитѣ български и босненски търговци отъ 14 и 15 ст., които по Дунава посещавали Братислава, а оттамъ отивали и навътре въ Моравия и Чехия. Та и какъ другояче може да се обясни оная пълна сходностъ въ ученieto на богомилитѣ и чешкитѣ братя за борба противъ свѣтската властъ, противъ империализма, иерархизма, капитализма, кастовничеството; борбата за справедлива подѣлба на земята; противопоставяне срещу войната и проливането на човѣшка или животинска кръвъ; отричане на собствеността, и главно и надъ всичко — борбата за човѣшкото „азъ“. Както богомилитѣ, така и чешкитѣ братя сѣ били алтруисти, които поставяли общочовѣшкото добруване надъ интереситѣ на собствения си народъ; тѣ сѣ били етични интернационалисти, черта присъща само на славянството.

За съжаление, средновековната историческа литература, чешка и българска, ни е запазила много малко известия за взаимнитѣ сношения на двата народа. Произхождението на българитѣ не е било ясно на старитѣ чешки хронисти. Знаели сѣ, обаче, че сѣ славяни, но споредъ едни (*Хайекъ отъ Либочачъ*) — тѣ дошли въ България отъ Вавилонъ, споредъ други — *Пржибмилъ Пулкава отъ Раденинъ* — отъ Халдея. *Янъ Миротицки*, въ своитѣ прибавки къмъ превода на историята на Анианъ — (1579 г.), разправя за войнитѣ на Византия съ българитѣ.

Жалко е, че България изчезна, като самостоятелна държава по времето, когато чешката държава тепърва захваща своята свѣтовна политическа роля. А тъмно изгубването на българската самостоятелностъ и жестокиятъ турски режимъ, които покриватъ България съ непроницаема тъннина, сѣ причина, че не само въ-

историческата чешка наука, но дори и въ литературата на пътешествията са запазени много малко известия за българската земя и нейното население, макаръ че презъ 15 в. много бележити чехи са преминали презъ България. Така напр. *Константинъ Ангеликъ*, който въ 1452 г. миналъ презъ България на пътъ за Цариградъ, гдето е преговарялъ за сближение на чешката църква съ патриархата; *Отецъ Лукашъ*, който съ *Кашпаръ отъ Бранкборъ* е пътувалъ „по земитѣ на гърцитѣ и българитѣ“ презъ 1491-2 г. и др. Телъра *Вацлавъ Вратиславъ отъ Митровица*, съпровождалъ въ 1591 г. императорския посланикъ, благородника Фридрихъ Креканцъ въ двора на султана Мурадъ III. — пише нашироко за България. Той изброява Поморавието, София, Пловдивъ, описва живота на българското население, накратко съобщава за произхождението на българитѣ и турското имо, и завършва: „българитѣ говорятъ славянски езикъ, така че ние, чехитѣ може донѣкжде, да се разбираме съ тяхъ“. Графъ *Херманъ Чернинъ отъ Худенице* на два пъти минавалъ презъ България. (1615-17 и 1644-5 г.). Само еднажъ си водилъ дневникъ, но тъкмо презъ границитѣ на България се разболѣлъ, та я преминалъ въ трескаво състояние.

За българитѣ се е интересувала и средновековната и по-старата нововѣковна чешка филология. За българския езикъ, въ началото смѣсванъ съ хърватския, споменуватъ: *Янъ отъ Холептово* (14 ст.), *Зигмундъ Груби отъ Йелени* (нач. на 16 ст.), *Матей Венешовски* (края на 16 ст.), *Янъ Благославъ* (Чешка граматика 1571 г.), *Янъ Судетски* (нач. на 17 ст.), *Богуславъ Балбинъ* (17 ст.) и приятелтъ му *Янъ Пйешина отъ Чехородъ*, който заклина поляцитѣ и руситѣ да изоставятъ умразата и разпритѣ си, а по скоро да освободятъ българитѣ. Словакътъ *Данилъ Херманъ* (нач. на 17 ст.) пикува въ едно свое стихотворение, че българскиятъ езикъ не е загиналъ.

Интересно е, че башата на Славистиката, *Иосифъ Добровски*, не е ималъ ясна представа за българския езикъ. Въ своята „Слованка“ той поставя българския езикъ между илирскитѣ диалекти, а езика на св. Кирила нарича „старъ сръбско-българско-македонски диалектъ“. Трѣбваше да се яви най-голямъ славянски ученъ на миналото столѣтие — *Павелъ Иосифъ Шафарикъ*, за да открие българитѣ и да докаже, че по произхождение тѣ сж славяни, и че езикътъ имъ е самостоятеленъ славянски езикъ. Шафарикъ прѣвъ изтъква границитѣ на българската народност и езика ѝ и доказва, че старочерковнославянскиятъ езикъ е майка на българския, — така той туря първа основа за изучаване на българската писменостъ, събира ценни материали за българската география, за историята и етнографията на българитѣ, използвани после отъ внука му за написване на „История на българския народъ“, помага на българина студентъ по медицина *Ив. Д. Шоновъ* (самоубилъ се въ 1853 г. въ Прага) при съставянето на първата българска библиография,

запазва българските народни интереси и пръсна навсякъде познания, въ най-широкия смисъл на думата, за българското минало, по българската география, етнография, езиковедие, писменост и др. Любовта си към българите Шафарикъ изказалъ въ писмото си, отправено до поета Коларъ презъ 1833 г., цето пише: „Отъ своя страна, азъ уважавамъ загинващия лужичанинъ и българинъ толкова, колкото и могущия русинъ“! А въ 1839 г. пише на проф. Погодинъ: „Мощнитъ и щастливи руси дължатъ този актъ на любовъ и благодарностъ (т. е. да освободятъ България) къмъ своитъ учители, нѣкога силни, но днесъ отслабнали отъ старостъ“

Следъ Шафарика интересътъ за българитъ расте, *Янъ Коларъ* ги възпѣва въ своята „Славянна церква“, а черпи сведенията си отъ своя приятель *Ангелъ Палашоуъ*, търговецъ отъ Велесъ, който му билъ препоръчанъ отъ Шафарика. *Франтишекъ Палацки*, бащата на чешката история, пише за българитъ въ „Вестникъ на Чешкия Музей“ (1832 год). Славистътъ *П. И. Прайсъ*, който научилъ български въ Прага, четелъ лекции по българска история и граматика въ Петербургския университетъ, съ което допринесълъ много за събуждане на интересъ въ руското общество къмъ слабата на България. *Вацлавъ Ханка* се преписвалъ съ *Априлона* и *Богорова*, а въ своя „Полиглотъ на Краледворския Ръкописъ“ напечаталъ и примери отъ български преводъ. *Карелъ Хавличекъ Боровски*, както пише презъ 1843 год. на историка *К. Запъ*, черпилъ „интересни вѣсти за нещастната българска земя“ отъ единъ български студентъ, съ когото се запозналъ презъ време на престояването си въ Москва. *Фр. Лад. Челаковски* превежда издаденитъ отъ *В. къ Караджичъ* „македонски пѣсни“, а като професоръ на Пражкин университетъ четелъ за езика и историята на българитъ (1849 г.). Презъ 1853 год. *Мартинъ Хатала* доказва, че кирилицата е майка само на българския езикъ, писа за *Черноризецъ Храбъръ*, а въ *Научния Речникъ на Ригера* написалъ голѣма студия за българския езикъ. Въ 1860 г. въ този речникъ пишатъ статии: *Иосифъ Ричкъ*: „Българи“, *Фр. Ржеванчъ*: „България“, *В. Фрюхауфъ*: „История на България до изгубване самостоятелността ѝ“, *И. Гебауеръ*: „Българскитъ носовки“. Пръвъ мешки българофилъ, който съзнателно пропагандиралъ културното сближение съ българитъ, е *Фр. Йезбера*. Въ неговия вестникъ „Словѣшникъ“ (1862–64) редовно били съобщавани известия за България и образи отъ българската поезия. Сътрудникъ за българската рубрика му билъ поета *Жинзифовъ*, който печаталъ както свои стихове, като „Вдовице“, „Българска пѣсни“, така и образи отъ превода на Краледворски ръкописъ. *Йезбера* пише за българитъ и въ книжката си „Руситъ, сърбитъ, поляцитъ и чехитъ съ останалитъ славяни“ (1863 г.); *К. И. Ербелъ* се интересува отъ българскитъ народни пѣсни, а главно отъ народнитъ повести и приказки, отъ

които 5 е вложилъ въ книгата си „Избрани народни приказки и повести у другитѣ славяни“ (1869 год.). *Йос. Перволфъ*, чешки професоръ въ Варшавския университетъ, прѣвъ е изтъкналъ ясно мисълта за възстановяването на българската държава и защитавалъ българския стремежъ за освобождение отъ турското иго. (Чт. „Маджаритѣ и източния въпросъ“ въ „Часописъ на Чешкия Музей 1868“). Въ 1870 той пише за българитѣ въ Ригеровия Наученъ Речникъ подъ наименованіе „Славяни“, а въ писаната на руски книга „Славяне, ихъ взаимниѣ отношенія и связи“ подчертава, че славянската култура нахлува на българска почва, а отъ България се разширява и по останалитѣ славянски земи. *Ченѣвъ Шерцлъ*, чехъ професоръ въ Харковския университетъ, чель лекции по български езикъ и пише за него въ книгата си: „Сравнителная грамматика славянскихъ и другихъ родственныхъ языковъ“ (1871 г.); *Д-ръ Л. Гайтлеръ* е първиятъ чешки славистъ, който посетилъ Македония и владѣялъ отлично български езикъ и разнитѣ му наречія. Въ Сересъ той се запозналъ съ Ст. Верховичъ и повѣрилъ на неговата „Вѣда Словена“. Той е написалъ: „Поетическитѣ традиции на трагитѣ и българитѣ. Повестьта за Орфенъ“, — „Юда въ митоветѣ на балканскитѣ народи“, „Старобългарска фонология съ огледъ на латинския езикъ“. По отношение на Верховичовата „Вѣда“ — противъ Гайтлера се явилъ Йосифъ Иречекъ.

Това сж забележителнитѣ чешки учени отъ епохата преди освобождението, които съ перото си допринасятъ за опознаването на България, разпрѣскаватъ тъмнината, която обвиняла миналото ѝ и печелятъ симпатии на обществото за съдбата ѝ. Първоначално тази научна и славянска дейность на чешкитѣ учени не е намирала голѣмъ отзвукъ въ нещастната българска земя, задъхваща се въ тъмата на робството. Но съ време, по-просвѣтенитѣ българи започватъ да обръщатъ погледитѣ си къмъ Прага, въ неясно предчувствие, че може би тамъ ще намерятъ онава, което имъ липсва за родната земя И ето, че презъ 50-тѣ години въ Прага се явяватъ първитѣ български студенти. Преди всичко, това е гореломенатиятъ *Ив. Вас. Шоповъ*, когото споменахме като авторъ на първата българска библиография: „Списокъ на болгарските книги на новозараждаемата болгарска писменность въ XIX в.“, „Царигр. Вестникъ“ 1852 — и информаторъ на Шафарика по българскитѣ работи. Шоповъ се грижелъ и за издаването трудоветѣ на Зографския архимандритъ Натанаилъ Стояновичъ: 1) Латински подарокъ (1852) 2) Приятелско писмо отъ България къ Гръку (псевдонимъ Н. Богданъ). Исправилъ же и уредилъ на българскій чистъ правописъ, какъ и въ книгопечатници обстаралъ И. Прѣванъ (псевд. на Ив. В. Шоповъ). 3) Кратко христѣанско наставление. Тамъ презъ 50-тѣ години въ Прага следналъ кратко време и *Теодосий Икономовъ*, който съ Шопова е единъ отъ първитѣ преводачи на Краледворския ръкописъ. Въ 60-тѣ години вниманието на чешкото общество привлѣкълъ

Василь Д. Стояновъ, който дошълъ въ Прага по съветитѣ на чешкия емигрантъ *Майснеръ*, който се криелъ въ Шуменъ, лето билъ учитель подъ името Миловановичъ. Стояновъ владѣлъ отлично чешки езикъ и писалъ много въ чешкитѣ издания (Час. Ческ. Музей, Квѣти, Свѣтозоръ, Паматки археслоупке, Родинна кроника, Народни календаржъ), — въ вестници, и то главно Народни Листи (лето напечатахъ и първата карта на бъдещата българска държава), въ Свобода и Политика. Той билъ и постоянно сътрудникъ на Ригеровия Наученъ Речникъ и др. Освенъ това той билъ и деятеленъ общественикъ. Така: въ 1861 г. постъпилъ въ току-що основания отъ Фюгнера Соколъ; въ 1863 съпровождаль българскитѣ делегати — д-ръ Селимински и архим. Добровски — на Велеградъ по случай 1000-годишнината отъ покръстването на славянитѣ и превелъ адреса, който делегатитѣ превади на чешки политикъ д-ръ Ф. Лад. Ригеръ; въ сщщата година той силно възбудиль обществения интересъ съ една статия въ Народни Листи (III год. брой 278), въ която се искало възобновлението на българското царство и сръбското кралство въ народнитѣ нѣкъ граници, за което д-ръ И. Грегръ билъ съденъ; въ 1864 предприелъ акция за отварянето на катедре по български езикъ при Праката техника; въ 1867 г. прелалъ на д-ръ Ригеръ меморандума на букурещкия революционенъ комитетъ, при което Ригеръ му далъ идеята за основаване на научно дружество по примера на Чешкото Кралско Научно Дружество: въ 1869 г. водиль до Хусинець българската делегация, дошла по случай 500-годишнината отъ рождението на Янъ Хусъ и състояща се отъ Гр. Начевичъ, Добри Войниковъ, Маринъ Дриновъ и Разсолковъ отъ Дупница; общуваль постоянно съ чешкитѣ учени и политици, които печелихъ за българското дѣло и др. Когато напусналъ Прага, съ помощта на М. Дриновъ и В. Друмевъ осмисляхъ идеята на Ригера, като основали въ Браила Книжовното Д-во. А изъ България организирахъ сказки за чешкия народъ, като си избралъ изъ историята му онѣзи страници, които би подтикнали съотечественицитѣ му изъ борба за самостоятелностъ. Агитациитѣ на Стоянова били причина, че въ 70-тѣ години българската младежъ масово наводнила Прага, Таборъ, Кр. Храдецъ и др. Между тогавашнитѣ български студенти били: *Ангелъ Камчевъ*, *Петъръ Берковски*, *Иванъ Драсовъ*, *Михалаки Георгиевъ*, *Ст. Даневъ*, *Ив. Салабашевъ* и др. Първа българка, която се учила въ Прага, била *Ека Караминкова*, която завела съ себе си въ България първата чешка учителка *Богдана Ирасекова* — Хитова.

Другъ бележитъ българинъ, когото привлича Прага презъ 60 години, билъ историкътъ *Маринъ Дриновъ*. Въ Прага той написалъ своитѣ две първи исторически студии, а именно: 1) „Погледъ връхъ произхожаньето на българскій народъ и началото на българската история“ и 2) „Исторически прѣгледъ на българската църква отъ самото и начало до десь“. Маринъ Дриновъ се е срещалъ въ Прага главно съ Палацки, Ригеръ,

А. Патера, К. И. Ербенъ и Йосифъ Ербенъ, на когото оправилъ картата на славянския свѣтъ, Дриновъ се среща и съ политика Фр. Ауг. Браунеръ, който следъ освобождението на България изработилъ за Дринова планъ за организацията на държавното управление, срещалъ се и съ други. За интереса на Дриновъ, интименъ приятель на К. Иречекъ, проявяванъ къмъ чешкия народъ, свидетелствува факта, че презъ престояването си въ Неаполъ преписалъ 2 ржкописа, касаещи се до чешки въпроси: „Cause per le quali la Religione s' è andata annichilanda in queste parti di Boemia“ и „Relazione del Clarissimo Ms Lorenzo Contarini tornato ambasciatore del Ser-mo Ferdinando d' Austria Re di Romani l' anno 1547“. А въ Харьковския университетъ е челъ лекции по чешна история и граматика на чешки езикъ.

Преди освобождението на България липсватъ живи взаимни сношения въ областта на литературата. Българитѣ презеждали само фалшивия Краледворски ржкописъ отъ Хенка. Преводътъ на Из В. Шоловъ, за който вече споменахме, е запазенъ въ архивата на Шафарика подъ надписъ „Преводъ изъ Краледворской ржкописи, на Български языкъ на указка Любушинъ складъ“, а превода на Т. Икономовъ е въ „Малкиятъ листъ на България“, год. 1. бр. 14. Цариградъ 1859, лето съ напечатани „Три пѣсни отъ краледворския ржкописъ“. Най-поетични, обаче, сѫ преводитѣ на поета Жинзифова, който въ своята издадена въ Москва презъ 1863 г. „Новобългарска сборка“ включилъ и 17 пѣсни изъ Краледворския ржкописъ. На чешки не било преведено нищо по-значително, като не смятаме споменитѣ на Панайотъ Хитовъ и разпръснатитѣ изъ списанията преводи на народни пѣсни. Топърва *Йосифъ Холчекъ* започналъ системно да превежда български народни пѣсни. Въ 1872 г. той напечаталъ въ Стръгоморъ първитѣ образци отъ превода, а презъ 1874 г. издалъ първия томъ отъ „Юнашки пѣсни на българския народъ“ — посветени на Бр. Миладинови „подбалканскитѣ соколи“, а въ 1875 г. издалъ и 2-я томъ. Нѣкои отъ чешкитѣ писатели взимали сюжети изъ българската срѣда. Така *К. С. Махачекъ* написалъ пиеса въ едно действие „Българинъ“ (1846), *А. Степанъ* — разказъ „Любослава“, повесть изъ живота на българскитѣ славяни, (1863), *Йос. Боубела* написалъ разказъ „Приказка отъ Балкана“ (1877) и др. Особено голѣмъ интересъ будила за България приближавашата се Руско-турска война, — чешкитѣ вестници и списания захванали да се пълнятъ съ възторжени стихове (Елишка Красногорска: Българска коледа) и статии за България.

Дошло освобождението. Чешкото общество съ затаенъ дълъ следило развитието на борбата, въ която въ редоветѣ на рускитѣ войници взимали участие и много чехи, (като напр. моравецъ ротмистъръ Хошекъ, по-сетнѣ началникъ на пловдивската конна стража, отирилъ убийцитѣ на майката на ген. Скобелевъ), както и първитѣ крачки на новата държава. Сигурно е, че никой другъ народъ, освенъ руситѣ, не се е тъй искрено развалъ

на освобождението на българитѣ както чехитѣ, и пакъ първи чехитѣ предложили услугитѣ си и службата си на младата държава.

Историкътъ, когато нѣкога ще пише богатата история на културнитѣ чешко-български сношения, ще бжде принуденъ най-дълго да се спре на д-ра *Константинъ Иречекъ*. Българския народъ го е познавалъ още преди да дойде въ България, поканенъ отъ М. Дриновъ. Въ 1872 г., още като студентъ, Иречекъ написалъ „Книгописъ на новобългарската книжнина за 1806—1870 г.“ (като притурка на Браилското Периодическо списание), а въ 1876 г. издалъ своята „История на българския народъ“. Извънъ това, той е информиралъ чешкото общество по българскитѣ въпроси и проявитѣ на културния животъ въ България съ многобройни статии, печатани въ Часоп. Чеси, Музея, Свѣтозоръ, Пѣзоръ, а после и въ Освѣта и др. Презъ зимата 1878 г., посредствомъ К. Стоилова, който заедно съ Панаретова билъ въ Прага, Маринъ Дриновъ поканилъ Иречека да отиде въ България. Въ 1879 г. поканата била повторена, и Иречекъ отишълъ въ София, за да се заеме съ тежката задача да ресорганизира училищното дѣло. Отъ началото той билъ главенъ секретаръ на министерството на просвѣтата, а после станалъ и министъръ, презъ време на чиновническия кабинетъ. Той основалъ първитѣ педагогически училища въ Враца и Шуменъ, основалъ Учебения съветъ при М-вото, раздѣлилъ страната на училищни окръжи, изработилъ училищна програма за всички видове училища, написалъ инструкции за народнитѣ учители и училищнитѣ инспектори, изработилъ планъ за уреждането на университета и др. Едновременно завеждалъ и Народната библиотека, която уредилъ съ помощта на гимназиалния учител чехъ Ив. Брожка; основалъ Народния музей, разширилъ основаната отъ Каравелова печатница и изискалъ преимъстването на Книжовното Дружество отъ Браила и възобновилъ „Периодическото Списание“, което редактиралъ. Освенъ това работилъ и научно, писалъ въ Освѣта, Archiv für slavische Philologie, събиралъ материялъ за своитѣ „Патешествия по България“ и „Княжество България“, които оставатъ и до днесъ некадминати енциклопедии. Съ право пише за него L. Léger: „Иречекъ е внукъ на Шафарица. Той направилъ за България онава, което славиятъ му дѣло стори за цѣлото славянство“.

Въ своята организаторска дейность въ училищната областъ, Иречекъ намѣрилъ отлични помощници въ лицето на сънародниците си — чехи, гимназиални учители. На поканата на българското правителство и тракийското управление, цѣла редица чешки идеалисти дошли въ северна и южна България, съ копнежъ да пренесатъ полза на братския народъ. Презъ 80-тѣ години нѣмало гимназия въ България, въ която да не работили чехи-учители. Много отъ тѣхъ изпъкнаха и като труженици въ науката и просвѣтата. Преди всичко, *археологитѣ* дължи из-

възрешно много на чехитѣ както за изникването, така и за разцвѣта си. Още преди освобождението, съ българска археология дилегантски се занимавал инж. А. Пелцъ, който писалъ за старитѣ паметници, камиѣни при построяването на желѣзницата отъ Харманлии до Пловдивъ, въ „Археологическитѣ паметници“. Извънредно голѣма заслуга има *Вацлавъ Добруски*, истинския създателъ на Народния музей, чийто директоръ е билъ отъ 1892 до 1910 г. Когато постъпилъ Добруски, музейниятъ инвентаръ ималъ всичко 343 разни старинни предмети и 2357 различни монети; когато напусналъ музея — останилъ 4480 различни старини, релефи, антични сѣдове и др. и 11245 монети — по-голѣмата частъ отъ която самъ е изкопвалъ, класиралъ и излагалъ. Съ помощта на Ив. Мърквичка, той основалъ и народописно отдѣление, което въ 1906 год. се превръща въ Етнографически музей. Научнитѣ си студии Добруски писалъ на български, френски, чешки и немски. Редовно сътрудничилъ въ „Inscriptiones graecae ad res hodiernas pertinentes“, „Revue numismatique“, „Revue archéologique“ и др.

Не по-малко заслуги иматъ въ областта на археологията и братята *Херменегилдъ* и *Карелъ Шкорпилови*, основателитѣ на Варненския музей. Особено плодна и научно ценна е дейността на Херм. Шкорпилъ. Отмачало работилъ и се занимавалъ съ геология (той е авторъ на първата геологическа карта на южна България) и ботаника, по-късно се пресалъ всецѣло на археология. Повечето отъ научнитѣ си трудове Херменегилдъ издалъ заедно [съ брата си Карелъ. Върху гръцката палеография на българска почва работи авторътъ на тия редове.

Най-голѣмата си слава обаче чешката работа дължи на естественитѣ науки, главно на ботаниката. Професорътъ отъ Пражкия университетъ д-ръ Веленовски съ право трѣбва да се нарече баща на българската ботаника. Неговата „Flora Bulgarica“ (1891 г.) и до днесъ е основата за изучаване на ботаниката въ България. Къмъ нея въ 1898 г. Веленовски издаде Supplementum отъ 420 стр., въ който са изброени 2542 вида, събирани или съ него самия, или отъ помощниците му Х. Шкорпилъ, В. Стржибърни, аптекаря Скалахъ, д-ръ Ив. Мърквичка и българския ботаникъ и ученикъ на Веленовски, Я. Явашовъ. Съ ботаника са се занимавали и чешкитѣ учени: д-ръ К. Вандасъ, д-ръ Фр. Бубакъ, И. Подпйера, Е. Форманекъ, които лично са посетили България, д-ръ К. Фричъ, д-ръ А. Челаховски, К. Поланъ и други. Отъ уседналитѣ въ България чехи, най-голѣма заслуга, освенъ Х. Шкорпилъ, има Вацлавъ Стржибърни, който притежава най-богатата сбирка.

На българската фауна е обърналъ внимание проф. Завра. Основателъ на ентомологията въ България е д-ръ Янъ Бурешъ, главенъ директоръ на царскитѣ научни институти. Въ 1905 г. той основа ентомологическа станция, единствена на Балканския п-овъ, чиято сбирка „бръмбари“ има 80,000 броя. Научнитѣ си

студии е обнародвалъ повечето на български, въ изданията Период. Списание, въ „Сборника“, въ „Издания на Ентомологическото дружество“ и др. Частично съ ентомология се занимава и К. Бернкопфъ. Прочути специалисти по българската ентомология сж чешкитѣ учени Фр. Клапалекъ, Фр. Раибоусекъ, Р. Фарманекъ, д-ръ И. Комарекъ и Пуркинъ.

Основателъ на българската геология е приятелъ на Иречка, понемчениятъ виенски чехъ, проф. Фр. Тоула, авторъ на 20 обширни студии и първата геологическа карта на Балканския полуостровъ. Преди освобождението на България съ геология сж се занимавали инж. А. Пелцъ (Родопитѣ) и Георги Прошекъ (Перникъ).

Между чехитѣ — гимназиални учители — най-много сж математицитѣ. Най-известни сж: Теодоръ Монинъ, който въ 1889 година стана професоръ въ Соф. висше училище; Ант. Шоурекъ, авторъ на най-добритѣ учебници по дескриптивна геометрия, и до днесъ професоръ на университета; Ф. В. Сплитекъ, дългогодишенъ гимн. учителъ въ Пловдивъ, авторъ на учебници по дескриптивна геометрия и немски езикъ (въ 1881 г. основалъ въ Свищовъ първиятъ български журналъ „Просвѣщение“); Л. Лукашъ, авторъ на много учебници по геометрия, чертанне, химия и физика (въ Пловдивъ пръвъ започналъ да шири идеята за сѣнение на цвеклото и основаване на захарни фабрики; не помалки сж и заслугитѣ му по подготвяването и приготвяването на I-то българско изложение въ Пловдивъ презъ 1892 год., на което чешката индустрия бѣше застъпена съ собственъ навигионъ), — Влад. Шакъ, дългогод. преподавателъ по дескриптивна геометрия въ първата Софийска гимназия, Ив. Немешъ, изпървенъ преподавателъ въ Габровската, а сетне въ Русенската гимназия, и много други.

Сравнително по-малко сж били филолозитѣ между чехитѣ учители. Следъ Добруски, най-значителенъ е Ив. Брожка, който е работилъ и научно: издаде учебникъ по латински езикъ, преработи латинската граматика на Коржинекъ, а заедно съ д-ръ Д. Пелиделовъ издаде латинско-български речникъ. Въ изд. „Слав. беседа“ 1926 год. печати статия „Борбата между чехитѣ и немцитѣ въ политическо и икономическо отношение“. Отъ 1890 преподава латински езикъ въ Софийския университетъ. Той е единъ отъ основателитѣ на „Славянска Беседа“, заедно съ сънародникитѣ си В. Хаврда, И. Прожка, Б. Шимачекъ и словацитѣ Цалко и Захей.

Нѣкои отъ чешкитѣ гимназиални учители сж работили и въ областта на литературата. Богдана Ирасеконя-Хитева е превела „Нощ на Карлшайнъ“ отъ Върхлицки и комедията „Ловъ за мъже“ отъ Щолба, а въ 1876 год. е писала „За турскитѣ зверства“ въ пражкото списание Покрокъ. Сжщата е превела на чешки Вазовия разказъ „Стоянчо отъ Вѣтрень“ и „Расковничекъ“ отъ Ив. Ев. Гешовъ. И. А. Ворачекъ (1857—1899) е билъ най-добриятъ

познавачъ на българската литература презъ осемдесеттѣ години, Той е писалъ за Л. Каравелова, Ботева, Вазова и др. въ „Славянски Сборникъ“, печаталъ е преводи отъ българскитѣ поети въ чешкитѣ вестници, а писалъ е и фолклористични студии. Той издаде книжната „Избрани стихотворения отъ Ив. Вазовъ“. Писалъ е и въ български издания, напр. въ сп. „Наука“. Янъ Вагнеръ (1856—1905) още преди да дойде въ България издаде „Граматика на българския езикъ“, презъ 1883 г. той преведе „Нешастна фамилия“ отъ В. Друмевъ; въ 1886 г. издаде „Пѣснитѣ на тракийскитѣ българи“, въ 1889 — споменитѣ си отъ престояването си въ Пловдивъ подъ наименованіе „На европейския изтокъ“; въ 1895 г. издаде нарѣчникъ „Български — бързо и лесно“, въ 1897 г. обнародва „Спомени отъ България“, а въ 1903 г. подъ псевдонима Тодоръ Леки издаде „България въ зараждането на политическия си животъ“. Владиславъ Шахъ е превеждалъ почти всички български писатели (Ботева, Славейкова, Вазова, Грозева, Кунева, а предимно Величкова, който бѣше откритъ приятель на чехитѣ, научи се чешки и четѣше въ оригиналъ чешкитѣ автори). Въ 1906 г. Шахъ издаде сбирка сонети „Подъ Витоша“ и преведе споменитѣ на Величковъ „Въ тъмница“; въ 1914 г. той издаде „Книга за българо-чешки разговори“ и българско-чешки речникъ. Той работи и като журналистъ.

Чехитѣ въ България иматъ заслуга не само въ организирането на училищното дѣло, но и на правосъдното, и то въ Румелия, където сж били повикани презъ 1880 г. (Вижъ статията ми „Чешкитѣ правници въ България“, Ческа Ревию, 1923 г.). Въ Пловдивъ е работилъ като главенъ прокуроръ графъ Р. Турнъ-Таксисъ, чийто помощникъ билъ д-ръ Хитилъ. Членътъ на Апелацията Янъ Петржилка издалъ въ 1883 г. „Ръководство за право въ источна Румелия“. Х. Майеръ е работилъ въ Пазарджикъ, където живѣе и до днесъ и е народенъ представителъ; А. Бернкопфъ — въ Стара Загора, Свобода — въ Бургасъ и Ст. Загора (дето е погребанъ), Мрачекъ — въ Хасково и др.

И българското изкуство дължи много за развитъта си на чешки дейци. За живописъта най-голямъ сж заслугитѣ на проф. Ив. В. Мрквичка, създателътъ на народописнитѣ картини, основателъ и пръвъ директоръ на Рисувалното училище, днесъ — Художествена Академия. По негово настояване въ училището сж били повикани: Ярославъ Вѣшинъ (1860-1915), създателътъ на фигуралнитѣ картини, по-после придворенъ и воененъ художникъ, Иосифъ Питеръ, И. Травнишки (резба), Силаба (литография), Холекова (рѣкодѣлие). Чешкитѣ художници Янъ Вохочъ и Шранцова посетиха България. Въ конкурса за паметника на Царя Освободителъ взе участие и Фр. Роусъ. Въ Народния музей е изложена картината на Коларекъ „Ослѣпенитѣ 15.000 войници на Царъ Самуила“. Много сж допринесли чехитѣ и за музикалното изкуство. Първитѣ капелмайстори въ България

са били все чехи. Много от тях са се проявили и като музикални писатели (Карелъ А. Маханъ, В. Нованъ, И. Мазанекъ, Г. Шебахъ) и композитори (Вацлавъ Каушки, авторъ на операта Каменъ и Цѣна; К. Маханъ — „Хоро“; Ф. Щросъ — „Конярска китка“, Богданъ Грегора, И. Хокла, К. И. Йермаржъ, А. Машакъ, Ф. Швестка и ми. др.) Чешки възпитаници са и цѣла редица български музикални дейци: Добри Христовъ, Хаджи-Георгиевъ, Наумовъ, Букурешлиевъ, Т. Хаджиевъ, П. Стефановъ, Димо Димитровъ, Саша Половъ (ученикъ на проф. Швачикъ) и др. Отъ чешкитѣ пѣсни въ България е много разпространена „Где е домътъ ми?“ Отъ чешкитѣ опери на българската сцена се задържаха „Продадена невѣста“, „Въ владенца“ и „Далиборъ“. За чешката музика чете и пише въ България Павелъ Стефановъ. Въ Софийската опера играше чехкинята Новшималова, въ оперетата — Шахова. Чешки оперни школи са завършили: Ивановъ, Казаковъ, Д. Хаджиева, Панайтоса и др. Отъ българскитѣ артисти, Х. Морфова и П. Райчевъ се проявяватъ въ Чехословашко. Отъ чешкитѣ виртуози въ България са били: Кубеликъ, Ондриччекъ, Коциакъ, Лайтнеръ. За развитието на Народния театръ не малко е допринесълъ *Йос. Шмоха*, поканенъ въ София въ 1905 г. Като режисьоръ той е модернизиралъ Нар. театръ и е възпиталъ редица индивидуалисти артисти. Чешка драматическа школа има Вѣра Игнатиева.

Не по-малко са заслугитѣ на чехитѣ и за техническото развитие на България. Преди освобождението са строили желѣзницитѣ въ България инженеритѣ: А. Пелцъ, Свобода, И. Прошекъ и др. (подробности за тяхъ въ моята статия „Споменитѣ на даскалъ Раловъ“ въ Чехослов. Обзоръ 1921 г.). Следъ освобождението български жел. патища са строили инженеритѣ: Тавухенъ, Трика, Кралъ и др. Архитекти са били: Коларъ (построилъ Военното Училище, Военния Клубъ и Военното Министерство), Хавра, Красни и др. Инженеръ Шнитлеръ е изработилъ плана на гр. Пловдивъ. На държавна служба са били инженеритѣ: Виткиъ, Йежекъ, Шефлъ, Восика, после професоръ и ректоръ на Пражката техника, която е дала и дава на България стотици инженери, архитекти, химици и др. технически дейци. Отъ другитѣ индустриални клонове на чехската работа дължатъ много — пивоварството, захарното фабрикуване и дърводѣлската (мебелната) индустрия. Като градинари са се проявили: А. Новакъ (Морската градина въ Варна), Креханъ (Евксиноградскиятъ Паркъ), Краусъ (Враня и Ботаническата градина), Ротрекелъ (паркитѣ при Сливенскитѣ бани), Вашичекъ (помологическата градина въ Кюстендилъ), В. Стржибърни (Садово) и др.

Следъ освобождението на България интересътъ къмъ чехската литература пораста, макаръ че не толкова колкото би трябвало. Най-много се превеждатъ: Янъ Неруда (д-ръ Дончовъ), Св. Чехъ (Ст. Огняновъ, Ст. Чилингировъ), Врхлицки (К. Христовъ) Е. Боздѣхъ (И. Цанковъ), Фр. Квапилъ, Ф. Проказка (Въ

преславския дворецъ), И. С. Махаръ, О. Бржезина и др. К. Христовъ приготоулява антология на чешката поезия въ две части. Въ последно време модернитѣ поети превежда Б. Йоцовъ. На български езикъ сж преведени много чешки учебници. Разкази изъ живота на българитѣ сжмъ писалъ азъ („Ние“ и др. разкази). Много повече е превеждано отъ български на чешки. По голѣмата частъ отъ прозата на Вазова е преведена отъ Ал. Кнотекъ и Конърза (Подъ Игото, Нова Земя, Чичсаи, Отъ Балкана и др.), Вл. Шахъ (Казаларската Царица). Стиховетѣ на Вазова превеждатъ Ворачекъ и Шахъ. Отъ българскитѣ писатели превеждани сж още: Елинъ Пелинъ (К. Дрожъ) и А. Константиновъ (д-ръ Йос Пата), П. Тодоровъ (К. Хандзелъ), А. Страшимировъ (д-ръ Йос. Пата), Н. Райноуъ, Шиваровъ и др.; отъ поетитѣ: Ботевъ (Ворачекъ, Шахъ, Броманъ-Тихи), П. Р. Славейковъ (Шахъ), Л. Каравеловъ, (Ворачекъ), К. Величковъ (Шахъ), Сл. Кесяковъ (Ворачекъ), Т. Куневъ (Шахъ), П. П. Славойковъ, К. Христовъ, Яворовъ, М. Бѣлчева, Чилингировъ (всичкитѣ Броманъ-Тихи) и др.

Българската сръдна и нова литература, както и езика, етнографията, фолклора и стопанството и други специальности на българския народъ сж били предметъ на изучаване отъ страна на много чешки учени и публицисти, като: И. Поливка, който е писалъ въ Сбор. за Нар. Умотворения, Фр. Пастрненъ, М. Вайнгартъ, В. Вондракъ, Л. Чидерле, Й. Пата, Х. Махалъ, Й. Карасекъ, Фр. Хричиржъ, В. Данешъ, Ст. Форманъ и мн. др. Граматика на българския езикъ сж издали Вгнеръ, Ф. Виназалъ и И. Ветешнякъ, а готви такава за печатъ и д-ръ Пата; речници: българо-чешки сж издали Б. Шахъ и В. Ивановъ, чешко български — азъ. Пятни спомени сж писали Йос. Тоужимкси, К. Дрожъ, многозаслужилитѣ българофилъ д-ръ А. Рудолфъ, Е. Файтъ, Св. Хурбанъ-Вайянски, д-ръ Сватекъ и др. Политически студии сж писали Врба, Кнотекъ, Данешъ и азъ. Поради необходимата краткостъ, естествено е, че иначе не мога и да мисля за изчерпателно изброяване, а привеждамъ само най-главнитѣ имена.

Въ българскитѣ списания сж писали по чешки въпроси, или пъкъ описвали впечатления си отъ Чехия: С. С. Бобчевъ, Б. Цоневъ, д-ръ Ив. Шишмановъ, И. Савовъ, Ст. С. Огняновъ, Б. Йоцовъ и др. Въ чешки списания сж писали: Тодоровъ-Баланъ, Д-ръ К. Кръстевъ, М. Прентовъ (псевдонимъ) и др. Въ изданията на Славянското Дружество — „Славянски Гласъ“, Славянски Календаръ“ и „Славянска Библиотека“ на Чешко е дадено едно отъ първитѣ и почетни мѣста. Редакторътъ на тия издания, д-ръ Никола Бобчевъ, следи съ най-големо внимание и най-грижливо отбелѣзва всичко по-важно въ нашия културенъ и обществено-политически животъ. Въ тия издания срещаме приноси и отъ чехи и словаци: Само Захей, Влад. Сисъ, Кюнцль-Изерски, д-ръ Алб. Стошки, д-ръ Йос. Кудела. Български журналисти и публицисти, чешки възпитаници, сж: И. Драсовъ, П. Берковски,

Тодоръ Н. Шишковъ, И. П. Саллабашевъ, Ид. Георговъ, В. Атанасовъ и др. Въ българскитѣ списания сѣ работили чехитѣ: Ф. Сплитекъ, Янъ Петржилка. (въ 1883 г. издавалъ „Космополитъ“), Чермакъ-Козакъ, Б. Хоржинекъ и азъ. За българската журналистика е писалъ Йос. Карасекъ (въ „Ческа Ревю“).

Въ България винаги се е проявявала голѣма заинтересованостъ за културнитѣ събития въ Чехия. Съобщихъ вече за участието на българитѣ при 1000-годишнината отъ идването на св. Кирилъ и Методий въ Велеградъ и 500-годишнината отъ рождението на Хуса. Голѣми тържества бѣха устроени въ България по случай 500-годишнината отъ смъртта на Хуса. По заповѣдъ на министра на просвѣтата 6 юний 1915 г. бѣше въ България празникъ на всички срѣдни училища. Голѣми празненства бѣха устроени и въ София отъ „Славянското дружество“ (говориха С. С. Бобчевъ и Вл. Сисъ), евангелската община и д-во „Чехъ“; сп. „Свободно мнѣние“, редактирано отъ видния публицистъ и голѣмъ славянофилъ Д. Мишевъ, издаде специаленъ брой, посветенъ на Я. Хуса, а азъ издадохъ на български книжката: „Мистръ Янъ Хусъ“. За откриването паметника на чешкия историкъ Фр. Палачки въ юлий 1912 г. 300 юнака отъ България и 40 отъ Македония заминаха за Прага заедно съ делегатитѣ на Софийския Университетъ, Министерството на просвѣщенiето и общината. Масови сѣ бивали посещенията на българи въ Прага както по случай юбилейната изложба въ 1891 г., така и на всички соколски събори, славянски конгреси и под. Достойно бѣше отпразднувана въ София и първата годишнина отъ чехословацката самостоятелностъ (28 септ. 1919 г.). Отъ чешка страна масови посещения на България сѣ предприемани презъ 1892 г. — за Пловдивското изложение, за Славянския съборъ въ 1910 г. и индустриалната изложба презъ 1908 г., а въ послѣдно време — туристическитѣ екухурзии. Разширяване на културнитѣ връзки между двата народа е главната задача на „Българо-чехословацката Взаимностъ“ въ Прага.

Умѣстно би било да се спомене и за чехословацкитѣ колонии въ България (Войводово, Горна Метрополия, Мъринца и др.), обаче мѣстото не ми позволява. Надѣвамъ се обаче, че и казаното до тукъ — макаръ кратко и нахвърлно — ясно и съубедителностъ говори за духовното родство на българи и чехи, като задѣлжава днешнитѣ и бъдещи поколения да разширяватъ все повече тѣзи тъй щастливо започнати, още отъ далечното минало, културни сношения. Следъ масовитѣ проясни на въторгъ и обичъ къмъ България презъ 1912 г., въ чешкитѣ съодни настѣпа частично разочарование презъ всесвѣтската война. Но то, като всѣки плодъ на политическото настроенiе, днесъ започва да се губи, а на чехо-българскитѣ сношения се усмихва нова ера на истинско побратимяване. И двата народа обаче трѣбватъ да върватъ по пъти на взаимното опознаване, взаимната помощъ и любовъ, натъкнати още отъ първѣ ратници на българо-чеш-

кото сближение: Шафарикъ, Перволфъ, Йезбера, Ригеръ, Иречекъ, д-ръ Рудолфъ, чешкитѣ гимназиални учители въ България, Василъ Стояновъ, Маринъ Дриновъ и ин. други.

Прага, 16 декемврий 1924 г.

Андре Мазонъ ¹⁾

КЪМЪ ВЪПРОСА ЗА СЛАВЯНСКОТО СЪТРУДНИЧЕСТВО НА НАУЧНА ПОЧВА.

Славянското дружество въ София, което презъ последнитѣ двадесетъ и петъ години е направило толкозъ много, за да държи българската интелигенция въ течение на живота въ Славянския сѣтъ и да я приобщава, въ границитѣ на възможното, съ тѣя животъ, е негли особно мѣродавно да уреди допитване досежно най-пригоднитѣ средства за преуспѣване задружната интелектуална дейность на разнитѣ славянски народи, и славиститѣ трѣбва да му бждатъ благодарни за тоя починъ.

То подига въ сходно време единъ въпросъ, който мнозина между насъ понѣкога сами сж си задавали, не безъ известна загриженость. Славянитѣ, освободени и групирани въ независими държави, сж на завои въ историята си: законътъ за растежа на народитѣ мѣри да ги уедини единъ отъ другъ, а отъ друга страна латентното, но силно чувство за тѣхната солидарность още подържа помежду имъ извънредно ценни връзки. Дали свещениятъ егоизъмъ ще вземе изключително превесъ, или тия народи, макаръ и да даватъ законния дѣлъ на своя индивидуализъмъ, ще съумѣятъ да закрепятъ и засилятъ тия връзки? Младитѣ поколения следъ нѣколко десетки години ще видятъ стореното.

Ако подигнатия въпросъ е умѣстенъ, моментътъ е сжщо особно благоприятенъ за разрѣшаването му. Сме въ епоха, когато въ всички кѣтища на стара Европа хората чувствуватъ потребность отъ международно сътрудничество, отъ дѣла подети и извършени съамѣстно въ духъ „общоевропейски“. Между славянскитѣ народи, все още тѣй близки едни на други, въпреки различията въ кѣтищата, въ които историята ги е въвела, това сътрудничество не трѣбва ли да бжде най-естествено и най-лесно, или поне — защото трѣбва да се пазимъ отъ преднамѣренъ оптимизъмъ — най-малко инакуствено и най-малко трудно?

Сътрудничеството на разнитѣ славянски народи въ общи интелектуални творби може, безъ съмнение, да бжде много видове. Умножаване преводитѣ на най-характернитѣ за даденъ езикъ книги, уредба на курсове за езикови, литературни и исторически изучавания за широката публика, пѣту-

¹⁾ Известенъ френски славистъ, професоръ въ Collège de France.

вания на театрални трупи, уредба на концерти и изложби, издаване единъ видъ годишникъ на славянския свѣтъ, като отличния календаръ на „Славянското дружество“ въ София, подновяване едно голѣмо централно списание за славянскитѣ народи, като *Slovansky prehled* на Адолфъ Черни т. е. всичко, което до сега е вършено и което трѣбва и за напредъ да се върши. Но то не стига, защото, колкото голѣма и възвисена и да била проявяваната добра воля отъ една или друга страна, често стореното е приличало на временна проява или на простъ избликъ на участивости. Може нѣщо по-добро да се направи.

На почва университетска и научна смѣтамъ, отъ сая страна, взаимното сътрудничество на славянитѣ за най осществимо и най-ползовито. Общинскитѣ съвети на две славянски столици си размѣнятъ посещения, това е безъ съмнение единъ жестъ и то такъвъ, що не отминува (незабелѣванъ); то е символъ. Два славянски университета си размѣнятъ студенти и професори, млади южни славяни прекарватъ много полугодия въ Прага, чехо-словаки идватъ да учатъ въ Загребъ, Любляна, Бѣлградъ и София, стотици руски студенти емигранти сж доведени отъ трагични обстоятелства да живѣятъ редъ години живота на университетитѣ въ западнитѣ и южнитѣ славянски страни, въ тия страни, които тѣ не сж познавали и биха продължавали да не познаватъ, ако революцията не бѣше ги пропхдила въ тѣхъ, — руски учени преподаватъ въ Прага, Бѣлградъ и София, както и въ Лондонъ и Парижъ — това сж реалности, и то пълни съ последици. Тия реалности, често сурови, може би дори понѣкога и измамливи, не ще вдѣхнатъ, мисля, идеологични системи като словашкия панславизмъ или московското славянофилство, построения стѣмени въ голѣмъ дѣлъ отъ взаимни илюзии и неопознавания, но ще дадатъ поне съкровища отъ опити и изучавания. А сътрудничество е възможно само между хора, които истински се познаватъ.

Желателно е разнитѣ славянски страни да предпохематъ и уреждатъ взаимни размѣни на студенти и професори. Частния починъ, или дори тоя на университетитѣ не стига за тая задача. Самитѣ правителства, министритѣ на народното просвѣщение въ заинтересованитѣ страни трѣбва да сключатъ помежду си потребнитѣ съглашения и да опредѣлятъ условията за уредба на тия размѣни. Отъ една страна, да се предвидатъ стипендии за студентитѣ, да се осигури възможния най добъръ подборъ на стипендианти, да се искатъ доклади отъ тѣхъ, та че напokonъ да се улеснява ходенето на тия сжщи студенти въ странитѣ, които сж вече опознали, да се окуражава продължителното имъ престояване тамъ, отъ друга — за професоритѣ да се предвиди бюджетъ за изпращането имъ въ чужбина да преподаватъ, да се изби-

ратъ най-мѣродавнитѣ учени и предимно ония, чиято специалностъ не е застъпена никакъ или недостатъчно въ странитѣ, дето ще бждатъ пратени, да не имъ се дава малъкъ брой беседи върху разни предмети, а по-скоро редица уроци, посветени на дълбоко проучване единъ само предметъ, да се изпращатъ по-късно, отъ време на време, пакъ тия същи учени въ университетитѣ, въ които тѣ сж вече съумѣли да привлѣкатъ ученици — ето редъ мѣрки отъ естество да множатъ и да направатъ плодовити междууниверситетскитѣ връзки, които до сега твърде много сж били оставени на случайностъ, рожба на обстоятелствата. Количеството на така размѣнянитѣ преподаватели и студенти малко значи: има стойностъ подбора на хората, продължителността на престояването имъ и трайността на усилнето. Не сж нужни пжтници, що бродятъ, но гости, които се застояватъ и за които страната, дето сж продължили наукитѣ си, става като второ отечество, отечество по изборъ. И ако нѣкои отъ професоритѣ останатъ окончателно въ чуждъ университетъ, като нѣкога въ Харьковъ моитѣ бивши колеги, белжития български историкъ Маринъ Дриновъ и чехския латинистъ Нешушилъ, това не е загуба ни за България, ни за Чехия, защото по тоя начинъ едно общуване повече, и то извънредно ценно, се създава между две славянски страни.

Редомъ съ тия междууниверситетски сношения и друга организация би трѣбвало да се опита, именно: въ всѣки славянски университетъ да се създадатъ центрове за проучвания другитѣ славянски страни. Така, например, въ Пражкия университетъ — центъръ за български проучвания, центъръ за сърбо-хърватско-словенски проучвания, центъръ за руски проучвания, центъръ за полски проучвания. Ще се запълни съ това извънредно важна празнина. Преподаването на славянска езиковедство въ всички славянски страни все повече клони да се проявява току въ тия дѣе посоки: едното, общо-сравнителна граматика и старочерковно-славянска; другото — частно и дори твърде често обособено — езикъ, литература и история на дадената страна; а преподаването езикитѣ литературитѣ и историята на другитѣ славянски страни е много често превоставено на лектори или на случайни професори и бесѣдвачи: преподаването на обща или сравнителна литература, дето на славянскитѣ литератури понѣкога се отрещва припадащото имъ се мѣсто, твърде слабо цѣри тая лихостъ. Разбира се, че всѣки факултетъ по история и филология на една славянска страна, не може да претендира въ умаленъ видъ да има източникитѣ, които подаватъ факултетитѣ по история и филология на всички останали славянски страни и че въ Краковъ, ще кажемъ ние, не биха могли да преподаватъ чешката книжнина както въ Прага, ни

въ София сърбо-хърватската както въ Бѣлградъ. Но колко много би билъ цененъ единъ центъръ за чешки проучвания въ Харьковъ, за сърбо-хърватски въ София, за български въ Бѣлградъ, и въ Москва, дѣто почти не познаватъ останалия славянски свѣтъ, толкова центрове за проучвания, колкото славянски страни има вънъ отъ Русия. А „подъ центъръ за проучвания“ разбирамъ най-първо една добра библиотека за ориентиране и, по естество, въ границитѣ на възможното, доста еkleктична, снабдена съ необходимитѣ пособия за работа — енциклопедия, компендиуми, речници, ръководства, най-добритѣ монографии, творбитѣ на виднитѣ писатели и пр. съ една дума, една много добра семинарна библиотека. Тази библиотека, обилно достъпна за студентитѣ, би трѣбвало да се ръководи отъ библиотекаръ, който същевременно да е и специалистъ, та да напътва начеващитѣ работници въ изслѣдваніята имъ. Да се принади къмъ нея преподаване било на единъ или нѣколко предмети, поне на единъ езикъ и литературна история, или дори само на езикъ, повѣрено на лекторъ, това, несъмнено, е желателно и се разбира почти само по себе; смѣтамъ дори за вѣроятно, че къмъ това скромно по размѣръ преподаване не ще закѣснѣе да се прибави временно, па дори и постоянно, преподаване и на други предмети. Но библиотеката ще бжде и ще остане постоянното огнище на „центра на проучваніята“; една библиотека разумно съгласна и подредена като превъзходната Полска библиотека на Мицкевича въ Парижъ — има сама по себе многоценното свойство да излъчва свѣтлина. И азъ не се съмнявамъ, че Пражкия университетъ, който толкова много е направилъ за славяноведението и който е негли въ сърцето на научния животъ на славянскитѣ народи, ако разполагаше съ такива центрове за проучвания, би създавъ въ десетъ години повече специалисти въ руската или полската научни области, отколкото е създавъ отъ петдесетъ години насамъ.

Досежно средствата за осъществяване такава просторна организация, дългъ е на заинтересованитѣ държави да ги дадатъ, било по свой починъ и безъ всѣкаква отплата, било като се приложи системата на взаимностъ. Ала интересътъ на всѣка държава въ тая насока е толкова очевиденъ, че не прилича да се подига въпросъ за взаимностъ. Всѣки трѣбва да поеме върху си разходитѣ за иѣропріятията, отъ които излъчва прѣка полза; на България, напимѣръ, естествено, ще тежатъ стипендиитѣ на българскитѣ студенти въ чужбина, заплатитѣ на българскитѣ професори, поканени да преподаватъ въ странство и разходитѣ за създаване центрове за български проучвания въ известни славянски университети; но България не ще ли бжде отъ своя страна сигурна, че ще ѝ се пратятъ чехословашки учени и студенти.

и че ще види Софийския Университетъ обогатенъ съ единъ центъоъ за чехословашки проучвания. Защото Чехословашко има интересъ да закриля тия проучвания въ България, както и България има сжщо интересъ да закриля българскитѣ въ Чехословашко? Взаимността нѣма, така да се каже, нужда да бжде уговаряна. Фактитѣ я налагатъ. Остава само университетитѣ да се покажатъ гостоприемни къмъ ученитѣ, студентитѣ и библиотекитѣ, които ще бждатъ помолени да приематъ; гостоприемството е обаче традиционно въ всички славянски страни, освенъ това и гоститѣ носятъ съ себе си само наука, добри намѣрения и блага

Такива сж, Господине Председателю, нѣколкото размишления, които се породиха у мене по поводъ писмото Ви за интелектуалното общуване, което бихте желали да укрепне между славянскитѣ народи. Ще ми позволите да прибавя, че схващамъ това общуване въ строго наученъ духъ, и че би се намалила неговата стойностъ, дори биха се покрусили резултатитѣ му, ако се остави да проникне въ него и най-малкъ духъ на пропаганда. Студенти, които работятъ и се приготвятъ за изпити, професори, които преподаватъ наука, на които сж се посветили, ето най-добритѣ труженици, които една страна може да прати на друга — труженици, които могатъ да си извоюватъ уважение и довърше. Къмъ тия дѣятели, като се прибавятъ и добритѣ книги, интелектуално съкровище на народа — достатъчна е тая препорѣка. На хората, чийто занаятъ е да бждатъ агенти за влияние, не вѣрватъ; книгитѣ за пропаганда не се четатъ; не би трѣбвало да има въ нашитѣ центрове за проучвания ни такива книги, ни такива хора. Интелектуално сътрудничество е възможно само между искрени, еднакво преданни на истината работници.

Още едно пожелание, остава да изрѣя — то е: тия искрени работници — университетскитѣ професори — често да правятъ научни събори въ славянскитѣ страни, като скорошния въ Прага на географитѣ и етнографитѣ. На тия събори биха могли да се проучатъ и подготвятъ междууниверситетскитѣ връзки, на които въз, отъ своя страна, давамъ такава голѣма стойностъ. Това особено би могло да стане въ единъ съборъ на славянскитѣ слависти, какъвто до день днешенъ не е ставалъ и отъ който славяноведението би извлѣкло най-голѣма полза.

Съ надежда, че такъвъ съборъ ще бжде несъмнено уреденъ, моля Ви, Господине Председателю, да приемете изразъ на високото ми уважение.

Акад. В. А. Францевъ. *)

ОБЪ ОДНОМЪ СТАРОМЪ ОБЩЕСЛАВЯНСКОМЪ НЕДУГЪ

Славянскія культурныя взаимоотношенія издавна страдаютъ многими неизлѣчимыми недугами. Одною изъ такихъ старухъ, не поддающихся никакому лѣченію славянскихъ болѣзней давно уже признана славянская книжная торговля, славянское книжное дѣло. Всякому, кто знакомъ съ исторіей славянскаго литературнаго возрожденія, кто слѣдилъ за развитіемъ славянской идеи въ наукѣ и литературѣ въ теченіе XIX столѣтія у всѣхъ славянскихъ народовъ, хорошо извѣстны и памяты тѣ непрестанныя нареканія и жалобы на славянское книжное дѣло, которыя раздавались въ большемъ кругу славянскихъ ученыхъ и литераторовъ, начиная съ патріарха славяноученія аббата Іосифа Добровскаго, и раздаются съ не меньшей силою и въ наше время, послѣ пережитыхъ славянствомъ катастрофическихъ потрясеній. Сто лѣтъ слишкомъ поражающаго нестроенія, бесплодныхъ жалобъ и безнадежныхъ исканій, попытокъ найти какой-нибудь выходъ изъ положенія, столь губительно отражавшагося на славянской литературѣ и наукѣ. Надо оглянуться назадъ, перелистать интереснѣйшія страницы изданной и неизданной переписки ученыхъ и литературныхъ славянскихъ дѣятелей прошлаго столѣтія, чтобы убѣдиться, въ какихъ невѣроятно тяжелыхъ условіяхъ приходилось всѣмъ имъ знакомиться съ ученой книгой или поэтическими твореніями любого родственнаго славянскаго народа. Незначительныя на видъ, но частыя, настойчиво повторяющіяся строки этой корреспонденціи чрезвычайно ярко говорятъ о положеніи славянскаго книжнаго дѣла въ теченіе всего долгаго періода славянскаго возрожденія. Славянская книга, преимущественно русская и польская, въ этомъ пробужденіи играла большую роль, а между тѣмъ добывалась она съ трудомъ, съ большими прелатствіями, и естественны были общія жалобы на эти затрудненія. Жалуются изъ круга чешской литературной братіи положительно всѣ, кто любилъ ее и интересовался ею: и Іосифъ Добровскій, и Антонинъ Марекъ, большой руссофилъ-поэтъ, и знаменитый бібліотекарь Чешскаго Музея Вячеславъ Ганка, энергичнѣйшій посредникъ между ученой Прагою и славянскими центрами: Петроградомъ, Москвою, Краковомъ, Варшавою, Загребомъ, Любляною и пр., и симпатичный поэтъ и профессоръ Фр. Л. Челаковскій, и пѣвецъ „Дочери Славы“ Янъ Колларъ, и строгій ученый Павелъ I Шафарикъ и мн. др. Прежде всего, всѣ они единодушно нападаютъ на чешскихъ книготорговцевъ, виновниковъ испытываемыхъ ими затрудненій и неприятностей. Въ большинствѣ — нѣмцы, старые рутинеры, привыкшіе къ указкѣ и

*) Бывшій профессоръ въ Варшавскихъ, сега — въ Прагскихъ Карловъ университетъ, видный руски слависведъ.

традиции большого немецкаго книжнаго рынка, они мало интересовались славянской зарубежной книгой. „Наши книжныя лавки, — съ негодованіемъ писалъ Антонинъ Марекъ въ 1818 году, — ни къ чему негодны: въ нихъ нельзя найти ничего, кромѣ того, что приспано на Лейпцигскую ярмарку; кромѣ грамматикъ и словарей, въ нашемъ отечествѣ трудно достать какія-либо русскія или польскія книги“. А между тѣмъ спросъ именно на русскія и польскія литературныя произведенія былъ въ чешскомъ обществѣ большой: изящная литература русская и польская рекомендовалась чешскими писателями, какъ необходимая, неотъемлемая часть духовнаго достоянія образованнаго чеха. Отсутствіе русскихъ и другихъ славянскихъ книгъ особенно препятствовало развитію научной дѣятельности видныхъ работниковъ чешскаго возрожденія. Шафарикъ въ первый періодъ своей научной работы, проживая въ далекихъ и въ сущности захолустныхъ „сербскихъ Афинахъ“ — Новомъ Садѣ, испытываетъ постоянную нужду для большихъ своихъ научныхъ предпріятій въ русской книгѣ, которую можно достать лишь съ большими усиліями, особенно съ того времени, когда новосадскіе купцы перестали ѣздить въ Россію. До начала тридцатыхъ годовъ, до переселенія въ Прагу, до Шафарика доходило изъ Россіи лишь немного, при этомъ обыкновенно случайно: связей съ русскимъ ученымъ міромъ въ этотъ новосадскій періодъ у него было еще немного, и единственнымъ его русскимъ корреспондентомъ, дѣлательнымъ, живымъ и практичнымъ, былъ Петръ Ивановичъ Кенпезъ, уже тогда снабжавшій его ученой русской книгой. Кое чѣмъ могъ пользоваться Шафарикъ въ бібліотекѣ Карловацкаго архіепископа, но все это было малоцѣнно. Узнавъ, что архіепископъ получаетъ „С. Петербургскія Вѣдомости“, Шафарикъ взялъ у него на просмотръ всѣ номера газеты начиная съ 1813 года. Въ письмѣ къ Коллару (1823 г.) онъ признается, что изъ русскихъ журналовъ ему больше всего нравится „Сынъ Отечества“, и онъ желалъ бы его выписать для себя, но журналъ былъ дорогъ: въ Петербургѣ стоилъ 40 рублей, а въ Вѣнѣ или Пештѣ обошелся бы уже въ 100 рублей или гульденовъ. И онъ скромно хочетъ ограничиться выпиской лишь „Литературныхъ приложеній“ къ „Сыну Отечества“, которыя въ Россіи стоили только 20 рублей. Но и для этой выписки онъ былъ вынужденъ искать „компаньоновъ“, о которыхъ съ сожалѣніемъ упоминаетъ: „У меня здѣсь компаньоновъ для выписки только двое“. Чтобы хоть нѣсколько удешевить книгу и ускорить полученіе ея, приходилось прибѣгать къ „сказинъ“, къ услугамъ пріѣзжавшихъ на воды, въ Карлсбадъ, Мариенбадъ, Теплицу, русскихъ или польскихъ гостей. „Книгопродавческое сообщеніе между славянами очень многими хлопотами отягощено, — жалуется какъ-то Ганка, — и если бы я не получалъ изъ Польши что-нибудь случайно черезъ пріѣзжавшихъ въ Теплицу или Карловы Вары, то невозможно ничего надѣяться“. . . . Особенно удручала медленность книгопро-

давческих сношений. Когда тотъ же Ганка только въ февралѣ 1844 года получилъ изъ Варшавы юнскую книжку „Деницы“ П. П. Дубровскаго за 1843 годъ, онъ писалъ одному изъ русскихъ друзей: „Право нельзя не придти въ отчаяніе, что Прага получаетъ журналы изъ Нью-Йорка и Филадельфіи гораздо ранѣе, нежели изъ сосѣдней Польши“. Выручали, какъ было сказано, добровольные посредники, случайные комиссіонеры, возившіе книги въ Прагу, чешскимъ ученымъ, и обратныя посылки отъ нихъ въ Варшаву, Москву, Петербургъ. Чтобы не посылать „пустого письма“, прилагали къ нему обыкновенно какую-нибудь книжную новинку. Но „оказіи“ были рѣдки, преимущественно въ сезонѣ лѣченія на водахъ, — обойтись безъ услугъ книгопродавцевъ все-таки было невозможно, какъ ни дорого обходилось это посредничество, всегда черезъ центральный Лейпцигъ, черезъ нѣмецкихъ посредниковъ между Москвою и Прагою. Колларъ откровенно въ дружескомъ письмѣ негодовалъ по поводу этого порока чешскихъ книжныхъ магазиновъ: „Слѣдуетъ обратить вниманіе на этихъ дьявольскихъ книгопродавцевъ у насъ славянъ, — они и обманываютъ насъ и ничего не дѣлаютъ“. . . . О загребскихъ книготорговцахъ еще рѣзче отозвался Станко Вразъ: „Ovděšnji su knjigotržci suncari, švabe, ljudi izka črne goge“. . . . Шафарикъ возмущался алчностью московскаго книгопродавца Дейбнера, комиссіонера Бодянскаго по сношеніямъ съ Прагою, называлъ его „lakomý, nepasycený knihoder“ и совѣтовалъ Боданскому „бросить въ постъ алчнаго нѣмца нѣсколько сотъ платиновыхъ рублей“ для утоленія его претенцій. На „безсовестность“ чешскихъ книгопродавцевъ, дерущихъ втридорога за русскія книги, жалуются неоднократно и Шафарикъ и Ганка.

Кеппенъ, лично знавшій Шафарика изъ Нового Сада, поддерживавшій съ нимъ связи долго еще въ тридцатые и сороковые годы, обращалъ вниманіе русскаго просвѣщеннаго общества на то, что „г. Шафарикъ весьма сожалѣетъ, что онъ и другіе любители русской словесности не видятъ возможности приобрести въ чужихъ краяхъ произведенія нашей литературы“. . . . Указавъ на то, что для славянскихъ ученыхъ всего занимательнѣе книги историческія и археологическія, Кеппенъ заявлялъ: „Выписывая русскія книги, которыя вообще могутъ продаваться не по сходнымъ цѣнамъ, ибо печатаются большею частью не въ значительномъ числѣ экземпляровъ, иностранные ученые должны платить за оныя втридорога, — такъ пишутъ ко мнѣ изъ Праги; въ Вѣнѣ же за русскій рубль книгопродавцы берутъ по гильдену серебромъ (2 руб. 50 коп.)“. Средства русскихъ ученыхъ, занимавшихся Славянствомъ въ первыя десятилѣтія прошлаго столѣтія, были столь же ограничены, а пути проникновенія къ намъ славянскія книги столь же затруднительны и случайны. У Востокова, напримѣръ, этого патріарха русскаго славяновѣдѣнія, было одно средство для знакомства съ славянскимъ міромъ — канцлеръ графъ Н. П. Румянцовъ. „Я, — писалъ канцлеръ Вос-

токову (1822 г.). — потребовалъ изъ Вѣны все, что тамъ напечатано было на пользу разныхъ колѣнъ славянскаго племени, дома австрійскаго подданныхъ, и получилъ 89 номеровъ, большею частью печатныхъ тетрадокъ... Всѣ эти „тетрадки“ Румянцовъ предоставляет въ пользованіе Востокову, но подъ расписку, — такъ драгоценны казались онѣ графу. Благодарность самого Востокова за „книжки на разныхъ славянскихъ діалектахъ“ была самая восторженная. Но такая роскошь — выписывать разомъ 89 славянскихъ книжекъ — была доступна развѣ только щедрому меценату русской науки, но никакъ не радовому труженнику ея, всегда тощому карману ученаго.

Естественно вполнѣ, что изъ этого неустройства, тяжело отъзывавшагося на научной работѣ и у насъ на Руси и у славянъ на западѣ, рано стали искать выхода. Еще въ 1806 году знаменитый чешскій писатель и ученый Іосифъ Юнгманъ, въ заботахъ своихъ о развитіи чешскаго языка, предлагалъ организовать „большое общество славянскихъ ученыхъ“ и всячески стремиться улучшить славянскую книжную торговлю, хуже которой, по его убѣжденію, нѣтъ нигдѣ на свѣтѣ. Эта мысль объ упорядоченіи славянскихъ книжныхъ сношеній, объ облегченіи приобрѣтенія славянской книги занимаетъ одинаково и ученыхъ славянскаго запада и нашихъ русскихъ. Антонинъ Марекъ представлялъ себѣ возможнымъ устройство большой славянской книжной торговли при Чешскомъ Музеѣ, когда съ Градчанъ, изъ стараго, тѣснаго помѣщенія его перевели въ обширное зданіе на Прикопы. Онъ писалъ объ этомъ (1846 г.) бібліотекарю Музея Ганкѣ, польщаясь русской азбукой, какъ тайнописью: „Ведля новѣго Музеума нѣло бы ся завести слованскѣ книгкупецтвѣй, пространнѣ, надгернѣ а сивостнѣ!“ Поэтъ увлекся. Въ душу закрались невольныя сомнѣнія, — онъ почувствовалъ, что это „великолѣпное“ намѣреніе не такъ легко осуществимо: „О, мы того ещѣ прѣмого потрѣбуемъ! Кдо намъ къ тому ке вшему допоможе“... Когда М. П. Погодинъ въ 1835 году посѣтилъ впервые Прагу, познакомился здѣсь съ Шафарикомъ и другими чешскими учеными и литераторами, увидѣлъ воочию ту тяжелую матеріальную обстановку и духовную атмосферу, въ которыхъ имъ приходилось работать, онъ сразу понялъ, какъ и чѣмъ можно было съ хоть нѣсколько облегчить условія ихъ труда. У него завязались оживленныя многолѣтнія связи съ великимъ чешскимъ славястомъ, которому онъ оказываетъ съ этого времени значительную помощь въ его работѣ, главнымъ образомъ — непрерывными книжными посылками не только отъ себя лично изъ Москвы, но и отъ друзей и ученыхъ учреждений изъ Петербурга. Послѣ пребыванія въ Прагѣ первыхъ русскихъ славяновѣдцевъ О. М. Бодянского, И. И. Срезневскаго, П. И. Прейса и В. И. Григоровича, въ концѣ тридцатыхъ и началѣ сороковыхъ годовъ, эта помощь стала еще значительнѣе. Въ бібліотекѣ Шафарика, нынѣ полностью входящей въ составъ бібліотеки Чешскаго Национальнаго

Музея, огромное количество русских книг — это подношения, подарки изъ Россіи, въ большинствѣ съ автографами, почтительными надписаніями и посвященіями авторовъ. Множество русскихъ книгъ въ бібліотекѣ Музея — наслѣдіе его перваго бібліотекаря Ганки, подерживавшаго удивительно живыя и разнообразныя связи съ русскимъ міромъ. И никогда уже больше не повторялись эти книжныя приношенія въ такой мѣрѣ, какъ во времена Шафарика и Ганки. Оба они скончались въ одинъ годъ, и слабъ былъ съ этого времени притокъ русской и вообще славянской книги въ это заслуженное книгохранилище. Погодинъ еще въ 1835 г., встрѣтившись по счастливому случаю въ Прагѣ съ Колларомъ, послѣ бесѣды съ нимъ и упрека поэта, почему русскіе не занимаются родственными нарѣчіями, тогда какъ славянскіе писатели любятъ заниматься русскимъ языкомъ, рѣшилъ разомъ помочь обѣимъ сторонамъ. „Я намѣренъ предложить русскимъ авторамъ, — писалъ онъ въ официальномъ органѣ Министерства Народнаго Просвѣщенія, — чтобы они соединенными силами составили бібліотеку для Чешскаго Музея*.” Въ этомъ благомъ намѣреніи было однако мало реальныхъ основъ. Отправивши Шафарика въ концѣ 1837 г. большую партію книгъ, Погодинъ опять въ томъ же журналѣ (1838 г.) повторялъ свою просьбу къ издателямъ о доставленіи ему въ особенности историческихъ и филологическихъ ихъ трудовъ для пересылки въ чужіе края. На этотъ разъ у Погодина имѣется уже новый и опредѣленный планъ „Если мой книжный капиталъ увеличится, я устрою тамъ непременно русскую книжную лавку для славянъ, которые всѣ жаждутъ читать русскія книги. При моихъ обширныхъ связяхъ мнѣ очень легко пустить это дѣло въ ходъ. Черезъ эту лавку мы, наоборотъ, будемъ получать книги примѣчательныя, выходящія на всѣхъ славянскихъ нарѣчіяхъ. Произведенія есть, потребители есть, — нужны только каналы, и, во что бы то ни стало, я проведу ихъ, несмотря на разныя препятствія”. Мысль объ этихъ „каналахъ” занимаетъ его настойчиво въ теченіе ряда лѣтъ. Возвратясь изъ второго своего путешествія къ австрійскимъ славянамъ въ 1839 году, онъ въ донесеніи къ министру народнаго просвѣщенія предлагаетъ его вниманію слѣдующее предложеніе: „Чтобы облегчить для славянскихъ племенъ приобрѣтеніе русскихъ книгъ, должно учредить, разумѣется въ видѣ частнаго предпріятія, русскую книжную лавку въ Лейпцигѣ, откуда легко получать изъ черезъ нѣмецкихъ книгопродавцевъ, разбѣянныхъ по всѣмъ славянскимъ городамъ. Книги должно продавать какъ можно дешевле. Книги на другихъ славянскихъ нарѣчіяхъ могутъ также пересылаться туда, какъ въ центральное депо. Я веду уже два года переписку объ этомъ предметѣ съ книгопродавцемъ Фоссомъ*... Въ Лейпцигѣ и нѣмецкаго комиссіонера русской Академіи Наукъ, очевидно, обойтись было невозможно. Въ одномъ изъ писемъ къ проф. Максимовичу онъ предлагаетъ еще одинъ вариантъ этого интереснаго плана:

учредить русскую книжную лавку въ Лейпцигѣ и иностранную и славянскую въ Москваѣ, если правительство помогло бы ему. Какъ ни настойчивъ, дѣловитъ и практиченъ былъ Погодинъ, проекту его не суждено было осуществиться. Повидимому, дальше переписки съ Фоссомъ дѣло не продвинулось.

Въ концѣ пятидесятихъ годовъ къ этому большому мѣсту славянской культурной жизни подходитъ съ робкой попыткой хоть нѣсколько поддѣлать его извѣстный лужицко сербскій дѣятель Янъ Эрнестъ Смолеръ. Бмѣстѣ съ другимъ лужичаниномъ Богумиромъ Ивановичемъ Пехомъ онъ завязываетъ непосредственныя сношенія съ русскими книгопродавцами и издателями, усердно оловѣщаетъ читателей своего славянскаго журнала „Slavische Jahrbücher“ о русскихъ книжныхъ новинкахъ, знакомить съ ними и нѣмцевъ черезъ посредство лейпцигскихъ книжныхъ листковъ — и въ концѣ концовъ безнадежно опускаетъ руки: дѣло у него не налаживается! Славянофильскій идеалистъ оказывается непригоднымъ для практическаго дѣла, не сумѣлъ быть торговцемъ. Большой опытъ и знаніе книжнаго дѣла въ Германіи дали однако ему возможность высказать рядъ дѣльныхъ мыслей о славянской книжной торговлѣ въ обстоятельной статьѣ: „Голосъ заграничнаго книгопродавца объ устройствѣ русской книжной торговли“ (1858). Здѣсь, между прочимъ, вопреки предположеніямъ Погодина, онъ проводитъ мысль, что славянская книжная биржа не можетъ быть устроена нигдѣ, кромѣ Россіи, и центромъ русской книжной торговли долженъ быть Петербургъ. Послѣ Смолера возникло еще нѣсколько проектовъ устройства славянскихъ книжныхъ дѣлъ, какъ со стороны славянскихъ, такъ и неславянскихъ специалистовъ, рекомендовались въ качествѣ наиболее подходящаго средоточія славянской книжной торговли то Прага, то другіе города, — конечно, изъ нихъ на первомъ мѣстѣ Лейпцигъ, но ни одинъ изъ этихъ плановъ не былъ приведенъ въ исполненіе. Послѣдній такой проектъ представилъ извѣстный горицкій издатель А. Габршекъ Славянскому съѣзду въ Прагѣ въ 1908 году.

Съ грустью надо признать, что въ наши дни славянскія книжныя сношенія и связи столь же неустроены, какъ и во времена Добровскаго и Шафарика. О славянской литературной или научной новинкѣ узнать даже специалистъ-славяновѣдъ въ большинствѣ случаевъ изъ какой-нибудь газетной замѣтки, запаздавшей журнальной рецензіи, ибо нѣтъ никакого объединяющаго славянскаго библиографическаго изданія; сношенія съ книгопродавческими фирмами славянскими затруднительны, расходы нынѣ по размѣну денегъ и по почтовой пересылкѣ книгъ непомерно велики и увеличиваютъ стоимость и безъ того недешевой книги. Надо, какъ видно, снова искать какого-то выхода изъ этого славянскаго лабиринта, надо во что бы то ни стало на исходѣ первой четверти XX столѣтія хотя частично исправить тѣ недостатки славянскаго книжнаго дѣла, которые вотъ уже цѣ-

ное столѣтіе пугаютъ всякаго, подходящаго къ славянской книгѣ и отвращаютъ отъ нея. Мы не считаемъ себя настолько компетентными въ этомъ дѣлѣ, чтобы дать здѣсь же какой-либо рецептъ для излѣченія терзающаго славянскихъ ученыхъ и литературныхъ труженниковъ столѣтняго недуга славянскихъ книжныхъ связей; въ рядѣ поучительныхъ замѣчаній о прошломъ славянскихъ книжныхъ взаимоотношеній мы желали лишь представить доказательства всей важности и неотложности исправленія недостатковъ и старыхъ грѣховъ въ настоящее время. Когда-то этимъ вопросомъ интересовалось Петербургское Славянское благотворительное общество. Быть можетъ, нынѣ не откажется обсудить его Славянское Дружество въ Болгаріи? *Организация междуславянской книготорговли Колларомъ считалась однимъ изъ средствъ для развитія славянской взаимности.*

Д-ръ Йежи Погоновски¹⁾.

ОРГАНИЗАЦИЯ НА СЛАВИСТИКАТА.

Общо взето, днесъ славистиката стои високо, обхващайки въ себе си, споредъ опредѣленіето на Ягича, творбитѣ на славянската култура — литература и изкуство, история и славянско езикознание. Обаче у славянитѣ има различни схващанія за самия предметъ на славистиката, а също така различно се третира (и при това доста капризно) нѣкои нейни разклонения, което зле влияе върху цѣлостта. Така, напримеръ, въ Полша, не само че нѣма никакъвъ професоръ, но нѣма дори и доцентъ по руска литература (която преди всичко би трѣбвало да бжде застъпена въ Полша, споредъ всеобщитѣ схващанія), а професоритѣ по славянска филология въ Полша се ограничаватъ току съ езикознание. Лекции вънъ отъ тази дисциплина не се застъпватъ дори временно, както напр. въ Виена професоръ Решетаръ по-преди, а сега князь Трубецкой, макаръ и не специалисти, четатъ понѣкога и лекции по история на славянскитѣ литератури. Въ други пъкъ славянски страни славиститѣ слабо застъпватъ полската литература, и т. н. А славистиката — макаръ че политиката не трѣбва да се мѣси въ науката — е длъжна да сближи взаимно славянитѣ, а за това самата тя изисква организиране. Напоследъкъ, напр. въ Полша, започнаха да се основаватъ много и при това активни славянски дружества. За да се възкрѣси традицията на нѣкогашния „Славянски Клубъ“ (Klub słowiański) въ Краковъ съ неговия известень органъ „Святъ Словянски“, — въ Варшава се съз-

¹⁾ Единъ отъ младитѣ полски слависти (Лвовъ).

даде „Славянско Дружество“ (Towarzystwo słowiańskie) съ следнитѣ секции: българска, чешска, югославянска, руска, словашка и украинска, съ органъ „Култура Словянска“ („Kultura słowiańska“). Въ Познань има „Полско-българско дружество“, „Полско-югославянско дружество“ и „Чехополски клубъ“, въ Львовъ — „Полско-югославянска лига“ и наскоро основано „Българско-полско културно дружество“. Театритѣ започватъ да играятъ все повече и повече славянски произведения. — обаче, всичко това не е достатъчно. Трѣбва да се пристъпи къмъ системата на координиране. А за това е нужно: 1) освенъ организирането (и то незабавно) на взаимни научни литературно-художествени и други конгреси, да се застъпятъ въ всичкитѣ славянски университети славянскитѣ езици (но всички!) и литератури (върху особено широка основа), а когато липсватъ специалисти, да се застъпятъ отъ лектори; 2) да се откриятъ катедри за славянската взаимностъ въ свѣтлината на славянската и всеобща история. *Pro foro externo* наложително е да се пропагандира славянската култура (опрѣно на свестна библиография, която още липсва, и която трѣбва да се развие при общо сътрудничество) съ помощта на образцови преводи (отъ западноевропейскитѣ литературни „фирми“ — въ рационаленъ изборъ), за да може най-после, веднѣжъ за винаги, да се свърши съ предразсѣдѣцитѣ у насъ. Но за това е потребно сътрудничеството на славянскитѣ министерства на външнитѣ работи, Братислава.

Д-ръ Антонинъ Хайнъ*)

КЪМЪ ВЪПРОСА ЗА СЛАВЯНСКОТО ЕДИНЕНИЕ

Въ 1910 година, на последния банкетъ по случай закриването на всеславянския съборъ въ София, азъ говорихъ за нѣкои тъмни страни въ характера на славянството, съ политическата свобода на българския, сръбския и руския народи азъ съпоставихъ политическото иго на своя, чешкия народъ, който се ижчи да отхвърли отъ себе си игото, като се основава на чешкото държавно-историческо право; а накрай, азъ посочихъ на политическата свобода на България и на напредъка, който бѣ направила и ще направи тя, като на доказателство, което напълно оборва присмѣхитѣ къмъ насъ, славянитѣ, че не сме държавотворни елементи.

Днесъ следъ 14 години, положението на славянството е коренно измѣнено. Броятъ на свободнитѣ славянски дър-

*) Известенъ чешки общественикъ и политикъ, членъ на народнодемократическата партия, народенъ представител.

жави се увеличи; една отъ старитѣ държави се увеличи значително много — нѣщо, което е знакъ за консолидирането на славянството, макаръ че временно е още неусложноена вътрешно (кралството на С. Х. С.); друга е много намалена (България) — за нея, като референтъ въ парламента, азъ казахъ, че наложениятъ ѝ миръ е тежъкъ, а загуба, а на Егея, по силата на тоя миръ, нарекохъ — загуба на цѣлото славянство. А държавната мощъ на третата, найголемата славянска държава и славянската велика сила преди войната, мина въ чужди рѣци: не стига това, но Русия бѣше и териториално много намалена, та зае второстепенно мѣсто въ международно отношение. Но понеже това положение е само временно, то днесъ, следъ свѣтовната война, може да се говори за нова епоха въ развитието на славянството, устремено къмъ висотата на европейската и свѣтова култури за пълноправно участие и водителство въ нея. Но за да се стигне този най-краенъ предѣлъ, ще трѣбва да се преживѣятъ още нѣколко етапи на развитие, което значи още много работа, опитностъ, изчнотни, а може би, не дай Боже, и нови войни.

Взаимнитѣ отношения на славянскитѣ държави до днесъ още не сж такива, каквито ги изискваатъ тѣхнитѣ тѣсни, отдѣлни интереси, нито пъкъ такива, каквито сж необходими за дѣлото на славянството. Безусловното сърдечно приятелство все си остава още идеалъ въ тѣзи отношения; за сега само между две славянски държави има действителенъ държавенъ съюзъ; между нѣкои се говори само за коректиостъ, а между други има недоразумѣния и неспокойства. Днешнитѣ господари на Русия и управлението, което крепятъ съ насилие, сж непреодолима пречка и за коректиостта между тѣхъ и повечето отъ славянскитѣ държави. При такова положение на нѣщата, подържането и ширенето на славянската взаимностъ и славянската идея все още у всички славянски народи остава задача на отдѣлнитѣ личности или дружества и тѣхнитѣ списания, литература, научни учреждения, специални конгреси и екскурзии, при което сътрудничеството на правителствата, тѣхната финансова помощъ и участието имъ се получаватъ индивидуално, т. е. споредъ политиката на правителството, или — общественото мнение на народа. Цѣлата тази недържавна славянска работа ще подпомага, предизвиква, ускорява и подчинява — споредъ интензивността на момента — дейността на самата държава въ тази областъ.

За извънредна задача на всички славянски труженици, следъ освобождението на толкова много отъ славянскитѣ народи, смѣтамъ увеличението на грижитѣ имъ спрямо онѣзи славяни, на които всесвѣтската война не донесе никаква про-

мѣна въ тежката имъ участь. Друга такава задача е внимание и силно напрегната предпазливостъ спрѣмо народната атомизация (разчленение) на великия, единенъ руски народъ.
Прага, 12.I.1925 г.

А. Ст. Магрь¹⁾

ЖУРНАЛИЗМЪ И СЛАВЯНСКАЯ СОЛИДАРНОСТЬ

Когда трезво подойдешь къ современному положенію славянскихъ народовъ съ точки зрѣнія ихъ взаимоотношеній, то неминуемо придешь къ заключенію, что славянская солидарность еще не фактъ, а до поры до времени только желаніе, программа. (Какъ извѣстно, многіе ее считаютъ просто фантазмагоріей). Правда, міровая война разрѣшила цѣлый рядъ славянскихъ вопросовъ, но на ихъ мѣсто выдвинула не меньшее число новыхъ проблемъ. Ихъ нечего перечислять, мы всѣ знаемъ ихъ и знаемъ также, что осуществленіе идеи славянской солидарности зависитъ отъ того, когда и какъ, и будутъ ли изглажены существующія между отдѣльными славянскими народами противорѣчія и разногласія. При этомъ необходимо уяснить себѣ, что еще не установлена исходная точка, что даже о содержаніи и объемѣ славянской солидарности не существуетъ единодушнаго мнѣнія, что по основному вопросу о „родствѣ“, о внутренней и внѣшней общности славянъ, возникаетъ рядъ отдѣльныхъ вопросовъ, на которые еще надо отвѣтить. Разбираться во всѣхъ этихъ вещахъ не составляетъ цѣли настоящихъ замѣтокъ. Я только предполагаю, что есть нѣсколько неоспоримыхъ фактовъ: пространственное сосѣдство и родство языковъ и вытекающія отсюда политическія, экономическія и культурныя послѣдствія, которыя дѣлаютъ необходимымъ, а въ значительной степени и возможнымъ взаимное пониманіе и работу рука объ руку. Но и работа и пониманіе возможны будутъ только тогда, когда мы хорошо будемъ знать другъ друга.

Въ этомъ отношеніи одна изъ значительнѣйшихъ задачъ падаетъ на журнализмъ, на прессу какъ органъ общественнаго мнѣнія, ибо не требуетъ предварительныхъ доказательствъ, что въ вопросѣ о взаимоотношеніяхъ между отдѣльными націями общественное мнѣние играетъ рѣшающую роль. Поэтому нельзя переоцѣнивать значеніе прессы. Насколько и какимъ образомъ пресса справится съ этой задачей, будетъ зависеть отъ общаго уровня прессы данныхъ странъ, отъ сознанія отвѣтственности и технической подготовленности журнализма, его идейнаго направленія и знанія дѣла. Конкретно: славянскій журналистъ долженъ ощущать живой интересъ къ быту славянскихъ народовъ и этотъ свой

¹⁾ Редакторъ на славянскія отдѣлы на в. Prager Presse, виденъ чешки журналистъ и ратникъ за слав. культурно единеніе.

интересъ практически засандѣтельствовать систематическимъ изученіемъ жизни сосѣдей. Первое къ этому условіе — знаніе языковъ. Колларъ, какъ извѣстно, требовалъ, чтобы каждый интеллигентный славянинъ владѣлъ всеми славянскими языками. Можетъ быть, это требованіе чрѣзмѣрно, но для журналиста оно такимъ считаться не можетъ. Онъ долженъ быть въ состояніи прочесть и при случаѣ перевести всякій текстъ, на который его натолкнетъ работа. Чѣмъ большимъ количествомъ славянскихъ языковъ онъ владѣетъ и при томъ настолько, что говорить на ихъ, тѣмъ лучше для его работы.

Само собой разумѣется, не всякій въ состояніи основательно заняться современной жизнью каждаго славянского народа во всѣхъ ея проявленіяхъ. Сама собой создается спеціализація: одинъ заинтересуется политикой, другой хозяйственной жизнью, третій культурной, а найдутся и такіе, которые посвящаютъ себя изученію какого либо одного изъ славянскихъ народовъ. Работа раздѣлится, и останется только пожелать, чтобы въ каждой странѣ въ цѣломъ сословіи выработалось достаточно знатоковъ для всякой отдѣльной области. Когда дойдетъ до того, что приступать къ организаціи журналистическаго молодняка, — произойдетъ ли это путемъ открытія спеціальныхъ школъ или путемъ включенія въ преподаваніе университетовъ и прочихъ высшихъ школъ (въ Чехословакіи уже давно говорятъ объ открытіи высшей школы журнализма), то къ этому придется подойти именно съ изложенныхъ точекъ зрѣнія.

Ясно, что мало готовится теоретически, читать книги и газеты. Къ этому должно прибавиться личное знакомство го страной и ея народомъ, а также личная связи съ коллегами по профессіи и видными дѣятелями другой страны. Болгарскій союзъ журналистовъ и писателей пригласилъ на предстоящую весну руководящіе органы чехословацкихъ журналистовъ посѣтить Болгарію. Въ минувшемъ году визитами обмѣнялись болгары и поляки, — но всего этого мало, эти посѣщенія могутъ быть только началомъ, они не могутъ замѣнить длительного пребыванія, предпринятаго по собственному почину. Между тѣмъ только такое пребываніе дастъ возможность сколько нибудь ознакомиться съ обстановкой. Стипендіи, которыя отдѣльными правительствами выдаются журналистамъ для учебныхъ поѣздокъ, должны предоставляться преимущественно для экскурсій въ славянскія страны. Предоставляемые льготы должны быть расширены и обезпечиваться взаимно. Важно при этомъ, чтобы была гарантирована полная независимость. Потемкинскія деревни нецѣлесообразны, потому что онѣ въ итогѣ больше всего вредятъ тѣмъ, которые строятъ ихъ. Обоснованную и дѣловую критику не только слѣдуетъ переносить, но требовать ее, а потомъ использовать. Съ другой стороны, тогда

нечего и страшиться упрека „пропаганды“. Этимъ бойкимъ словечкомъ нынѣ очень часто отмахиваются отъ дѣятельности журналиста: кто судить менѣе поверхностно, знаетъ, что пропаганда хорошаго дѣла цѣнна и нужна. Такъ ужъ созданъ мѣръ: правильное и разумное само собой не одолеваетъ сопротивленія косности и злой воли. Чтобы покончить съ вопросомъ о пребываніи журналистовъ въ сосѣднихъ странахъ, остается еще прибавить, что желательно, чтобы и газеты систематически посылали своихъ сотрудниковъ въ славянскія страны, при случаѣ омѣнивались корреспондентами, организовывали бы техническое сотрудничество, хотя бы путемъ централизациі информационнои службы, какъ это и сейчасъ уже дѣлается органами одинаковаго направленія, — путемъ широкаго обмѣна газетъ и т. д. Всѣ эти и подобныя имъ организационныя вопросы можно разрѣшать только постепенно, должно имъ удѣлять вниманіе и заниматься ими. Въ первую очередь, хотя бы посредствомъ болѣе тѣснаго единенія профессиональныхъ организаций журналистовъ и писателей, начало котораго положено на конгрессѣ славянскихъ журналистовъ.

Уже и теперь въ періодической славянской печати славянскимъ вопросамъ удѣляется значительное вниманіе, и часто это вытекаетъ изъ географическаго сосѣдства. Но нѣтъ сомнѣнія, что этотъ интересъ можетъ быть повышенъ и сдѣланъ болѣе плодотворнымъ, если въ этомъ направленіи будетъ производиться систематическая подготовка журналистовъ. Въ гораздо большей мѣрѣ славянская солидарность культивируется въ журналахъ тѣхъ странъ, гдѣ таковыя выходятъ, и во многихъ спеціальныхъ изданіяхъ. Такъ, въ программѣ чешскаго журнала „Антропология“ подчеркнутъ спеціальнѣй интересъ къ славянскимъ народамъ. Нечего уже говорить о томъ, что органы филологовъ принципиально охватываютъ всю область славянской филологіи: славянскія филологіи съ самаго начала была ориентирована панславистски. Наконецъ особую роль играютъ тѣ изданія, которыя посвящены идеѣ славянской солидарности. Въ данный моментъ имѣется только два такихъ изданія. Во главѣ идутъ болгары со своимъ „Славянскимъ гласомъ“, выходящимъ уже девятнадцатый годъ. Поляки сдѣлали попытку возобновить давнишній „Святъ словянски“ и съ прошлаго года выпускаютъ „Культура словянска“. Чехи проектируютъ продолженіе „Славянскаго прегледа“ Адольфа Чернаго и есть надежда, что это удастся сдѣлать еще въ текущемъ году.¹⁾

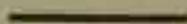
Существуетъ опасность, что въ этомъ отношеніи насъ опередитъ мѣръ неславянскій: французы выпускаютъ помимо

¹⁾ Това проектуване, за голѣма радостъ, вече се осмъществи: първи ни, отъ год. XVII на „Словански Прегледъ“ вече излизе и то съ захубаена вниманостъ. — Б. на ред.

чисто филологическаго изд. „Revue des études slaves“ также „Le monde slave“, въ Лондонѣ выходитъ „Slavonic Review“ а въ Римѣ журналъ „L'Europa orientale“. Правда, есть еще нѣсколько періодическихъ изданій, которыя служатъ взаимоотношеніямъ между славянскими народами, напр., журналъ „Чешско-словацко-югославенскій листъ“ и „Чешско-Луизицкій вѣстникъ“ въ Прагѣ, „Полско-български прегледъ“ и „Бюллетень болгарско-чешкословацке обходни коморы“ (торговой палаты) въ Софіи. Такимъ образомъ уже существуетъ цѣлый рядъ возможностей, гдѣ славянскій журналистъ можетъ приложить свое знаніе дѣла и свои публицистическія способности.

Такъ какъ общественное мнѣніе создается изъ взаимодействія прессы и общества, то является предпосылкой, чтобы читательскіе круги и другими способами воспитывались въ идеѣ славянской солидарности. Учрежденіемъ славянской гимназіи Чехословакія сдѣлала первый такой починъ. Въ этомъ смыслѣ также понятно, что работа журналиста не должна стоять изолировано, чтобы быть дѣйствительной, а протекать параллельно съ работой изслѣдователей, представителей хозяйства, политиковъ, поэтовъ и художниковъ, какъ наиболее ощутимой. Это необходимая, не всегда благодарная работа, предъявляющая, конечно, высокія требованія въ смыслѣ знанія, воли и рабочаго напряженія. И если здѣсь часто идетъ рѣчь о мѣрахъ и организаціяхъ, то ясно, что и здѣсь дѣйствуетъ старое испытаніе правило: *semper parati*. Въ той странѣ, которая отчеканила эту истину, журналисты, правда, занимаетъ нѣсколько иное положеніе, чѣмъ въ славянскихъ странахъ и вообще въ восточной Европѣ. Въ интересахъ славянской солидарности и у насъ сословіе журналистовъ должно завоевать болѣе сильную общественную позицію. Оно добудетъ ее, когда члены его серьезно и цѣлкомъ отдадутъ себя поднятію своихъ профессиональныхъ качествъ на возможную высоту, и предоставятъ свои способности служенію общему дѣлу славянскихъ народовъ.

Прага, въ январѣ 1925 г.

С. С. Бобчевъ.

ОКОЛО САНЪ-СТЕФАНО.

(Приетствена речъ, казана отъ председателя на Слав. Дружество на традиционния концертъ на Дружеството въ деня на Освобождението на България, 19 февр. с. с. 1925 г.)

Ако други години менъ е било драго да Ви поздравя отъ името на Настоятелството на Славянското Д-во въ България, съ великия денъ, празникътъ на цялото българско племе, съ още по-голяма радостъ азъ се изправямъ днесъ предъ Васъ, въ годината, когато нашето Славянско Дружество има да празнува своя четвъртъкговеи юбилей отъ съществуване и деятелностъ.

Повиканъ на чело на това дружество преди повече отъ 20 години, ако азъ не пропускахъ други пътъ да сподѣля съ васъ споменитъ за 19 февруарий, колко повече стъва да направя това днесъ. Моето голѣмо задоволство, уви, се свърта и отъ дълбока тъга поради тежкитѣ условия, въ които се намира не само България, но и голѣма частъ, ако не всички славянски земи отъ гледище на това, което е нашата задача, отъ гледище на слав. взаимностъ. Дълбоката, обаче, славянска криза по никой начинъ не би трѣбвало да спира нито нашия полетъ въ областьта, на която служимъ десетилѣти, нито да обезкриля нашата вяра въ едно свѣтло бъдеще. Па нека не забравяме, че кризата не е само за славянството . .

Тъкмо заради туй, тъкмо поради тази криза въ умове и души, Санъ-Стефано заслужава още повече нашето възпоменание, заслужава да се спремъ върху неговото значение за нова и свободна България, за тържеството на слав. взаимностъ. И наистина, азъ незнамъ въ лѣтописитѣ на новата слав. история по-великъ моментъ, по-свѣтъль отъ този денъ, въ който да сж се обединили въ радостъ и ликование всички славяни, участвавали и неучаствавали въ Освободителната война преди 46-47 години.

Нужно ли е на напомнямъ, че нѣмаше славяни, които да не взеха близко до сърце съзидитѣ, страданията и измъчванията на изчезваща въ многовѣковното робство България? Нѣмаше слаа. народъ да не се разва на оня безпороденъ културенъ размахъ, съ който се почна още въ първата половина на миналото столѣтие нашето духовно и политическо възраждане. И когато „ножътъ и огънятъ“ на турския башибозукъ и всерьъ се бѣше разбуиствавалъ стѣкашъ, за да тури край на българското племе презъ черното лѣто на 1876 г., тогазъ нѣмаше славянинъ, на когото да не се свиза сърцето и който да не напомни на християнска и цивилизована Европа, че тя не трѣбва да стаи хладнокрѣвна и да остави едно цяло племе да загине. А истината е, че това племе бѣше като че ли осъдено на едно пълно изгрѣбление.

Но Божиятъ промисълъ бѣ сдидилъ иначе. Той бѣше предопредѣлилъ сѣнашъ най-самото жертвувателнѣтъ и великъ

руски народъ да извърши благородната задача на нашето спасение. Най-голямото обаче щастие за българското племе бѣ това, че на престола на руската държава заседаваше великодушниятъ Царь Освободителъ. Александъръ II бѣше вече „царь освободителъ“ когато заповѣда на своитѣ войсци да тръгнатъ съ Божиата помощъ напредъ за освобождението на България. Преди да удиви свѣта съ това ново чудо—да поведе единъ народъ, за да освобождава отъ политическо робство макаръ едно родствено племе — Александъръ II бѣше вече свалилъ драговолюно веригитѣ на крепостничество отъ 20 мил. руски селцини. И той бѣше извършилъ този подвигъ следъ дълги проучвания, следъ дълги съвещания съ близки и съчувстващи нему свободолюбии, само съ единъ указъ, безъ да чака, както това става въ много други държави, да избухнатъ кръвопролитни смутове и революции. Той имаше, прочее, моралното право да поведе народа си къмъ великия подвигъ, а този народъ знаеше чувствата и идеала на своя великодушень е човѣчень монархъ.

Само недобросъвестни или невѣнелтвенни хора могатъ да отричатъ величието и безкористието на състоинно-историческото дѣло на Александра II и на Русия. Английски кореспонденти и бележити публицисти и дипломати отъ школата на Гладстонъ, както и самиятъ Гладстонъ изтъкнаха на времето си предъ цѣлъ свѣтъ дѣлото на Александра II като проява отъ най-свѣтълъ алтруизъмъ, на най-възвишена човѣчностъ въ края на XIX столѣтие. Бележити наши народни поети, лѣтописци и публицисти обезсмъртиха съ своитѣ творения името на Царь-Освободителя. Доста е да напомнимъ стиховетѣ на Петко Рачевъ Славейковъ и Иванъ Вазовъ. И народната поезия издигна въ своитѣ прости, но сърдечни строфи Царя и неговитѣ генерали до разиѣри, които напомняватъ легендарнитѣ времена. Въ народната душа дълбоко се начертахъ ликоветѣ на Александра II, Николай Николаевичъ, Графъ Игнатиевъ, генералитѣ Драгомировъ, Скобелевъ, Гурко, Тотлебенъ и толкова други, разказитѣ за които окръжаваха съ най-сияенъ ореолъ тѣхнитѣ ликове. Тѣ станаха нѣщо като наши народни светци, каквито бѣха и българскитѣ витязи—опълченци, участвували въ тая освободителна война.

Има едно мнение, че въ великото дѣло на Александра II най-голяма роля е игралъ рускиятъ империализъмъ. Прибавя се даже, че отъ България се искало да се направи една „Зидунайская Губерния“. Нека веднага се каже, че въ това твърдение има нѣщо крайно обидно и исторически невѣрно, което не може да не изживява тжгата на всѣки близъкъ познавачъ на обстановката при която се зачена разви и сбъдна мисълта за българското освобождение.

Вѣрно е, че въ известни времена, презъ XVIII и началото на XIX в. в. руската държава имаше единъ видъ империалистични стремени. Нейнитѣ царе и държавници копѣеха за естествени граници, къмъ открито и топло море,

което Русия дири и ще дири вѣчно.. това омайно за нейните жизнени интереси топло и открито море, т. к. безъ него Русия не може да живѣе поради стопански, географски и културни условия. Този империализъмъ, обаче, на Русия въ нищо не спъваше идеализма на Александра II и на неговитѣ следовници, идеализма на Аксаковци, графъ Игнатиевци, идеализъмъ, който се доказа по единъ несъмненъ начинъ презъ всичкото време на Освободителната война, на руската окупация и нашия кратъкъ досега политически животъ.

Победоносното тържество на Русия презъ Освободителната война се завърши въ Санъ-Стефано. Тукъ, въ това малко градче, недалечъ отъ Ц-градъ, рускиятъ войникъ, и съ него рускиятъ народъ съзладоса единъ договоръ, Санстефанския, а именно съ него бѣ извоювана Санстефанска България. Това ще каже извоюватъ се България въ нейните етнографски, истински граници, припознати и по-рано не само отъ учени, етнографи и географи, но и отъ селтанския ферманъ на 1870 г., отъ плебисцититѣ, основани върху него, отъ заключителния протоколъ на европейската конференция презъ 1875 год.

Скоро, обаче, срѣщу Санстефанския 19 фев. се изправи Берлинския 13 юлий съ наложения на Русия Берлински договоръ, изразъ на несправдата, на неправдата и на антиславянщината. Следъ Берлинъ Лордъ Виконсфилдъ бѣше се похвалилъ, че тамъ е спрѣно шадствинето на славянството, че славянскиятъ български елементъ е отдѣленъ отъ Бѣло-Море. Ако, прочее, 19 ф. въ Санъ-Стефано означаваше свобода, правда и свѣтлина, фаталниятъ 13 юлий Берлинъ въ отъ 1878 г. изгъна егизма, неправдата и мръна. Едно подобно затмение на тържеството смути българския народъ, но той вѣрваше, че това затмение не е унищожило слънцето и правдата.

Българскиятъ народъ не се отчая отъ това, че бѣ разпокъсанъ на части въ Берлинъ, и той вѣрваше, че правдата единъ денъ ще възтържествува... И презъ течението на новия си политически животъ той зарна единъ-два пъти тържеството на тази правда. За жалостъ, за много кратко време. Сѣкашъ за единъ мигъ... И това, което го съкрушава, то е, гдето той бѣше изоставенъ, нѣщо повече преследванъ и отъ чужди и отъ свои, братя славяни.

Тежко е положението създадено за България следъ великата свѣтловна война. Може би, това положение да е и едно наказание за грѣховетѣ на водичи на българския народъ. Но, може ли и бива ли, следъ всичко станало, само България да се смята за грѣшница, на която не трѣбва да се прощава? Ако дори се приеме, че тя извърши съ участието си въ великата война единъ смъртенъ грѣхъ, желателно е да се знае, на коя съвестъ на славянинъ не тежи грѣха да се е билъ срещу нѣкой други славянинъ?

Това, което впрочемъ е най-важно да се подчертае въ случая, то е, гдето българскиятъ народъ и преди, и сега е

убеденъ, че пакъ въ славянството, въ слав. взаимностъ е не само неговото спасение, но и това на всички славяни. Малко ли братя могатъ, и откакъ зле се снаратъ и сбиятъ пакъ да се разбератъ? Ний се радвахме и радгаме на появянето и засилването на нови слав. държави. Ние не замиждаме на никого, напротивъ, ние поздравихме и поздравяваме пощастливитѣ отъ насъ искрено, братски. Но ние очакваме взаимностъ и отъ другитѣ, ние очакваме простирането на братска ржка въ неволитѣ и тежкоститѣ.

Слав. Д-во е било винаги проповѣдникъ на тази идея за взаимопомощъ, за солидарностъ, за културно сближение и обединение между славянитѣ, като стъпало къмъ общочовѣшка взаимностъ и култура. 25 години то, споредъ силитѣ си, кова елементи за подготвяне почва и основа за достигането на тази задача. То бѣ щастливо да види веднѣжъ-дважъ наближаването на единъ такъвъ свѣтълъ, тържественъ день... сега, види се, доста отдалеченъ. Но то, Слав. Д-во, безъ да скрива своята дълбока болка предъ видъ на произходящото въ отношенията на славяни къмъ България, не губи надежда, упование, не губи вѣра, че кризата ще мине, затмениято ще се завърши, праздата ще възсияе... Какъ и отгде ще дойде това сияние? Отъ онази Русия ли, на която възкръсването и съживяването сега изглеждатъ като мечта? Отъ самосъзнанието ли у всички слав. народи всрѣдъ които то си проправя пътъ? Отъ нѣкоя друга личба ли, каквито личби историята знае и които идатъ внезапно да озарятъ и вразумятъ народитѣ отъ една раса, каквато е славянската? Всичко това за насъ е незнайно, както една-две години преди Санст. доготоръ бѣше неизменъ и неукротенъ даже за бѣлг. народъ финальтъ на неговитѣ мжки, сълзи и кърви!

Нека се поздравимъ, прочее, съ днешния день! Нека поменемъ въ дълбокото на нашитѣ души великитѣ подвижници — русни и бѣлгарски, които изнесоха на плещитѣ си славното дѣло на бѣлг. полит. свобода. Нека възпадемъ и дължимото на всички онѣзи, които работиха и работятъ по всички линии на нашия стопански, културенъ и общественъ животъ за издигането на България. Нека се проникнемъ искрено отъ чувството на любовъ и преданностъ къмъ слав. идея и да очакваме едно вразумяване, опознаване, сближаване и подаване братска ржка като смѣтаме, че иде деня, въ който славянинътъ нѣма да тѣпчи славянина, и ще му помага братски въ неговитѣ неволи.

Азъ свършвамъ съ тѣзи поздравления и пожелания, които отправямъ къмъ васъ, като ми се иска щото тѣ да не останатъ незнайни и извънъ тази ограда, гдето сме се събрали да празнуваме рождения день на политическа България, Великденъ на слав. взаимностъ и на великото бъдеще на славянската и свѣтова цивилизация.

† Софийски Митрополитъ Стефанъ

ДЪЛГЪТЪ НА СЛАВЯНСТВОТО КЪМЪ МАКЕДОНИЯ

Верѣлъ обширниятъ славянски свѣтъ има една малка, но гиздава и плодородна земя съ едно население даровито и сърдцато, жадно за просвѣта и пълно съ културна енергия. Тази земя е най-южната славянска областъ, прострѣла се до свѣтлитѣ брѣгове на Егейско море, историческия Олимпъ и адриатическия вълноломи. Днесъ Македония е известна на всички славяни, но не поради нейната славянска сжщностъ, не поради нейната висока цѣнностъ въ историята на славянитѣ, а само поради легендарнитѣ вече борби противъ чуждитѣ ѝ владетели. Даже, за съжаление, и сега, когато голѣма частъ отъ нея влиза въ Югославия, нѣкои славянски кржгове я смѣтатъ като страна капризно бунтозна, подобна на полукултурнитѣ източни планински земи, като Албания, Кавказъ и др. Днесъ тя е подложена на свирѣпъ гнетъ, българското население е унижено и оскърбено до дънъ душа, то е лишено отъ елементарната свобода да говори и да се моли Богу на своя езикъ. Нѣщо повече, то по варварски начинъ се пропжда отъ вѣковнитѣ му родни огнище. Хиляди, хиляди македонски бѣжанци, стари и млади, при мразови зиелици пълпятъ къмъ българската граница, за да намѣрятъ подслонъ. И при това печално зрѣлище, предъ туй диво опустошение на Македония, предъ това злобно преследване на българщината тамъ, никой отъ свободнитѣ славянски народи не се трогва, не се покъртва! Никой славянски държавникъ не чувствува, че е накърнено неговото племенно чувство, че е оскърбено достоинството на великата славянска раса. Освенъ отъ София, отъ никоя друга славянска столица не се дига гласъ въ защита на измжчаното като добитѣкъ македонско население. Напротивъ, като публично изобличение на славянитѣ за тѣхния грубъ националенъ егоизъмъ, издигна се гласъ за отбрана на македонския робъ-славянинъ въ първата столица на латинския свѣтъ — Римъ!

Изтъннатото равнодушие на славянскитѣ народи къмъ Македония показва, че тѣ не чувствуватъ никаква връзка съ нея; че за тѣхъ тя е тѣй далечна и безинтересна, както нѣкоя змя съсемъ различна по история, раса, битъ и култура. Тѣ сж забравили нейното минало, нейнитѣ заслуги къмъ славянството и не само сж ги забравили, а и не проявяватъ желание да си ги спомнятъ и да възпитатъ младитѣ поколения въ духа на преклонение предъ нея. Туй вече не е само обикновено равнодушие, което се е създадо у славянитѣ вследствие голѣмитѣ грижи по уредбата на своя вътрешенъ животъ, но и пълно пренебрежение, каквото славянскитѣ държавници и общественици най-малко трѣбваше да

проявяват и поддържат въ интелигенцията на своя народъ спрѣмо Македония не за нищо друго, а само заради това, че тя е славянска земя, утѣнчана съ епични борби. Такъво пренебрежение е голѣмо, може би, и фатално претяжение въ историята на славянскитѣ народи. Не искаме да преувеличаваме, но мислимъ, че това претяжение е оная преграда, която е спъвала и спъва свободното развитие на съзнанието за славянско единство и на духа на славянската солидарностъ. Идеята за славянско единство отъ единъ вѣкъ насамъ се носи по славянскитѣ земи и често пленява видни умове и благородни сърдца, но, уви! не, само, че още тя не може да стане действителностъ, а и изгледитѣ за осъществяването ѝ сж твърде далечни. Главната причина за това се заключава въ обстоятелството, че държавната идея на всѣки славянски народъ не извѣра изъ идеята за славянско единство, а е нищо самостоятелно, основано на изключителна любовъ къмъ племето си и поради това тя често влиза въ ядро противорѣчие съ славянската идея. Къразвитѣ борби между сърби и българи, сърби и хървати, руси и поляци не могатъ да се обяснятъ иначе, освенъ чрезъ надвиснащото на племенния духъ надъ общославянския. А идеята за славянска солидарностъ не може да наддѣлѣе на съ племеннитѣ стремежи не поради друго, а защото славянството нѣма чувство за духовно единство. Историята ни свидетелствува, че въ процеса на образуването на една нация играе голѣма роля чувството за духовно единство. Докато славяно-българскитѣ племена не се били почувствували като едно духовно цѣло чрезъ една вѣра и една инкилина, нѣмало още българска народностъ. Сжщото явление се вижда и въ историята на другитѣ народи. Идеята за всеславянска държавностъ е започнала да вълнува най-напредъ българскитѣ царе и духовни просвѣтители. И за да ѝ осъществятъ, тѣ се стремили да развиятъ въ коикото можѣ повече племена чувство на духовна общностъ. Следъ тѣхъ сж правили опити сръбскитѣ, полскитѣ и рускитѣ царе. Но току що успѣвали да образуватъ една голѣма културно-историческа славянска величина, започвали центробѣжни стремежи и идеята за славянска сплота е оставала дялеченъ блѣвъ, миряжъ. И въ ново време тази мечта вълнува нѣкои благородни славянски души, но, за жалостъ, викътъ за славянски съговоръ и общуване е още „гласъ въпийющаго въ пустинѣ“: той не проникна дълбоко въ сърдцата на народнитѣ вождии, въ държавнитѣ строители и управници, не обзема всецѣло интелигенцията на отдѣлнитѣ славянски народи. Даме може да се каже, че славянскитѣ народи никога не сж се чувствували тъй разединени, както днесъ, никога не е действувалъ въ тѣхъ тъй силно националниятъ егонизъмъ, както сега. Всѣка славянска държава се стреми да се засили, незначитайки или тъпчейки

свободата на другъ славянски народъ, често въ съюзъ съ не-славянски народи или дори съ исторически врагове на славянството.

Предъ тази печална картина не може да не се слива сърдието на всѣки служител на славянския идеалъ. Разбира се, тя не може и не трѣбва да подрони въртата му въ свѣтлото бъдеще на славянството, но никоѣ славянски дѣятел не трѣбва да си затваря очитѣ предъ скалитѣ и срѣдостѣнната, що раздѣлятъ славянскитѣ народи, и да не счете, че най-голяма проблема за насъ и славянофилъ е да намѣри средства и оръдия за сриването на тѣзи срѣдостѣнния и скали на разединението. И не се съмняваме, че, размишлявайки върху този въпросъ, той ще приеме, че е необходимо преди всичко, да се развила въ всѣки славянски народъ чувство за славянско духовно единство до такава степенъ, че да възспира националното чувство да и бѣва въ шовинизъмъ и да стане синтезъ на националния стремежъ на всѣки славянски народъ.

Какъ да се изпълни тази велика задача? Не чрезъ друго, а само като се възбуждатъ въ славянството чаровни спомени за онова священо минало, когато всички славяни сж представлявали едно духовно културно цѣло, една челядь по обичаи, езикъ и нравъ. Историческиятъ романтизмъ въроди германския народъ и го потинна къмъ държавно обединение; сжщиятъ издигна разединена Италия въ една мощна културна и политическа сила. Чрезъ магичното действие на историята се пробудиха и други малки народи, между които и българитѣ. Само чрезъ нейното въздействие ще може да се възбуди у славянитѣ движение къмъ обединение. Училището, църковниятъ амвонъ, печатътъ, поезиита, изкуството, — всички възпитателни фактори трѣбва да възреспубликватъ въ душитѣ на славянитѣ дилното минало на авъславянско творчество, да разпалватъ въ тѣхъ безгранична любовъ къмъ тогавашнитѣ гениални творци и да ги изпълватъ съ чувство на висше благоговение къмъ тѣхнитѣ величави образи и къмъ земята, въ която сж се родили и действували.

Веднѣжъ се възлюби това общеславянско духовно единение като таинствена зора, за да бѣде то дълги вѣкове до днесъ изжителенъ блѣсъ за много славянски дѣйци. Тази възшебно-сияйна зора е изгрѣла и озарила благодатно славянския свѣтъ не отъ нѣкоя днесъ велика и мощна славянска земя, а отъ нещастната и поробена, сорсена съ кърва, земна-мъченица — Македония. Когато на всѣкъде по славянскитѣ пространни земи гжсѣ мракъ на невежество тегнѣеше и вълнитѣ на латино-гръцката стихия буйно налитяха въ тѣхъ, като умъртавяваха дрѣмещи самобитни сили, тогава изъ Солунскитѣ хълмове блѣсна лучезарна свѣтлина,

която взе да разпръсва тъмнината изъ всички славянски области. Всеславянскитѣ свѣтилници бѣха двамата Боговдъхновени синове на македонската столица св. Кирилъ и Методий и тѣхнитѣ Богоозарени сътрудници, св. Климентъ, Наумъ, Ангеларий, Савъ, Гораздъ и др. А езикътъ, чрезъ който всички славяни възприеха божественитѣ истини и добиха сила за духовно разумение и възвишение, бѣше езикътъ на македонскитѣ българи, който днесъ нси-жестоко се прѣледва отъ гърцитѣ и уви! и отъ братя славяни, и на който не се позволява дори молитва Богу да се отправя. Този езикъ е живоносното дърво, на което се развиха и разцвѣтнаха всички днешни литературни славянски езици.

Разгласявайки словото Божие на своя звученъ езикъ, славянска Македония цѣли десетилѣтия сѣеше Божествени семена въ буренясалата почва на славянския миръ и съ това му вдъхна дихание жизни, тя разпали творческитѣ сили на всички славянски народи и имъ даде духовенъ обликъ. Благодарение на нейния свѣтлоносенъ духъ, славянитѣ преживѣха въ началото на своя исторически животъ епохата на пълно духовно и културно единение.

Ако Македония не бѣше родила славянскитѣ апостоли и просвѣтители, ако нейниятъ езикъ не бѣше тъй богатъ и развитъ, че да станѣше органъ на Божествената мисль, то съвсемъ друга сждба щѣха да иматъ всички славянски народи. Не щѣше ли да ги сполети сжщата участъ, която постигна много племена въ Европа? Гдѣ сж остготитѣ вестготитѣ, лонгобардитѣ и пр.? Не станаха ли тѣ торъ за възраждането на латинския свѣтъ? Не можемъ да се съмняваме, че безъ македонскитѣ свѣтила, св. Кирилъ и Методия, не щѣше да има славянска култура, и Европа сега щѣше да бжде латино-германска. Защото ако Македония не станѣше лучезарно славянско огнище, то не щѣше да има никаква славяно-българска книжнина, никаква славяно-българска образованостъ, а знае се, че въ 9-я и 10-ти вѣкъ България е била изворътъ на славянската култура и одухотворителката на всички славянски народи, или, съ други думи, чрезъ Македония тя е била слънцето, отъ което другитѣ славяни сж се освѣтлявали. Затова смело може да се каже, че Македония заема централномѣсто въ историята на славянския духовенъ животъ. Но това, че тя е люлката на славянската култура и че на нейния духъ, въплотенъ въ великитѣ ѣ синзве св. Солунски братия и св. Климентъ Охридски, се дължи появата на отца Паисия въ България, на Янъ Хуса въ Чехия и на всички други славянски водители и културни творци.

Историята ни представлява Македония като сияенъ фаръ всрѣдъ славянството, като духовна обединител-

ка на славянитѣ, като света майка на славянската душа, като земя на Богооткровение за славянитѣ. Тя е олицетворение на най-свѣтлата творческа епоха въ историческия животъ на славянитѣ и е свещенъ животъ на най-чисти, обайни образи.

Затова Македония трѣбва да бжде избрана отъ славянскитѣ джители като възвишенъ символъ на славянското духовно единение и да се създаде въ всѣка славянска душа високъ куптъ къмъ нея като къмъ всеславянска светиня, запазването на чистотата и неприкосновеността ѝ на която да бж е жизненъ стремежъ на всѣки славянски народъ. Необходимо е, следователно тази свещена земя да бжде часъ по-скоро озарена съ свобода и самоуправление, та да стане тя неразривно звено на югославянскитѣ народи, за идейно сплотена и мощно организирана югославянска държава, гранитенъ стълбъ на балканския миръ и прогресъ и сигуренъ залогъ на всеславянското държавно единство.

Това искане намира своето основание и въ съзнанието на християнската справедливостъ и въ чувстваото на безирайната християнска любовъ.

Съ надежда, че набѣлѣзанитѣ отъ насъ мисли досежно дългътъ на славянството къмъ Македония, ще бждатъ правилно разбрани и добрѣ преценени отъ всички славянски страни и дейци, ние най-горещо пожелаваме Славянското дружество въ България да крепне и възмжжава въ пжтя на досегашната си 25-годишна дейностъ и по ентузиазмирано да намира отзвукъ на съчувствие и подкрепа у всички славяни, та съ общи усилия славянския идеалъ да бжде доведенъ до тамъ, че 50-годишнината на Славянското дружество въ България да се отпразднува при задоволени копнежи на всеславянската душа.

Да върваме всички въ славянското бждеще и, като върваме, упорито да работимъ, за да видимъ въковната славянска мечта да получи реалното си име въ организираната единна челядь „Славия“, при осжществено духовно единение и политическо споразумение между всички славянски страни и народи. Духовно и политическо единение между всички славянски страни и народи!!! Какъ въ укоръ за насъ славянитѣ е Швецарската държава, укоръ и урокъ! Да понесемъ благоразумно въ смирение укорътъ и съ мъдростъ да използваме урокътъ, който ни дава мотивъ: Славяне отъ всички страни сплотявайте се, съединявайте се! Като запазимъ националнитѣ си битови чърти, вътрешната свобода и сила, време е да устроимъ федеративна славянска държава, която по нататкъ ще даде възможноститѣ импулситѣ да се федериратъ европейскитѣ народи, па, меже би, и цѣлото човѣчест-

во. Нека подъ величавото и мощно знаме на „С л а в и я“ всички славяни ржка за ржка, неразривно сплотени по духъ и сърдце, да изградятъ въ свобода и напредъкъ, въ красота и сила своята нова културна и държавна сграда. Това съ право очаква отъ насъ човѣчеството. Славянската раса тепърва има да играе велика свѣтовна ролъ въ възторжени творби на своята лирическа и мистична душа, пълна съ поезия и мъдростъ, съ нежностъ и съзерцание, всякога готова да се жертвава за човѣщина и наука, за моралъ, принципи и идеали за достижение на общочовѣшко благо и духовно съвършенство.

Ние искрено желаемъ това свѣтло бъдеще на славянската челядь да получи своето начално въплощение въ земята, която съ право се именува люлка на славянската писменостъ, огнище на славянската култура. Македония — свещената купель на славянското духовно раждане, трѣбва по общъ славянски вотъ да бже овърена съ свобода и самоуправление, за да стане предвестникъ на онова славянско побратимяване, което е залогътъ на бъдещата обширна, могъща, велика славянска държава, първата всесвѣтна източникъ на прогресъ и миръ.

Д-ръ Ст. Данев.¹⁾

СЛАВЯНСКИ МАЛЦИНСТВА ВЪ СЛАВЯНСКИ ДЪРЖАВИ

Договоритѣ за миръ, сключени въ Парижъ, представляватъ особенъ интересъ за Славянството. Тѣ създадоха две нови или по-добре възкресиха две стари славянски държави — Полша и Чехия. Съ това се премахна една възпиюща исторически неправда, която тежеше върху съдбинитѣ на Славянството. Въ добавъкъ договоритѣ дадоха възможностъ да се обединятъ сроднитѣ сърби, хървати и словенци въ една държава. Такава също държавна единица образуваха и дветѣ отдѣлни вѣтви на чехословашкия народъ. Все пакъ, отъ общеславянско гледище, парижитѣ договори не сж безукорни. Въпреки изобилно пролѣтата славянска кръвъ, значителенъ брой славяни оставатъ вънъ отъ грънницитѣ на славянскитѣ държави. Като оставимъ на страна новитѣ балтийски държавици, въ които живѣятъ самъ тамъ славяни, славяни има въ Германия, между които, покрай поляцитѣ, личатъ остатѣцитѣ отъ полабскитѣ славяни — лужичанитѣ, цѣликомъ безъ свойски държавенъ подслонъ. Такава се намиратъ въ Австрия, Маджарско и Турция. На цѣли области, населени съ славяни, туриха ржка Гърция, Италия, а осо-

¹⁾ Бележитъ български политически деецъ, бивши министъръ-председателъ.

беино Румъния, въ предѣлитѣ на която живѣятъ милиони славяни — руси, българи и сѣрби. Но нашата целъ не е да се спираме на сѣдбата на тия славяни. Едно можемъ да кажемъ, че колкото незавидна и тежка до е тѣхната участъ, претопяването имъ, ако самъ тамъ това се цѣли, не ще бже тѣй лесно, както горещи патриоти си го въобразяватъ. За нѣкои държави това начинание може да има сѣдбоносни последици.

Нашата задача е да се спремъ на славянскитѣ малцинства въ славянскитѣ държави. Въ основата си тѣхното съществуване като малцинства е една аномалия: интереситѣ на славянската взаимностъ би изисквали всѣко славянско племе да бже господарь у себе. Но поради географски, стопански или чисто политически съображения такова резко обособяние е ижчно достижимо, то е за сега изключено. Предъ видѣ на това поражда се въпросъ, какво трѣба да се прави, за да се отстранятъ, по възможностъ, негодитѣ отъ наличността на славянски малцинства въ славянскитѣ държави.

Отъ това гледище най-щастливо е поставена България, въ която, вънъ отъ рускитѣ емигранти и нѣкои купчини чехословещи прѣснати въ столицата и други 2—3 заселища, славянски малцинства нѣма. — Подъ сжщия знаменателъ надали може да се подведе днешна Русия, защото споредъ говоримия езикъ съветското правителство я дѣли на централна, или великоруска, на малоруска, или украинска и на бѣлоруска. Въ Украйна и въ Бѣлорусия се употрѣбява, по край великоруски езикъ, и малоруски и бѣлоруски. Само че разграничението не съпада съ етнографскитѣ области на тритѣ наречия, тѣй щото въ централна Русия, напр. влизатъ и много малоруски заселища, които отъ езиковно гледище съставляватъ сжщински малцинства. По-незначителни групи образуватъ чехскитѣ колонии въ западна и българитѣ въ южна Русия. — Въ съседното кралство сѣрбитѣ, хърватитѣ и словенитѣ сж властѣющии нации, поставени по принципъ на равна нога, тѣй че по отношение на тѣхъ неможе да става речъ за славянски малцинства. Истинско малцинство съставляватъ обаче македонскитѣ българи и българитѣ въ Струмичко, въ Кулско, Цариградско и Босилградско, отнети отъ България по договора въ Ньойи. Въ подобни отношения се намиратъ чехитѣ и словацитѣ, два стрѣка отъ единъ и сжщъ народъ, но съ отдѣлни книжовни езици. И дѣйствиелно, въ културно отношение словацитѣ сж напълно автономни и въ Словашко официалния езикъ е словашкия. По край словацитѣ въ Чехословашко живѣе и частъ отъ малоруското племе — карпатскитѣ руси, които въ границитѣ на Подкарпатска Русь, по силата на Сенжерменския миренъ договоръ, а на и на чехословашката конституция, сж сжщо тѣй господствующо племе, ползуваще се съ широка полити-

ческа автономия. Млчнотията за тях състои, съ какъвъ книжовен езикъ да си служатъ — съ руски, украински, или пъкъ да създадатъ такъвъ, — печално, но възможно начинание у славянитѣ, като стчаяни партикуларисти, — отъ мѣстно нѣкое наречие. Отъ далечъ ми се струва, че по тоя важенъ въпросъ поведението на Првжскитѣ ръководни кръгове да не е безукорно. Да се уголѣмава броя на славянскитѣ писмовни езици съ още едни би било върхе на несъобразностъ — да не употрѣбъ по-остъръ изразъ, която особено би трѣбвало да съзнаватъ нѣкогешнитѣ опоненти на Л. Штуръ, когато той въ 1846 г. си тури въ главата да сглоби отдѣленъ словашки писмовенъ езикъ. А Штуръ имаше поне това оправдание, че по тоя начинъ, сѣташе, ако не да приспи подозрителността на маджарскитѣ властелини, все пакъ да смегчи преследванята на словашката интелгенция отъ безогледната пещенска полицейщина. Украинскитѣ писмовенъ езикъ въ Галиция, смежни съ Подкарпатска Русь, е творение на официална Австрия и след. сжщотѣй искусственъ. Оставало би да се предпчете общоруския книжовенъ езикъ, който по традиция се е употрѣбавалъ въ родината на нашия Юрий Венелинъ. Но все пакъ Карпаторуситѣ съставляватъ малцинство въ Словашко. Както е известно, границата между Словашко и Подкарпатска Русь бива теглена безъ участието на заинтересованитѣ руси. Едно отъ оплакванята на последнитѣ е, че въ автономната подкарпатска областъ не влизатъ всички карпаторуски заселища. Въ сжщностъ едно малко изправление на границата е възможно. Но по важни географски причини присъединенето на всички подкарпатски руси, плъзнали като остъръ клинъ далечъ на западъ по гънкитѣ на Карпатитѣ, е немислимо. Прочее тѣ ще останатъ като малцинство въ предѣлитѣ на Словашино. Най-сетнѣ, въ Чехословашко, а именно въ западната частъ на Тешинско, има и полско малцинство, което по официалната статистика наброява 65,000, но на дѣло достига вѣроятно 100 000 души. Най-много славянски малцинства има въ предѣлитѣ на Полската република. Освенъ прѣснати великоруси, въ Полша, — источна Галиция, Волиния и пр. — живѣятъ около 5 милиона малоруси, въ северост. кжтъ единъ милионъ бѣлоруси, чехи въ Волиния, словаци въ бившитѣ маджарски комитати Спишъ и Орава, присъединени къмъ Полша.

Положението на славянскитѣ малцинства въ славянскитѣ държави далечъ не е урдено както следва. Наистина, въ Парижъ въ редица договори (съ Полша отъ 28/VI 1919 г., съ Чехословашко отъ 10/VIII 1919 г., съ кралство СХС отъ сжща дата), се вмени въ длъжностъ на новосъздаденитѣ държави Полша, Чехословашко и кралството на СХС да признаватъ известни права на малцинствата. Но въ сжщностъ съ тѣя

договори се гонеше целта да се защитят по скоро правата на нѣмци, маджари и евреи, останали като малцинства въ чужди държави. За славянитѣ сигурно никой тогава сериозно не е мислилъ.

Само по отношение на Източна Галиция, която поляцитѣ, ако и безъ мандатъ, бѣха фактически заели, се възложи на последнитѣ да дадатъ известна автономия на малоруситѣ, и такава имъ се даде съ законъ отъ 26 августъ 1922 год. — Вънъ отъ това въ Чехия има общи наредби за меншинствата, едни помѣстени въ Конституцията, отъ 29/II 1920 г. — §§ 130, 131, 132 и пр. други прокарани въ обикновени закони, които естествено се прилагатъ и върху полскитѣ и малорускитѣ малцинства.

Напоследъкъ и поляцитѣ, въ съгласие съ чл. чл. 109 и 110 отъ Конституцията отъ 17 мартъ 1921 год., създадоха особенъ законъ за малцинствата въ източнитѣ покрайнини, гдѣто полскиятъ елементъ е наистина слабо застапенъ. Въ кралството на СХС не съществува по тая материя никаква специална наредба, ако и това да се вмеснява въ дългъ на правителството отъ чл. 17 на Видовданската конституция отъ 28/VI 1921 г. Въ Русия тоя въпросъ отстъпва на заденъ планъ предъ видъ всепоглѣщащото внимание, съ което се следятъ парливитѣ опити за тъй нареченото социално преустройство. — Най сѣнитѣ, нека споменемъ, че между Чехословакско и Полша се воюваха специални преговори за защита правата на малцинствата, но поради мъжнотин отъ общъ политически характеръ, не се дойде до окончателно съглашение. При преговоритѣ, които се подкачватъ тия дни, има се предъ видъ да се засегне наново тоя въпросъ, и трѣба да се надѣваме, че тоя пътъ той ще бжде сполучливо разрешенъ въ интереса и на дветѣ страни.

Полученитѣ резултати не сж особено насърдителни. За Русия въ случая нѣма какво да се каже. Ако ржководнитѣ кръгове въ Украйна и Бѣлорусия се покажатъ искрени ревнителни на Комунизма, ще могатъ безпрепятствено да си служатъ и съ мѣстния езикъ! — Официално кралството на СХС не иска да признае никакво бѣлгарско малцинство нито въ Македония, нито въ Цариградско и Босилиградско! — Полския законъ за малцинствата въ източнитѣ покрайнини е още новъ и преждевременно е да се спираме на приложението му. Колкото за Галиция, а именно за войводство Лвовско, Станиславовско и Тарнополско, може да се посочатъ известни резултати въ тѣхъ, които обаче недостигатъ положението извоювано въ австрийско време. Въ тоя редъ на мисли желателно би било да се удовлетвори украинцитѣ и по въпроса за университета, като се пренесе съществуващия днесъ тѣхенъ университетъ отъ Прага въ Лвовъ. Предложенето на Полското Правителство да имъ се

отвори такъв въпрос въ Краковъ възникъ отъ тѣхната народна срѣда, е очевидно мъчно приемливо. — Нека не забравяме, че въ австрийско време украинцитѣ имаха нѣколко катедри при Львовскій университетъ, Сравнително най-осезателни сж постигнатитѣ резултати отъ славянскитѣ малцинства въ Чехословашко. Така презъ текущата учебна година 65,000 поляци сж имали даѣ срѣдни, 17 забавачници и 104 обикновени и висши народни училища съ около 27,000 ученика. Ако и, може би, това положение да не е идеално, все пакъ то е много по-добро отколкото въ австрийско време. А това показва добрата воля на чехословашкото правителство, които очевидно се отнася добросъвестно спрямо славянскитѣ малцинства. Още по-нагледно изпълва тая добра воля по отношение на Карпатскитѣ Руси въ Словашко. Въ тоя край, презъ време на маджарскій режимъ, училищата грелодгавателски езикъ руски не е имало, а днесъ, споредъ статистическитѣ данки за текущата учебна година, тамъ се наброяватъ 81 първоначални и по-горни народни училища съ 7,755 деца. Тукъ азъ не забравямъ положението въ автономната Подкарпатска Русь, която по настоящемъ има 8 срѣдни и 383 народни училища съ повече отъ 50,000 ученици — безъ децата въ забавачницитѣ, успѣхъ неимовѣренъ за едно иже време отъ 5 години. За пояснение нека прибавя, че подъ маджарска управа тукъ бѣше класическия кжтъ на неграмотнитѣ.

Отъ тритѣ гореспоменати средства за защита правата на славянскитѣ малцинства най-цѣлесъобразни ми се видятъ специалнитѣ съглашения между заинтересованитѣ държави. Позоваването на колективнитѣ международни договори, сключени за цѣльта, би трѣбало, по възможность, да се избѣгаа, — не толкова поради неефикасната още роля на Обществото на народитѣ, колкото поради студенимата, която ще втели между Славянитѣ намѣсата на тоя тежелоѣсенъ международенъ органъ. Защитата на славянскитѣ малцинства не би трѣбало да се слгана международната почва, а да си остане домашна работа на славянскитѣ държави. Само така даденото на малцинствата ще се даде по добра воля, по взаимно съгласие на заинтересованитѣ страни, — обстоятелство особено ценно отъ гледище на сговора между Славянитѣ. Съмнение не ще, че за успѣха на дѣло о поведението на малцинствата спрямо установеенитѣ власти трѣба да бжде доволно. А това може най-добрѣ да се постигне, когато защитата на интереситѣ имъ се предостави на съответнитѣ народни правителства. Поради сжшитѣ съображения и най-благоумѣреното вътрешно законодателство, по предложението едностранчиво, не може да се мѣри по своята цѣлесходность съ особенитѣ съглашения. Ето защо азъ турямъ

на първо място тия последните. Благодарение на тях ще замлъкнат споровете, ще се вдъхне доверие и възвори сговоръ всрѣдъ славянитѣ и ще бжде възможно да се подчертаятъ допирнитѣ точки помежду имъ, за да могатъ да се чувствуватъ като членове на едно семейство, насочило усилията си възъ една посока — разцѣятъ на духовнитѣ сили и развой на стопанския животъ. Никога денационализацията не съставлява тъй остра болка, никога тя тъй сждбоносно не трови отношенията и не копае незапълними ями, както между народи близки, родствени. За това, който сжжи мирното разцѣние на Славянитѣ, тяхното братско разбиране, трѣбва съ готовностъ да прегърне мисълта за защитата на малцинствата и добросъдѣстно да я прилага. Впрочемъ за Славянитѣ тя не е нова. Нея възвести още преди едно столѣтие славния Коларъ въ своята „Slávy deera“ . . .

Тон kdo hoden svobody, svobodu zná vážiti každou;

Ton kdo do rout jímá otroky, sám je otrok.

(Годенъ за свобода ѣ този, който знаѣ, да цени всѣка свобода; Който роби въ окови залавя, самъ е робъ.)

Петрѣбва да бжде человекъ идеалистъ, за да сложи съ убеждение подписа си подъ тая вдъхновена строфа. Доста е да бжде петименъ за миръ и сговоръ — той пакъ само въ нея ще намѣри надеждна опора.

С. Сърбеница, 26. XII. 1924.

Проф. Ст. Младеновъ.¹⁾

ПЪТЪТЪ КЪМЪ ВЕЛИКА ЮГОСЛАВИЯ.

Велика Югославия още не съществува, а пакъ трѣбва да съществува. Тя не е вече мъглявъ блѣнъ на празни мечтатели, а необходимостъ на политическия разумъ. И за нея напълно важатъ думитѣ на бележития чешки историкъ Ф. Падяки, казани за Австрия: „ако тя не съществуваше, би трѣбвало да се създаде“.

Това, което днесъ съществува и което нѣкои наричатъ Югославия е далечъ отъ истинска Югославия. То е въ сжщностъ увеличена и разширена Сърбия и затуй съ малко по-големо право се нарича Кралство на сърби, хървати и словенци, макаръ че не отговаря и на това име: тройното име (Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca, S. H. S., кирилски СХС) изисква да има и три народности, които да образуватъ обединенитѣ три държави, напълно автономни въ своя

¹⁾ Виденъ български езиковедъ и славяноведъ, професоръ въ Софийския университетъ.

вжтрешенъ животъ. За сравнение стига да припомнимъ Австро-Унгария или още по-добре Чехословашко, дето словацитъ не сж поставени спрѣмо чехитѣ въ таква отношение, въ каквито сж поставени хървати и словенци спрѣмо сърби по силата на Видовданската конституция. И затова Словашко, като съставенъ дѣлъ на република Чехословашко, не се бори противъ чехитѣ тъй, както се борятъ хървати и словенци противъ сърбитѣ. Крайниятъ централизъмъ на тройното кралство СХС го обръща въ държава, въ която надмошие и привилегии като господстваща народностъ иматъ само сърбитѣ. Днешната, Пашичова кралевина срба, хрвата и словенаца не е Югославия, още по-малко пъкъ Велика Югославия, и поради простото обстоятелство, че въ нея не вилиза третата югославянска народностъ — българо-македонската. Днешната тъй наречена Югославия, въ която заграбенитѣ български земи се наричатъ източна и южна Сърбия, не е нищо друго, освемъ надута или, ако искате, „велика“ Сърбија, въ която бушува безграницниятъ, и по невежество, шовинизъмъ на сръбската интелигенция, усвоила „науката“ на безумия Милошъ Милоевичъ, а немареца дори за това, шо е установено въ сръбската етнография отъ единъ общепризнатъ и многозаслужилъ ученъ като Вукъ Стеф. Караджича.

У насъ се е писало доста за невежествения шовинизъмъ на сърбитѣ, па и други славянски и неславянски учени сж имали случай да се изнажатъ осждително за това крайно сръбско невежество, което подхранва такъвъ безкраенъ шовинизъмъ като сръбския. I ека споменемъ само единъ многозначителенъ фактъ: когато въ 90 тѣ години на миналия вѣкъ сръбската университет. „Омладина“ издаде мегаломанската „Карта српскихъ земалъ“, въ която не само хърватскитѣ покрайнини, но и западна България съ цѣла Македония и Родолската областъ, та че и словенскитѣ земи, и Крайна, и Щирия сж представени като сръбски, тогава единъ отличенъ славистъ, като словенеца Ватрославъ Облакъ, сега покойник, писа, че трѣбва да се съжаляватъ сърбитѣ, задето иматъ университетска младежъ, която нищо не учи и нищо не знае. Облаковото писмо бѣ обнародвано въ превъзходнитѣ „Macedonische Studien“, излѣзли следъ смъртта на автора въ Sitzungsberichte (т. 134 отъ 1896 г.) на Виенската Академия на Наукитѣ подъ редакцията на Облановия учителъ, най-големия славистъ въ наше време — починалия въ 1923 г. В. Ягичъ. Ала сърбитѣ не само не се стреснаха отъ многобройнитѣ изобличения въ невежество, но ставаха все по-дръзки и по-дръзки въ своитѣ шовинистични притезания, до като най-сетне стигнаха до тамъ, да фалшифициратъ дори и казаното отъ по-безпристрастни сърби въ миналото Най-напредъ въ Бѣлградската Велика Школа се подвизаваха

побъркани историци като П. Сречковичъ, който „доказваше“, че и Панагюрище, родното място на нашия историкъ Маринъ Дриновъ, е сръбски градъ. . . После дойде редътъ и на пресловутитѣ професори въ Бѣлградския Университетъ Йованъ Швиичъ и Александръ Беличъ, които или премълчаваха установеното отъ Караджича или пъкъ разправяха (Беличъ и неговитѣ последователи), че Вукъ Караджичъ не е познавалъ достатъчно сръбскитѣ говори и границитѣ на сръбската речъ! Намѣсто да признаятъ че и самъ Вукъ Караджичъ не е билъ свободенъ въ известни случаи отъ великосръбския патриотизъмъ за смѣтка на българскитѣ земи, както изтъкна тоя фактъ видниятъ руски славистъ Несторъ М. Петровскій, починалъ като жертва на болшевишкя рай, — намѣсто, казвамъ, да признаятъ и отбележатъ дребнитѣ Вукови грѣшки, сторени въ вреда на българщината, Беличовитѣ ученици и последователи направиха тъкмо обратното — гѣ фалшифицираха истината, казана отъ Вука. И докато Вукъ въ своя „Српски рјечникъ“ (Виена, 1852 стр. 306) говори, че всички българи около Тимокъ празнуватъ Чикиулденъ (статия „Крсно име“), въ сръбскитѣ учебници вмѣсто „бугари сви око Тимока“ стои просто „срби“. Особено любопитно е, че въ 3-то държавно издание на Вуковия речникъ отъ 1898 г. думитѣ „бугари сви око Тимока“ стоятъ неизмѣнени! Значи, въ края на миналия вѣкъ при Александра Обреновичъ сърбитѣ не си позволяваха да подправятъ думитѣ на единъ покойникъ, а въ края на 1913 година, следъ като бѣха подписали и после нарушили честната си дума, дадена въ единъ договоръ за съюзъ и братство, намѣрихъ за възможно и допустимо да измѣнятъ и думитѣ на единъ заслужилъ сърбинъ, който е отдавна починалъ и нѣма възможностъ да стане и каже, какво точно е писалъ. Учебникътъ отъ 1913 год., въ който Вуковитѣ думи за българитѣ около Тимска сж подправени, е съставенъ отъ Д-ръ В. Йовановичъ, доцентъ въ Бѣлградския университетъ, и Д-ръ М. Йаковичъ, тогавъ гимназиаленъ учителъ въ Бѣиградъ, после доцентъ въ Скопския историко-филологически факултетъ, а сега ръководителъ на сръбската пропаганда. Тоя фактъ е много, чини ми се, знаменателенъ. Той показва, че сръбскиятъ шовинизъмъ не иде отдолу, отъ маситѣ, а се насажда отъ горе, и че на сръбскитѣ учени и професори, които разпространяватъ тоя безуменъ шовинизъмъ, не имъ трепва окоото и ржката да извършатъ и най-осмидителната фалшификация.

На пътя къмъ истинската и необходимата Велика Югославия днесъ застрашително е изправенъ като грозна и непреодолима пречка пакъ само сръбския шовинизъмъ, изникналъ отъ голѣмо невежество и отхраненъ съ умишлени фалшификации и заблуди. И не само днесъ тоя сръбски шовинизъмъ пречи на обединението на всички южни

славяни. И въ миналия вѣкъ, когато и отъ българска, и отъ сръбска страна се проповѣдваше, че българи и сърби сѫ главнитѣ народи на Балканския Полуостровъ, които трѣбва първи да се споразумѣятъ, пакъ алчниятъ шовинизъмъ на сърбитѣ пречеше на всичко, защото и тогава, както и днесъ, сърбитѣ, поради своята болезнената лакомина не признаваха на българитѣ правото на народностно самоопредѣление. И най-великиятъ нашъ народенъ поетъ и революционеръ отъ онаи епоха, Ботйовъ, когато нѣкои все още се мѣчатъ да представятъ като интернационалистъ, пише въ своя в. „Знаме“ отъ 1 май 1875 г.: „Свободата и съюзътъ между южнитѣ славяни сѫ възможни и осществими само тогава, когато всѣки единъ народъ отъ тѣхъ запази своитѣ етнографически граници и когато всѣки единъ стане свободенъ въ своята собствена кжща“. Ето въ тѣзи думи на единъ „интернационалистъ“ като Ботйова, писани преди да има създадено царство на българитѣ и кралство на сърбитѣ, хърватитѣ и словенцитѣ, се съдържа най-хубавата поука за всички, които желаятъ да се осществи Велика Югославия. Нека братята сърби се покажатъ наистина братя и къмъ хървати, и къмъ словенци, и къмъ българи. Всѣки отъ тия народи трѣбва въ своитѣ етнографически граници да бжде свободенъ, та да урежда съдбинитѣ си, както изисква самия народъ чрезъ своитѣ избранници. Нека братята сърби разбератъ, че е невъзможно да се съсрѣдоточава всичко въ Бѣлградъ, а Загребъ, Любляна и София да се смѣтатъ за провинциални градове, дето всичко ще се заповѣда отъ единъ замѣстникъ на Бѣлградската всемогуща власть. Ясно би трѣбвало да бжде за братята сърби, че днесъ, въ XX в., следъ голѣмата война, която се води ужъ за международна справедливостъ и за самоопредѣление на народитѣ, днесъ е немислимо да се натрапва сръбскиятъ централизъмъ надъ другитѣ народности въ тѣхната сегашна държава и въ бждеща Велика Югославия.

Тая велика Югосл. вим, която искрено се желае и отъ хървати и отъ словенци, и отъ българи, не по-малко отколкото отъ самитѣ сърби, трѣбва да се състои отъ свободни народи, събрани въ свои свободни държави, а не може нѣма да бжде една централистична сръбска държава. Швейцария съ нейнитѣ три или четири народности, Съединенитѣ държави въ Северна Америка — ето образцитѣ, които трѣбва да се иматъ предъ очи при устройството на велика Югославия, въ която българитѣ на драго сърце ще влѣзатъ, както сѫ били готови да влѣзатъ презъ 60-тѣ и 70-тѣ години на миналия вѣкъ, когато България още не съществуаше.

Но — но трябва да се премахне по-напредъ сръбският шовинизъм, основанъ на непроходимо невежество и ненаситна алчностъ за чужди земи. А това премахване не ще може да се извърши лесно. Па и какъ би могло да стане това, когато сръбскитѣ „учени“ продължаватъ да вървятъ по безумния пътъ на Милуша Милоевича и на Панта Среќковича? Ето напр., прѣди нѣколко месеца великосръбската пропаганда е издала въ Загребъ, като кн. X, бр. 11 на сп. „Нова Европа“ отъ 11 октомврий 1924 г. една книга подъ насловъ: *Нова Južna Srbija* (Наша Южна Сърбия), въ която сръбски университетски професори отъ Бѣлградъ и разни други великосръбски шовинисти (судии, адвокати и др. прѣснати въ градове на Македония) разпъватъ на кръстъ светата истина и съ най-невѣроятни изопачавания на всеизвестни и общепознати факти „доказватъ“, че македонскитѣ славяни сж сърби и че отъ всички народи, които сж владѣли Македония („Южна Сърбия“) само единъ не е оставилъ никакви значителни следи, а именно българитѣ! (стр. 323). Това откритие е направено отъ пресловутия сръбски „етнографъ“ Тихомиръ Р. Джоржевичъ, който за своитѣ фалшификации на български фолклорни материяли, прогласени за сръбски, е удостоенъ съ професура въ Бѣлградския университетъ. Тоя именно сръбски „учень“ етнографъ и днесъ поддържа, че българи на Балканския Полуостровъ има само между Дунава, Черно Море, Балкана и р. Искъръ. Всички други славяни на западъ и югъ отъ казанитѣ граници сж сърби! Каква нелепостъ и какво заслѣпление наистина! Единъ познавачъ на сръбския езикъ като Вукъ Караджичъ печата преди повече отъ 100 години български песни и български преводъ на Евангелието отъ Разлогъ въ Македония (иж. славния Вуковъ Додатакъ), а днесъ сръбски професоръ твърди, че българи има само на северъ отъ Балкана и на изтокъ отъ Искъра и, че въ Македония нѣма ни следа отъ българи, когато пъкъ Вукъ признава, че езикътъ на македонския писателъ Хаджи Йовкимъ Кърчовски е български, смѣсенъ съ руски и църковнославянски! . .

О не, „браћо срби“! Етнографскитѣ граници на българското племе сж начертани и признати отъ велики славянски и неславянски учени. Имената и съчиненията на тѣзи учени се знаятъ отъ цѣль свѣтъ. По пътя къмъ Велика Югославия ще може да се тръгне само, когато сърбитѣ признаватъ етнографскитѣ граници и автономията на българи, хървати и словенци.

† Пловдивският Митрополитъ Максимъ.

ОПОЗНАВАНЕ Е НУЖНО.

Предъ смъртта си покойния Екзархъ Иосифъ, преди да склопи очи, остави на Св. Синодъ завѣтъ: „да пази православието и славянството, като основа на живота и щитъ на царството“.

Това говори и историята. На последната своя страница тя казва, че нашето отечество е законородено чадо на вѣрата и славянската идея. Вѣрата е кръпила нашия народъ презъ всичкия неговъ исторически животъ, особно въ робския периодъ.

Тия дни се празнува стогодишнината на „Рибния Букваръ“. Въ „Свободния театъръ“ се изредиха чувствни антии и сладкогласни пѣвци и свирачи. Трогательно всичко! Презъ умъ минаха черни кърджалийски времена, съ Софрония Врачански, черни еничери, грозни спахии и пазавантаджии. Единъ само ораторъ хаърли въ картината една неуместна дума, една невѣрна дума, като забелѣза, че учението на нашата православни вѣра и църква било „банално“ и „схоластично“ и приписа на покойния Петъръ Беронъ желанието да отърве училището отъ влиянието на „омъртвената и мрачна църковностъ“. Туй, обаче, не развали картината, защото тя бѣше толкова изпълнена съ факти изъ милийния животъ, тъй свѣтло изписана деятелността, силата и приноса на църквата предъ олтара на отечеството ни въ ония тъмни, страшни времена, щото едва ли забелѣза публиката хулнитѣ думи на ораторъ. Истината си остана истине. А тя е нашата вѣра и славянската идея.

Тѣзи две истини никой не може да отрече. Вѣрата и словото на славянскитѣ просветители Кирила и Методия за всегда ще бждатъ факела на спасението и на славянството. И нашето Славянско Дружество — слава и поклонъ на инициаторитѣ и крепителитѣ му — макаръ и още въ пелени — ш: върви все напредъ и напредъ, макаръ и презъ пречки и трудности. Като всѣка спасителна идея, на пътя му се ще се изпречватъ Андрей Бродовци и Стефанъ Паличевци, но костерътъ на Иванъ Хуса все ще привлича нови ратници на славянската, на братската идея. Името на чувствния Иванъ Сергеевичъ Аксаковъ — тоя пламененъ влиятелъ на Славянския комитетъ въ Москва — нѣма да се забрави, а ще свѣти високо, като пжтеводна звезда на славянския небесклонъ.

Когато умрѣ въ Парижъ покойния генералъ Скобелевъ, въ Пловдивъ се извърши молебенъ и на молебена говори пламенъ панигирикъ покойния Величковъ, като изтъкваше въ речъта си великата загуба на Русия и славянството отъ

смъртта на чутовния генералъ: „Умрѣ Скобелевъ! Умрѣ Русия! Умрѣ славянството!“ Пловдивския руски шарже-д'аферъ, отговаряйки на нашия знаменитъ вития — Величкова — за да смекчи тона, или да смали скърбта — извика: „Господа, слушаю слова: умеръ Скобелевъ — умрло славянство, умерла Россія! Нѣтъ, господа, пона жива Россія, славянство не умреть!“ — Право слово.

Славянството нѣма да умре докато е жива вѣрата и книгата на Кирила и Методи. Само трѣбва тия две основни сили да се пазятъ, развиватъ и засилятъ. И азъ, по случай юбилея му, тепло поздравлявамъ дружеството съ празника и моля Бога да подкрепя дейцитѣ му, да каратъ хубавото дѣло все напредъ.

За да се постигне целта, по-лесно и по-спешно, ще кажа, че опознаването на братята славяни помежду имъ е най-силното помагало. Поне всички по степенята на опознаването, успоредно следва и любовта, братолюбието, почетта и уважението. Това е необходимо, преди всичко — такава е и целта на Славянското дружество — защото безъ познанието се засилва умразата. Разцеплението и сепаратизма е черта, свойствена на славянитѣ, черта, която е била, и е най-големия му врагъ. Сърби противъ българи, и обратно, руси противъ поляци, и обратно, чехи и поляци — също, хървати и сърби — също. Ако да не бѣше тая демонска сила, сепаратизма, то тоя славянски колосъ отъ двестѣ милиона души, би представлявалъ една грандна сила въ свѣта. Противъ тоя врагъ, противъ това зло, трѣбва на всѣкъде изъ славянскитѣ земи да се сплотятъ всички добри славяни, да се основатъ славянски братства, славянски дружества, които да се заловятъ, най-първо за опознаването единъ другъ, съ живота, обичаитѣ, характера, историята на всѣки клонъ отъ славянското племе.

И не само славянскитѣ дружества, но и църквитѣ, духовенството, училищата трѣбва да се организиратъ и прѣдадатъ на работа: да изучаватъ основно славяноведението: църковнитѣ въпроси, изъ всички славянски земи, нека сѣрмятъ, нека благовѣтствуватъ братолюбието, сплотеността на паството въ славянската идея, като мощна сила. Нека се изправятъ на славянската трибуна Щросмайеровши, Аксаковши, които да посочатъ спасителния пътъ на славянството, да се познаятъ братята славяни, да се опознаятъ единъ другъ и се възлюбятъ! Любовта е свързка на свършенството. Гдѣ царува тя, тамъ всичко върви напредъ. Безъ вѣрата, обаче, любовта е празна. Вѣрата е майка на любовта, понеже Богъ е любовь. Славянскитѣ народи ще се омиятъ, очистятъ отъ своята язва — сепаратизма, когато всецѣло се проникнатъ отъ силата на вѣрата и любовта Христова. Други пътища нѣма. „Безъ

Мене не можете творити ницесо же*, е казалъ Спасителъ. Безъ св. св. Кирилъ и Методий славянството е мъртво тѣло безъ душа. Каквито и усилия да се полагатъ за единството на славянския колосъ, нѣма да се догони целта, защото ще липсува фундамента, стойката на грѣмидното славянско здание, основано на пѣсъкъ. „Тамъ, гдето вѣсте събрани въ едно, тамъ е и Богъ, — и всичко, каквото поискате отъ него, ще ви се даде. — тропайте и що ви се даде“!

Протоиерей Л. Тулешковъ, София.

Славянското духовенство за славянската идея.

Идеята за културното единение на всички славянски народи е поставена на здрави начала още отъ славянскитѣ просветители, Равноапостолнитѣ братя Св. Св. Кирилъ и Методий. И преди тѣхъ славянитѣ имаха много общи нѣща: езикъ, обичаи, сждба. Но главниятъ имъ недостатъкъ бѣше тѣхната разпокъсанность на много племена, които живѣеха разединено. Липсуваше имъ духовна спойка, циментъ, който да ги обедини и да имъ послужи за здрава основа, върху която да стѣпятъ, та да се издигатъ нагоре въ културно отношение и да вървятъ напредъ — въ политическо Книжкитната, на която светитѣ братя туриха начало, бѣ, именно, тази спойка. Отъ тогава се почна просветата на славянскитѣ народи. Тѣ си изработиха и самобитна култура, която ги постави въ реда на другитѣ цивилизовани народи и раси, както ги гарантира и отъ чужда асимилация.

Да, Кирилометодиевската идея за славянско единение на културна почва е здравата идея, що повече отъ хиляда години крепи славянската солидарность и гарантира успѣхъ въ бждеще на славянскитѣ народи.

Подъ думата култура и ние, както и светитѣ братя, разбираме не само обикновената, свѣтска училищна и литературна просвета, но заедно и наравно съ нея — и религията. Св. Св. Кирилъ и Методи, както и тѣхнитѣ ученици, подготвяха учители, превеждаха книги, разпространяваха широки знания. Но тѣ бѣха и духовни лица, разпространяваха християнството, подготвяха свещеници и проповѣдници, превеждаха и богослужебни книги. И благодарение на това здраво съчетание у Кирилометодиевския методъ на наука съ религия, много славянски народи се запазиха отъ изчезване. Въ тежки робски години християнската вѣра съ славянското богослужение ги крепи.

Светитѣ брѣтя бѣха проповѣдници на православието. А православието, като религия съ повече мистичностъ, напълно подхожда на мистичната и любвеобилна славянска душа. Нѣщо повече, осмеляваме се да кажемъ, че православието, както се е проявявало въ своя разцвѣтъ и съществува сега не толкова като догма, а като животъ религиозенъ и църковенъ, — е въ голѣма степенъ продуктъ на славянската душа. И затуй славянството е свързано още отъ Св. Св. Кирила и Методия съ православието. Затова и западната църква въ лицето на светитѣ брѣтя и тѣхнитѣ ученици гонѣше еднакво и православието, и славянството. И се стремѣше да ги погълне съ католичеството и латинизма.

На западъ, благодарение на близкото общуване съ по-културни народи, славянитѣ имаха високо племенно и народностно съзнание. Затова тѣ, съ малки изключения, устояха на германизирането и латинизирането чрезъ католичеството. И тия славяни, които бѣха асимилирани, станаха жертва главно на католицизма. Обаче, голѣма частъ отъ духовенството на западнитѣ славяни по-късно се видѣ принудено да прави разлика между католицизма и славянството.

Тѣй че на изтокъ и югъ, у православитѣ славяни напълно, а на западъ въ голѣмъ размѣръ, духовенството чрезъ религията поддържаше славянския духъ и самосъзнание у славянскитѣ народи. Хусъ и Щросмайеръ, велики будители на славянския духъ и солидарностъ, работѣха на религиозна почва. У българи, сѣрби, черногорци, бошнаци и херцеговинци църквитѣ и манастиритѣ бѣха огнищата, дето се пазеше славянския и народностенъ духъ. Православна Русия подпомагаше поробенитѣ славяни отъ ижето на светата православна вѣра.

И тѣй, въ продължение на хилядилѣтие славянското духовенство е играло грамадна роля за културното издигане, моралната чистота и племенната солидарностъ на славянската идея.

И днесъ немалко духовни лица работятъ за тази идея. Особно у католицитѣ славяни, повтаряме това, духовенството съ силно славянско съзнание работи и трѣбва да работи за Кирило-Методиевския заветъ. Да искаме отъ славянитѣ католици да се откажатъ отъ недопадащето на тѣхния духъ католичество и да възприематъ близкото на славянската душа православието, не можемъ. Манаръ че у нѣкои славяни католици, особно въ Чехо-Славия, обръщането на славянитѣ католици въ православието или сродни нему религиозно-църковни движения се засилва. Но и на западъ, и на изтокъ, и на северъ славянското духовенство може да направи много повече за славянската идея, отколкото сега прави. Свещеникътъ въ голѣма степенъ напѣтствава душата на своитѣ пасомы. Това свое преимущество той може и трѣбва да

използува за славянската солидарност. Зашто славянската идея изисква миръ, разбирателство и сътрудничество между славянскитѣ народи, вмѣсто войни, спорове и ненависть. Тази работа за славянската идея е въ същото време и работа за Христа, който също иска миръ, разбирателство и сътрудничество. Славянофилството не значи умраза къмъ другитѣ раси. А, напротивъ, обособено, засилено въ духовно и изобщо културно отношение славянство, това значи да се даде на човѣчеството една многомилionна сила отъ хора на мира и прогреса.

Римската църква, съзнавайки каква грамадна сила е славянското духовенство поиска да го използва за обединение на славянскитѣ народи. Но не въ името на Кирило-Методиевскитѣ завети, а — на католицизма. Станалиянтъ миналата година въ Велеградъ съборъ на славяни духовни лица (католици) бѣ дѣло симптоматично. То би било и симпатично, ако не служеше на католицизма, а на славянството изобщо.

И у насъ и у другитѣ славянски народи духовенството е играло и може да играе голѣма възпитателна и обществена роля. Въ областта на славянското единение то може да извърши много голѣми услуги. Да буди славянското съзнание, да помирява и сближава славянскитѣ народи.

Славянското духовенство може и трѣбва да ни даде стотици Щросмайеровци. Ето напр., отъ четири години съюзитѣ на българското и сръбското духовенства правятъ усилия за сближаване, за примиряване и задружна работа. Тѣ сж успѣли доста да напреднатъ въ това отношение.

Ние пожелаваме на духовенството у насъ и въ другитѣ славянски страни да се земе по-усърдно съ славянската идея — съ заветитѣ на Св. Св. Кирила и Методия. Да влѣзе въ славянскитѣ дружества. Да участвува въ славянски срещи и събрания. Да си прави взаимни масови братски посещения. Да бжде въ постоянно общение чрезъ преса и кореспонденция едно съ друго. А най-вече, да работи между своитѣ народи за събуждане славянското съзнание и за реализиране мирната солидарностъ между всички славяни.

Д-ръ Иосифъ Курдела¹⁾.

Славянската идея въ Чехословашкиѣ легии,

Чехословашкиятъ народъ нарече легии своята задгранична войска, отъзи полкове, дивизии и армии, които презъ свѣтовната война се образуваха въ границитѣ на съглашенскитѣ държавы — главно въ Русия, въ Франция и въ Италия, за да се борятъ за освобождението на своя народъ, за възобновлението на чехословашката държава. Славянската идея има голѣмо значение въ възраждането на нашия народъ — следователно интересно е да видиме, какво ѣ било влиянието ѣ презъ врѣмето, когато това възраждане стигаше крайната си епоха, когато се решаваше върху посомата, а може би и въобще върху по-нататъшното развитие на нашия народъ, презъ времето, когато — подобно на балканскитѣ славяни въ миналитѣ столѣтия — нашиятъ народъ, съ значително число на своитѣ членове (въ легиитѣ имаше повече отъ 100 хиляди доброволци), се постави въ въоръженъ бой противъ вѣковнитѣ си подисници.

Естествено, че отъ началото на всесвѣтската война симпатитѣ на чешкия народъ бѣха на страната на Сърбия и Русия: освенъ увѣреностъта, че правото е на тѣхна страна, решающе значение имаше и вѣковното славянофилско възпитание. За проявленията на това схващане, много наши сънародници бѣха преследвани, сждени, затваряни, застрелвани, уморявани и погубвани въ изгнание. А много чехи го проявяваха и на дѣло: изпратени на руския или сръбския фронтъ съ австрийската войска, при първа възможность тѣ избѣгааха при „неприятеля“.

На дѣло проявиха славянското си схващане и чехословашкиитѣ доброволци, които презъ септемарий 1914 г. образуваха въ Русия чешка дружина. „Сега е най-удобния моментъ да се помогне не само на родината, но и на цѣлото славянство“ — е вписалъ въ дневника си единъ отъ най-добритѣ войници на дружината — Иосифъ Шаецъ. А на тази славянска традиция останаха вѣрни всички части на рускитѣ легии, които постепенно израстваха отъ първата доброволческа дружина.

Въ пълно съгласие съ това схващане и действие на чехословашкия народъ бѣше и първото проявление на обединенитѣ задгранични колонии, групирани се около полититѣ, които по време на войната успѣватъ да пребѣгнатъ

¹⁾ Гимназиаленъ учитель въ Бърно, чешки легионеръ, известненъ дѣтописецъ на чехослав. легионерство въ Русия.

границите на централните сили. Това е манифестът на чешкия задграничен комитет от 14 ноември 1915 г., чиито първоначални изрази най-добре ще е да привада буквално:

„Излизаме на политическото поле в момента, когато отстъплението на побъдоносната армия се използва от неприятелите против Русия и съюзниците ѝ. Заставаме на страната на воюващите славянски народи и техните съюзници, без оглед на успех или неуспех, защото тѣ защитават правото: решението на чия страна е правото в тази съдбоносна борба на народите — е принципаден въпрос на политическата нравственост, от която днес не може да избѣгне нито един честен и истински политически един съзнателен народ. За да вземем участие и ние ни кара и славянската ни солидарност; изказваме горещите си симпатии на братята сърби и руси, както и на братята поляци, така жестоко засегнати в войната. Ние вѣрваме в крайната победа на славяните и съюзниците и сме уабрени, че тази победа на славяните и съюзниците ще бжде за полза на цялото човѣчество. Противославянското и измамническо поведение на Фердинанд Кобургски и правителството му не ще попречи на справедливото дѣло“.

Манифестът е подписан от днешния председател на Чехословашката Република Т. Г. Масарикъ и И. Дюрихъ, депутат от имперския съвет, от представителите на централните чехословашки организации в Русия, Франция, Англия и Съединените Щати (за Русия е подписан и Богданъ Павлу, днешният пълномощен министър на Чехословашко в София, тогава главен редактор на „Чехословак“, орган на чехословашката революционна пропаганда в Русия).

Подобни прояви бихъ могълъ да наведа много; и тѣже ще бждат само официални или полуофициални проявления на водителите и ръководните дейци, не ще бждат само резолюции, меморандуми и адреси от заседания, комитети и конгреси, но ще има между тѣхъ и стотици неумѣли изрази на прости войници, записани на пожълтели и избѣлели страници, а после сектографирани от вестниците на ротите и полковете.

Славянското сквашане на нашите сънародници, които през войната бѣха съ стотини хиляди в пленъ у русите и съ десетки хиляди у сърбите, бѣше подложено на тежко изпитание. И в двете славянски земи тѣ намѣриха почти пълно непознаване на нашите работи, на нашето положение, на нашите стремежи и цели. Въ Сърбия безогледно ги поставяха редомъ съ швабите, в Русия много пѣти се надсмиваха на нашето славянство, а въ много случаи заемаха страната на немските пленници против славяните. Нашите стремежи за разширението на чехословашката доброволни-

ческа войска се е срещала не само съ неразбиране, но и съ явенъ отпоръ и то не само у германсфилската група и правителство на Щюрмера, но и у много либерали и социалисти, безъ да говоря дори за неприятелството и пречкитѣ, които ни поставяха болшевикитѣ. Поради сжщитѣ тѣзи причини въ Сърбия и не можа да се организира чехословашки доброволчески отрядъ; струва ми се, че нашитѣ хора тамъ, доказаха по най-нагледенъ начинъ преданността си къмъ сръбската идея, като голѣмъ брой отъ тѣхъ, извършили съ сръбската армия тежкото отстъпление презъ албанскитѣ планини, преследвани отъ австрийскитѣ войски, следъ малко почивка въ Асинара или другаде, влизаха въ редоветѣ на чехословашката войска въ Франция или Италия.

Славянското чувство, славянското схващане на чехословацитѣ победи напълно въ това тежко изпитание. То се измѣни, но осмѣлявамъ се да твърдя, че за по-добро. Защото сега то се опира на лично познаване на братския славянски народъ, на прямото сношение съ много негови добри хора (обикновено лошитѣ спомени бързо побледняватъ и губятъ горчезината си), а главно на още по-мощното: общо страдание и общъ бѣй за общо дѣло, защото пословицата право казва: кръвта вода не става, а общо пролѣтата кръвъ може да стане едно отъ най-якигѣ звена между славянскитѣ народи.

Съ това познаване отношението на нашитѣ хора къмъ реченитѣ славянски държави се измѣни напълно. Преди всичко къмъ Русия. Още въ началото на нашето възраждане, чехословацитѣ гледаха на Русия — нека ми се позволи да употребя единъ често използванъ образъ въ семейния животъ — като на богатъ и мошенъ чичо, който ще ни помогне и ще се застъпи за насъ въ тежкия моментъ. Въ началото на войната у насъ всеобщо се твърдѣше, че руситѣ, които тогава така успѣшно се вмъкнаха въ Галиция и минаха Карпатитѣ, въ най-скоро време ще влѣзатъ и въ нашитѣ земи: мислѣше се, какъ ще ги посрещнеме, а правеха се и приготовления за целта — та нали щѣха да ни донесатъ свободата на щикветѣ си? Нашитѣ хора, сполучили да отидатъ въ Русия презъ време на войната, видѣха и схванаха, че той е по-скоро братовчедъ, наистина великанъ, грамаденъ, силенъ тѣй много, че не можешъ и да го поклатишъ, а и богатства има толкова много, че ти не знае колко сж, но при всичко това, той е единъ голѣмъ беднякъ, неодѣланъ селякъ, който не знае какво да прави съ силата и мощта си, който леко позволява да го овладяватъ и го използватъ разни нечестни роднини, а дори и чужди хора; — че той маза на глупавия Иванъ отъ народнитѣ ни приказки, чийто умъ и сила още не сж се събудили. Ето защо, тепърва сега тѣ го обикнаха истински и дълбоко. И за това на-

шитѣ войниши, побеждавайки при Сборово (юлий 1917 г.)¹⁾ и после борейки се въ отчаянитѣ боеве на отстъплението чакъ задъ Тарнополь, повече мислятъ за положението на този нещастенъ братовчедъ отколкото за майката-родина.

Но помощта имъ бѣше недостатъчна. Руската армия постепенно се разлагаше и разпръсваше; сключи се мирътъ въ Брестъ-Литовскъ. Въ Русия престана борбата съ нашия неприятель; чехословашкитѣ полкове отиваха на други бойни поля. Съветската властъ се опита да ги унищожи, или да ги вреди въ своята червена армия. Чехословацитѣ се принудиха да водятъ отбранителни сражения. Заедно съ тѣхъ се повдига и рускиятъ народъ отъ Волга, Уралъ и огромнитѣ пространства на Сибирь. Той възстава противъ тиранията на болшевизма, възобновява демократическитѣ органи на общественото управление, образува си правителство и войска съ девизъ: премахване предателството на болшевизма, унищожение на Брестлитовския миръ, борба за освобождение и по-добра бждина на руския народъ. Чехословашкитѣ войниши, които въ края на 1918 г. взематъ оржжие за самоотбрана отъ болшевикитѣ, подмамени отъ това видение за нова, избавена Русия, взеха героичното решение да останатъ още нѣкое време въ Русия, за да помогнатъ на руската демокрация въ борбитѣ и началнитѣ ѳопити. Съ това чехословашката войска се издигна до великодушния славянски мессиянизъмъ. Тя се пожертвува за спасението, за по-доброто бждеще на Русия. Но заедно съ това тя взе на себе си задача, за изпълнението на която нѣмаше сили и подъ тежката на която се сломи. Но струва ми се, че справедливата история не цени само непосредственитѣ успѣхи, но и самото дѣло и неговитѣ подбуди. Може би ще ми кажете, че мессиянизъмътъ е идея, отъ която сж въ състояние да се проникнатъ само високо развити и подрастнали духове, а не и маса отъ прости хора. Но и у нашитѣ хора много често тази тѣхна мисълъ бѣше извънредно проста, произхождаща отъ дълбоко чувство и съчувствие: „ако си отидете ние, то болшванитѣ ще избиятъ всички — не можеме да оставиме тѣзи нещастиици“. Нашитѣ войниши въ Сибирь така се срастивха съ руситѣ, че единъ отъ членоветѣ на пратеницитѣ отъ родната земя, дошли въ началото на 1919 при войницитѣ ни въ Сибирь, казалъ: „види се, че ние имаме две отечества, едно тута, а друго — дома“.

Въ тази борба противъ болшевикитѣ, въ този опитъ да се помогне на руската демокрация и да се възобнови фронта противъ централнитѣ сили, чехословацитѣ събраха около

¹⁾ Вж. въ „Слав. календаръ“ за 1923 статията на автора — „Пятакъ годишнина побѣди подъ Сборовомъ“. — Б. на ред.

себе си и доброволчески части съ другитѣ славянски народи: поляци, югославяни и карпаторуси. А имаше и руси, италиянци, латиши и литоваци. И ето ни предѣ новия белегъ, полученъ отъ славянството презъ сѣткватата война. Това е ясното, почти практическо схващане на солидарността на нашитѣ интереси и интереситѣ на другитѣ славянски народи, съ интереситѣ на малкитѣ и срѣшни народи, които живѣятъ между насъ или въ сѣдство съ насъ. Това особено се отнасяше къмъ народитѣ, заинтересувани отъ разгрома на хабсбургската империя. Въ края на 1917 година въ Киевѣ биде образуванъ „сѣвещателенъ комитетъ“ отъ представители на чехословаки, поляци и румѣни и заедно съ украинцитѣ бѣха устройени голѣми манифестации. Презъ пролѣтъта на 1918 г. въ Римъ се състоя конгреса на политическитѣ европейски народи, а презъ есенята на сѣщата година, въ Америка, изникна тѣлнста лига. Все по това време въ Киевѣ много се работѣше за военното сътрудничество на доброволническитѣ части на тѣзи народи, които после презъ лѣтото започнаха да се образуватъ край Волга и въ Сибирь.

Съ това славянската идея практически доказа нераздѣлната си единностъ съ идеята за всечовѣшкото сближение и братство, която за насъ, чехословакитѣ революционери-войници, грѣеше като трета звезда въ сѣзвезднето на нашитѣ политически идеали: нашиятъ Народъ, Славянството-Човѣчеството.

Карель Шкорпилъ¹⁾

Славянски научно-културенъ центъръ въ Цариградъ

Макаръ че не се смѣтамъ за пълно подготвенъ да развия озаглавения въпросъ, макаръ че ми бѣше опредѣленъ много кратъкъ срокъ, позволявамъ си да нахвърлямъ въ долнитѣ редове само една скица, подкрепена отъ моитѣ спомени по този въпросъ.

Нѣма споръ, че това, което представлява за западно-европейскитѣ народи — вѣчниятъ Римъ, за насъ, славянитѣ, представлява — Цариградъ.

Отъ този градъ именно, подъ знамето на новата християнска вѣра, сж излизали лъчи на новата култура по всички направления на славянския миръ.

Още преди дейността на славянскитѣ апостоли Св. Кирилъ и Методий, чрезъ Цариградъ се разпространявала и

¹⁾ Известенъ български археологъ, родомъ чехъ.

закрепвала християнската вяра между южните славяни, за което свидетелствава и самия славянско-християнски произход на светите апостоли. Примерът на южните славяни не е останал без влияние и върху другите славяни и даже и върху прабългарите, при които е имало изповедници на християнството между аристокрацията и самите членове на царската фамилия.

Влиянието на Цариград върху западните славяни доби практическо значение, когато по желанието на Ростислав Моравски византийският император е изпратил Св. Кирил и Меодий в Велеградъ, столицата на Ростислав.

Славянската писменост, литература и богослужение, създадени от славянските апостоли, сж били гранитната основа за новия културен живот на славяните.

А това всичко се доби чрез Цариградъ. Значението на Цариградъ, като неизчерпаем източник за славянската култура, съзнаха най-напред русите, като туриха основа на Руски археологически институт в Цариградъ под ръководството на известния и опитен руски ученъ Теодоръ Ив. Успенски.

Нѣма да се занимавамъ съ дейността на руския институтъ, която подробно е изложена въ неговите отчети и която ясно личи въ неговите крупни и ценни публикации. Института не се е ограничилъ само съ изучаваня, които пряко засѣгатъ славянската история, но се е заложилъ въ по широкъ размѣръ съ византийските паметници, които иматъ голѣмо значение и за славянската култура, която е черпила най-много отъ изобилния иладенецъ на византийската култура и византийското изкуство.

Г-нъ Т. Успенски е обърналъ и сериозно внимание върху изучаване на паметниците, находящи се въ славянските страни на Балканския полуостровъ — Македония (изследванията на проф. Милюковъ и др.), Сърбия (Дѣчанския манастиръ), България (Абоба-Плиска и Преславъ) и Тракия (долното течение на р. Марица).

Въ 1899 год. г-нъ Успенски съ проф. Попруженко (сега въ Ссфийския университетъ) пристигнаха въ гр. Варна и придружени отъ проф. В. Златарски и отъ мене предприеха научна обиколка по главните исторически центрове въ северна България: Провадия, Абоба, Мадара, Преславъ, Търново и Червенъ.

Най-много се интересува г-нъ Успенски отъ голѣмия окоповъ лагеръ и каменната централна крепостъ до с. Абоба.

За този лагеръ азъ изказахъ по-рано свое мнение, основано върху дългогодишните ми подробни изучавания (отъ

Алфонсъ Муха — Прага

Музей императорских наук и искусств

91
З
К
К
Н
И
Х
Ш
Л
М
Р
С
О
Н
Ц
Р
С
Н
К
П
П
И
Ч
С
И
Н
П
Б
Ч
В
П
Н
В
Н
О
О

1. Сторона...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...
16. ...
17. ...
18. ...
19. ...
20. ...
21. ...
22. ...
23. ...
24. ...
25. ...
26. ...
27. ...
28. ...
29. ...
30. ...
31. ...
32. ...
33. ...
34. ...
35. ...
36. ...
37. ...
38. ...
39. ...
40. ...
41. ...
42. ...
43. ...
44. ...
45. ...
46. ...
47. ...
48. ...
49. ...
50. ...
51. ...
52. ...
53. ...
54. ...
55. ...
56. ...
57. ...
58. ...
59. ...
60. ...
61. ...
62. ...
63. ...
64. ...
65. ...
66. ...
67. ...
68. ...
69. ...
70. ...
71. ...
72. ...
73. ...
74. ...
75. ...
76. ...
77. ...
78. ...
79. ...
80. ...
81. ...
82. ...
83. ...
84. ...
85. ...
86. ...
87. ...
88. ...
89. ...
90. ...
91. ...
92. ...
93. ...
94. ...
95. ...
96. ...
97. ...
98. ...
99. ...
100. ...

1886 год.), възху събранитѣ надписи¹⁾ и върху надписа на Омортага въ църквата Св. Четирдесетъ Мъченици въ гр. Велико Търново, който определя точно разстоянието на старата българска столица отъ Дунава (85 км.). Това мое мнение бѣ, че въ развалинитѣ до с. Абоба трѣба да се търси мѣстото на първата българска столица, а не въ Прѣславъ, който е отдалеченъ отъ Дунава 125 км., а Абоба — 85 км.

Това обнародвахъ въ книжката „Паметници на градъ Одессосъ-Варна“ 1897 год. стр. 5 (препечатано отъ отчета на Варненската м. гимназия за учебната 1897/98 год.), и при посещението на гореказаната комисия въ Абоба (1899 год.), по желание на г-нъ Успенски отново демонстрирахъ предположението си съ всички доводи въ тѣхна полза. Г-нъ Т. Успенски възприе напълно тия мои предположения, и реши да предприеме за смѣтка на Института още същата година разкопки въ развалинитѣ при с. Абоба.

Разкопкитѣ до Абоба, подъ ръководството на г. Успенски и мое, се извършиха презъ 1899 и 1900 година, есенно време, и резултатитѣ отъ тѣхъ окончателно установиха, че първата българска столица е била издигната при с. Абоба. Резултатитѣ отъ разкопкитѣ и описътъ на старинитѣ въ околността бѣха публикувани въ X-я томъ на „Извѣстия Русскаго археологическаго института въ Константинополѣ“ (София, 1905 г.)²⁾.

Г-нъ Успенски имаше намѣрение да продължи дейността на Института въ областта на българската история и затова той озаглави още първитѣ добити материали „Материали для болгарскихъ древностей“.

Въ 1905 год. Института предприе нови разкопки въ Прѣславъ, също подъ наше ръководство, но резултатитѣ отъ тия разкопки до днесъ не сж обнародвани, съ изключение на намѣрениа въ края на разкопки въ стълбъ, съ Омортаговия надписъ до с. Чаталаръ (Крумово), който е публикуванъ въ края на X-я томъ на „Извѣстията“ заедно

¹⁾ Публикувани въ „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen“ въ Виена 1896 год. и въ статията „Надписи отъ първитѣ български времена и няколко думи за Абоба“.

²⁾ По мое желание г-нъ Успенски се съгласи да се издадатъ намѣренитѣ материали и на български езикъ — като български паметници, намѣрени съ съдействието на българското правителство, на културно възможността вече българска държавя, съ условие да се платятъ само разходите за печатъ (около 7000 лева за 1000 екземпляра). Въ София обаче отказаха да приематъ това предложение, подъ предлогъ, че изданието ще биде научно и българитѣ, които ще се интересуватъ отъ него, ще могатъ да го четатъ на руски въ руското издание (11).

съ зобобските материали. Съ този надписъ относно се потвърди и разреши въпроса за първата българска столица до Абоба, която въ надписа се споменава подъ името „Плиска“; въ надписа се говори за основаване на новитѣ дворци на рѣката Туца (Тича), които сѣ стинали отпослѣ нова (втора) столица на първото българско царство подъ името Велики Прѣславаъ.

Цариградскиятъ институтъ—респ. г-нъ Успенски, е инициаторъ, чрезъ Св. Синодъ, за основаването на Българското археологическо дружество, днесъ Археологическия институтъ въ София.

Съ целъ да се разшири дейността на Цариградския институтъ и постепено отъ руски да се превърне въ общо-славянски, г-нъ Успенски презъ 1911 г. свика една конференция отъ представители на Русия, България и Сърбия, подъ негово председателство. Сърбия изпрати професоритѣ г-да Весичъ и Стефановичъ. България—г-да проф. Кашаровъ директора на Софийския Музей, Б. Филовъ и мене.

Конференцията реши да се образува особень отдѣлъ при Цариградския институтъ за съамѣстно изучаване на балканскитѣ страни и то съ съдействието на всички славяни, съ поддръжката на руското (10,000 лв.), сръбското и българското (по 5,000 лв.) правителства.

Конференцията изработи и точень планъ за първитѣ изучавания и даже разпредѣли работитѣ между присѣдствающитѣ членове. Никой не може да откаже голѣмото значение на това ново научно културно сближение на славянитѣ, но, за жалость, тъй сполучливо започнатото дѣло на г-нъ Успенски не се осъществи напълно.

Не искамъ да отварямъ старитѣ рани въ сръбско-българскитѣ спорове, които донараха вече толкова зло за цѣлото славянство, и затова замълчавамъ причинитѣ, поради които не бѣха подписани готовитѣ вече протоколи на конференцията.

Неприятелитѣ на славянството се страхуваха отъ дейността на Руския археологически институтъ и тѣ подействуваха даже на К. Иречекъ, внукъ на великия баща на славянщината П. Шафарикъ и първи сериозенъ изследователъ на Балканитѣ, тогава повишенъ въ Австрия въ чинъ „императорски съветникъ“, да откаже избора си—членъ на цариградския руски институтъ.

Въ самото начало на европейската война, въ която Цариградъ се присъедини къмъ централнитѣ сили противъ Русия, паднаха въ Цариградъ две руско-славянски жертви: Руския паметникъ-църква въ Свети Стефанъ—символъ на освобождението на балканскитѣ славянски народи, и руския Археологический институтъ въ Цариградъ—символъ на културно-научното сближение на балканскитѣ славяни съ Русия.

Русият археологически институт съ богатата си библиотека и част от неговите сбирки били задигнати от тогавашното имъ прибежище въ Цариградъ, улица Секизъ-агачъ № 25, което било обърнато въ полицейски участък!

Така изчезна този важенъ за цѣлото славянство културно наученъ центъръ, въ който преди войната всички славяни безъ разлика намираха прибежище и голѣмо гостопреемство, а негова основателъ бе интерниранъ въ Трапезундъ.

Неприятелитѣ на Института го обвиняваха, че той гони политически, а не научни цели, което трѣбаше да се изтъкне като прѣста клевета.

Работихъ съ Института отъ 1899 година и имахъ възможностъ да узная най-тъжнитѣ намерения на неговия директоръ—душата и мозъка на института; съ него прекарехъ ме цѣли месеци, като пустинници презъ време на разколитѣ въ с. Абоба, въ което тогава освенъ единъ единственъ арменецъ-християнинъ, имаше само турци. Въ интимнитѣ ни разговори, въ Института и въ лѣтното му седалище въ Бужкъ-дере, ние се сближихме съ Успенски въ една искрена дружба и мога смело да кажа, че не е имало никакаво политическо стремление нито отъ страна на Института, нито въ душата на неговия ръководителъ. Самитѣ богати, чисто научни публикации на Института, изобличавагъ клеветницитѣ.

Отклонихъ се отъ темата си, за да защитя истината.

Днесъ, когато редъ поробени славянски народи добиха пълна свобода и образуваха самостоятелни държави, основани върху старитѣ имъ културни традиции и великата имъ история, трѣбаше да се зададе на всички славяни належашия въпросъ: *„Какво да се гради върху развалинитѣ на руския Археологически институтъ въ Цариградъ“*? Днесъ вече този въпросъ е излизалъ вънъ отъ рамкитѣ на рускитѣ интереси и той става общославянски.

Следъ войната, въ началото на 1919 г. бѣхъ изпратенъ въ Прага. Срегнахъ се съ проф. Л. Нидерле, първиятъ ратникъ за славянското дѣло въ новата Чехослов. република и съ негово знание и съгласие повдигнахъ въпроса, да се създаде при Академията на Наукитѣ въ Прага, като първа крачка, Балканска комисия. Подадохъ писмено предложение въ Академията, като по-рано говорихъ по този въпросъ съ тогавашния президентъ проф. Врба и съ други членове съ Академията. Въ предложението си изтъкнахъ длъжността на свободна Чехия една отъ наследницитѣ на бившата Дунавска империя, да поеме частъ отъ културнитѣ стремежи на загиналата империя, която е имала две „Балкански комисии“ — едната при Императорската Академия на Наукитѣ въ Виена, а втората въ Сараево. Въ предложението си също посочихъ и възможността на младитѣ чешки учени да използватъ неизчерпаемитѣ материали за Балканския полуостровъ

1886 год.), въ ху събранитѣ надписи¹⁾ и върху надписъ на Омортага въ църквата Св. Четридесетъ Мъченици въ гр. Велико Търново, който опредѣля точно разстоянието на старата българска столица отъ Дунавъ (85 км.). Това мое мнение бѣ, че въ развалинитѣ до с. Абоба трѣбва да се търси мѣстото на първата българска столица, а не въ Прѣславъ, който е отдалеченъ отъ Дунава 125 км., а Абоба — 85 км.

Това обнародвахъ въ книжката „Паметници на градъ Одессосъ-Варна“ 1897 год. стр. 5 (препечатано отъ отчета на Варненската м. гимназия за учебната 1897/98 год.) и при посещението на горекъзаната комисия въ Абоба (1899 год.), по желание на г-нъ Успенски отново демонстрирахъ предположенията си съ всички доводи въ тяхна полза. Г-нъ Т. Успенски възприе напълно тия мои предположения, и реши да предприеме за смѣтка на Института още същата година разкопки въ развалинитѣ при с. Абоба.

Разкопнитѣ до Абоба, подъ ръководството на г. Успенски и мое, се извършиха презъ 1899 и 1900 година, есенно време, и резултатитѣ отъ тяхъ окончателно установиха, че първата българска столица е била издигната при с. Абоба. Резултатитѣ отъ разкопнитѣ и описътъ на старинитѣ въ околността бѣха публикувани въ X-я томъ на „Извѣстия Русскаго археологическаго института въ Константинополѣ“ (София, 1905 г.)²⁾.

Г-нъ Успенски имаше намѣрение да продължи дейността на Института въ областта на българската история и затова той озглави още първитѣ добити материали „Материали для болгарскихъ древностей“.

Въ 1905 год. Института предприе нови разкопки въ Прѣславъ, също подъ наше ръководство, но резултатитѣ отъ тия разкопки до днесъ не сж обнародвани, съ изключение на намѣрениа въ края на разкопки тѣ стълбъ, съ Омортаговия надписъ до с. Чаталаръ (Крумово), който е публикуванъ въ края на X-я томъ на „Извѣстията“ заедно

¹⁾ Публикувани въ „Archäologisch-epigraphische Mittheilungen“ въ Виена 1896 год. и въ статията „Надписи отъ първитѣ български времена и няколко думи за Абоба“.

²⁾ По мое желание г-нъ Успенски се съгласи да се издадатъ намѣренитѣ материали и на български езикъ — като български паметници, намѣрени съ съдействието на българското правителство, на културно възможната вече българска държава, съ условие да се платятъ само разноситѣ за печатъ (около 7000 лева за 1000 екземпляра). Въ София обаче отказаха да приематъ това предложение, подъ предлогъ, че изданието ще бжде научно и българитѣ, които ще се интересуватъ отъ него, ще могатъ да го четатъ на руски въ руското издание (11).

съ збобските материали. Съ този надпис отново се потвърди и разреши въпроса за първата българска столица до Абоба, която въ надписа се споменава под името „Плиска“; въ надписа се говори за основаване на новите дворци на рѣката Туца (Тича), които се смятали отпослѣ нова (втора) столица на първото българско царство под името Велики Прѣславаъ.

Цариградският институт—респ. г-нъ Успенски, е инициаторъ, чрезъ Св. Синодъ, за основаването на Българското археологическо дружество, днесъ Археологическия институтъ въ Софий.

Съ целъ да се разшири дейността на Цариградския институтъ и постепенно отъ руски да се превърне въ общо-славянски, г-нъ Успенски презъ 1911 г. свика една конференция отъ представители на Русия, България и Сърбия, подъ негово председателство. Сърбин изпрати професоритѣ г-да Весичъ и Стефановичъ. България—г-да проф. Кашаровъ директора на Софийския Музей, Б. Филовъ и мене.

Конференцията реши да се образува особенъ отдѣлъ при Цариградския институтъ за съвмѣстно изучаване на балканскитѣ страни и то съ съдействието на всички славяни, съ поддръжката на руското (10,000 лв.), сръбското и българското (по 5,000 лв.) правителства.

Конференцията изработи и точенъ планъ за първитѣ изучавания и даже разпредѣли работитѣ между присъствающитѣ членове. Никой не може да откаже голѣмото значение на това ново научно културно сближение на славянитѣ, но, за жалость, тъй сполучливо започнатото дѣло на г-нъ Успенски не се осъществи напълно.

Не искамъ да отварямъ старитѣ рани въ сръбско-българскитѣ спорове, които донараха вече толкова зло за цѣлото славянство, и затова замълчавамъ причинитѣ, поради които не бѣха подписани готовитѣ вече протоколи на конференцията.

Неприятелитѣ на славянството се страхуваха отъ дейността на Руския археологически институтъ и тѣ подеиствуваха даже на К. Иречакъ, внукъ на великия баща на славянината П. Шафарикъ и първи сериозенъ изследовател на Балканитѣ, тогава повишенъ въ Австрия въ чинъ „императорски съветникъ“, да откаже избора си—членъ на цариградския руски институтъ.

Въ самото начало на европейската война, въ която Цариградъ се присъедини къмъ централнитѣ сили противъ Русия, паднаха въ Цариградъ две руско-славянски жертви: Руския паметникъ-църква въ Свети Стефанъ—символъ на освобождението на балканскитѣ славянски народи, и руския Археологически институтъ въ Цариградъ—символъ на културно-научното сближение на балканскитѣ славяни съ Русия.

Русният археологически институт със богатата си библиотека и част от неговите сбирки били задигнати от тогавашното имъ прибежище въ Цариградъ, улица Секизъ-агачъ № 25, което било обърнато въ полицейски участък!

Така изчезна този важенъ за цѣлото славянство културно наученъ центъръ, въ който преди войната всички славяни безъ разлика намираха прибежище и голѣмо гостопремство, а негова основателъ бе интерниранъ въ Трапезундъ.

Неприятелитѣ на Института го обвиняаха, че той гони политически, а не научни цели, което трѣбва да се изтъкне като прѣста клевета.

Работникъ съ Института отъ 1899 година и имахъ възможностъ да узная навѣтъкитѣ намерения на неговия директоръ—душата и мозъка на института; съ него прекарахме цѣли месеци, като пустинници презъ време на разкопкитѣ въ с. Абоба, въ което тогава освенъ единъ единственъ арменецъ-христивнинъ, имаше само турци. Въ интимнитѣ ни разговори въ Института и въ лѣтното му седалище въ Буюкъ-дере, ние се сближихме съ Успенски въ една искрена дружба и мога смело да кажа, че не е имало никакво политическо стремление нито отъ страна на Института, нито въ душата на неговия ръководителъ. Самитѣ богати, чисто научни публикации на Института, изобличавагъ клеветницитѣ.

Отклонихъ се отъ темата си, за да защитя истината.

Днесъ, когато редъ поробени славянски народи добиха пълна свобода и образуваха самостоятелни държави, основани върху старитѣ имъ културни традиции и великата имъ история, трѣбва да се зададе на всички славяни належания въпросъ: *„Какво да се глуми върху развалинитѣ на руския Археологически институтъ въ Цариградъ“*? Днесъ вече този въпросъ е излъзълъ вънъ отъ рамкитѣ на рускитѣ интереси и той става общославянски.

Следъ войната, въ началото на 1919 г. бѣхъ изпратенъ въ Прага. Срегнахъ се съ проф. Л. Нидерле, първиятъ ратникъ за славянското дѣло въ новата Чехослов. република и съ негово знание и съгласие поавлигнахъ въпроса, да се създаде при Академията на Наукитѣ въ Прага, като първа крачка, Балканска комисия. Подадохъ писмено предложение въ Академията, като по-рвно говорихъ по този въпросъ съ тогавашния президентъ проф. Врба и съ други членове съ Академията. Въ предложението си изтъкнахъ длъжността на свободна Чехия една отъ наследницитѣ на бившата Дунавска империя, да приеме частъ отъ културнитѣ стремежи на загиналата империя, която е имала две „Балкански комисии“ — едната при Императорската Академия на Наукитѣ въ Виена, а втората въ Сараево. Въ предложението си също посочихъ и възможността на младитѣ чешки учени да използватъ неизчерпаемитѣ материали за Балканския полуостровъ

които засягат най-старите първобитни култури и се намират в страната на големия път, по който се е пренасяла културата от Азийските и тѣмъ съседни страни в Европа.

Академията възприе предложението ми и избра особена комисия по този въпросъ.

Като членъ на Руския археологически институтъ в Цариградъ, бѣхъ приетъ отъ президента на Чехословацката република, г-нъ Масарикъ. Президента ме прие най-любезно в единъ отъ голѣмитъ салони на кралското стѣро седалище Храдчани в Прага. — водихме доста продължителенъ разговоръ, в който се повдигна и въпросъ за балканската комисия нпр Академията. Президентътъ напълно и живо одобри идеята и обеща пълната си подкрепа, като ме помоли да отида отъ негово име при проф. Дртина в Министерството на Просвѣтата и при президента на Академията, за да съдействуватъ и тѣ за това дѣло. В края на разговора ми, президентътъ добави: „Ние ще основемъ в Цариградъ, на неутрална почва, такъвъ институтъ, какъвто създадохъ руситѣ, но за подобно предприятие има нужда отъ пари, и то много пари, и затова съобщете на г-да Дртина и Врба, че азъ ще дамъ първата крупна основна сума за това дѣло отъ собственитѣ ми средства“.

Желанията на г. Масарикъ съобщихъ на президента на Академията и на замѣстника на проф. Дртина, който тогава бѣ заминалъ за Словацко, а азъ следъ това се завърнахъ в България. Всѣки ще ми зададе въпроса, защо тогава не се образува „Балканската комисия“ при Пражката Академия?

Отговоръ на този въпросъ ми даде г-нъ проф. Нидерле, като ми събщи, че се появило и приело ново предложение в комисията за отпразнуване 70-годишнината на президента Масарикъ — а именно: моята идея за балканска комисия да се разшири и основе „Славянски институтъ“ в Прага, в честъ на президента.

Славянскиятъ институтъ в Прага се основа по решението на Народното Събрание, което отпусти сумата повече отъ 10 милиона лева, но защо до сега не се прояви дейността му, не ми е известно.

Презъ 1920 год. бѣхъ в Цариградъ и се заинтересувахъ за съдбата на библиотеката и сбиркитѣ на руския институтъ.

Една частъ отъ сбиркитѣ намѣрихъ в помѣщението на руското посолство в много плачевно положение. Сбиркитѣ, които се помѣщаватъ в зданието на института и богатата библиотеката сж били пренесени в 1914 год. в отоманския музей и в дирекцията на този музей ми събщиха, че тѣ ще бждатъ повърнати на руския институтъ при подновяването му. Сандѣцитѣ отъ избата на помѣщението на инсти-

тута, въ които бѣха сложени предметитѣ, намѣрени въ Македония отъ проф. Фармаковски и др. сж били пренесени въ арсенала на Марината, защото имало подозрения, че въ сандѣцитѣ сж скрити бомби.

По въпроса за обща научна културна дейность на всички славяни говорихъ и съ представителя на полската република г-нъ Д-ръ Грабовски, който изказа готовность за съвмѣстна работа съ другитѣ славяни. Както се научавамъ и въ Полша създаватъ Славянски институтъ. Както се вижда, на всѣнадѣ е подготвена почва за обрзването на единъ общославянски институтъ или съюзъ на славянскитѣ институти съ седилище Цариградъ.

Не е безъ значение по този въпросъ и инициативата на Румѣния, която, зедно съ славянския елементъ, влиза въ сферата на влияние на византийската култура. Съ свикване първия международенъ конгресъ по византология, румѣнското правителство отпусна една сума отъ 10 милиона леи за преобразуване сегашниятъ институтъ за изучаване югоизточна Европа въ институтъ по византология съ проектъ този институтъ да се пренесе въ Цариградъ.

Идеята не е нова, тя бѣше вече реализирана още въ края на миналия вѣкъ съ създаването на Руския археологически институтъ въ Цариградъ.

Дохождамъ до заключение да отговоря и на по-горе зададения въпросъ.

Необходимо е и се налага като дългъ на всички Славяни безъ разлика, да се обединятъ поне въ това културно дѣло като подновятъ и разширатъ целитѣ и задачитѣ на бившия Руски археологически институтъ и го направятъ общославянски институтъ въ Цариградъ, гдѣто е люлката и началото на тѣхната култура върху християнска почва.

Увѣренъ съмъ, че и сегашното турско правителство, следъ ликвидацията на въпроса за освобождението на балканскитѣ славянски народи въ последнитѣ войни, нѣма да откаже да предаде всичко това, което е останало отъ руския институтъ на общославянския институтъ, който би се създавалъ въ Цариградъ. Азъ вѣрвамъ, че даже то ще улесни това културно дѣло, което е въ интереса и на турския елементъ, който е черпилъ отъ сжщия изобилень источникъ, отъ който и Славянитѣ създадоха своята нова култура.

Голѣмитѣ резултати на бившия руски институтъ преди войнитѣ, сж гаранция за пълень успѣхъ на новия славянски институтъ и за широкитѣ и нови хоризонти, които ще му се откриятъ въ бъдеще.

Варна, 18 декемврий 1924 г.

Ив. В. Мърквичка.¹⁾

Славянската епопея на Алфонсъ Муха и бъдещиятъ Славянски домъ.

Когато получиохъ поканата на Славянското Дружество въ България, веднага си помислихъ, че юбилейниятъ сборникъ ще бъде най-подходяще мѣсто, дето да се оповести идента, която се роди тукъ по случай приближаване привършването „Славянската епопея“ на бележниятъ чешки художникъ Алфонсъ Муха.²⁾

Алфонсъ Муха презъ своето престояване въ Америка размишлявалъ дълго съ г. Чарлсъ Р. Крайнъ (Charles R. Crane), голѣмъ американски славянофилъ, върху съдбата на Славянството. Славянството, едко отъ голѣмитъ индоевропейски племена поради ежба и крамоли, поради неговоръ и ненависть между отдѣлнитъ братски народи, играе такава нищожна роля въ свѣтовната история; Славянитъ сж постоянно изстребвани и денационализувани отъ своитъ съседи, тѣ служатъ за „отличениторъ на германското племе“, както се бѣ изразялъ прочутиятъ германски историкъ Моисенъ. Но тѣ служатъ за такъвъ сжидо и на маджаритъ, гърцитъ и на другитъ свои съседи. Но не само това — тѣ самитъ губятъ всичката си енергия, за да денационализуватъ по-слабитъ си братя, които съ жаръ и озлобление се бранятъ. Всѣки отдѣленъ славянски народъ, безъ да познава историята и културата на своитъ съплеменници, се мисли за по-напредналъ по-уменъ и че отои много по-високо отъ тѣхъ. Това заблудение го кара често да подава ръка на непрителитъ на славянството, само и само да спомогне за изстреблението и унищожението на нѣкой отъ своитъ събратя. А че изстреблението на славянскитъ народи върви успѣшно, вижда всѣки, който сравни старата карта на Европа съ сегашната.

Въ Чехия, намираща се съ столѣткя предъ опасността на пълно германизуване, разбраха ужасното положение на славянството още въ началото на миналото столѣтие разбраха сжидо, че спасението на славянството и неговото бъдеще зависи отъ неговото обединение, отъ славянския съговоръ. Разбраха и веднага зароботиха между другитъ славяни, създадоха се славянофилски кръгове, почна се изучаването на историята, етногра-

¹⁾ Известенъ български художникъ, по народностъ чехъ, членъ на Българската академия на наукитъ, почитанъ членъ на Славянското Дружество въ България.

²⁾ Мин. год., пролѣтесъ, г. Муха посети България. — и то не за първи пътъ, — посрещнатъ най-радушно отъ нашитъ художнишки и обществени сръди. Цѣлнятъ печатъ му посети приветствени слова. Чт. между друго статията на г. Хр. Борина въ „Свободна речъ“ отъ 28 май м. г. — *Б. на ред.*

фията, езика и пр. на отделните славянски народи. Кой познае имената на Колара, Юнгмана, Шафарика, Палацки, имената на цяла плеада други дейци? Програмата на славянското сближение се менява няколко пъти. Едни искат политическо, други културно, други черковно сближение. Стават и препирни. Но идеята остава неизменна, осъществяването ѝ горещо желано. У повечето славянски народи, за жалост, обаче славянофилството остава затворено въ отделни кръгове и не прониква въ народните маси.

И днес следъ тежките сътресения, които преживява цялото славянство, нуждата отъ най-тѣсно сближение между отделните славянски народи е така належаща, че всички искрени славянофили, които не са изгубили вѣра въ свѣтлото бъдеще на славянството търсятъ пътища, по които най-скоро и най-сигурно ще се дойде до това тъй желано сближение. Муха, горещъ славянофилъ, намъри, че едно отъ най-ефикаснитѣ средства е запознаване Славянството съ важнитѣ исторически полвизи на отделните славянски народи, и той реши да извърши това съ реди картини. Муха, както и г-нъ Крейнъ се въодушевиха отъ една висока благородна идея. Чешкиятъ художникъ посвети безплатния си трудъ и голѣмото си искусство, американския славянофилъ даде голѣма частъ отъ средствата за посрещане крупнитѣ разходи, свързани съ нейното осъществяване. И ето редица години, откакъ Муха работи върху своята „Славянска епопея“ Тя трѣбва да покаже на всичкитѣ славяни, какво са допринесли тѣ за цивилизацията, трѣбва да научи отделнитѣ славянски народи да ценятъ единъ другото. Тѣзи великолѣпни алегорично-исторически картини, долавящи най-великитѣ, най-ценнитѣ моменти отъ историята на славянскитѣ народи, излизатъ една по една изподъ майсторската четка на Муха. Привършени са вече 17 отъ тѣхъ, три има още да се довършватъ. Муха и Крейнъ ги даватъ като даръ на Пражкия градски съветъ, на града Прага, срѣдище на славянското обединение. Картинитѣ, които са грамадни (повечето отъ тѣхъ 8×6 метра) за сега са складирани, защото подходяще помещение за тѣхъ нѣма, то тепърва ще се гради.

И какво значение тѣ иматъ не само за славянитѣ, но и за чуждия свѣтъ, показва следния фактъ: презъ 1920—1921 год. Муха изложи въ Чикаго само петъ картини. Тази изложба, посетена отъ 600 хиляди души, бѣше едно тържество на славянския гений.—за нея говори тогавашна Америка, заинтересувана по този начинъ за славянството. Картинитѣ представяватъ: 1. Въ прародината на славянитѣ; 2. Въвеждане на славянската литургия въ Моравия отъ св. Кирила и Методия; 3. Празникъ на Световата на о. Рюгенъ; 4. Премахване на крепостничеството въ Русия (Москва, 1861 г.); 5. Защита на Сигетъ отъ хърватитѣ срещу турцитѣ (Зрини); 6. Милчъ отъ Кромѣрижъ, предшественикъ на Хуса; 7. Хусова проповѣдь въ Витлеемския параклисъ (въ Прага); 8. Събрание въ Крижки, начало на хусит-

скитъ войни; 9. Кралъ Иржи (Георги) Подѣбрадски и папскиятъ нунций Фантинъ; 10. Петъръ Хелчицки при Водкечня; 11. Школата на чешкитъ братъ въ Иванчице (печатана на Кралската библия); 12. Смъртта на Янъ Амосъ Коменски; 13. Коронисване на Душана Силни; 14. Царъ Симеонъ български всрѣдъ придворнитъ книжовници; 15. Следъ боя при Грюнвалдъ (поляцитъ противъ Театонския орденъ); 16. Пшемисълъ Отокаръ II, среща въ Братислава; 17. Следъ битката при Витковъ (Янъ Жижка); 18. Руситъ на Св. Гора (Атонъ); 19. Освобождение и 20. Славия, — последнитъ три сж недовършени.

Сжществува проектъ да се играли въ Прага (на мѣстото на древния Вишеградъ) „Славянски домъ“ или „Домъ на славянската свобода“. Този домъ би билъ най-подходно помѣщение за Муховата „Славянска епопея“. Отъ грамадната зала, въ която би ставали всеславянскитъ конгреси и тържества, и която би символизирала славянското единство съ изложенитъ въ нея картина на „Славянската епопея“, би водили по малки зали, опредѣлени за отдѣлнитъ славянски народи. Въ тѣхъ би били пакъ изложени съответнитъ картини отъ народния битъ и типичнитъ художествени надѣлия, които да даватъ по-ясна представа за характера и духовния животъ на отдѣлнитъ славянски народи. По този начинъ всѣки славянски народъ би си създалъ до общославянското огнище свой кътъ, дѣто би ставали среши на сънародници, пребиваващи въ Прага.

Този „Славянски домъ“ би станалъ огнище, гдето би се срещали всички славяни, гдето би се решавали спороветъ имъ и отдето би се проповѣдвали и разпространявали славянския сговоръ и братство. Този Домъ ще бжде като фаръ, който стърчи високо на най-западния брѣгъ на славянското море и озарява съ свѣтлината си подводнитъ скали и опасности, които би могли да разрушатъ славянската солидарность.

Инициаторитъ на тая идея се надѣватъ, че тя ще бжде разбрана и подкрепена отъ всички славяни, защото Славянството, душевно сплотено, свободно и мощно, безъ страхъ, че ще бжде обезнародявано и заробвано, ще може братски да заработи, съ пълния жаръ на своя гений, за културнии напредѣкъ на човѣчеството.

А. А. Башинкова.¹⁾

Кризисъ славянской идеи.

Четверть вѣка назадъ (въ журн. „Българска сбирка“, София, январь (1900 г.) появилась моя статья подъ заглавиемъ: „Мѣртва ли е или живъ славянскій идеалъ?“

Нынѣ, несмотря на полную перемѣну внѣшняго вида Славянскаго міра, приходится задаваться тѣмъ же вопросомъ.

Мало того, несмотря на достигнутые широкіе успѣхи въ осуществленіи строительства въ духѣ славянскаго возрожденія, а, быть можетъ, именно какъ слѣдствіе достигнутаго, — въ славянскихъ душахъ возобладала шекспировская пророческая формула:

„Мавръ свое дѣло совершилъ,
И пусть себѣ съ Богомъ идетъ! . . .“

Въ славянскихъ странахъ царствуетъ особая, специфическая повея, которой нѣтъ въ другихъ государствахъ: это — какая-то условная слащавость и неискренній тонъ, при произношеніи имени „Россія“

Съ одной стороны твердятъ на всѣ лады, что „она вѣдь наша общая майка, и мы безъ нея жить не можемъ“, при чемъ каждый славянскій народъ въ отдѣльности утверждаетъ, что „онъ-то и есть настоящій истолкователь *правильныхъ* чувствъ къ Россіи“. — кивая охотно на своихъ соперниковъ, въ предѣлахъ того-же Славянскаго міра, съ утвержденіемъ, что „вотъ они-то этого высокаго идеала не понимаютъ!“

Съ другой стороны къ имени „Россія“ относятся съ глубокимъ небреженіемъ, иногда съ ироніей, иногда въ тонѣ оскорбительнаго сожалѣнія и снисхожденія, нерѣдко съ ненавистью, прикрывая эту сложную психику лицемерной фразеологіей, поддѣливающейся подъ личину руссофильства.

Первое настроеніе есть весьма честное чувство, ведущее свое происхожденіе изъ глубокаго историческаго прошлаго. Оно и сейчасъ не потеряло своего стихійнаго могущества: но оно гаснетъ постепенно, по мѣрѣ усиленія той культуры, непосредственное слѣдствіе которой заключается въ пониженіи *славянскій* цѣнности каждаго изъ народовъ, составляющихъ Славянскій міръ.

Второе, довольно гнусное настроеніе, — безусловно преобладаетъ въ славянскій интеллигенціи, т. е. въ той средѣ, которая *дѣлаетъ* политику и которая, на русскія-же костыляхъ, поднялась до ступени триумфаторства, передъ лицомъ Европы.

Въ глазахъ этихъ „сливокъ“ славянства Россія, конечно, виновата. Говоря словами Тютчева, „она уже тѣмъ виновата, что она существуетъ“.

¹⁾ Известенъ руски публицистъ и славянофилъ.

Сознаю все „неприличіе“ того тона, которымъ звучать эти искренніе аккорды. Славянскій міръ, на высотѣ своего неожиданнаго и негаданнаго успѣха и величія, любитъ славословіе. Вы чувствуете себя сполно въ какой-то великобогѣтской гостиницѣ, гдѣ вы обязаны хвалить, и гдѣ повелительно требуютъ отъ Васъ поддакиванья этому лицемѣрью.

Но позвольте ужъ мнѣ сохранить этотъ „неприличный“ тонъ до конца, хотя-бы изъ за того соображенія, что человѣку, 40 лѣтъ стоящему на боевомъ посту славянской идеи, поздно начинать карьеру условнаго идолопоклонства.

Внѣ сомнѣнія стоитъ дѣйствительность, колющая глаза. Въ итогъ событій послѣдняго 10-тилѣтія славянство какъ цѣлое вышло изъ войны значительно на политическомъ сценѣ міра. Россія сошла, окровавленная и опозоренная, во временную мозилку, хотя плоды міровой войны достигнуты главнымъ образомъ ея-же усиліями; а славянство, въ общемъ, одобрило этотъ поворотъ вещей.

Въ свой психикѣ, славянскіе народы не выдержали того экзамена, который задала имъ исторія въ наиболѣе грозномъ узлѣ событій.

Оказывая гостепримство той части русской эмиграціи, которая попала въ славянскія страны, (и то, — оказывая это благодареніе по сердечному влеченію народныхъ низовъ, вопреки чувствамъ славянской интеллигенціи), славянскіе народы не поняли, что одно благотворительное отношеніе („Христу ради“) не есть надлежащее мѣрило долга славянства передъ Россіей, и что къ огромному ипленію бѣженства, коснувшемуся 3-хъ милліоновъ русскаго народа, выброшенныхъ за предѣлы Россіи, когда 30 милліоновъ истреблялись внутри имперіи разнузданными преступными силами, — славяне должны были отнестись болѣе вдумчиво, болѣе сознательно, допустивъ ихъ, какъ близкій и родной элементъ, по меньшей мѣрѣ съ такою степенью гостепримства, которая всегда оказывалась славянкамъ внутри Россіи. А именно этого-то и не было. Что касается гостепримства „по добротѣ“, какъ страждущему и несчастному элементу, по законамъ „милосердія“, то оно было оказано русскими, — и при томъ — въ трогательныхъ формахъ, — въ странахъ чужихъ и даже у бывшихъ непріятелей, а именно: въ Германіи, въ Австріи, въ Венгріи, въ Турціи, въ Швеціи и Норвегіи. Одновременно же съ этимъ, русскіе, попавшіе въ страны (изъ бывшихъ союзниковъ), совершенно безразличныя и чужія, но съ широкимъ мировымъ значеніемъ — какъ Англія, Франція, Америка — не нахвалятся возможностью, посредствомъ упорной борьбы, одолѣть собственнымъ творчествомъ, жестокия условія бѣженства. Такъ можно умереть отъ голода среди огромной борьбы за существованіе, — это правда; но наряду съ русскими

этотъ рискъ грозить и жителямъ этихъ странъ. По крайней мѣрѣ, попавшіе на это широкое поприще, боеспособные *русские* люди не нахвалятся тѣмъ свѣжимъ чувствомъ, которое они испытываютъ на „неслаянскомъ“ Западѣ. Тутъ, говорятъ они, съ насъ снято позорное хлеймо „бѣженства“, и мы такіе-же свободные и равноправные люди, какъ и другіе“. Не то прояскочить въ славянскихъ земляхъ, гдѣ даютъ съ одной стороны — даровую подачку безусловно слабымъ и неспособнымъ къ труду, дабы поднять ихъ до общаго низкаго уровня прозябанья и задерживаютъ всякое развитіе русскихъ способныхъ силъ, не давая имъ прорваться къ творчеству. А послѣднее есть главное, чѣмъ можно наградить *вѣрныхъ сыновъ* Россіи, надѣющихся на то, чтобы посвятить своей родинѣ незаглохшія творческія силы, по возвращеніи изъ изгнанія. Противодѣйствіе и нежеланіе помочь этому является очень грознымъ для всего славянства, именно потому, что въ общемъ итогѣ переживаній въ славянскихъ странахъ *русские* люди глубоко разочаровались въ ценности славянской идеи. Сколько разъ, именно, потому, что я значительную часть моихъ жизненныхъ силъ посвятилъ этой идеѣ, ко нѣй обращались истопленные годами изгнанія русскіе люди съ вопросами: „Стоило-ли намъ изъ за нихъ ставить на карту нашу прекрасную Имперію, нашу 200-лѣтнюю высшую культуру, огромнаго значенія которой славяне не признаютъ? Не было ли это чистымъ „донъ-кихотствомъ“ — бросаться въ испанскій бой съ германскимъ міромъ изъ за людей, до сихъ поръ не понявшихъ великаго историческаго подвига русскаго народа? Съ каждымъ днемъ больше и больше славянская атмосфера выталкиваетъ надѣявшихся русскихъ страдальцевъ и даетъ имъ почувствовать, что они уже не братья, не свои, а чужіе. А въ публицистикѣ славянскихъ странъ, русофобія разливается широкой волной. Нерѣдко крупные писатели и государственные люди въ славянствѣ утверждаютъ, что „Россія втянула славянъ въ войну ради своихъ эгоистическихъ интересовъ“, и это уродливое ученіе — модно; оно не вызываетъ ни съ чьей стороны негодованія“. Эти рѣчи обращаются къ намъ, дѣятелямъ славянской нивы и сводятся къ острому упреку:

— „Вы, славянофилы — подвели насъ, русскихъ людей, Вѣщей нереальной идеологіей!“

Несомнѣнно, мы переживаемъ теперь гораздо болѣе глубокой кризисъ славянской идеи, нежели въ тотъ моментъ, когда П. Н. Милюковъ, какъ противникъ славянофильства, провозгласилъ 30 лѣтъ тому назадъ: „Славянофильство умерло и не воскреснетъ!“ — Правда, въ самой Россіи безвозвратно померкла именно та идеологія, яркимъ представителемъ которой является самъ П. Н. Милюковъ. Огромное большинство студенческой молодежи, пережившей событія послѣднихъ годовъ съ оружіемъ въ рукахъ,

очень значительная часть профессоровъ, писателей, бывшихъ лѣвыхъ дѣятелей средней интеллигенціи и подпадающее число матерей и сестеръ русскихъ людей, которыя имѣютъ благотворное влияние на создающіеся настроенія, — *вся эта масса, которую можно назвать Россією завтрашняго дня*, отшатнулась безповоротно отъ той идеологіи (вчерашней моды), которая привела къ разрушенію русскаго быта и русской государственности.

Тѣмъ не менѣе, кризисъ славянской идеи встанетъ сейчасъ передъ нами во весь ростъ, но совсѣмъ не въ томъ видѣ, какъ его понималъ тогда П. Н. Миллюковъ. Вопросъ ставится совершенно иначе. Не консервативныя основы славнофильства подвергаются опасности ихъ подрыва, а *самая связь Россіи съ славянскими народами подвергается критической переоцѣнкѣ*.

Стоитъ-ли славянство того, чтобы Россія воплощала въ себѣ жертвенную идею служенія его благополучію и возрѣжденію, въ томъ высокомъ смыслѣ, какъ выразило эту идею славянофильство?

„Ты встань, о Русь, вѣрна призыванью,
И бросься въ пыль кровавыхъ сѣчь!
Борись за братьевъ крѣпкой бранью,
Рази мечемъ, — то Божій мечъ!“

(Хомяковъ)

Вопросъ поставленъ круто и недвусмысленно. Онъ выдѣлннутъ силою событій и смысломъ исторіи.

Если завтрашняя Россія будетъ полное отрицаніе того, чѣмъ была старая Россія, которая *наперекоръ Европѣ* вызвала славянство изъ могилъ (а значительная часть славянства, именно, такъ и думаетъ), то спрашивается: какой смыслъ имѣла эта чудная, поэтическая страница русскаго прошлаго? Поставимъ, хотя-бы на прощаніе, поэтической ея образъ передъ глазами забывчивой славянской молодежи нашихъ дней.

Вспомнимъ слѣдующіе вдохновенные аккорды хомяковской оды „Орель“, написанной въ началѣ 30-хъ годовъ прошлаго столѣтія:

Высоко ты гнѣздо поставилъ,
Славенъ полунощныхъ орель;
Широко крылья ты расправилъ,
Глубоко въ небо ты ушелъ!

.....

На степь полуденнаго края,
На дальній западъ оглянись;
Ихъ много тамъ, гдѣ брегъ Дуная,
Гдѣ Альпы тучей обвились;
Въ ущельяхъ смалъ, въ Карпатахъ темныхъ,
Въ балканскихъ дѣбряхъ и лѣсахъ,
Въ сѣтяхъ тевтона вѣропоимныхъ,
Въ стальныхъ татарина цѣпяхъ...

И ждутъ окованные братья, —
 Когда же зовъ услышать твой,
 Когда ты крылья какъ объятья,
 Прострешь надъ слабой ихъ главой?..

.....
 Питай ихъ пищей силъ духовныхъ,
 Питай надеждой лучшихъ дней,
 И кладь сердець единокровныхъ
 Любовью жаркою согрѣй!
 Ихъ часъ придетъ: окрѣпнуть крылья,
 Младые когти подрастутъ,
 Вкричатъ орлы — и цѣль насилья
 Желѣзнымъ клювомъ расклюютъ! —

Нынѣ всё намѣченное въ этой „Одѣ“ цѣли достигнуто. И что же мы видимъ? Преобладаетъ въ славянствѣ небрежное отношеніе въ той именно исторической и подлинной Россіи, которая родила подобныя пѣсни. Спѣшать заводить тѣсныя узлы съ тою — никою Россіей, которая всегда и всюду жестоко осмѣивала эти идеалы.

Чего же слѣдуетъ, послѣ этого, ждать славянству на новѣйшемъ пути?

Отвѣтъ на этотъ вопросъ пусть дастъ намъ иностранецъ неславянской публицисты, который въ данномъ случаѣ оказался болѣе прозорливымъ, нежели многие славяне.

Глядя со стороны, истина бываетъ иногда виднѣе.

* * *

Французскій публицистъ Альберъ Муссъ напечаталъ во французскомъ журналѣ „La Revue Universelle“ (1921 г., № 11) статью, озаглавленную: „L'Inconnue Slave et la Russie de demain“. (Неизвестная сила славянства и завтрашняя Россія*), въ которой онъ задался цѣлью *выяснить органическую связь между ростомъ славянского міра и силой славянофильскаго ученія, представляющаго изъ себя вовсе не то же самое, что „панславизмъ“ (какъ думаютъ многие), но являющагося цѣлой системой политической и моральной философіи, вытекающей изъ многовѣкового политическаго, бытового и религіознаго прошлаго русскаго народа. „Славянофильство, говоритъ г. Муссъ, есть школа историческаго синтеза русскаго народнаго духа“.* Изъ этого синтеза родилась та разрывная и строительная сила, которая расчистила путь къ возрожденію славянства и призвала его къ новой жизни.

Но все-же сильны еще въ нрѣ тѣ силы, которыя стремились къ порабощенію и духовному уничтоженію славянства. Тутъ г. Муссъ указалъ на весьма важное явленіе, о которомъ, кажется, до него нигдѣ не говорили въ европейской

журналистикѣ послѣднихъ годовъ. Это явленіе заключается въ томъ, что „мирные договоры“, завершившіе мировую войну, отбросили повсюду славянство отъ морскихъ береговъ, или-же ослабили его фактическую возможность пользоваться моремъ.¹⁾ Въ общемъ итогъ, говоритъ г. Муссъ, всё событія произошли такъ, какъ будто загадочная, но роковая сила предопредѣлила, что провалъ Россійскаго Государства долженъ стать выкупомъ за свободу молодыхъ славянскихъ народовъ. Европа согласилась, наконецъ, признать ихъ право на жизнь, но только въ тотъ моментъ, когда великій славянскій братъ истонулъ въ безпросвѣтномъ хаосѣ. Въ этомъ совпадении русская душа въ ея мистическомъ полетѣ, несомнѣнно усмотритъ увѣчаніе вѣкового призванія Россіи ореоломъ ея народнаго мученичества (тамъ же, стр. 539).

* * *

Такова въ настоящее время постановка славянскаго вопроса, который многочисленныя голоса привѣтствуютъ въ славянскихъ странахъ, стремясь къ построению *Славянства безъ Россіи* — или-же отдавъ всё ея права, въ общей семьѣ родственникъ народовъ — „разрушителямъ Россіи“²⁾.

Что изъ этого выйдетъ? Можетъ ли оскрѣпнуть на такой безыдейной основѣ юная сила славянства? Покажетъ будущее. Но намъ, дѣятелямъ, принимавшимъ участіе въ строительстве возрождающихся славянскихъ народовъ на здравомъ историческомъ основаніи, внутренней голосъ говоритъ что идея жива и плодотворна, несмотря на уродливую дѣятельность. Она однако можетъ оживить славянство и оградить его отъ гибели на другой же день послѣ его торжества, подъ однимъ неизмѣннымъ условіемъ: славянство должно, наконецъ, понять, что жертвенное служеніе должно быть обожидымъ. Россія цѣлымъ столѣтіемъ несла крестъ славянскаго возрожденія на своихъ ранахъ. Пусть братья наши проникнутся въ свою очередь святостью этой идеи, стоящей выше такъ называемой „реальной политики“, и пусть они поймутъ, что нѣтъ прочности въ строеніи славянскаго міра безъ тѣсной, искренней связи съ духовной жизнью русскаго народа.

Парижъ.

¹⁾ Почтеннаты авторъ тукъ има грѣшка: въ славянскія печати, особено въ българскія, не веднажъ е указано на това обстоятелство. Последна проява на тази тенденция на договоритъ за миръ бѣ отнемането отъ България бѣломорскитъ и брѣтъ. — *Б. на ред.*

²⁾ И тукъ авторъ се улича: напротивъ, най-виднитъ славянски публицисти продължаватъ да твърдятъ, че безъ Русія нѣма славянство (вт. напр. въ тоя сборникъ приноситъ на г. г. С. С. Бобчевъ, Високопреосв. Максимъ, Йос. Халечекъ и А. Хайнъ). — *Б. на ред.*

Проф. Д-ръ Йосифъ Пата¹⁾

България и Чехословацко

(Малъкъ потикъ за голѣмо дѣло).

Въ поканата си редакцията на настоящия юбилеенъ сборникъ изказва желание, по възможность всички участвуващи да иматъ предъ видъ практическата страна на славянската взаимность.

Съ тия редове азъ искамъ да дамъ потикъ за издаването на една по-голѣма публикация, която подъ горното заглавие, — *България и Чехословацко* — би дала историята на всички досегашни чешко-български сношения, отъ най-старо време до днесъ. И то въ всички насоки, и както въ България, така и въ Чехословацко.

Азъ мислѣхъ за такава една публикация още презъ 1916 г., когато пишехъ своитѣ *Нѣколко глави изъ исторiята на чехобългарскитѣ сношения* (печатани въ „Освѣта“ издавана отъ Вълчекъ, ин. XI-VII, Прага, а после и самостоятелно издадени въ 1917 г.), съ които въ сжщность начертахъ основата на единъ голѣмъ подходящъ трудъ. Азъ продължихъ работата си и после съ редица по кратки и по дълги статии и подлистници, помѣстени въ вече изчезналия „Чешко-български прегледъ“ (Прага, 1921, № 1), въ Софийския „Чехословацки Обзоръ“ (1920 № 10, 1921 № 13, 1923 № 16–20), въ пражкия вестникъ „Чехословенска Република“ (20. IV. 21, 15 VI. 21, 23. X. 21), въ селмичния вестникъ „Вихолъ“, издаванъ въ Пардубице (28. V. 21. и 23. I 22), въ пражкия вестникъ „Народни политика“ (веч. издание отъ 25. VIII. 21, 16. VII. 22) и главно въ „Народни листи“ (вечерно издание отъ 7. II. 22, 16. III. 24, 29. XI. 24 и др.). За мене е ясно, че съ написването история на чехобългарскитѣ сношения ще се допринесе много за засилването имъ.

Книгата, която си представлявамъ, приготвена отъ редица най-добри специалисти отъ дветѣ страни, ще даде действително пълна картина на нашитѣ взаимни сношения, които сж извънредно богати и поучителни. Особено пъкъ тѣзи отъ ново време, следъ освободението на България, което се посрещна съ голѣма радостъ навсякъде изъ славянството, особено у насъ. И най-загъртениитѣ ни провинциални градчета ликуваха заради освободението на България, както личи и отъ разкошното описание на радостята въ Литомишлъ, за която пише въ своитѣ „спомени“ великана Ирасекъ (Прага, 1921, II т. IV изд. стр. 244–7). А какво бѣше въовушевлението отъ послешното освобождение на България

¹⁾ Чешки славяноведа, проф. въ Карловия Пражки университетъ

презъ 1885 г. Азъ го предадохъ въ кратката статия: „Какъ помагахме на българитѣ презъ 1885 г.“. А чехословацкото въодушевление за българитѣ отъ 1912—1913 година най-добре документира сборникътъ на чешкитѣ писатели и артисти: „Спомняме си за васъ...“ (Прага, 1913 г.).

Дойде всесвѣтската война и нещастната 1915 г., въ която България официално застана на страната на неприятелитѣ на славянството.

Настъпи голѣмо охлаждение въ сношенията ни, което и до днесъ не е минало... И до днесъ пречи на добритѣ по-нататъшни сношения...

Проектираната отъ мене книга най-добре би изтъкнала всичкитѣ свѣтли страни на нашитѣ сношения. Но ще покаже сжшо и тъмнитѣ, тъжни страни. Ще покаже недостатъцитѣ и грѣшкитѣ.

Книгата ще трѣбва да захване съ ясно и пълно поучително изложение и за двѣтъ страни. Тя ще трѣбва да има кубави карти, диаграми, илюстрации, а преди всичко и грижлива библиография.

Така най-ясно ще изтъкне, на шо би трѣбвало да се обърне особено внимание при бждещитѣ сношения, какво знаеме ние за България и какво знаятъ българитѣ за насъ. Напр., ние имаме нѣколко български граматики и добри речници на български езикъ, но българитѣ до днесъ нѣматъ нищо. Но и намъ вече сж необходимо нужни нова българска граматика и една литературна антология. Азъ самъ имамъ въ ръкопись единъ практически нарѣчникъ по български езикъ, по който воля практическитѣ си упражнения по български, както въ Карловия университетъ, така и въ Техниката. Работа и една литературна антология. Трѣбва особено много да се наблегне върху знанието на езика, литературата и въобще културата. Но това ще се види отъ самата книга.

Приближава се 50-годишнината отъ освобождението на България. Този моментъ би билъ най-подходяень за изпълнението на проектираната книга. Славянското Дружество въ София, заедно съ двѣтъ дружества „Българо чехословацка взаимностъ“ въ Прага и София ще иматъ много благородна задача, изпълнението на която ще даде потикъ за друга още по-голѣма работа — „България и Славянството“.

Прага, Нинвалденъ 1924 г.

Славянската солидарность и Франция.

Идеята за славянска солидарность будеше преди половинна вѣкъ недовѣрие въ Франция. Тогава френцитѣ се опасвахъ, да не би тая идея да спомогне за ожесточаването хегемонията на славянитѣ надъ другитѣ европейски народи.

Излъзна отслабена отъ френско-пруската война, Франция подиря приятели, за да обезпечи своята сигурность въ бъдеще. Силочването на френско-руския съюзъ премахна недовѣрието у френцитѣ къмъ най-големата славянска страна. Установенитѣ връзки между полци и френци, симпатитѣ на френското общество къмъ чехитѣ и интересътъ къмъ бадкамскитѣ славяни спомягахъ да закрепне идеята за френско-славянско разбиране.

Видни славяни бѣха вече работили въ Франция за познаването на славянската раса. Адолфъ Мицкевичъ съ лекцитѣ си въ „*Коллежъ де Франсъ*“, и Шросмайеръ и Рачки, при посещението си на Паризъ, бѣха спомогнали за засилването интереса на френцитѣ къмъ славянството. Луи Леже бѣ въплотението на този засилващъ се постоянно интересъ. Неговитѣ ученици и сподвижници, професоритѣ Ернестъ Дечи, Антоанъ Меие, Поль Боайе и Емиль Оманъ му спомогнаха широко презъ години-тъ, които предшестваха общоевропейската война: движението за искрено разбиране между Славянскитѣ народи и Франция бѣ поставено на здрави основи. Расовото сродство спомягаше прѣмно за това.

Въдматая война, обаче, поддържи славянската солидарность и симпатитѣ на Франция къмъ славянитѣ на силно изпитание.

Въпреки това, идеята за славянска солидарность и за френско-славянско споразумение не загина!

Общоевропейската война доведе създаването на Полша, Чехословацко, Югославия. Франция бѣ първата, която искрено подкрепи тѣзи държави. Основанитѣ въ Франция чешки и полски легиони бѣха кадката на армитѣ на дветѣ нови славянски държави. България, която както и други славянски народи бѣ на другата страна на барикадата презъ войнатѣ, намѣри въ Франция, следъ войнатѣ, едно по-добро разбиране на нейнитѣ интереси, отколкото у която и да било друга Велика Сила. Следъ миръ, „*българската грѣшка*“ биде

1) Председателъ на българската група въ Славянския комитетъ въ Парижъ.

още по добре разбрана и кавалерството на Франция — трояквено напоследък въ доста тежки за нашата страна моменти. — Руската интелигенция, бѣгаша отъ терора на Москва, намери най-широко и искрено гостоприемство въ Франция, и сега, въпреки признаването на Съветска Русия, рускитѣ политически емигранти се радватъ тукъ на най-пълна свобода.

Днесъ Франция може да повтори за славянитѣ думитѣ отъ 1812 година: „*Nos amis — les ennemis*“ (нашитѣ приятели — неприятелитѣ).

Въ тази омекотена атмосфера въ Франция, академическото *Франко-славянско сдружение*, основано преди войната, подкачи презъ 1920 година своята дейностъ; бидоха основани и *Института за славянски изучвания* (*Institut d'Etudes Slaves*), както и *Сдружението на славянскитѣ студенти въ Парижъ*, въ които славянската академическа младежъ е братски групирана.

Следъ войната славянската солидарностъ се нуждваше отъ ново стимулиране и именно отъ Парижъ този стимулъ можеше да дойде.

Представителитѣ на славянскитѣ демокрации въ Парижъ решиха да си подадатъ ръка, да забравятъ свадтѣ и препирнитѣ. Така, подъ погледитѣ на изпълненото съ симпатии за Славянството френско общество, биде основанъ преди дванадесетъ месеца, на 10 априль 1924 година, следъ необходимата размѣна на мисли, *Славянскитѣ Комитетъ въ Парижъ*. Декларацията на този Комитетъ бѣ прочетена на 2 юлий с. г. въ тържественото събрание въ клуба *La Renaissance* и биде обнародвана съевременно въ всички славянски страни. Тя гласѣше, между другото така:

„При новитѣ условия на европейския животъ се откриватъ все по-широки и по-широки политически и стопански перспективи за славянскитѣ народи, съзнаващи грамазното значение отъ една задружна работа. Въ великитѣ въпроси, които интересуватъ цивилизацията, тѣхнитѣ идеали и цѣллитѣ имъ духовенъ животъ сж обзети отъ дълбокото чувство на челоуѣколюбие и горещата жажда за право и справедливостъ. Живата идейна солидарностъ на славянскитѣ народи е гаранция за миръ и напредъкъ, почиващи на свободата и труда“.

Вдѣхновени отъ тия идеи, членоветѣ на *Славянския Комитетъ*, обединяващъ славянскитѣ колонии въ Парижъ, отправиха позивъ къмъ френското обществено мнение и бѣха подкрепени.

Така бѣ продълженъ завета на Адамъ Мицкевичъ, на Ернестъ Денй, на Щросмайера, на Рачки и на Луи Леже и бѣ подкрепенъ *Славянския Комитетъ* отъ всички приятели

на Славянството въ Парижъ, главно отъ наследника на патриарха на славяноведението въ Франция — Луй Леже — въ „Колежъ де Франсъ“, професоръ Андре Мазонъ.

Както въ 1867 година славянскитѣ делегати отидоха въ Москва да турятъ началото на славянската солидарность, така половина вѣкъ по-късно славянитѣ въ Парижъ, следъ катаклизма, който Европа преживѣ, при невъзможността да чествуватъ въ славянската Атина петдесетгодишния юбилей на славянската солидарность, продължиха въ Грета на Свѣтлината и демократическитѣ идеи дѣлото на своитѣ предци.

И въ деня, когато *Славянското Дружество* въ България ще чествава 25-годишния си юбилей, всички искрени славяни въ Парижъ ще бждатъ мислено съ самоотверженитѣ ратници за тържеството на славянската идея въ България и, отправяйки имъ своя братски приветъ, ще шепнатъ радостно: *„Велката война не уби идеята за славянска солидарность, нито симпатиите на Франция къмъ Славянството!“*

Парижъ, 10 априль 1925 г.

Слависти и славянофили

Откакъ великия чешки ученъ вбать Йосифъ Добровски издаде своята граматика на старочерковнослав. езикъ — „*Institutiones Linguae Slavicae dialecti veteris*“ и положи основитѣ на славистиката, се изминаха повече отъ сто години. Оттогава тая наука за всестранното изучаване на славянството, неговата история и култура, неговия животъ и езикъ, постепенно се развива и обогатява, и днесъ е твърде поучително да се следи това развитие. Голѣми сж въ това отношение заслугитѣ на славиститѣ отъ всички славянски страни, особено на рускитѣ. Дѣлото за славянскитѣ изучавания се поде отъ многобройни достойни труженици, подбуждани отъ научни стремежи и възхвалявани отъ благородното желание за преуспѣване на славянството. Това дѣло постепенно се уголъбява, докато най-сетне чрезъ университетскитѣ катедри въ славянск. и неславянски земи добива възможность за по-широко въздействие върху образованието сѣбѣ.

Между тия раниги труженици е многозаслужилния *Павелъ Йосифъ Шафарикъ*. Словякъ по рождение, той прѣлъ, може да се каже, заратува за славянската взаимностъ. Многобройнитѣ му славянскитѣ трудове убедително говорятъ за това. Добилъ бързо известность, той бива каненъ да зѣме катедра въ Герания (въ Бреслава и Берлинъ) и Русия (Москва), но отклонилъ тия поканн и си останалъ въ Прага, при всичкитѣ материални и други не голи, въ които е билъ посивенъ. По-нататкъ двамата живущи слависти, *Вартоломей Копитаръ* и *Фр. Миклошичъ*, словенци по народностъ, допринесоха сжшо твърде много за успѣхитѣ на славистиката и славянскитѣ изучавания. По известни въпроси на свое време тѣ нѣмаха правилно разбиране, напр. по въпроса за Кирило Мелодиевския езикъ, али това за още мѣлата тогава славянскя наука, разполагаща съ сравнително малко материалъ, бѣ съвсемъ естествено и понятно; всѣкакъ тѣхното мнѣние по помнатия въпросъ е било искрено, не ослъзето и лесно би се промѣнило при наличиостъта на новоданин. И наистина, Миклошичъ по късно се коригира съ което, освенъ че при есе ценна услуга на науката, но и високо издигна научната си репутация.

Въ развоя на славянската наука ценни приноси изнесоха на времето си и първѣтѣ славистични печатни органи „Славикъ“, г. 1808, и „Словянка“, г. 1814—15, издавани отъ Добровски.

¹⁾ Гимназияленъ учителъ въ Казанлъкъ и книжовникъ.

„Slavische Bibliothek“, изд. отъ Миклошича (г. 1851—1858, издѣла само 2 кн.). Въ тия публикации не се пишеше само върху научни въпроси около славяноведението, а се посвещаваха бележки и на славянското взаимно опознаване, на славянската взаимностъ въобще. Епохално е обаче значението въ тая областъ на друго славистично списание, именно на „Archiv für slavische Philologie“, излизало въ продължение на 42 години (1875—1917) подъ редакцията на *Ватрослава Ягича*¹⁾. Издѣлитѣ 37 тома сж рудница за всички сегашни и бжещи слависти. Въ тѣхъ сж помѣстени трудове на бележити славяни ки и неславянски учени, заслуги историята и културата на всички славянски народи и най-често въпроси изъ славянското езикознание. Името на Ягича, родомъ хърватинъ, е тѣсно свързано съ новата история на славистиката. Дѣлото му е монументално, дѣло на неуморенъ, многостраненъ, дълбокъ, а главно — безпристрастенъ ученъ. Трудоветѣ му, помѣстени въ Архива, или издадени отдѣлно, сж класически; неговото мнение по много спорни въпроси изъ славянското езикознание всѣкога е било авторитетно, безъ да е било съвсемъ и внаги безпогрѣшно. Трудоветѣ му сж написани съ любовъ къмъ науката и славянолюбивото чиното сжбѣла въ него му е било винаги присърдце.

Докато славистиката у западнитѣ славяни поради рѣдъ причини (Ягичевиятъ *Архивъ*, напр., се списавше на немски) се развиваше не съ желаната бързина, у руситѣ тя крачеше бѣже. Откритиѣ въ Русия катедри по славяноведение при университетитѣ (въ 30-тѣ години на миналото столѣтие) и редицата въздушевени работници въ тая на чина областъ допринесоха много за изграждането на славянската наука, а заедно съ това и за разширението на славянската идея. Руситѣ, най-многочисленото славянско племе, сѣкашъ, мислѣха, че именно тѣмъ се пада най-вече да разоратъ нивата на славянското звание и да подигнатъ знамето на славянската взаимностъ. И наистина, славянофилството, като идейно движение, като насока въ обществената мисль отъ сѣдмата на миналия вѣкъ, като учение за националната самобитностъ и културна обособеностъ на славянството, като борба за политическа независимостъ и национално обединение на несвободнитѣ славяни, се появи тукъ. Именити руски слависти сж и видни славянофили, борци за славянско, братско единение на почва на науката и взаимнитѣ интереси. Заслуги въ това дѣло иматъ мнозина руски професори-слависти и преди всичко *Влад. Ламански*, вдъхновенъ и разпаленъ деецъ, чието огромно научно дело биде продължено отъ негови

¹⁾ *Archiv* започна наново да излиза въ сжштитѣ насоки подъ редакцията на Мюнхенския славистъ Ерихъ Бернекеръ, авторъ на новия „Славянски етимологически речникъ“.

ученици: *Тимотей Флорински*, авторъ на двутомна, макаръ сега остарѣла зече, „Сравнителна граматика на славянскитѣ езици“, и на ценната книга „Славянское племе“; *А. С. Бузловичъ*, *А. И. Соболевски* и мн. др. На славянското дѣло служиха въ Русия и нѣкои славистични органи, главно „Извѣстія Отдѣленія Рускаго языка и Словесности Императорской Академіи Наукъ“, „Филологическія записки“, издавани дълги години въ провинцияния градъ Воронежъ отъ беззвѣтния труженикъ *А. Ховански*, отличиятъ „Руссий Филологическій Вѣстникъ“, излизалъ току до войната въ Варшава.

Славянофилскитѣ чувства на рускитѣ слависти не се основаватъ на старата славянофилска формула: православиe, самодържавие и народностъ, останала днѣсъ само като споменъ, а на идейни, надъ всичко, на научни основи. Въ тѣхнитѣ славянски изучавания намиратъ мѣсто наистина и патриотическитѣ увлѣченія, и националнитѣ спорове на славянитѣ, но тѣ се отнасятъ къмъ тѣхъ изобщо съ пълно безпристрастие, въ всѣки случай — добресъвестно и доброжелателно.

Днѣсъ, следъ голѣмата война, въ която славянството биде поставено на изпитание, нѣма вече, може да се каже, поробени славяни. Значто съ изключение на една малка частъ—добруджанскитѣ, тракийскитѣ, македонскитѣ българи и лужишкитѣ сърби,—всѣко славянско племе е обособено и живѣе свободенъ политически животъ. Полша и Чехия сж самостоятелни държави, хървати, словенци и словаци не сж подтиснати. Заедно съ това изчезнаха и голѣмитѣ национални въпроси, а останалитѣ висещи спорове между българи и сърби, поляци и малоруси, биха могли да се приключатъ при добра воля на заинтересуванитѣ страни.

Днѣсъ, значи, по-лесно би могло да се изисква отъ всѣки славистъ да бжде и славянофилъ, т. е. и съчувственикъ на славянската взаимностъ. Съ право може да се очаква и изисква отъ новото всеславянско списание „Slavia“, започнало да излиза въ Прага въ началото на 1920 год. подъ редакцията на професоритѣ *Мурко* и *Хуеръ* и при участието на слависти отъ всички славянски земи, да служи като обединително звено между славянскитѣ културни дейци, като разсадникъ на славянската наука и като органъ за безпристрастно разглеждане на въпроситѣ отъ славянското зиние, особено езикознанието — понеже въ тая именно областъ се пораждатъ най-трѣнливитѣ спорове, тъй като езикътъ е най-характерния народностенъ белегъ.

Но ние сме въ правото си да изискваме такова безпристрастие особено отъ славиститѣ, неславяни по народностъ, които най-вече би трѣбвало да проявяватъ справедливостъ и нелицеприятие въ славянскитѣ си изучавания, защото тѣ лесно би могли да се отвлѣкатъ отъ взаимнитѣ спорове и разно-

гласия между отдалените славянски народи. На първо място ние очакваме такава отношение към славянските въпроси от хората около Парижкия Institut d'études slaves, начело съ авторитетния учен лингвист Антоан Мейе, един от директорите на основаното през 1921 год. въ Парижъ периодично издание Revue des études slaves, което преследва двойка целъ, както самият редакционен комитетъ бележи: „отъ една страна, да дава възможност на западните читатели лесно да следятъ напредъка на славистиката, и, отъ друга страна, да улесни сближението и сътрудничеството на славистите отъ всички специалности“. За жалостъ, обаче, не може да се каже, че г. Мейе винаги и въ всѣки случай се отнася къмъ въпросите славистични предмети строго безпристрастно, тъй както изисква чистата наука. Така, въ издадената пръзъ тая година, заедно съ А. Вайанъ, сърбо-хърватска граматика (Grammaire de la langue serbo-croate, par A. Meillet et A. A. Vaillant. Paris, 1924), той наново е издалъ пристрастието си къмъ сърбите. Като засѣгатъ въпроса за македонските говори, уважаемите френски езиковеди ги изкарватъ сръбски (parlers de type serbe, serbo-croate), а само за нѣкои южни македонски говори, машински, като че ли отъ нѣмай-къде, признаватъ, че сж български. Но не всички чужди слависти издаватъ пристрѣстни схващания за спорните въпроси отъ този родъ, макаръ че за науката тѣ трѣбва да се сѣтатъ вече за решени. Срещу френския ученъ Мейе напр., може да се постави поминалия се преди нѣколко години немски славистъ Августъ Лескинъ, също авторъ на сърбо-хърватска граматика. Неговата безусловна обективностъ и научна добросъвестностъ сж общопризнати, между това той другогаже определя областта на сърбо-хърватския езикъ.

Върху схващанията на френските автори на най новата сърбо-хърватска граматика е ималъ неблагоприятно влияние известниятъ сръбски славистъ професоръ Алекс. Беличъ който, както се знае, въ досежните въпроси влага не малка доза сръбски патриотизъмъ. Патриотизмътъ е, наистина, възвишена добродетель, но и за нейните прояви въ науката има предѣлъ: научната истина и добросъвестностъ; а въ областта на славяноведението тя не трѣбва да се поставя въ противоречие съ славянолюбието. Думата ни е, че славистътъ трѣбва да бжде и славянофилъ; защото здравите славянофилски чувства, по нашето скромно мнение, сж вървенъ пътеводителъ и въ областта на славяноведението. Добъръ славянофилъ ли си, т. е. преданъ ли се на славянските идеали за културно единение и общо духовно творчество, ти и като ученъ славяноведецъ ще бждешъ безпристрастенъ и обективенъ изследвачъ и нѣма, напр., поради неразбранъ патриотизъмъ, или отъ умирежъ къмъ този или други славянски народъ, да му отричашъ

това, което е негово и да го хулишъ въ писанията си тъй, както, да кажемъ, нѣкои сръбски божемъ славяноведа хулятъ и унижаватъ българския народъ.¹⁾ Науката има назначение, между друго, да обединява народитѣ въ обща културна работа и да ги възпитава въ чувство на взаимно уважение и братство. А славяноведението особено, общославянска всѣка културна наука, никога не трѣбва да изпуска изпредъ очи това свое назначение.

Въ тоя редъ на мисли пакъ застава предъ духовния ни взоръ величавата личностъ на патриарха на славяноведението — Добровски, съ името на когото почнахме тия редове. Въ своята история на славянската филология, незабвимиятъ Ягичъ завършва съ следнитѣ високоблагородни думи блѣсковата си характеристика на живота и дейността му:

„Нѣма да се разпространявамъ върху възвишеността на духа на Добровски, съ която той превъзхождаше всичкитѣ си чешки съвременници, — върху неговото философско спокойствие, съ което той пренасяше всички неспокои, — за идеалната му любовъ, за чувството му на справедливостъ, което го караше не веднѣжъ да свържи пристрастния Копитаръ въ не винаги обмислениѣ му отпани за Русия и за преувеличаване значението на католическия папозгавмъ^{*)}, — нѣма да говоря за изтърдената му хуманностъ, съ която е омайвалъ всички, които лично сж го познавали. Славянската филология може да се гордѣе съ такъвъ родоначалникъ“ (стр. 137).

А може ли тя да се гордѣе съ всичкитѣ си днешни представители?!

¹⁾ Вж. между друго кн. X, бр. 11 (окт. 11, г. 1924) отъ загребското спис. „Нова Европа“, посветена на „Наша Южна Сърбия“ г. е. Македония, — особено статията на проф. Тих. Р. Джорджевичъ и проф. И. Ерделяновичъ.

^{*)} Курската е нашъ.

Разсадникъ на славянска взаимностъ

Преди освобождението на България въ нея нѣмаше срѣзище, отъ гдѣто да се прѣскатъ лъчи на славянска мисль, разбрено въ най широкото значение на думата: дружба, подкрепа, взаимностъ единение, братство. Та и самото славянско произхождение на българския народъ и принадлежността му къмъ великия славянски миръ се знаеха току отъ малко българи, главно учители, добили тая знания въ училище. Между народа ни, дори по селата, имаше съзнателни българи, предани русофили, убедени сѣрбофили, грѣкофили, влахофили и даже туркофили, но славянофили не се чувата току речи нигде. Писмеността ни до сѣдѣата на миналото столѣтие бѣше „славяноболгарска“ не отъ влѣчение къмъ славянството, а защото езикътъ, на който тогава се списваха книгитѣ, бѣше „славяноболгарски“, не „простоболгарски“. Българската младежъ, що добиваше образование въ Русия, бѣше носителка на предана и искрена любовъ къмъ руския народъ и изобщо — къмъ всичко руско, ала славянски идеи и чувства тя малко имаше. Славянофилството на Аксѣкова, Хомякова, Киреева и другаритѣ имъ за нея бѣше смѣтно и отвлѣчено, не се гавещаше на българска почва. Тукъ не е дума за политическото славянофилство, шумния *панславизъмъ*; въ робска България то не можеше да вирѣе както не можеше да вирѣе и политическо русофилство, сѣрбофилство и пр.

Освобождението на България приготви почва за славянофилство, както и за други, чужди до тогава учения. По инициатива на руси и нѣколко българи руски възпитаници, въ София се образува презъ 1879 година „Славянско дружество“, за да развива славянски чувства у българския народъ, ала то загина безъ да склучи 4 година. Като за белегъ на своето съществуване то остави единъ доста обемистъ календаръ. Носители и разпространители на славянска мисль у насъ станаха не многобройнитѣ руси, военни и граждански, които освободителната война принуди да прекрататъ между насъ месеци и години, а по-малобройнитѣ чеси, повикани отъ българското правителство или сами дошли да насаждатъ култура въ най-младата славянска дѣржава. Учители, техници, юристи, индустриалци, музиканти, търговци отъ чешка народностъ се заселиха въ много наши градове, а най-вече въ столицатѣ София и Пловдивъ. Научени въ

¹⁾ Общественикъ и публицистъ, бивши главенъ секретаръ на Министерството на вътрешнитѣ работи (София).

своего отечество на задруженъ животъ, надъхрани съ чувства на голѣмъ патриотизъмъ, колкото чешки, толкова и славянски, и съ вражда къмъ притеснителитѣ на славянството, софийскитѣ чеси още съ идването си въ столицата взеха почитъ да се образува едно културно-всеславянско сдружение, което покрай развиване дружественъ животъ, да бжде разсадникъ на славянска взаимностъ и родолюбие и да съдействува за подигане притиснатото, принижено славянство. Софийскитѣ граждани и нѣколко души други славяни — руси, словаци, хървати и даже поляци и сърби — посрещнаха съ чувствено идеята на чеситѣ. Следъ нѣколко предварителни срещи и заседания, замисленото дружество се основа презъ май 1880 год. подъ име „Славянска беседа“ съ целъ „да развива славянска взаимностъ между членоветѣ си и да възбужда и подобрява дружествения животъ въ обществото“, както е казано въ чл. 1 на устава. „Тя целъ ще се постига, гласи по нататъкъ уставътъ, чрезъ взаимна размѣна на мисли, основаване читалище, устройване забавителни и поучителни сказки и разходки, развиване пѣяне, музика и тимпанска, даване концерти и други полезни забавления“. Всичко това за нашето българско общество бѣше ново. Дружествата ни, що имахме до тогава, главно читалища, не познаваха друго, освенъ четене вестници, даване сказки и, тукъ-тамъ, театрални представления. Ето защо презъ първитѣ месеци отъ основаването „Славянска беседа“ едва се държеше на нозе и, ако да не бѣха нѣкои отъ чеситѣ и словактѣ С. Я. Захей, тя щѣше да загине още въ самото начало. Тѣхната упоритостъ, тѣхното постоянство и тѣхната вѣра въ сътлото бждеше на славянството имъ диваха куражъ и тѣ не се отчайваха. Следъ като, по тѣхно настояване, председателството на дружеството пое единъ отъ виднитѣ българи, бившиятъ министръ Д. Грековъ, работитѣ тръгнаха добре. Беседата доби широка известностъ между столичното общество, и българитѣ захванаха масово да се записватъ за членове и да посещаватъ нейнитѣ беседи, увеселения, концерти, представления, пѣчески, музикални и гимнастически срещи. Това особено пролича презъ третата година, когато „Славянска беседа“, безъ да има счупена пара, благодарение на нѣколко ляха, пакъ главно измежду преселенитѣ въ столицата австрийски славяни, чрезъ разни финансови комбинации, се снабди съ собственъ домъ въ центра на града. Отъ 150 души кръгло презъ 1880 г. (74 българи, 25 чеси, 20 руси, 12 хървати, 10 сърби, 5 поляци, 3 словаци и 1 словинецъ), членоветѣ станаха следъ 2 години 250, следъ 15 — 450, следъ 25 — 500, а сега, въ началото на 1925 година, тѣ сж вече близо 1.500 души. Трѣбва да се има предъ видъ, че за членове се приематъ само почтени граждани и то изключително славяни. Мнозина инородци скърбяха, за гдето уставътъ не

ги допуска да станат членове на високо реномираната и прославена „Славянска беседа“. Всъщност считах за голяма чест да бъде поканен или допустнат на вечеринките и забавленията въ Беседата. Невистина, имаше някои измъждувани управници, които не гледаха съ добро око на Беседата. Така, единъ отъ тѣхъ се заканваше да обърне зданието ѝ на конюшна, само за гдето тя поздравя телеграфически руския народъ, кога празнуваше 900 год. отъ покръщението си, а други забрани на офицеритѣ да бждатъ нейни членове и да ѝ се отлуца военна музика, но това причини само временни спънки въ напредъка на Беседата; и нейнитѣ врагове после съжаляваха за необмисленитѣ си постъпки.

Нѣмамъ намѣреніе да пиша история на „Славянска беседа“. Моята целъ е да изтъкна, че тя е първо огнище, отъ гдето захванаха да се пръскатъ свѣтли лъчи на славянска взаимностъ въ България и да се развива общественостъ. За постигане това Беседата си служеше съ всички културни средства. Тя уреди читалня, дето се получаватъ десетки вестници и списания на всички славянски и много други европейски езици, и библиотека отъ нѣколко хиляди тома — и едната и другата заематъ сега първо мѣсто въ София. Тя дава редовно вечеринки, концерти, сказки, седѣнки, другарски срещи, на които се стича цѣлото отбрано столично общество, а голѣмиятъ ѝ салонъ служи за събрания и заседания на много конгреси, съюзи, дружества и дружби. Тя въведе между членоветѣ си пѣние, музика и гимнастика, които, за съжаление, не можаха да се развиятъ и да утраятъ до край. Около 20 години, до съграждане Народния театъръ, първата драматическа трупа и опера даваха своитѣ представления въ салонитѣ на Беседата. Гостилницата ѝ пакъ бѣше мѣсто, дето се събираше отбрано общество и се разиѣняха, въ лични съприкосновения, мисли по разни славянски и въобще обществени въпроси.

Всички по-важни начинания и събития въ славянския миръ не минаваха безъ участие или отзвукъ на Беседата. Славянскиятъ съборъ въ София презъ 1910 година бѣше апогея на тридесетгодишната ѝ дейностъ. Крупнитѣ политически събития презъ последнитѣ 12 години, обаче, се отразиха и на направлението на „Славянска беседа“. Нейниятъ предимно славянски обликъ като че взе да се промѣня и да отстъпва мѣсто на тѣснобългарски, безъ, обаче, тя да изгуби значението си на първостепенно народно културно обществено сдружение. На това не малко повлия и намалението броя на старитѣ, живущи въ София славяни, особено чести, нейни членове, които чевръсто държеха знамето на славянска взаимностъ: много отъ тѣхъ измрѣха, а други напустинаха София. Славянското дружество въ София, обаче, изникнало 20 години следъ „Славянска беседа“, не само заимѣни, но и надмина Беседата въ нейнитѣ задачи за взаим-

ностъ и братство между славянитѣ. Това безспорно се дължи до голѣма степенъ на неговия неизмѣннъ председателъ, професоръ С. С. Бъбчевъ, чиято разнообразна и неуморна дейностъ за сближение на славянитѣ стои по-високо отъ всѣка похвала.

Нека ми бъде позволено да посятамъ последните редове на споменъ за по-виднитѣ дейци, които най-много работиха за създаване и преуспѣване на „Славянска беседа“. На първо мѣсто трѣбва да поставя покойникъ С. Я. Захей, „душа на Беседата“, както го наричахме. Презъ течение на 40 години той бѣше почти несмѣнхемъ членъ на настоятелството главно подпредседателъ, и, ако не стана председателъ, това се дължи на неговата скромностъ и на съзнанието, че това мѣсто не било да се зема отъ небългаринъ. Рѣдко минаваше дондѣ не дойде въ канцеларията, читалницата, залитѣ, за да прегледа що става и да паде уплътнения и настоятелниѣ. Словекъ по народностъ, бивши професоръ, отличенъ ораторъ и голѣмъ славянофилъ, той дойде въ София презъ 1880 година, сподели се съ насъ, обичаша България и остана живъ въ нея. Следъ Захей заслужва да се споменатъ чиститѣ брата Георги и Богданъ Прошекъ и словакеца А. Безаншпигъ, също сега покойникъ, както и нине благополучно здравствувашия многозаслужилъ на нашето образование латинистъ Ив. Брошка, който, бидейки по произхождение чехъ подобно на Захей, тѣсно се свързва съ България и до сега, его вече 48 години, продължава да вътъпява класически знания въ главитѣ на нашата младежъ. Много сж така също и българитѣ, имащи заслуги за Беседата, и между тѣхъ почти всички председатели, но, за краткостъ, азъ ще спомена само двама най-много заслужили: Ив. Ев. Гешовъ и Ст. Костовъ. Първиятъ бѣше председателъ презъ годинитѣ 1889—1894, когато политическитѣ събития у насъ зле се отразяваха върху дейността на Беседата, ала, благодарение на своето умение, тактъ и високото положение, що заемаше въ обществото, той я крепѣше здраво и даже успѣ, безъ лични средства, да въздигне второто голѣмото, нейно здание. На Ст. Костовъ (1905—1909) се дължи редовното уреждане сказки на теми изъ славянския миръ, издаване редъ книжки подъ заглавие „Библиотека на Славянска беседа“, изготвяне и разпространение карта на славянскитѣ народи и бюста на Царя-Освободителя Александъръ II и други хубави начинания и нововъведения за сближение на славянитѣ. Той бѣше предаденъ отъ душа на интереситѣ на Беседата и работи за нея неуморно.

Отъ основателитѣ на „Славянска беседа“ сега сж останали живи само 4—5 души, между които поменатия Ив. Брошка, М. Тенезъ, С. Керемджовъ и Н. Шишеджиевъ. Нека имъ пожелаемъ здраве и животъ да дочакатъ петдесетгодишнината на Беседата.

Януарий 1925.

Славянската идея въ България

Славянската идея въ България е тѣсно свързана съ дейността на Славянското дружество въ България. При твърде скромна обстановка и съ ограничени средства Дружеството е почнало преди четвъртъ столѣтие своята дейностъ. Докато презъ първите години то се е ограничавало само въ единъ тѣсенъ кръгъ съчувственици на славянската идея, презъ последните десетъ години то привлѣче къмъ своята целъ и задача широкъ кръгъ самидеенни и разни завидна и сийна дейности. Дружеството е свързало и поддържало въ разни времена сношения съ славянските институти, културни дружества и ратници на славянската идея, и е вземало участие въ всички славянски мероприятия, съези и конгреси, а въ 1910 г. само уреди станалия исторически славяноски съборъ. Това е било може да се рече, златния вѣкъ на дружеството.

Славянските конгреси, и тоя въ Прага въ 1906, и Софийския въ 1910, извършиха исторически мисия, която подготви освобождението на чехо-словаците и поляците и обединението и юго-славяните. Презъ устата на представителите си славянските народи зазвяха ясно и въ Прага, и въ София: „Никой, който има чиста съвестъ, не бива да се бои отъ нашето обединение, защото ние не искаме нищо друго, освенъ онова, що е наше и което, ако Богъ даде, ненакърнено ще запазимъ за ония, които идатъ следъ насъ“.

Българската дума вдълбочи онова единично правено схващане на славянството, на което русите и полските мислители предъ емоха мисля да водятъ човѣчеството по пътя на прогреса и да сътвори човѣшкото общожитие на началата на братство и любовъ между народите.

„Не е славянинъ ози, който угнетява други славянски народъ“, каза д-ръ Крамаржъ въ паметната си речъ при тържественото откриване на Славянския съборъ въ 1910 год. Днешна България отива кракчи напредъ и презъ устата на едното отъ своите, скромни макаръ ратници на славянската идея, д-ръ Никола Бобчева, редакторъ на изданията на Славянското дружество, казва: „Не е истински човѣкъ този, който угнетява други човѣкъ“, Така българското славянофилство се поставя на началата на човѣчеството и човѣколюбието.

¹⁾ Хърватски публицистъ, ред. на славянския отдѣлъ на голѣмия загребски листъ „Обзоръ“, ратникъ за славянски съговоръ и културно-общуване.

Силно развитото славянско чувство във България е доказателство, че славянската идея ще наддълъже взаимните неслухи и ще извоюва на славяните мястото, което имъ се пада въ дѣлото на общочовѣшкия миръ и напредъкъ.

»

Славянското дружество въ България има искрени съмишленици и идейни членове, броя на които въ края на миналата година е достигналъ до 3000. Дружеството има свои домъ, доста богата библиотека и читалня, които все повече се развиваатъ. При насрочителството на дружеството функционираатъ и три комитета — художествено-забавителенъ, книжовенъ и благотворителенъ, които помагатъ на дружеството по-успѣшно да върши своята работа и да изпълнява задачите си.

Освенъ българци дружеството брои и значителенъ брой инославянски членове. Отъ Хърватско такива сж: Люба Бабичъ — Джалски, д-ръ Шурминъ, Тресичъ-Павичичъ, почетни членове, д-ръ Фр. Бучаръ и азъ — дописни.¹⁾

Дейността на дружеството се проявява въ две посоки: културна и благотворителна. Културната дейностъ обгръща беседи и реферати изъ културния и историческия животъ на славяните, забави съ славянски характеръ, книжовна дейностъ и пропаганда и др. Най-важенъ дѣлъ отъ дейността на дружеството съставяатъ неговите издания, които могатъ да се нарекатъ съ право негова гордостъ. Тѣ сж: „Славянски гласъ“, „Славянска библиотека“ и „Славянски календаръ“. „Славянски гласъ“ изпълнява ролята на дружественъ органъ. Той излиза годишно въ четири книжки и се печата въ 3,500 екземпляра. На членовете се разпраща даромъ. Той започва вече 19 та си годишнина.

Колкото се отнася до съдържанието му, списанието подава редовно статии за междуславянските отношения и за по-главните прояви и факти изъ културния и политическия животъ на всички славянски народи.

Друго дружествено издание е „Славянска библиотека“, която излиза отъ петъ години насамъ. Всяка книжка отъ „Славянска библиотека“ се печата въ 2,000 екземпляра. Най-цененъ брой на „Славянска библиотека“ е работата на Стефана С. Бобчевъ, почетче отъ 20-годишенъ председателъ на Славянското дружество въ България. Думта ни е за книжката му „Славянскиятъ свѣтъ преди и следъ великата свѣтова война“. Въ тая книжка С. Бобчевъ подава, възъ основа

¹⁾ Статията на г. Есикъ е била предназначена първоначално за хърватската публика и обнародвана въ загребското списание *Vjesnik*, ни IV, бр. 3, а сега, допълнена и отчасти преработена, се печата въ нашия Сборникъ — Б. и ред.

на съвместно събрани податки, информативни сведения за територията, населението, държавното устройство и културния живот на всички славянски народи. Подобно всеотрачно, общо дѣло върху славянството имат само русигѣ отъ Флорински и А. Погодинѣ, и украинцитѣ отъ Димитрий Дорощенко (Берлинѣ, 1922). Бобчевиятъ „Славянски свѣтъ“ е споденъ наржчикъ за славянството, въ който сж изнесени най-сжщественитъ податки, нужди за запознаване съ народитѣ и държавитѣ на славянския свѣтъ. Въ последната заключителна глава Бобчевъ формулира своя възгледъ върху славянството. Това е, така да се рече, неговия славянски profession de foi. Ето между друго какво казва стариятъ славянофилъ въ тази своя славянска изповѣдь:

„За насъ е аксиома, че единно славянство, поне въ културно и стопанско отношение, може да се постигне, при условие всички славяни да бждатъ свободни и независими. При това не бива да се забравя, че славянското културно единение не може да се постигне извънъ участието на велика Русия, която прояви най-много славянски духъ и даде голѣми жертви за славянството, водена предимно отъ братска любовъ. Тази славянска политика може да се очаква отъ Русия и азъ бждеше, когато тя излѣзе отъ днешнитѣ си изпитания и се възроди. Въ взаимоотношенията на славянитѣ трѣбва да зацаруватъ по-голѣма обективностъ, пълна търпимостъ и отстъпчивостъ и точна опредѣленостъ въ поставяне на въпроситѣ, ако искаме да имаме и правилни решения“. Най-важна проблема на славянството Бобчевъ вижда въ решимостта на славянскитѣ народи и държави, независимо отъ други ѣ сѣю и и съглашени, малки и велики, да се разбератъ помежду си и да си дадатъ братски ръка за културна и стопанска дейностъ и взаимопомощъ.

Останалитѣ книги отъ „Славянска библиотека“ съдържатъ следнитѣ работи: презъ първата година (1920-21): проф. М. Г. Попруженко — „Къмъ въпроса за волята на славянството въ свѣтотна история“ и проф. В. Н. Златарски — „Историческото значение на България съ огледъ къмъ нейното международно положение“; Кр. Димитровъ — „Българскѣ повты“, руски преводъ на стихотворения отъ Ботевъ, Величковъ, П. П. Славейковъ и К. Христовъ; А. Сиротининъ — „Ив. Вазовъ, личностъ и творчество“; — презъ втората година (1922): П. Ценовъ — „Чехословашката република“ и Кюнцль-Изерски — „Карелъ Хавличекъ Боровски“; проф. Г. Флоровски — „Достоевски и Европа“; Н. Хр. Петлешковъ — „Янъ Амось Коменски“ и проф. Стан. Добжици — „Духътъ на полската литература“; — презъ третата година (1923): д-ръ С. Даневъ — „Чехословашко“ (кн. 2-4 отъ тая година съвразуватъ споменатото по горе Бобчево съчинение „Славянскиятъ свѣтъ преди и следъ свѣтовната война“); — презъ

четвъртата година (1924): проф. М. Вайнгартъ — „Славянското единство“; проф. Йос Пата — „Лужица“; и Ем. Златоустов — „Хенрихъ Сенкевичъ, животът и творчество“: — от петата годишнина (1925 г.) е излязла вече първата книга: Ив. Графенгауръ — „Новата словенска литература“.

Третата публикация на Дружеството е годишникътъ „Славянски календаръ“, който излиза въ 3000—3500 екземпляра.

Горепоменатитъ издания на Славянското дружество въ България сж здравиятъ триножикъ, върху който се строи културното дѣло на Дружеството. Тия издания, безъ поувеличение, могатъ да се нарекатъ славянски энд клопески, каквато нѣма днесъ ни единъ славянски народъ.

Благотворителното дѣло на Дружеството се изразява въ помагане на студенти, инвалиди, бѣжнци отъ Германия и Сърбия, а най-вече, въ последно време, въ помагане на рускитъ бѣжнци, за които Славянското дружество събра отъ доброволни пожертвувания единъ милионъ лева. Дружеството участвува и въ всѣко обществено и благотворително дѣло, когато се яви нужда отъ обществена поддръжка. Така, то е дало 10,000 лева за обнова на Народния театръ въ София, 3,000 за пострадалиятъ отъ пожара въ Враца и пр.

Тежки условия се създадоха за Славянското дружество следъ великата световна война, особено въ междуславянско отношение. Славянскитъ страни все още продължаватъ да се отнасятъ къмъ българитъ съ известно не само недоверие, но и нѣщо повече отъ това. Настоятелството на Дружеството е вървило точни ни допитване и сношение въ една или друга славянска страна и още не е могло да намѣри тамъва. Та и българитъ не срещатъ въ славянскитъ земн такава организация, задачитъ на която да сж тъй широки и идейни, както тия на тѣхното Славянско дружество. Иначе тѣ би подали на другъ съдиѣ братски ръка за обща работа.

Но българитъ не се отчайватъ, понеже вярватъ въ правъ пътъ. Тѣ съ право сѣбятъ целта си за своя задача: си за идеална и вѣрватъ, че славянската полковн излиза, която гледа въ далечния хоризонтъ, на ше нямамъ надеждитъ имъ, зарди това тѣ работятъ усуморно и енергично. Тези работи тѣ вѣрватъ ще имъ донесе полемни плодове. Дружеството е пропагандирало своитъ идеи освенъ чрезъ издаваната си, но, както споменахме, и съ публични скъзки върху историческитъ, културни и исторически проблеми на славянскитъ сѣбѣ, а освенъ това втора година то устройва по-интимни славянски среди за членовеитъ си и тѣхни гости, на които срещи сж се обсъждали сждитъ въпроси.

Понеже Стефанъ Бобчевъ е централната личностъ на Славянското дружество, на които той е председателъ пратне отъ 20 години, и понеже съ неговата име тѣсно е свързана

не само дейността на Славянското дружество, но и цялото славянофилско движение във България изобщо, то умѣстно е да очертаемъ неговата личностъ.

С. Бобчевъ е най-плодовития сътрудникъ на всички славянски публикации. Неговиятъ братъ, Д-ръ Никола Бобчевъ е уредникъ на изданията на Славянското дружество.

Стефанъ С. Бобчевъ, несторътъ на славянскиѣ културни работници във България, чиято 50-годишна научна, публицистична и обществена дейностъ чествува предч четири години цялото славянство, е единиченъ и феноменаленъ примеръ на недостижна енергия да служи на своето отечество отъ детинство на всички поприща на културния му и общественъ животъ. Единъ бѣгълъ погледъ върху биографията му ще ни даде възможностъ да видимъ силуета на единъ типъ отъ старата генерация българи, явили се на обществено поприще презъ досвободителната епоха (тукъ авторътъ съобщава известнитѣ поватки отъ живота и дейността на г. Бобчева, които сж достатъчно познати на обществото Б. на ред.).

Новъ придобивка на Бобчевата публично-културна дейностъ е основаването на Свободния Университетъ за политически и стопански науки във София, който се издържа съ свои средства. Другото название на това чѣстно висше учебно заведение е „Балканскч близкотооченъ институтъ“.

Бобчевъ е още бодръ и способенъ за работа, въпреки своитѣ 70 години. Доказателство е, че той и до този часъ продължава най-енергично своята научна и обществена работа.

Освенъ Слав. дружество, голѣма заслуга за отглеждането и развитието на славянската идея във България има дружеството „Славянска беседа“ във София, основано току следъ освобождението на България — въ 1880 г. Починътъ за основаването му принадлежи на тогавашнитѣ славянски преселници въ столицата на токущо основаното българско княжество, между които заслужава да споменемъ чехитѣ Иванъ Брожка, В. Ханърда, Г. Харцеръ, словацитѣ С. Я. Захей, И. Ципко и словенецътъ А. Безеншекъ. Тѣ сж щитѣ иматъ заслуги и за развитието и процъвтването на дружеството „Славянска Беседа“, което и до сега сжществува, преследвайки обаче повечето общокултурни и обществени цели.

Прѣзъ първото десетилѣтие на това столѣтие „Слав. беседа“ уреждаше редовно публични четения на славянски теми, които се обнародваха въ отдѣлни книжки подъ надсловъ „Библиотеката на Слав. беседа“. Една отъ най-забележителнитѣ бройки отъ тая серия книжки е кн. XV (г. 1912), която съдържа 4-тѣ сказки на незабравимия за българитѣ С. Я. Захей — „Словацитѣ, тѣхното минало и настояще“.

Отъ останалитѣ славянски организации въ София най-деятелно е *Полско-българското дружество* въ София, основано въ 1918. То се отличава съ предприемчивъ духъ и енергична работа. Дружеството издава полумесечно списание „Полско-български прегледъ“, въ което се обнародватъ статии върху полския духовенъ, политически и икономически животъ и се даватъ прероди отъ полската художествена литература, както и полски текстове, назначени за ония, които учатъ полски езикъ. Дружеството урежда и публични сказки, както и курсове за изучаване полския езикъ подъ ръководството на университетски професори. То уреди преди 3 години „Първа графическа изложба“ на множество репродукции на полската живопись, най-вече историческата. Отлично дѣло на дружеството е издаването на „Полска б. библиотека“. До сега сж излѣзли следнитѣ книги отъ това твърде ценно издание:

1. *Духътъ на полската история* отъ Антоци Холонийски;
2. *Шопенъ* отъ проф. В. Ганевъ;
3. *Слзми, трагедия* отъ Виспянски;
4. *Иридионъ, драма* отъ Зигмундъ Красински;
5. *Полски поети*, избрани пѣсни и характеристики на полски поети отъ XIX и първитѣ две десетилѣтия на XX в., отлична антология, съставена отъ Дора Габе-Пенева, известна българска поетка и добра познавачка на полската литература. Тая антология намѣри много добъръ приемъ всрѣдъ българското образовано общество. Единъ български критикъ нарече появяването ѝ *събитие* отъ първостепенна важность.
6. *Внеславъ и други произведения* отъ Казимйежъ Бродзински;
7. *Страници на историята на полската живопись*, единъ раскошно издаденъ томъ отъ 384 стр. (осмини) и съ около 100 оригинални иллюстрации. Това издание бѣ стъкмено по случай горепоменатата графическа изложба, устроена отъ Полско-българското дружество;
8. *Полша, България и Славянството*, петъ сказки върху политическитѣ и културни връзки между Полша, България и другитѣ славяни въ течение на вѣковетѣ отъ Д-ръ Т. Ст. Грабовски, полски министъръ въ София, проф. Д. Иширковъ, недавна загиналия проф. Н. Милевъ и проф. В. Пеневъ;
9. *Химни*, отъ Янъ Кяспровичъ, превела отъ полски Дора Габе-Пенева и
10. *Другиятъ*, драма въ 5 действия отъ Габриела Запольска.

Полша, съ своята литература и изкуство, съ своята наука и култура, буди голѣмъ интересъ въ българската общественость. Въ никой славянски университетъ не се преподаватъ тъй основно полския езикъ и литература, както въ Софийския.

Съ замахъ работи чешката и чехофилската общественость въ София, която се е устроила въ дружеството „Българо-чехословашка взаимность“, основано въ 1919 г. То издава и свой органъ „Чехословашки обзоръ“. Първи неговъ пред-

седателъ бѣше д-ръ Ст. Даневъ, познатъ български държавникъ. Бивши министъръ-председателъ; сега такъвъ е университетскиятъ професоръ и виденъ български историкъ В. Н. Златарски. Подобно на Полско-българското дружество, и то урежда публични сказки, отъ които отбелѣзваме следнитѣ: „Чехословашко“ (д-ръ Ст. Даневъ); „Религиознитѣ борби и течения въ Чехословашко“ (протопрезвитеръ проф. д-ръ Ст. Цанковъ); „Чехската музика“, беседа придружена съ много музикални продукции отъ творенията на Сметана, Фибихъ и Дворжакъ (П. Е. Стефановъ); „Търговскитѣ сношения между България и Чехослов. република“ (д-ръ В. Алексиевъ); „Историческитѣ паметници въ Прага“ (проф. А. Митовъ); „Първитѣ културни сношения между Чехослов. и България“ (Д. Стояновъ); „Природнитѣ красоти на Чехослов. република“ (Хр. Ц. Борина); „Впечатления отъ Чехословашко“ и „Чешкитѣ писателки“ (Люба Касжрова*) По случай 100-годишнината отъ рожд. на Сметана друж. Българо-чехослов. взаимностъ, съвмѣсно съ другитѣ славянски организации въ София, уреди юбилейно чествуване на основателя на чешката национална опера; подобно чествуване се уреди и т. г. по случай 75 годишнината отъ рожд. на Председателя г. Томашъ Масарикъ.

Въ току-що обнародвания отчетъ за дейността на друж. Чехослов. взаимностъ въ София за г. 1922—24 като „най-значително събитие“ въ живота му се изтъква посещението на България отъ Съюза на чехословашкото студентство въ Прага, което посещение „много допринесе за завързване на сношения между младежъта отъ дветѣ народности“. Единъ отъ първитѣ хубави и благотворни резултати отъ това посещение бѣ екскурзията во Чехословашко на 24 души членове на Софийската Българо-чехослов. взаимностъ, повечето отъ които професори, художници и публицисти, ржководени отъ председателя на дружеството, проф. В. Златарски. Престоиването на българскитѣ екскурзиянти въ Прага даде потикъ да се основе тукъ успоредица на Соф. Българо-чехословашка взаимностъ — „Чехословашко-българка взаимностъ въ Прага“, председателъ на която е бележитиятъ чешки художникъ Алфонсъ Муха, съ приятелството на когото българитѣ се гордѣятъ.

Въ отчета си Българо-чехослов. взаимностъ подчертава твърде основателно и живото си участие, което тя е взела по случай гостуването въ България на 45 души професори и студенти отъ Пражката чешка политехника, посетили България презъ априлий 1924 г.

Отъ три години се основа въ София и *Дружество за културно единение на младитѣ славяни*, което се събира въ гостоприемнитѣ помѣщения на Слав. дружество въ България. „Младитѣ славяни“ сж ентузиастични поклонници на

славянския съговоръ в работятъ въ унисонъ съ другитѣ славянски организации въ София. Тѣ не пропускатъ случай да се откликватъ тъй или нишкъ на всѣчо го важно културно събитие въ славянския свѣтъ, а особено задѣгатъ да завържатъ сношения съ други подобни инославянски дружества. Между другото то е дало починъ да се свика единъ съборъ на славянскитѣ младежки дружества въ София или въ други кой да е славянския центъръ.

До балканската и свѣтовната война българитѣ поддържаха живи културни връзки съ останалия югославянски свѣтъ, които тѣ охотно би подновили. Така тѣ на драго сърдце се отзоваха на поканата да присъствуватъ на бѣлградскитѣ театрални празнества, устроени презъ януарий 1923 г. по случай 50-годишницата на Бѣлградския народенъ театъръ; в отъ своя страна, тѣ сърдечно и съ братско гостолубие посрещнаха презъ февруарий сжщата година гоститѣ си отъ Бѣлградъ, Загребъ и Люблина, дошли въ София на втория подготовленъ конгресъ на славянскитѣ театри.

На този конгресъ се взеха важни решения, между които заслужа да отбележимъ решението да се побърза съ основаването на всеславянский артистически съюзъ и да се издаде всеславянский театраленъ алманахъ, въ който изчерпателно да се представи положението на драматическото и оперното изкуство въ славянскитѣ страни, както и професионалното положение на артиститѣ. Особено за изтъкване е пожеланието да се поставятъ на славянскитѣ театри по възможностъ по-често славянски национални пиеси и да се обърне особено внимание на взаимното гостуване на славянски артисти.

Българитѣ сърдечно посрещатъ у себе своитѣ славянски братя и охотно се отзоваватъ на всѣка тѣхна молба и желание. Тѣй, неотдавна въ София предстои нѣколко дана уредникътъ на нашия загребски „Вечеръ“, д-ръ Боголюбъ Братичъ, който намѣри тука, както въ общественитѣ кръгове, тъй и между официалнитѣ кръгове, най-широка готовностъ за работа по дѣлото на югославянското единение; а това тъкмо и изискватъ интереситѣ на балканскитѣ славяни.

За хърватския народъ, който единчѣкъ никогѣ не е прегрѣшилъ проливъ светитѣ и възвишени начала на славянската взаимностъ, е радостно и мило да вижда, че въ душата на българския народъ дълбоко е врѣзано желанието за славянска и човѣшка солидарностъ. Хърватскиятъ народъ се радва на ведрия и трезвенъ български оптимизъмъ, който гледа къмъ хоризонта на славянското небе, и който вѣрва на изгледитѣ и възможноститѣ за единъ сърдеченъ славянски съюзъ въ областта на културата и стопанството, който е готовъ на жертви, за да се осъществя по-скоро всеславянската задруга въ областта на духовното творчество.

ПЪТЪОМЪ ИЗЪ СЛАВЯНСКИТЪ ЗЕМИ.

Презъ лѣтото на 1906 год. имаше две изложби: едната всесвѣтска въ Милано, другата въ Букурещъ. Да видя тия изложби и да мина презъ славянскитѣ земи, чкито народности тѣй отдавна задѣваха моиѣ духовни интереси, бѣ едно отъ съкровениѣ ми желанія. Случая ми доде на помощъ. Пътуването ми бѣ улеснено, азъ начертахъ пътя си: София—Нишъ—Бѣлградъ—Фиуме—Милано, а отъ тамъ Любляна—Прага—Брашовъ—Букурещъ. Чудесно!

Толкова пъти бивахъ на западъ, но презъ Сърб-я не съмъ минавалъ ни веднажъ: отбѣгвахъ този пътъ, 1885 год. бѣ за менъ единъ тжкенъ споменъ. Пъкъ тѣй много искахъ да видя родината на Караджича, на Змаи Ивановича.

Още съ влизането си въ кулето, гдето биде оставенъ багажа, азъ бѣхъ изненаданъ. Мой старъ другарь отъ студентство пътува отъ Одринъ за Бѣлградъ.

Не усѣтихъ, кога бѣ потеглилъ влакътъ отъ Софийската гара: съ такова любопитство следвахъ запитаанията помежду ни за годиניתѣ на златניתѣ мечти, за хубавитѣ студентчески години.

Когато се изприказвахъ думитѣ за що било и не било, настана мълчание. Ние бѣхме вече въ сърбска земя. Макаръ и близки другари, въздържахме се да заговоримъ за онова, което чуввахме по гаритѣ на Нишава.

Но умниятъ ми старъ другарь намѣри интересенъ разговоръ — книгата, която бѣхъ купилъ на Пиротската гара му даде поводъ. Той заговори за „Сърбиянка“ отъ Милутиновича, премина къмъ „Юнакъ нашихъ дана“ отъ Янко Веселиновича, после се спрѣ на „Ионкова слава“ отъ Стефанъ Сремецъ, види се за да ми представи славата на сърбското племе. И сѣмашъ, за да го не сметна за едностранчивъ, ми заговори за Вазова, Влайкова, Алека Константиновъ, М-халаки Георгиевъ, Антона Страшимировъ и Петко Тодоровъ. И като се спрѣ на Любенъ Каравеловъ, той не сдържа възторга си: — „Любенъ Каравеловъ взе участие въ нашата „Омладина.“ — натърти той, — и ако интеллигенцията на двата братски народа бѣха се разбрали още тогава, не бихме. . . — той замълча.

— Остави, — пресѣкохъ азъ отъ боязнь, че край насъ имаше и други сърби, които кой знай какъ биха изтълкували разговора ни.

¹⁾ Известенъ български писателъ, членъ на Соф. Апел. Сждъ,

Но другарът ми бѣ по-смелъ. Той се нахвърля върху онѣзи, които раздуваха враждитѣ между двата народа и заключи, че ако чужди интереси не се намѣсваха между насъ, ний отдавна можахме да заживѣемъ като истински братя. И като напомни за чехъ, словака, словенецъ, лужишкитѣ сърби, македонци, хърватина и българина, заключи, че това би било една мощна славянска федерация. — „Но немцитѣ, немцитѣ!..“ — промѣляни съ гнѣвъ той.

Азъ слушахъ събеседника си съ голѣмо облекчение, че е проникнала една велика идея за славянската мощъ въ страната, гдето шовинизмътъ често задушва гласа на расата. Моя другаръ бѣше словоохотливъ, и азъ бѣхъ решилъ да му направя удоволствието да го не пресичамъ. Той бѣше адвокатъ и вѣроятно отдавна не ще да е пледиралъ предъ съдѣта сега се не умаряваше. Неговата пледоария за силата на славянството продължи до Бѣлградъ.

На гарата въ Бѣлградъ той пожела да ме изпрати на параходчето, за да мина въ австрийска територия и, седнали да се почерпимъ на раздѣла, той ме запита:

— Изморихъ те съ моитѣ приказки, нали? Сърбия е тѣй монотонна, че рекохъ съ приказки да те развлѣка.

— Напротивъ, азъ се чувствавамъ въ братска земя, каква разлика между България и Сърбия?

— Тѣй? — радостенъ ме запита той.

— Ето, така чувствуватъ еднорасовцитѣ — и продължихъ:

— Чѣ стъ онова, което знаеме отъ историята, онова, което видѣхме по разнитѣ гари, кое може да служи за бездна между двата народа и при все това, години ние сме се дърпали като иучето и котката.

— Тамъ е. Ний сме слаби, малки сме и амѣсто да подадемъ ржна, отдаваме се на чужди подслекателства и не виждаме, че това ни унищожавя, за да използуватъ други недоразуменията ни.

Азъ се надигнахъ да разцелувамъ другаря си и когато си стиснахме ржцетѣ отъ радостъ за еднаквитѣ разбирания, звънеца удари: трѣбаваше да напустна братската земя.

— Въ Загребъ подяки Йова Миловановича. Спомнишъ си оня нашъ другаръ, който пишеше? — и ми подаде картичка съ адреса му.

Раздѣлихме се.

Презъ нощта трена ме носѣше презъ хърватска земя за Загребъ.

Разговора съ мия другаръ задѣваше ума ми и съня бѣгаше предъ размишленията, що се будѣха у мене. . . Какви спокойни дни бѣха настанали за Балканитѣ и за славянството, ако всички славяни бихме живѣли съ мислитѣ на моя другаръ! И когато, подаденъ на извикани мисли, азъ виждахъ

новото преустройство на славянството, чувствувахъ, колко леко става на душата. И кой знае, до кога бихъ летѣлъ върху крилата на славянски оптимизъмъ, ако късно следъ полунощъ не бѣха плѣзли трима души, които шумно се втуриха въ купето и бързишкомъ отидоха до прозореца къмъ гарата, гдето бѣ спрѣлъ трена

— Живео! — се чуваше отъ вънъ възгласа на мнозинство.

— Живео! — отвърнаха тримата и като се разкляняха отъ прозореца, трена продължи пътя си.

Тѣ седнаха и сѣкашъ не ме виждиха: приказваха си свободно.

Отъ разговора имъ азъ разбрахъ, че това сж политици, идейни отъ политическо събрание предъ нѣкакви избори. Доловихъ, че двамата сж отъ една партия, а третия отъ друга; че и тримата бѣха доволни отъ събранията си; че политията се държала коректно и че правителството ще бжде бѣто. Правѣха изчисления, коя партия съ колко гласа ще излѣзе отъ тия избори. Въодушевденнето имъ бѣше голѣмо, успѣхътъ несъмнененъ.

И тримата бѣха хора въ зрѣла възраст, пѣргави и словоохотливи. Имаха свобода на речъта, като адвокати.

На първата гара следъ тѣхното качване, тѣ слѣзоха, посрещнати отъ голѣмо множество.

Това, което видѣхъ и чухъ, извика въ менъ голѣмъ интересъ. Азъ запитахъ онѣзи, които се качиха отъ тази гара, и се убедихъ, че се водятъ усиленни предизборни агитации. И тогава ми направи впечатление, съ каква енергия хърватинътъ отстоява на политиката си за саситѣ права, даже когато камшика на Хабсбургитѣ биваше по неволя възпиранъ.

На другъ я день, когато бѣхъ въ Загребъ и придруженъ отъ препоржчания познайникъ, обиколихъ изборното мѣсто, библиотеката, театра, у менъ още по-силно се затаѣрди убеждението, че хърватитѣ сж смеги славяни и че тѣхната расова черта — копнежъ къмъ свобода и обичъ къмъ родината никой тиранинъ не може да задуши.

Голѣмата любовъ на моя водачъ къмъ родината му, къмъ писателитѣ ѝ, които той ценѣше до толкова, до колкото тѣ се явяватъ носители на народния духъ, ме караше да се удивлявамъ.

Само въ една среща тоя истински хърватинъ ми разправи за Августъ Шенов и за неговитѣ разкази изъ славянския животъ, за Шандоръ Джалски (Любомиръ Бабичъ), за когото ми разказваше, че е тѣхния Тургеневъ; за Янко Лесковеръ ми говори съ увлѣчение на ученикъ и не намираше силни думи, за да докаже, каква велика книга е неговитѣ „Рухнали Замъци“. Гугу Бадаличъ, Джуро Артолдо и Франко Марковичъ т. ѝ възхваляше като голѣми звезди на хър-

ватския небосклонъ. Декламира ми стихове изъ „Пѣсень на свободѣта“ отъ Харамбашичъ. Слушайки го, азъ почувствахъ съ каква магическа сила къмъ свободенъ животъ е закърменъ хърватина отъ поезията на своитѣ родни писатели.

Младия родолюбецъ не скриваше отъ мене, че млада плеяда писатели се опитватъ да смѣнятъ класицизма съ модернизма, че тѣхнитѣ списания „Младостъ“, „Животъ“, „Нова Звезда“ вирѣятъ съ успѣхъ, но той нѣма вѣра въ тѣхъ.

Загребъ, града на хърватската култура, е родина на десетки доблестни славяни, а интеллигенцията имъ е родолюбива и трезва.

Тогава тѣ не мислѣха, че е тъй близко времето, за да бждатъ съединени съ сънародницитѣ си отсамъ Сага, но съ когото заговорвахъ, никой не отричаше естественя съюзъ между южнитѣ славяни.

Въ Милано азъ се срещнахъ съ словинецъ отъ Люблина. Само словинецътъ можеть да се възхищава отъ своитѣ Францъ Прешернъ, Миклошичъ, Симонъ Грегорицъ, Антонъ Ашкерцъ. Словинецътъ се дълбоко чувствува славинитъ, и кога заговори за славинско побратимяване, той е фур-я.

По това време словинцитѣ се готаѣха за чествуването четиринадесетия юбилей на Трубара. Този юбилей бѣ само поводъ, за да се даде отдушникъ на потисканата словинска душа. Тържеството бѣ желанъ день за будната словинска интеллигенция. И когато моя събеседникъ ми описваше голѣмитѣ приготовления за този близъкъ день презъ юлий 1908 год., той не забрави да ми разправи, че и тѣ иматъ своя Паисий.

— Нашия Водникъ, — казваше той, — е билъ свещеническо лице, като Паисия. Неговитѣ творения сж упражнили такова влияние на словинската душа, каквато историята на нашия монахъ направи за българския духъ.

Тогава ние си спомнихме, че До итей Обрадовичъ, отецъ на сърбската литература, е билъ тоже монахъ. И дълго говорихме за значението на светата обителъ за духовния животъ на българи, сърби и словинци.

— Не е небивалица легендата за Чехъ, Лехъ и Русъ, че тѣ сж били трима братя и отъ тѣхъ сж произлезли хървати, чехи и словинци, — завърши мисълта си събеседникъ ми. — и когато да е, славянството ще наддѣѣе надъ дребни ежби, отъ които смъртно боледува.

Плтувачето ми презъ Чехия ми даде да разбере, че чехитѣ сж най-силната отломка на славянските раса. Тѣхнитѣ градове и паланки, стопанствата имъ, литературата имъ надминаваха всичко, шо видѣхъ въ другитѣ славянски земи. И убедихъ се, че Светополкъ Чехъ, Врѣхлицки, Махаръ, Шимачекъ, сж истински представители на народа си. И тукъ, онѣзи, съ които се срещнахъ и говорихъ за славянското

единство, бѣха на едно мнение, че силата на славянитѣ е въ тѣхното взаимно разбирање.

Любезния студентъ, който ме развождаше изъ Прага, не пропусна случая да ми разкаже за влиянието, което иматъ въ родината му Божена Немцова, Янъ Неруда и Карлъ Ербенъ. А когато заговори за „Славия“ — съюза на чехската интелгенция, — която даде редица учени на родната му земя, той чувствуваше голѣмата гордостъ на Чехия. Въ негова гласъ, въ движенията му, азъ виждахъ, какъ младия чехъ се възхищава отъ успѣха на своя народъ и отъ голѣмитѣ заложби въ душата на славянина.

Пребиванието ми въ Чехия ме наведе на мисълта, че за да имамъ една по-пълна представа за славянския свѣтъ, е нужно да посетя Полша и Русия. Но по независящи причини, стоящи вѣнъ отъ моитѣ горещи желаниа, азъ напустахъ славянскитѣ земи.

И отъ онова, което видѣхъ и чухъ пѣтйомъ изъ тия славянски земи, у мене остана дълбоката вѣра, че славянството има всички заложби да се развива и да напредва, за да вземе подобаваще мѣсто въ реда на културнитѣ раси; и че остава единъ повелителенъ дългъ, завещанъ отъ стотици мжченици на славянската идея, на настоящи и грядущи поколения, да работятъ за възтържествуване на славянското единство — вѣлшебенъ блѣнъ на толкова свѣтли синове на славянската раса.

София, Никулденъ 1924 г.

Какъ гледатъ поляцитѣ на България и на българитѣ

I.

За да се отговори на поставения въпросъ, не стига само да се следи периодическия и дневния печатъ и изобщо само книжнината. За тази целъ необходимо е българии да отидатъ въ Полша, да прекаратъ тамъ известно време, да влизатъ въ близки духовни връзки съ представители на разни сръди отъ полското общество, да наблюдаватъ дейността, мислитѣ и чувствата на тия сръди спрямо българитѣ, и тогава чакъ българинътъ ще може да си състави ясна представа за това, какъ гледатъ поляцитѣ на българитѣ и на България. Разбира се, че колкото това общуване е по продължително, колкото отъ повече българи то се извърши, — толкова по-лесно ще може да се състави едно правилно заключение.

Такова именно щастливо събитие за полско-българскитѣ отношения въ най-ново време бѣше посещението, което представители на българската интелигенция направиха на Полша миналата година презъ месецъ септемврий. Тогавя една голѣма група българи и българки можаха да се запознаятъ почти съ всички сръди на полския народъ и да видятъ и чуятъ онова, което поляцитѣ мислятъ и чувствуватъ за България и за българитѣ; тая група български гости посетиха градоветѣ: Лѣва, Варшава, Видно, Познань Катовице, Битомъ, Кракувъ и Вйеличка.

Преди всичко грѣбва да се каже, че полското общество и ежедневния печатъ единодушно и по най-сърдеченъ и тържественъ начинъ поздравиха българската екскурзия и въ нейното лице — българския народъ и България. Най-виднитѣ представители на полското духовно творчество като председателя на Краковската академия на наукитѣ, професоръ Д-ръ Моравски, представители на петитѣхъ полски университети, виднитѣ представители на гражданитѣ военнитѣ и духовни власти, представителитѣ на градоветѣ, на търговскитѣ и промишленитѣ сръди, на писателитѣ и журналиститѣ, на учителството, — всички тия въ своитѣ речи и изявления въ разни форми, всички изказвахя едни и сщи мнения за

¹⁾ Бившъ гимназиаленъ учитель, сега главенъ инспекторъ въ М. шото на финанситѣ, по произходъ полякъ (София).

България и за българитѣ, вѣрата си въ доброто бждеше на България и изказваха благопожелания за бждещето на полско-българскитѣ отношения.

II.

Нека споменемъ най-ценнитѣ и най-важнитѣ отъ тия изявления и то най-сжщественитѣ имъ части, но буквално както бѣхе произнесени

Директорътъ на Львовскитѣ източни пазари — ежегодна есенна изложба на всички видове произведения отъ цѣла Полша — г. Турски, въ една с оя речъ, като се обърна къмъ гоститѣ, каза между другото: „Когато бѣхъ дете, въ училището нашитѣ учители ни учеа да обичаме отечеството си, както българитѣ обичатъ своята родна земя; когато учехъ въ академията, като примеръ на трудолюбие, пестовностъ и трезвостъ ни сочеха българския народъ; а по-после слазата на вашитѣ храбри и доблестни полкове се понесе по цѣлия святъ и достигна и до насъ за голѣма наша радостъ“. По натаѣкъ г. Турски каза още: „и ний и вий ще покажемъ на свѣта, че имаме право да живѣемъ и се развиваме и ще покажемъ, че никакви дипломатически съвещания нѣма да сж въ състояние да ни препречатъ пътя на това развитие“.

Въ Варшава българскитѣ гости бѣха приветствувани отъ тогавашни министъръ на просветата, г. проф. Дръ Гломбински, който въ речта си, като пожела най-тѣсни културни и стопански връзки между двата народа и дветѣ държави, каза между другото и следното: „васъ и насъ ни свързватъ борбитѣ, които и вий и ний сме водили за свободенъ и независимъ животъ и въ тия борби вий и вашия народъ си извоювахте завидно мѣсто между другитѣ културни народи още и благодарение на всеизвестното ваше трудолюбие и постоянство“.

Ректорътъ на Варшавската политехника, г. Поникозски, бившъ м-ръ-председ. посрещна българскитѣ гости въ политехниката и самъ заяви, че политехниката не само че разтваря широко вратитѣ си за българитѣ студенти, но и отпуща квартири за всички българи, които биха дошли да черпятъ висши технически знания въ политехниката.

Деканътъ на физико-математическия факултетъ въ Вилненския университетъ, професоръ Д-ръ Ридзѣвски, въ речта си, която произнесе въ дома на дружеството на приятелитѣ на науката, между другото каза: „Полша винаги е била и ще бжде тамъ, където трѣбва да се защити правото и справедливостта, затова Полша винаги ще е съ васъ“.

А декана на факултета на изящнитѣ изкуства при сжщия университетъ, известния полски художникъ г. професоръ Фердинандъ Рушчицъ, като сравни въ своята речъ рѣката Виля, която протича презъ Вилно, съ Мэрица, каза след-

ното: „далечъ лежатъ едно отъ друго изворитѣ на нашитѣ рѣки, въ противоположни напрѣвления лежатъ тѣ; тѣхнитѣ усти сж въ окови. Но ако изворитѣ сж чисти и неблатисти, тогава нищо не е въ състояние да ги удържи, за да занесатъ рѣкитѣ своитѣ води до морето, до морето на свободата и величието. И, за да стане това, желаемъ го вамъ, както го желаемъ и на себе си“.

Представителятъ на Видненскитѣ търговци и индустриали г. Мискийвичъ, отъ името на своето сѣсловие изрази, въ речта си предъ българскитѣ гости, горещото желание за завързване близки търговски и стопански връзки съ България.

Въ Познань кмета на града г. Кирилъ Ратайски, сега министъръ на вътрешнитѣ работи, въ речта си къмъ българскитѣ гости, като спомана за борбитѣ, които двата братски народа сж водили съ своитѣ врагове за извоюване на свободата си и въ които борби доказаха, че сж достойни да живеятъ и се развиватъ свободно, каза: „нека това ваше посещение бжде сигурно начало на пълно взаимно сближение на двата братски славянски народа и на завързване тѣсни културни и стопански връзки“.

Въ сжщия градъ госпожа Добжинска-Рибинска, въ речта си, която произнесе отъ името на познанскитѣ гражданки, като напомни Вазовото стихотворение „Липѣ нашето поколѣние“, въ което се обръща къмъ Бога и го моли да не оставя народа безъ идеалъ, — госпожата се обърна къмъ присъстваващитѣ българки съ молба да си поставятъ за идеалъ сближението на двата народа и тѣхнитѣ млади поколѣния и каза: „да живѣе българската жена, която даде доказателства, че знае да възпита поколѣния, които да се жертвуватъ за народната свобода“.

Генералъ Киндзерски отъ името на началника на войскитѣ въ Познань, въ речта си предъ българскитѣ гости каза, че българската войска очуди свѣта съ своитѣ победи въ мичалитѣ войни и завърши съ думитѣ: „да живѣе храбрата и доблестна българска армия“.

Въ Краковъ председателя на Академията на наукитѣ, професоръ Дръ Моравски, въ речта си между другото каза: „Поляцитѣ и българитѣ представляватъ едно прекрасно допълнение единъ къмъ други, защото поляцитѣ сж народъ мечтателенъ, сантименталенъ, а българитѣ сж по-практични и гледатъ реално на нѣщата. Отъ сближението и тѣсното сътрудничество на тия два народа може да се постигнатъ идеални резултати“.

Кмета на града Краковъ г. Янъ Канти Федоровичъ — сега покойникъ — каза въ речта си буквално следното: „Въ вашето лице ний поздравявамъ представителятъ на този братски намъ народъ, който показва на цѣлъ свѣтъ, че не търпи робството, не търпи тиранията; аий българитѣ пока-

захте, че единъ народъ не бива да се управлява нито само отъ едно съсловие, нито само отъ една класа. Поздравлявамъ ви, но понеже вий вече си заминавате не ви казваме спогомонъ, а довиждане, защото Краковъ иска и желее да вижда всрѣдъ старитѣ си стени по често представители на младата, жизнеспособна а и работяща България". Тука намекътъ въ първата частъ на речта се отнасяше до събитията, станали въ България на 9 юни м. г., които събития намѣриха общо одобрение и нескривана радостъ въ цѣла Полша. По сжщия въпросъ Вилненския вестникъ „Слово“ отъ 12. IX. 1923 г. брой 200, като приветствува българскитѣ гости, писа буквално следното: „Особенно приятно ни е да приветствуваме българскитѣ гости следъ освобождаването на българския народъ отъ игото на Стамболийски, следъ извоюването отъ българската интелигенция право на сжществувание, което до скоро той и оспорваше“.

Краковскиятъ професоръ по славянска филология Дръ Ничъ — тоя известенъ приятель на българитѣ, — въ една своя речъ, като сравни своитѣ впечатления отъ пребиванието си въ Загребъ, Бѣлградъ и София преди Войната, каза, че въ София всрѣдъ интеллигентнитѣ кръгове той намѣрилъ най-много приятели на Полша. Между другото той каза и буквално следното: „Българитѣ, съ вродената си трезвеностъ и отсжстание у тѣхъ на фразьорство и вследствие на собственитѣ имъ отношения къмъ Русия следъ освобождението имъ, отлично различаваха царска и националистическа Русия отъ културнитѣ и изпредничави руски течения. Не съмъ славянофилъ, защото виждамъ, че славянскитѣ принципъ не е пречилъ на царска Русия да преследва поляцитѣ, нито пъкъ пречи на сѣрбитѣ да преследватъ българитѣ въ Македония; азъ съмъ българофилъ, защото не съмъ славянофилъ и затова азъ съмъ толкова по-истински приятель на българитѣ, защото въ лицето на българитѣ азъ намѣрихъ по-добро отъ всѣкаде другаде разбирање на Полша и ведно съ това констатирахъ у тѣхъ много ценни човѣшки качества, а именно независима отъ славянофилството любовъ къмъ отечество, безфразьорска трезвеностъ, трудолюбие и енергичностъ. Затова азъ жадувамъ за по-близки отношения съ българитѣ, но не затова, че тѣ сж славяни, а защото сж народъ реаленъ, независимо отъ тежкото имъ положение следъ войната. Азъ вѣрвамъ въ великото бъдеще на България, за сжществването на което адигамъ наздравица“.

Горното го предавамъ буквално, споредъ самия автографъ на уважаемия професоръ, който автографъ той ми даде по моя молба и настояване.

Въ Краковъ, въ катедралата въ старата крепостъ Завель, тамъ където почиватъ останкитѣ на полскитѣ крале, върху още празниѣта гробница на краля Владислава III Ва-

начник, българските гости сложиха голъми ренещъ преплетенъ съ български национални ленти. Тукъ въ отговоръ на произнесената отъ българска страна речъ, съзещеникътъ Д-ръ Кожонийевичъ, който развеждаше гоститѣ каза следнитѣ думи: "Отъ името на нашата църква благодаря въ ваше лице на всички българи за чувствата на признателностъ, изразени по този милъ и трогателенъ начинъ. Когато се стресе тази гробница, ний всички дълбоко въбрахме, че тя единъ день ще стане символъ на сближение на двата братски народа. И ако сега нашия милъ герой кралъ Владиславъ Варненчикъ би могълъ да възкръсне и види това, което става около неговата гробница, той би легалъ пакъ въ гроба си спохобенъ, защото би видѣлъ, че народа за който той доброволно се пожертвува, е възкръсчалъ и живѣе животъ свободенъ за радостъ на братския полски народъ".

Това сж най-важитѣ части отъ по-забележителнитѣ речи, приветствия и наздравия, които така възторжено се произнасяха презъ всичкото време, когато българскитѣ екскурзиянти пажуваха презъ Полша.

Презъ сжщото време поляцитѣ доказаха, че държатъ за това, щото българското общество да бѣде гравилно осветлено и българитѣ да бѣдатъ добре ориентирани върху въпроситѣ, засѣгащи важни права на Полша. Това личеше въ обстоянзата академическа речъ, която въ Вилненския университетъ професорътъ по история г. Клозь държе предъ екскурзиянтитѣ и въ която той описва културното развитие и история на Вилненската земя, която е дала на Полша единъ отъ най-великитѣ и синове.

А въ гр. Катовице народния представителъ г. Войчехъ Корфанти, единъ отъ най-бележититѣ мъже въ полска Горна-Силезия, прочутиятъ ратникъ за свободата на тая полска провинция и доскорошенъ министъръ, произи се предъ екскурзиянтитѣ д-часова речъ, въ която обстояно описва борбитѣ, които полското население въ тая областъ е водило среду германцитѣ, отблъсквайки въ продължение на вѣкове всичкитѣ усилня на немцитѣ да понемчатъ тая областъ, която най-после води и въоръжена борба чрезъ възстания за отставка на своята принадлежностъ къмъ Полша.

Презъ време на сжщото това посещение въ Полша, полското основно и класно учителство съ радостта на роденъ братъ посрещна представителитѣ на българското учителство. Овацитѣ, които това учителство устрои на българитѣ, ще останатъ за винаги въ паметта на тия, които имаха възможностъ да участвуватъ въ тая екскурзия. А радостта и въодушевлението, съ което полската учаща се младежъ отъ всички учебни заведения посрещна българскитѣ

гости, показва резултатите от оная пропаганда, която техните учители и професори бяха създали тук в полза на България, и която до това време беше неизвестна за българското общество. Това се дължеше на ония полски учители и учители, които след посещенията си в България през пролетта на 1923 г., като се завърнаха в Полша, разказваха и описваха природните хубости на България и оная радост и възторгъ, съ която сж били срещани от българите.

III.

От гореспоменатите съвсемъ кратки, но точни извадки от речите на представителите на разните кръгове от полската интелигенция се вижда ясно, какви чувства хранят поляците спрямо българите и България. От тия изявления — като почнете съ тия на министъра и университетския професоръ и свършимъ съ основния учител — се вижда, че поляците гледатъ съ почитъ на България, вѣрватъ въ нейното добро бъдеще и се въодушевяватъ от искрени братски чувства къмъ българите.

Но това е не само от сега: така е било винаги и въ миналото. Нека спомнимъ времето на Владислава III Варненчикъ и неговото епохално дѣло, изпълнено само от безприкоренъ въ историята идеализъмъ; безъ никакви политически интереси и смѣтки и въодушевяванъ само от християнската идея за свободата на поробените, полския кралъ Владиславъ III Ягеллойчикъ се самопожертвува подъ стените на старата Варна въ борба съ варварския изтокъ.

По-после, презъ времето, когато българския народъ пъшкаше подъ турското робство, видни поляци, като Самуилъ Твардовски, Самуилъ Проски, Лещчински и друи, минавайки презъ България на пътъ за Цариградъ (XVII в.), описвали сж мъжките и страданията на българите и въ своите записки сж обсъждали възможността за освобождението на България отъ турско робство.

По-късно бележития полякъ Михайлъ Чайковски (Садък-паша) формира кавалерийски полкове предимно от поляци и българи, които полкове сж бранили беззащитното българско население отъ произволите на турската власт. Спомените за тия полкове и до сега се пазятъ всрѣдъ българския народъ.

И презъ време на революционните борби, които българите сж водили за политическото си освобождение, влиянието на полската емиграция въ Турция, Румъния и другаде върту видни представители на българската революционна мисъл, като Ботевъ, Раковски, Бенковски, З. Стояновъ, Л. Каравеловъ и други, е известно.

Когато следъ злополучната междусъюзнишка война презъ 1913 г. България бѣше ограбена отъ нейнитѣ до-тогавашни съюзници, и когато хули и клевети се сипѣха върху нея отъ вси страни, тогава общественото мнение само на единъ славянски народъ остана на страната на българитѣ и издигна високо своя гласъ на протестъ: това бѣха поляцитѣ, това бѣше полския народъ. Тогава въ публични събрания славянския клубъ въ Краковъ подъ председателството на известния професоръ Мариянъ Зайековски излезе съ енергиченъ протестъ срещу сръбскитѣ посегателства въ Македония. Полското общество си остана неизмѣнно въ своитѣ братски чувства спрѣмо българитѣ и България и ги доназа на дѣло. Поляцитѣ, които сами цѣли столѣтия сж се борили въ най-отчаяни борби съ могщи и голѣми вождове, за да запазятъ своята народностъ и да извоюватъ свободата си и независимостта си, най-добре сж разбирали и разбиратъ положението на България. Никой славянски народъ, общественото мнение на никоя славянска страна нито преди свѣтовната война, нито сега, не е разбира-ло така правилно и не е оценявало тъй вѣрно борбитѣ, които българитѣ сж водили за своята свобода, за запазване на своята народностъ и за своето обединение, борби водени срещу многобройни врагове, славяни и неславяни, както това е правило полското общественно мнение, което единствено всѣгдѣ всички славянски народи винаги високо издигаше гласа си въ полза на България. И като сж страдали най-много отъ славяни, поляцитѣ най-добре разбиратъ неправдитѣ, които сж вършени надъ България пакъ отъ славяни, защото болката причинена отъ братъ боли най-много.

Днесъ България има дипломатически сношения съ много страни, но искрени и вѣрни приятели и то въ всички срѣди отъ народа България има само въ Полша. Може бн скоро ще дойде день, когато и въ другитѣ страни България ще има добри и вѣрни приятели въ лицето на самото общественое мнение на тия страни, обаче днесъ има само една страна, има само единъ славянски народъ, където не само че не сжществуваатъ никакви предразсѣдъщи спрѣмо България и българитѣ, където българина може не само свободно да се изкаже по всички наболѣли български въпроси, но, което е най-важното, където българина среща открито съчувствие въ всички срѣди — това е полското общество, това е Полша. Защото въ коя друга страна днесъ официални представители изказватъ открито благопожелания и върата си въ великото бждеше на България, въпреки тежитѣ условия, въ които тя се намира следъ войната; къде другаде съ такова въодушевление и искреностъ се благопожелаватъ на братския български народъ, къде се поздравляватъ епо-

Председатели на Славянското дружество отъ 1899 до
1924 година,
(отгоре: Соф. митроп. Партений, Ил. Куртевъ; въ средата:
митроп. Климентъ; отдолу: Иванъ Вазовъ, С. С. Бобчевъ).

халнитѣ дѣла на българскитѣ полкове, проявили толкова храбростъ и доблестъ; къде се възхвалява трудолюбието, трезвеността, пестеливостта и предприемчивостта на българина и неговата обичъ къмъ родната земя? — Това е въ Полша, това бѣше още миналата година въ Полша.

Така гледатъ поляцитѣ на България и на българитѣ.

Днесъ полското общество следи съ интересъ всичко, което става въ България и се радва на всѣка нейна успѣшна стѣпка — въ това може да се увѣри всѣкой българинъ, който следи полския печатъ или който макеръ и за кратко време посети Полша и се сближи съ представителитѣ на нейната култура.

IV.

И така между българи и поляци никога не е имало нито сѣнка отъ каквато и да било свада, неприязнь или каквото и да било недоразумение, а отношенията на тия два народа винаги сж се отличавали само съ братско сътрудничество, подпомагания и съчувствия. Поляцитѣ сж гледали и гледатъ на българитѣ като на свои родни братя, а на България като на своя родна сестра. Когато на връщане отъ България презъ пролѣтѣта на 1923 год. полскитѣ учители и учителки минали презъ Букурещъ, тукъ градскиятъ съветъ имъ далъ банкетъ, на който имета на града ги поздравилъ сърдечно като тѣхни съюзници. На тази надраница отъ полска страна отговорилъ професоръ Шаренковски, който като благодарилъ на румѣнитѣ за гостоприемството, казалъ между другото: „ний се връщаме сега отъ посещението, което направихме на нашитѣ братя“.

Колкото по-скоро тия открити полски симпатии бждатъ разбрани и оценени отъ по-широкитѣ слоеве на българската интелигенция, толкова по-скоро ще може да се постигне едно тѣсно сближение на културна, политическа и стопанска почва.

Следъ свѣтовната война благодарение инициативитѣ на полския представителъ въ България г. Д-ръ Т. Грабовски се направилъ извънредно много, за да се запознае и сближи голѣма частъ отъ българската интелигенция съ полската култура. Резултатитѣ на тая дейность, вървамъ, сж познати на всѣкой интелигентенъ българинъ. Нека се надѣваме, че така щастливо начертанъ пътъ на културното сближение на двата братски народа, ще бжде следванъ и занапредъ отъ всички просветени българи и поляци.

Но нека накратко се спремъ и върху политическитѣ връзки, които трѣбва да свързатъ, двата народа и дветѣ държави. Тия връзки на настоящето и на близкото и по-далечно бждеще считамъ за най-важни въ отношенията между двата народа.

Още отъ времето на краля Владислава Ягеллойнски (XV в.) и отъ Любелската уния, когато Полша е била могъща държава, тя е привличала другитѣ по-малки славянски и неславянски народи не чрезъ своята военна сила, а благодарение на своята висока духовна култура, на своето свободолюбие и толерантностъ. Отъ това време насетне въ продължение на вѣкове Полша е играла голѣма политическа роля въ историята на Европа, била е една отъ голѣмитѣ държави, и нейното влияние се е простирало далечъ задъ нейнитѣ граници, върху Чешко, Маджарско и надъ Балканитѣ.

И днесъ Полша, най-голѣмата национална славянска държава, съ население около 28 милиона и съ земя около 400 хиляди квадратни километри, привлича къмъ себе си другитѣ славяни, не чрезъ въоръжената си сила, а пакъ съ своята висока духовна култура, съ своя демократиченъ духъ и като уважава свободата и правата и на най-слабитѣ и на най-малкитѣ.

Политическото сближение на България съ Полша може да бжде само отъ полза за България, защото Полша е съюзница на Франция, а Франция днесъ е ключътъ на сѣвтовната политика, тамъ се сѣгатъ и разслабватъ писанитѣ договори, отъ които България е най-болезнено и най-насправедливо засѣгната. Политическото влияние на Полша въ Франция може да изиграе благотворна роля за бждещото уреждане и разрешение на много български въпроси. Отъ друга страна Полша е въ съюзъ и съ българската съседка Румѣния — а какви грамадни български интереси сж засѣгнати въ Румѣния, това вѣрвямъ всѣкой българинъ разбира. И тука въ разрешението на многото въпроси, които засѣгатъ и България и Румѣния, влиянието на Полша може да се почувствува благотворно.

Но Полша е отдалечена отъ балканскитѣ славяни, съ които никога не е имала противоположни интереси, ще може да упражнява благотворно въздействие и върху взаимнитѣ отношения на тия славяни, защото тя единствена отъ славянскитѣ държави може да бжде най-безпристрастния арбитъръ въ ония спорове, въ които тия славяни не биха могли сами да се разбератъ помежду си.

Старото политическо влияние на Полша днесъ се възобновява, това влияние постепенно се разширява и засилва всрѣдъ държавитѣ на западна и срѣдна Европа.

Какъ би трѣбвало да се развиятъ занаяпредъ отношенията между българини и поляци?

Високата духовна култура на Полша, голѣмото родолюбие на поляцитѣ, тѣхното свободолюбие и идеализъмъ, високо развитото тукъ религиозно чувство, което олицетво-

ржавя не нѣкаква спекула или политически интересъ, а е плодъ на нескжшната душевна нужда за любовь къмъ правдата и справедливостъта, — това сж най-примагливитѣ елементи за възпитанието на младитѣ поколения. Ето защо препоръчвамъ да се създадатъ условия, за да се насърдчи българската академическа младежъ, която отива да учи въ странство, да предпочита да следва въ полски висши учебни заведения. Нека български учители и учителни прекарать по нѣкоя година въ Полша; нека по-често българи да се изпращать въ Полша; нека добре да се организира българската легация въ Варшава, като се изпратять тамъ хора, които познаватъ езика на страната, които като общественици иматъ качествата да работять за установяване все по-тѣсни връзки между дветѣ държави и които да влѣять въ душазвание въ своята тамъ работа. Нека се насърдчи Българо-полското дружество въ Варшава, защото целитѣ му сж сжщитѣ, каквито сж и на Полско-българското дружество въ София. Българо-полското дружество въ Варшава отъ две години работи подъ председателството на уважаемия професоръ по славянска филология при Варшавския университетъ, г. Д-ръ Станиславъ Слонски, и е допринесло вече много за засилване връзкитѣ между българи и поляци; нека повече българи се з.н тересувать за сжществуването на това дружество и зработять въ него ведно съ поляцитѣ.

Сближението на българската интелгенция съ полската национална култура ще допринесе много за духовното съвършенство на тая интелгенция, ще възроди нейния духъ и ще създаде за България благоприятни условия за упознаване и сближение съ други славянски и неславянски народи.

Като полякъ, азъ жадувамъ да видя връзкитѣ между българи и поляци и между България и Полша да се заякчавать и развивать все повече и на всички дейци, които работять и ще работять въ това направление, пожелавамъ: на дъбъръ часъ!

София, 28 Декември 1924 год.

Н. А. Мушмовъ.¹⁾

За старитѣ български монети

Че славянския свѣтъ е отдавалъ голѣмо значение на българскитѣ монети, за доказателство служи обстоятелството, че за български монети става дума въ славянската книжнина още въ новия периодъ на историята на нумизматиката на западъ. Този периодъ почва отъ 1836 г., а въ 1837 год. П. И. Шафарджикъ подига вече въпросъ за български монети въ чешкото списание *Slovancké Starožitnosti*. Априловъ, заинтересуванъ отъ този въпросъ, напечатва въ „Денница“ (1841 г.) една Светославова и една Срацимирова монети. Тѣзи две монети дадоха първия литературенъ материалъ въ българската книжнина за стари български монети. К. Фотинсъвъ въ „Общое Землеописание“ (Смирна 1843 г.) подема дѣлото на Априлова и издава друга Светославова монета. Д-ръ Я. Шафарджикъ въ Бѣлградското списание „Гласникъ“ (1847 г.) продължава работата по българската нумизматика и издава други 14 български монети. Същия продължава да издава български монети до 1856 г. — Отъ 1890 г. настъпва новъ периодъ за българската нумизматика. Отъ тогава почнаха да се появяватъ въ българския периодически печатъ специални статии за българскитѣ монети.

По-редовно и обстойно проучване на българската нумизматика се започва въ „Известия на Българското Археологическо Дружество“ (т. I — 1900 г. — VII 19:9/20). Презъ 1924 г. изляе моя трудъ „Монетитѣ и печатитѣ на българскитѣ царе“. Тамъ сж описани всички известни на менъ, до това време български монети и печати.

За сега български монети отъ първото българско царство сж известни само отъ началника на Сремската областъ, въ източна Словения, въ времето на царь Самуила, Стратигатъ Сермонъ, който, като се научилъ за смъртъта на последния царь отъ първото българско царство, Им. Владиславъ въ 1019 г., се обявилъ за самостоятеленъ владѣтель на областъта и се предползга, че въ това време е сѣкалъ златни монети съ своето име. Отъ тѣзи монети три екзем-

¹⁾ Известенъ български нумизматъ, уредникъ въ Народния музей.

плара сж намерени, заедно съ византийски монети, въ Сремската област, край Дунава и сега се съхраняват въ музеитѣ въ Лондонъ и Парижъ. Тази щастлива находка, станяла въ 1877 г., дава поводъ да се предполага, че и български царе отъ това време, като Симеона, Самуила я прѣдбава да сж сѣкли монети, но за жалость такива и до днесъ не сж намерени. Трѣбва да се предполага, че Сърмонъ, по примера на своя господарь Самуила, и той е сѣкълъ монети.

Отъ второто българско царство за сега сж известни монети отъ следнитѣ български царе:

1) Асенъ II (1212—1241 г.) единъ типъ сребърни и 2 типа медни;

2) Ирина (жена на Асенъ II) съ сина си Михаилъ, 1 типъ сребърни, два варианта;

3) Михаилъ Асенъ (1242—1277) единъ типъ сребърни;

4) Константинъ Асенъ (1258—1277) 4 типа медни;

5) Константинъ Асенъ съ сина си Михаилъ, единъ типъ медни;

6) Георги I Тертери (1280—1292) единъ типъ сребърни и единъ медни съ изображение на цауглавъ орелъ;

7) Светославъ (1295—1322) единъ типъ сребърни и два типа медни;

8) Светославъ съ сина си Георги II Тертери, единъ типъ медни;

9) Михаилъ Шишманъ (1323—1330) 1 типъ сребърни и 5 типа медни;

10) Михаилъ Шишманъ съ сина си Ив. Стефанъ—1 типъ медни;

11) Ив. Александъръ съ сина си Михаилъ (1351—1355), 1 типъ сребърни и 2 типа медни;

12) Ив. Александъръ самъ (1355—1371), 1 типъ сребърни и 3 типа медни;

13) Ив. Срацимиръ (1360—1396) 1 типъ сребърни и 2 типа медни;

14) Ив. Срацимиръ съ сина си Константина—1 типъ медни;

15) Ив. Шишманъ (1371—1393), 1 типъ сребърни и 3 типа медни.

Отъ горната таблица ясно личи, че отъ всички български царе, отъ Асенъ II до Ив. Шишмана, сж известни сребърни и медни монети, само отъ Константинъ Асенъ още не сж известни сребърни и отъ Михаилъ Асенъ — медни.

Типоветѣ върху сребърнитѣ монети отъ Асенъ II, Ирина съ Михаилъ, Михаилъ Асенъ, Георги I Тертери и Срацимира сж подъ западно влияние и сж заимствувани главно отъ монетитѣ на Венецианската република, която е имала силно развита търговски сношения съ България, както и Дубровникъ. По тази причина монетитѣ на тѣзи държави премина-

вали отъ една страна въ друга. Това се доказва отъ честитѣ находки на венециански и дубровнишки монети въ България и на български монети въ тѣзи страни. Обаче, за различие на типоветѣ на монетитѣ отъ тѣзи държави, българскитѣ царе сж гледали да представятъ върху своитѣ монети нѣкаква особеностъ. Напр. върху венецианскитѣ монети владѣтелитѣ сж представени гологлави, безъ корона, каквито сж и монетитѣ на Михаилъ Асеня II, Ирина съ Михаила, Георги Тертери, и Срацимира — владѣтелитѣ сж представени съ корони. Освенъ това, венецианскитѣ монети сж съ латински надписи, както и Михаилъ Асеновитѣ, докато на другитѣ поменати царе сж съ български надписи. Михаилъ Асеновитѣ монети много приличатъ на сръбскитѣ монети отъ Стефанъ Уроша I (1241—1272), които сж сжшо съ латински надписи. Разликата въ венецианскитѣ, сръбскитѣ и българскитѣ монети се състои въ това, че върху венецианскитѣ монети, между главитѣ на образитѣ, на лицето личи отвесно надписъ

D	R	I
V, сръбскитѣ—E.	a българскитѣ—P	(Imperator).
X	X	E

Типоветѣ върху меднитѣ български монети, въ повечето случаи сж заимствуваани отъ византийскитѣ. Особено стилътъ и изработката сж подъ византийско влияние. Обаче, за различие отъ византийскитѣ монети и въ този случай българскитѣ царе сж се стремили да представятъ върху своитѣ монети нѣкои особености и различни типове отъ византийскитѣ. Напр. всички български монети (съ много малки изключения) иматъ характерната за българскитѣ царе монограма цр—царь. Сетне, българскитѣ царе сж се стремили да изпреварватъ византийскитѣ императори съ особени типове върху монетитѣ, като сж представили двуглавъ орелъ, конникъ, лъвъ. Изображението на двуглавия орелъ, което се среща върху меднитѣ монети на Георги I Тертери и ония на Михаилъ Шишмана и до днесъ не се е появило върху никоя византийска монета. Сжщото е и съ лъва, който се среща върху цѣла серия Ив. Шишманови монети. А пъкъ монети съ изображение на конникъ за пръвъ пътъ се среща върху меднитѣ монети на царъ Константина, сетне върху монетитѣ на Светослава, сребърнитѣ на Михаилъ Шишмана и меднитѣ на Ив. Александра и тепърва върху ония на Мануилъ II Палеологъ (1391—1442 г.). Следъ Константина монети съ конникъ е сѣкълъ Трапезундския императоръ Алекси Комнинъ (1297—1330). Освенъ това, следъ Леона VI (880—910) нито единъ византийски императоръ, нито Солунски или Трапезундски, не е представенъ върху монетитѣ седналъ на тронъ, както Константинъ Асеня. Върху сръбскитѣ монети пръвъ е представенъ въ това положение Стефанъ Драгутинъ Сремски (1272—1346). Византийскитѣ императори отъ тази епоха сж представени

главно прави и въ крайно набожно положение, на колѣне или прегърбавени предъ иѣкой светецъ (Андроникъ II Палеологъ, 1282—1328), до като българскитѣ царе сж представени войнствени, като конници, или като войници, облечени въ броня и въоръжени съ щитъ, какъвто е случая съ меднитѣ монети на Светослава.

Българскитѣ царе, по византийски обичай, представляли своитѣ наследници и съуправители върху монетитѣ. За сега такива монети сж известни отъ Ирина съ сина ѝ Михаила, Константинъ съ сина му Михаила, Светославъ съ сина му Георги II Тертери, Михаилъ Шишманъ съ сина му Ив. Стефана, Ив. Александръ съ сина си Михаила и Срацимиръ съ сина му Константина. Оставатъ още неизвестни монети отъ Ив. Асѣна II и Ив. Шишмана съ тѣхнитѣ наследници. Изглежда, че българскитѣ царе не сж имали обичай да представятъ върху монетитѣ своитѣ царици, както това сж правили византийскитѣ императори. До днесъ поне не е известна българска монета съ образа на царя и неговата царица, като изключимъ отъ това правило монетитѣ на Ирина съ Михаила, дето Ирина е представена като настойница на малолѣтния си синъ Михаилъ. Следъ пълнолѣтието на Михаила виждаме, че той вече е сѣкълъ монети само съ своя образъ.

Отъ до тукъ изложеното се вижда, какъвъ голѣмъ интересъ представятъ старитѣ български монети, като характеристика на славянството, за различие отъ нумизматиката на Византия и какво голѣмо значение иматъ тѣ за историята на България.

Първото Славянско дружество въ България

Когато гр. София била избранъ за столица на новосъздаденото Българско княжество, тукъ започнали да се стичатъ съ хиляди преселници отъ разни краища на българскитъ земи и отвънъ тѣхнитъ предѣли. Въ новата държава надошли българи отъ Мизия, Тракия, Македония, Бесарабия, дори отъ Банатъ, южна Унгария.

Когато населението въ съседнитъ на Българското княжество наши покрайнини отвъдъ Рила видѣло, че по решението на Берлинския договоръ то остава пакъ въ робство, побързало да възстане съ оръжие въ рѣка противъ турската властъ. Известни са четнишкитъ действия въ Разложката котловина и Кресненската клисура, отъ дето стотини семейства намѣрили прибежище въ София и околнитъ градове и села. Освенъ отъ тия близки на установената тогава граница мѣстности, ний виждаме бѣжанци въ Българското княжество отъ най-далечнитъ краища на Вардарската долина, както и отъ Одринско. Една година по-рано въ София се образувала комисия отъ духовни и мирски лица, която да се погрижи за изготвяне и подписване единъ благодарственъ адресъ до Царь-Освободителя Александъръ II, отъ страна на цѣлия български народъ. На чело на тая комисия били Софийския митрополитъ Милетий и бившия директоръ на тукашното класно училище, Илия Цанска. Адресътъ билъ подписанъ отъ 230,000 българи, между които и мнозина бѣжанци отъ Горна-Джумая, Пиротъ и окръга му, Криво-Рѣчна пазина, Берово, Малешево, Неврокопъ и окръга, Тетово, Кратово, Кочане, Команово и окръга, Велесъ, Щипъ, Битоля и окръга му, Прилѣпъ, Охридъ, Дебъръ, Одринъ и окръга му, Солунъ и пр.¹⁾ Голяма частъ отъ тия бѣжанци били бедни хора,

¹⁾ Вижъ „Благодарствениятъ адресъ, поднесенъ на руския царь Александра II отъ българския народъ“, (Минало. Българо-Македонско научно списание, редакторъ Г. Д. Баласчевъ, год. II, к. 7, стр. 341—374). Тукъ погрѣшно е казано, че адресътъ е поднесенъ на Царь-Освободителя въ Ливадия отъ една депутация; по за върване е че това е станало въ Петроградъ, като на чело на депутатията се е намиралъ бившия Български екзархъ Антимъ I.

нѣмало нѣде да се подслонятъ, скитали се голи и гладни, та починали да ги газятъ епидемии, на които мнозина станали жертва. Още тогава въ София се съставило едно „Областно благотворително дружество за помагане на ранени и болни“, благодарение на което видѣли що-годе облекчение нѣстнитѣ жители, бѣжанцитѣ тѣхнитѣ деца и др. По същото време тукъ се намиралъ професоръ Маринъ С. Дриновъ, който изпълнявалъ длъжността софийски вице-губернаторъ. Той далъ идеята и съдействувалъ много да се подобри положението на нещастнитѣ бѣжанци, предимно на тѣхнитѣ деца, като се основе незабавно едно сиротопиталище. По-сетне последното било преименувано на „Александровски пансионъ“, който се помещавалъ въ старото двуетажно здание на санитарния капитанъ д-ръ Стефанъ Христовъ, на площта Кефене-баша, между улицитѣ Солунска и Графъ Игнатиевъ. Въ тоя пансионъ били прибраны съ десетки сираци изключително македончета, които живѣяли що-годе сносно и посещавали основнитѣ училища или новооткритата мъжка гимназия въ столицата. Пансионътъ се управлявалъ отъ Николай Ив. Николовъ.

На 13 септемврий 1880 год., по починъ на нѣколцина висши чиновници, предимно руски възпитаници, въ София станало едно събрание, на което били поканиени и повечето руски офицери на служба въ военното министерство. Това събрание имало за целъ да се основе въ България едно дружество по образеца на Славянското благотворително общество въ Русия, което имало клонове въ Петроградъ, Москва, Киевъ, Одеса и пр. По-неже тогава нѣмало въ столицата голѣмо и удобно помѣщение, събранieto станало въ Буюкъ-джамия, дето наскоро било турено начало на народна библиотека и на държавна печатница.

Не влиза въ предметъ тукъ да се спираме върху ползотворната роля, която е играло Славянското благотворително общество въ Русия, било по подпомагане славянската учаща се младежъ въ Русия, било по злободневнитѣ на своето време славянски въпроси и пр. Вземайки предъ видъ всичко това, инициаторитѣ действавали съ убеждение, че въ интереса на българския народъ е да подпомага останалитѣ тогава подъ турско яго свои съплеменници; тоя народъ никога не трѣбвало да забравя братята си, които ализали въ предѣлитѣ на Свѣтъ-Стефанска България, а имъ се отнемала сега възможността да въззатъ въ предѣлитѣ на освободена България. Въ събранieto нѣкои предложили да се нарича българско или македонско благотворително дружество, но преобладавало мнението, че я едно Славянско благотворително дружество въ София пакъ ще може да действа за подобрене положението на подтиснатитѣ македонци. Следъ дълги разисквания, събранieto приело единодушно анексия уставъ, съ който се гонела целта, да се действа въ широкъ кръгъ за благо на българитѣ и на всички славяни изобщо, а именно¹⁾:

¹⁾ Вижъ в „Марина“ год. III. бр. 23а.

1) Да се отварятъ и поддържатъ училища и църкви въ беднитъ и безпомощни славянски земи;

2) Да се надиратъ средства и начини за възпитание на благонадежни славяни и славянки въ висшитъ славянски, особено руски, учебни заведения;

3) Да се даватъ помощи на страдащитъ славяни въ време на общи и извънредни бедствия;

4) Да се завършатъ сношения съ славянскитъ научни, книжовни и благотворителни дружества;

5) Да се разпространяватъ помежду българитъ по-важитъ и полезни съчинения и списания, издавани на други славянски езици;

6) Да се издава вестникъ или списание, посредствомъ което да се запознаватъ читателитъ съ славянството и неговитъ по-забележителни дейци.

Предъ всичко инициаторитъ обнародвали приетия уставъ въ първото събрание на 13 септемврий 1880 год., който е озаглавенъ така: „Уставъ на Славянското благотворително дружество въ г. София“. Раздѣленъ е на петъ глави, а именно: цель, съставъ, средства, управление, събрания и обема 25 параграфа. Уставътъ носи подписитъ на първото настоятелство, въ което влизали следнитъ доста известни лица:

Председателъ д-ръ Константинъ В. Боневъ.

Подпредседателъ Богданъ Горановъ.

Съветникъ полковникъ Петъръ П. Погичевъ.

„ подполковникъ Павелъ Н. Поповъ.

„ Димко Каранфиловичъ.

„ Петко Горбановъ.

Секретаръ Димитъръ Агура.

Помощникъ Александъръ Ивановъ.

Ковчежникъ д-ръ Сава М. Мирковъ.

Помощникъ Димитъръ Х. Коцевъ.

Архиваръ Георги Кирковъ.

Помощникъ Петъръ Генчевъ.

Между тия лица най-голяма дейностъ развивалъ председателятъ, който билъ главенъ воененъ лекаръ, и ковчежникътъ, който управлявалъ наскоро откритото военно фелдшерско училище въ София ¹⁾

Като се изминали два месеца отъ обнародването на устава, дружеството излязло съ едно възвание, което въ самото начало гласи така: „Познато е всѣкому, че политическото развитие на народитъ зависи отъ пълното и ясно съзнание на народнитъ имъ идеи и отъ усилието, което тѣ полагаатъ за осъществяване на тѣхнитъ народни желання. Това съзнание се развива паралелно съ стремлението за сближаване между едноплеменнитъ народности и взаимното имъ действие за достигането общенароднитъ и единственитъ имъ стремления. Характеристи-

¹⁾ Такова училище имало и въ Варна.

ната на настоящия въкъ въ политическото развитие състои именно въ това стремление къмъ сближаване на еднокръвнитѣ народи и братскитѣ имъ действия за общото благо на народността. У насъ, българитѣ, почти никакъ или твърде малко е била развитата тази политическа идея. Ние, българитѣ, твърде малко сме действували за запознаването ни съ нашитѣ едноплеменни братя. Не е далечъ онова време, когато даже и нѣкои учени знаменитости незнаеха заради българския народъ, освенъ по географическото му съществуване. Кои са били причинитѣ за това, тукъ не е мѣстото да разглеждаме. Ще кажемъ само, че ние, българитѣ, най-много се нуждаемъ да затвърдимъ връзкитѣ съ еднокръвнитѣ ни братски народи, чрезъ постоянни сношения, чрезъ запознаването имъ съ нашата история, нужди и желания и чрезъ взаимни действия за достигането на общеплеменнитѣ ни стремления. Тъзи въобще идеи възбудиха въ софийското общество нисълъта да образува едно дружество, което съгласно съ горказанитѣ възрениа да носи общеспаяни сии характеръ и да се именува „Славянско благотворително дружество“. Като казва, че за успѣха въ предначертаната си програма то ще очаква съдействието отъ страна на всички родолюбиви българи и славяни, възвизаното свършва така: „Затова настоятелството на Славянското благотворително дружество, като препрати въ редакциитѣ на българскитѣ вестници устава на дружеството за обнародване и освободи амане на публиката, счита за своя длъжностъ и чрезъ настоящето да обяви и обясни целта му и да покани вситѣ родолюбви и българи и славяни въобще, да се притокаатъ съ помощта си и тѣзната патриотическа поддръжка за осъществяването на идеята и благотворителната целъ, които са предстоили при образуването на първото въ България „Славянско благотворително дружество“¹⁾. И наистина, това е *първото дружество* *подъ същото име у насъ*.

Между неговитѣ основатели, наредъ съ българи отъ дветѣ страни на Балкана, видѣно и такива отъ Македония и Бесарабия. Въ настоятелството му влизали и двама руси: полковникъ П. П. Логиновъ — столиченъ комендантъ, инспекторъ на западни воененъ отдѣлъ, човѣкъ съ горещи славянофилски чувства, и полполковникъ П. Н. Поповъ — другаръ на военния министръ, участникъ въ Българското опълчение, кавалеръ на високи ордени. Около него се навъртали всички наши ветерани, отъ Освободителната война, отъ които нѣкои заемали длъжности по разнитѣ клонове на управлението. Членове на Славянското благотворително дружество въ София били почти всички руси на държавна служба у насъ, както по военното, така и по гражданското ведомство. Въ числото на последнитѣ влизали: съдия, лѣкари, инженери, учители, свещенници и др.

¹⁾ Вижъ в „Марица“ г. III бр. бр. 227 и 238.

Още при самото създаване на дружеството настоятелството му започнало да се грижи за подпомагане на „Александровския пансионъ“. То побързало да изпрати въ военното училище, подъ началството на майора Костантинъ Т. Рибкиня, нѣколцина по-възрастни и по-прилежни македончета ¹⁾. Понеже ежемесечнитѣ членски вноски, съгласно устава, не били достатѣчни, настоятелството се принудило отъ други източници да си създаде нужния капиталъ. Презъ всѣка редовна сесия на Народното събрание Славянското благотворително дружество правило частно поствалки предъ всички народни представители, да си внесѣтъ лептата за въ полза на ковчега му; по тоя начинъ отъ дневнитѣ на всѣкой отъ тѣхъ се удържали по 20 лева, но все пакъ капиталата му не надминавалъ 3000 — 4000 лева. Намирали се хора, които правили пожертвувания въ пари и вещи за беднитѣ македончета. Въ заседанието на 24 септемврий 1880 год. настоятелството вземало следното решение: да се помоли министра на вътрешнитѣ работи да представи устава на дружеството на Негово Височество младия български князъ Александъръ I.

Още въ самото начало Настоятелството натоварило хора отъ своята срѣда, които да изпратятъ слѣдия уставъ до клоноветѣ на Славянското благотворително общество въ Русия и да събератъ сведения, съ чии организации отъ подобно естество въ Австро-Унгария трѣбва да влѣзатъ въ сношения, за взаимни опознавания и подпомагания. На 8 октомврий, по предложението на полковника П. П. Логинова, настоятелството решило, да се издаде единъ Славянски календаръ за 1881 год., като за уредването му се избрала комисия въ съставъ: П. Генчевъ, П. Вълковъ, д-ръ С. М. Мирковъ и А. Ф. Теохаровъ. Разискванията за основаване на една славянска книжарница въ София не довели до никакъвъ резултатъ, защото нѣмало достатѣчно средства. Библиотеката на дружеството била въ началото доста бедна и въ нея се получавали безплатно само в. „Русь“, издаванъ и редактиранъ отъ именатия славянофилъ Ив. С. Аксаковъ, и в. „Славянинъ“, — отъ Тодоръ х. Станчевъ въ Русе. Презъ ноемврий, благодарение на Славянското благотворително общество въ Петроградъ, настоятелството получило богослужебни вещи, предназначени частно за Велико-Търново и общо за беднитѣ църкви въ Българското княжество.

Следъ Колединитѣ празници излѣзълъ на бѣль свѣтъ напечатания въ 4000 екземпляра *Календаръ за 1881 година, издание на Славянското благотворително дружество въ София*, украсенъ на първата страница съ лика на „Александра

¹⁾ Въ тѣхното число влизали достигналитѣ по-сетне генералски чинове Климентъ Вояджиевъ отъ Охридъ и Александъръ Таневъ отъ Велесъ.

1. князь български“. Следъ пасхалията тоя календаръ обема списъкъ на българскитѣ — княжески и рускитѣ — царски празници, споредъ както били наскоро опредѣлени отъ министерския съветъ и обнародвани въ „Държавенъ Вѣстникъ“. Доста интересни сж въ тоя календаръ, пръвъ по своя роль у насъ, две статистически таблици: едната за разпредѣленieto на славянитѣ по народности, а другата за разпредѣленieto на сжщитѣ по вѣра и азъ-бука. По-нататъкъ следватъ сведения: по главното управление на Българското княжество, по персонала на военното министерство, по разнитѣ отдѣли на войската, по нейната дислокация и пр. Подобни данни има и за другитѣ министерства, та може да се сжди, какъвъ е билъ тогавашния държавенъ строй, до какви размѣри е достигалъ бюджета и пр. Следъ една международна тарифа за телеграми и пощи, за правителствения курсъ на чужди монети, Славянското благотворително дружество въ София дава въ систематиченъ видъ своята програма, а не така както я срѣщаме обнародвана въ по-главнитѣ наши вестници. Въ увода на тая програма е казано следното: „Като старъ клоузъ на великото Славянско семейство въ днешното си положение не ни е допростано по-нататъкъ да държимъ пасивна роль къмъ Славянството — сега и ний трѣба да апѣзимъ въ общо, поне нравствено, единение съ другитѣ славянски народи, сега и ний трѣба да внесемъ своята посилна лепта въ въздигането здание, въ което не сме имали възможность отпреди да вземемъ участие“. Следъ програмата е казано, че поради краткия си животъ дружеството не е могло да прояви особена дейность, при все че на неговия гласъ сж се отзовали за основане клонове въ Варна, Шуменъ, Севлиево и пр. До тогава то брояло до 200 членове въ столицата и вънъ отъ нея. Презъ 1881 год. дружеството обещало да издава сегисъ-тогисъ книжки съ съдържание, което да отговаря на целитѣ и задачата му дори и да туря начало на единъ вестникъ, стига само да му позволяватъ средствата. За тая цель то поканва всички просвѣтени наши сънародници да взематъ участие въ изданието на подобни книжки, като избератъ за предметъ преди всичко българската история или славянската етнография. Следъ това дружеството изказва надежда, че нашата интигенция „нѣма да се отнесе къмъ него, както къмъ много други родени и наскоро загинали дружества“, но ще вземе участие въ това жизнено за насъ дѣло. За издаденя си календаръ то се пронася, че като пръвъ опитъ не е достатъчно пълненъ, та и ограниченитѣ му средства попречили на това; но ако просвѣтенитѣ сили въ родината ни го подкрепятъ достатъчно, за напредъ календаря ще обема по разнообразенъ и по богатъ материялъ, влючително за цѣлия Славянски миръ. На последнитѣ си страници календарътъ съдържа нѣщо по запазване на здравето и по практическа медицина. Той обема 80 страници и струва 1²/₂ рубли.¹⁾ Разпратеть

¹⁾ Тогавя левътъ не съществувалъ още въ нашето княжество като официална монета.

билъ по двете страни на Балкана и по всички славянски земи. За него се отзовали похвално всички по главни наши вестници.¹⁾

Въ началото на 1881 год. до Славянското благотворително дружество въ София започнали да постъпват молби за подпомагане беднитѣ църкви въ Одринъ и Македония. Съ всичко по тая работа билъ натоваренъ члена на настоятелството Д. Каранфиловичъ, който като македонецъ можалъ по добре да я изучи и да препоръча начинъ за осъществяването ѝ. За щастие, не се минало много време и отъ Славянското благотворително общество въ Петроградъ се получили въ София шестъ ковчега съ църковни потребности и разни книги. Всички тия и други подобни подношения своеоремнено били изпратени по църкви и манастири въ Одринъ, отвъдъ Рида и пр. Славянското благотворително дружество въ София дошло въ затруднение, когато родолюбивия Наумъ Спространовъ, родомъ отъ Охридъ, започналъ да му пише отъ Солунъ, че тукъ нашитѣ сънародници се потискали и претопявали отъ лукавитѣ гърци и тѣхното духовенство, та трѣбало да се отвори една българска гимназия.²⁾ На настоятелството не оставало нищо друго, освенъ да направи всички това достойние на нашето правителство и да го помоли, щото само да се нагърби съ тая трудна работа и да вземе мѣрки за улеснение просвѣтата на нашитѣ братя въ Македония. Както се види, отъ тогава въпроса за българската гимназия въ Солунъ е билъ поставенъ на по-здрава основа. До настоятелството прибѣгнали за подпомагане и нѣкои наши студенти въ странство, но не всички то можало да задоволи поради ограниченитѣ средства. Въ всякой случай то направило що-годе за улеснение на българската учаща се младежъ.

За нещастие, презъ февруарий 1881 год. председателя на Славянското благотворително дружество въ София, многозаслужилъ д-ръ К. Б. Боневъ заболѣлъ и не можалъ да посещава заседанията, които се отразило доста неблагоприятно върху работитѣ и развитието на дружеството.

Както се види, на 1 мартъ 1881 год. Царь Освободителъ Александър II, падна убитъ отъ историческа ръка посреда бѣлъ денъ, при брѣга на Екатерининския каналъ, посреда руската столица. Българскиятъ князь Александър I, като съобщилъ сирѣбната и грозна вестъ за убийството на Царя-Освободителъ съ една прокламация къмъ българския народъ, заминалъ за Петроградъ, да вземе участие въ тържественото погребение. Следъ съвѣщания съ рускитѣ правителствени кръгове тамъ, той се завърна въ България съ намѣрения, насочени противъ основния

¹⁾ Вижъ в. „Мириса“ год. IV, б. 263, който го препоръчалъ не само за полезна, а и за свѣтна книжка.

²⁾ Презъ войната за освобождението той българинъ билъ въ руската главна квартира, а после преминалъ на служба при руското генерално консулство въ Солунъ.

законъ на младото Българско княжество. Това, което младиятъ князь не посмѣлъ да направи въ днитѣ на Александра II, сполучилъ да го направи въ днитѣ на току-що възкачилъ се на престола Александра III. Не се минало единъ месецъ и князь Александъръ свалилъ кабинета П. Караѣловъ и наговорилъ военния министъръ, генералъ Казимиръ Г. Ернротъ, да състави новъ прѣвремененъ кабинетъ, въ който влизали между други Порфирий X Стаматовъ, професоръ д-ръ Константинъ Иречекъ, подполковникъ Ремлингънъ. Съ една приклямация къмъ българския народъ князь Александъръ обявилъ, че свиква велико народно събрание, да му съобщи своето последно решение — да се откаже отъ българския престолъ¹⁾. Известно е че презъ юлий на сцената излъзоха така нареченитѣ „Свищовски пълномощия“, възъ основа на които основния законъ — конституцията, бѣше суспендирана за седемъ години. Събитията въ Русии и преврата въ Българското княжество причиниха смущение въ последното и действаха згнетяващо върху по-голямата частъ отъ неформената още българска интелгенция.

Отъ тогава насамъ Славянското благотворително дружество въ София започва да гледа презъ прѣсти на своята задача, дори съвсемъ рѣдко се събирало на заседания. Сегисъ-тогисъ настоятелството му рѣдкѣчавало писма съ нѣкои високопоставени граждански и духовни лица въ Русии. То подпомагало съ богослужебни потребности и нѣкои отъ пострадали презъ възстаннето и войната църкви отъ двѣтѣ страни на Балкана. Тогавя въ Пловдивъ се е образувала „Македонска дружина“, но и тя давала слаби признаци на животъ, макаръ и на нея да се възлагали не малки надежди. Грижитѣ по „Александровския пансионъ“ не преставали, благодарение още на идейни хора като народния представителъ Атанасъ Узуновъ и книгоиздателя Тончо Мариновъ. Изчезването на всѣкакъвъ починъ отъ страна на Славянското благотворително дружество въ София обърнало вниманието на нѣкои събудени българи въ Македония, които възлагали още голѣми надежди на него. На слѣдитѣ наши сънародници направилъ впечатление, че заирѣла и нискоро основаната въ Пловдивъ „Македонска дружина“. Намира се единъ българинъ чакъ отъ Битоля, който решилъ да излъзе публично съ единъ заслуженъ укоръ противъ ония, които забравили патриотическия си дългъ. Като хрипе името си подъ буквата Z, той българинъ обнародва едно „Възвание“ къмъ Славянското благотворително дружество въ София и „Македонската дружина“ въ Пловдивъ, съ дата Битоля 17/30 мартъ 1881²⁾. Въ това „Възвание“ между другото е казано следното: „Какви ласкави надежди, какви народни мечтания не се родиха у бедния македонецъ, когато чу за основаването на тия две дружества, специал-

¹⁾ Вижь „Държавенъ вестникъ“ год. III, бр. 26.

²⁾ Казватъ, че той българинъ е билъ Дмитъръ Ризовъ, който тогава държалъ своя книжарница въ сѣския градъ.

ната целъ на които щеше да бъде да се помага на Македония!.. Но, уаи! Всичко това било минутно, нетрайно и нито такова тръбвало да изчезне въ крака, дето позорно сж се изгубили и славнитѣ Хати-Хумауни и пречутитѣ Хати Шерифи, и Цариградскитѣ конференции, и Европейски комисии, и Лондонски протоколи, и Берлински договори... Но, не, не, македонцо! Ти трѣбва да съзнаешъ най поспе, че за тебе *нигде* нѣма *поддрѣжка*, нѣма *милостъ*, нѣма *Богъ*! Ти не трѣбва да бъдешъ само забравенъ отъ цивилизована Европа! Ти трѣбва да се забравишъ и отъ славянска Русия и отъ освободена България!¹⁾ Най-подире авторътъ на „възванието“ стоварва главната вина върху самитѣ основатели на дветѣ дружества, къмъ които нитѣ не крие своитѣ уважения.

Следъ смъртъта на д-ръ К. Б. Боневъ, който билъ, може да се каже, душата на Славянското благотворително дружество въ София, на негово мѣсто не се намѣрило за нужно да се избере новъ председателъ. По сжшото време забелѣвало се отчасти засилване на най-старото и „Областно благотворително дружество за подпомагане на ранени и болни“, по сетне основанитѣ дружества „Майка“, Македонско благотворително дружество и др. По своитѣ устава, всичкитѣ тия дружества преследвали една и сжща целъ — и нравствена, и материална поддрѣжка на беднитѣ и безпомощни наши братя по кръвъ и народностъ. Макаръ и населението на столицата да нараствало въ кѣсо време отъ 6 000 души на 20,000 души, трудно можало да се каже сжщото и за неговата интелигенция. Въ Славянското благотворително дружество и въ споменатитѣ три дружества като членове влизали почти едни и сжщи лица, а въ тѣхното число се забелѣвало незначително нарастване. Дори и при избора на новитѣ нѣм управителни тѣла влизали пакъ едни и сжщи хора, които нѣмали възможностъ да работятъ на две мѣста, да развиватъ еднаква дейностъ. Вземайки предъ видъ всичко това, Славянското благотворително дружество въ София държало едно дълго заседание на 4 мартъ 1884 год., което имало за предметъ, какъ да стане тѣхното сливане подъ общото негово ръководство. Въ това заседание вземало се решение: едниъ отъ настоятелството му да направи предложение на председателитѣ на другитѣ три дружества за съединение подъ едниъ общъ уставъ, като всѣко запази своето назначение, задача и пр. Както се види, това предложение не намѣрило достатъчно приеърженици, та проекта на Славянското благотворително дружество въ София претърпѣлъ несполука. Настоятелството му се задоволило само да приготви окончателенъ отчетъ за неговитѣ приходи и разходи. У ковчезника му, д-ръ С. М. Мирковъ, освенъ библиотеката отъ близо 140 разни съчинения и книги, останали и връхъ 500 лева. Презъ 1884 год., когато Българското дружество Червенеъ кръсть се на-

¹⁾ Вижъ в. „Марица“ год. IV, бр. 274.

мирало още въ своите дѣлени, той намислилъ да се подари тая сума въ полза на него. Това той направилъ по сетне, презъ Сръбско-Българската война въ 1885 год., когато това дружество уредило международното си положение и почувствувало нужда отъ средства за подпомагане на раненитѣ и болнитѣ. Що се отнася до библиотеката, д-ръ С. М. Мирковъ намѣрилъ за добре да я подари на Висшето училище, наскоро следъ основанието му въ София. Съ писмо отъ 7 августъ 1896 год. ректора на това училище, Д. Агура, му изразилъ благодарностъ, като подчерталъ важноста на подаренитѣ съчинения и списания на разни славянски езици.

Трѣбна да забележимъ, че ония три дружества, които отказали своето сливане, и тѣ претърпѣли криза и дори нѣкои вземали сѣщия край. Нѣколко години по-сетне „Александровския пансионъ“ билъ закритъ, защото числото на сирацитѣ македончета намалѣло, па и за издрѣжката имъ не се отпущали отъ дото трѣбвало достатъчно средства. Новия планъ на София станалъ причина да изчезне джамията предъ тоя пансионъ. Площадъ Кафене-баши билъ преименуванъ на Площадъ „Славейковъ“, понеже на него въ единъ широкъ дворъ се намирала скромната къщица на Петка Р. Славейковъ. Що се отнася до зданието, въ което се помѣщавалъ „Александровския пансионъ“, то бѣ купено отъ Учителската взаимноосигурителна и спомагателна каса, която го разруши и издигна на мѣстото му ново.

И тѣй, още презъ първитѣ две години следъ Освобождението ни, въ епохата на князь Александра I, съществувало е Славянско благотворително дружество въ София. До днесъ отъ състава на неговото настоятелство сѣ живи само бившия му ковчежникъ, д-ръ С. М. Мирковъ, и бившия му „архивариусъ“, Г. Кирковъ¹⁾ — и двамата хора въ напреднала възраст; първиятъ е участвувалъ въ Сръбско-Турската война (1876 год.), въ Освободителната война (1877—1878 год.) и въ Сръбско-Българската война (1885 год.), при това дълго време е служилъ безвъзмездно и предно на Българското дружество Червенъ Кръсть; вториятъ, по специалностъ физико-математикъ, е заемалъ длѣжности: главенъ училищенъ инспекторъ, директоръ на държавната печатница, началникъ на техническото отдѣление при Географическия институтъ и пр. Архивата на Славянското благотворително дружество въ София не е всецѣло запазена; така наприимѣръ, въ нея не се виждатъ писмата, които то е получавало отъ Петроградъ, Москва, Киевъ, Одеса, Прага, Одринъ, Солунъ, Битоля, Сересъ, и пр. Както се види, тия писма сѣ задържани у бившитѣ членове на настоятелството, които сѣ приготвяли отговори по тѣхъ и пр. Въ останалата частъ отъ архивата се намира и единъ екземпляръ отъ устава. Тая частъ недавна бѣ предалена

¹⁾ Това обикновено тая длѣжностъ фигурира въ устава, преписнитѣ и пр.

на съхранение въ сега съществуващото Славянско дружество въ България. Що се отнася до изданието отъ старото дружество календаръ, той е станалъ библиографска рѣдкостъ; отъ него се намира само единъ екземпляръ въ Народната библиотека въ София.¹⁾

¹⁾ Отъ тоя календаръ, отъ малката архива и отъ прибавеното къмъ нея писмо на д-ръ С. М. Мирковъ, почерпихме нѣкои сведения въ тия си бѣгло нѣложени бележки.

Люба Касжрова.

Славянското у Елишка Красногорска.

Елишка Красногорска е името на най-голямата чешка поетеса, свързала въ дълото си всички събития въ Чехословашко отъ годинитѣ на втората половина на XIX в. съ днешния денъ на XX в. Елишка Красногорска е многоликия образъ на голяма душа, отзивчиво сърце и силна воля. Тя е активна съучастница въ живота на Чехословашко отъ 60-тѣ години на мин стол., когато, въ хода на самопробудъ, народътъ търси самоопредѣление чрезъ своитѣ първи хора; когато тѣ, първитѣ негрни члдо, се двоумитѣ, на кой почва да застанатъ: да ли на народна, отъ дото да черпятъ вдъхновение за дълото си, или на чужда — космополитична — отъ дото да взематъ поука. Но Елишка Красногорска, безъ да се колебае — дете още, — твърдо и смѣло застава за дълото на народа. Преди всичко народа. Той ни е нуженъ отъ подкрепа, той ни е нуженъ отъ горещъ самопожертвувателна любовъ, а всичко друго ще дойде после, защото само свободната душа може да даде висши красоти. И опрѣла се върху дадения вече адрасъ починъ чрезъ дълото на предшественицата си, Божена Нѣмицова, създателка на реалистичния разказъ въ чехословашката литература, и съвременницата си, голямата романистка Кароли я Свѣтла, — Елишка Красногорска безъ лутане решително пристѣпва къмъ така наречената *народна школа* (Светоп, Чехъ, В. Халекъ, Я. Неруда, Кар. Свѣтла).

Щѣли 60 години тази достойна за почитъ жена е живѣла съ радоститѣ и съърбитѣ на народа си, съ блѣна за освобождението му и горещото желание за всеславянско сплотяване, като живша форма на социалния животъ — пътъ къмъ всечовѣчиза дармония. Своитѣ голями дарования тя не е ограничила само въ рамкитѣ на естетизма, а почти изцѣло ги е използвала като средство въ борбата за дълото, така ясно начертано въ едно отъ първитѣ ѳ стихотворения. Тя едва 20-годишна, има съзнание за своя писателски дългъ:

„Летето пѣсия мой . . . (казва тя)
съ звуци на блаженство залѣйте родната земя;
но сѣга пѣйте жостя любимата пѣсенъ:
— пѣсенъта на удара на чука, ритъма на дълото!“

*

Елишка Красногорска е родена въ 1847 г. въ Прага. Образованието си е получила въ единъ институтъ, дото е изучила френски, немски и е получила насоки за музикално образование. предъ видъ на голямитѣ си музикални дарби и рѣдко хубавия гласъ. Скоро обаче съдбата се намѣсва. Тя заболява отъ злокачествено

ревматизъмъ, който обезобразява тѣлото и. Само главата ѝ, като посочена за велико послание, остава необинновено хубава. Ударътъ постигналъ младата пѣвица, не съкрушава обаче волята ѝ. Энергичниятъ ѝ духъ познала на време, че избраната карьера, само съ хубавъ гласъ и лице, не ще може да я задоволи. И безъ да се отчайва, тя съ смѣлостъ се заглежда въ живота: какво значи страданието на единици по нѣкаква си суетна слава, когато хиляди, хиляди тѣнатъ въ несодение, безвѣрие, безпраане и нищета! Единъ подсъзнателенъ гласъ ѝ подсказва, че злополуката стократно ще баде изкупена. Нови крагосори се разкриватъ, нова широта за работа, и тя започва да твори нова музика — *музиката на слъзото*. И наистина, отиѣната е велика, тя заговори къмъ душгѣ не на нѣколко избраници, както би било при първото ѝ призвание, а — къмъ хилядгѣ, милионгѣ души на народа си, на славянството, на човѣчеството. Щастливъ случай я довежда въ националния кражокъ на Халекъ, Хейдукъ, Каролина Свѣтла. Обикната и подкрепена отъ тѣхъ, тя започва новъ свѣтълъ пътъ, некаръ и много пъти трѣненъ.

Великото страдание ражда велики дѣла — това е нейното съзнание. И приизпълнена съ творческа и борческа сила, тя едновременно започва поетическото си и обществено дѣло. Тя иска пълно и цѣло изживяване. Тя иска да превърне проповѣдта си въ дѣло. А всѣко ново дѣло, трѣбва изъ основи да издигне сградата си. Тя търси причингѣ на разлагането и казва: ново възпитание и образование за младежта, особено женската — половината отъ човѣческитѣ неизползувани сили. Основана списание „Женски листи“, дето се бори чрезъ словото и същевременно се залавя съ градивото на женското образование. За професионална подготовка на жената, тя поема ръководството на една основаното отъ Кар. Свѣтла стопанско училище „Vugoben vrolek“, разширява го, открива много клонове и подготвя жената къмъ економическа борба — свобода на труда и възнаграждението. Основана лицей срѣдно 6-класно девическо училище, съ общи практични познания.

И за да даде възможностъ на духовнонаслренгѣ жени да получатъ образование, пригодно за постъпване въ университетъ, тя основава частна девическа гимназия „Минерва“ (абитурменткитѣ сж държали натура при комисии отъ австрийски, илжжи гимназии). И още преди 35 г. е издействувала достатъкъ на женгѣ въ университета. Заслуггѣ на тази силна жена сж толкова по-ценни при условията, при които тя ги е постигнала: австрийското духовно подтисничество, което е имало изключителна привилегия надъ образованието на младежта. Тя е неразрушния мостъ, по който е минало литературно феминистичното движение въ Чехословацко, отъ Божена Нѣмцова и Кар. Свѣтла до днешнитѣ политички и литераторки, проявили се по всички нови патища на книжовния и социаленъ животъ. И до

днесъ Е. Красногорска стои като стража надъ склпнатъ придобавки.

Литературното дѣло на Ел. Красногорска е многоплодно. Въ връзка съ възпитателнитѣ грижи за младежта, тя е написала обширна литература за деца и юноши, предимно децими, въ проза и поезия. Въ защита на възгледитѣ си, тя е публикувала извънредно много публицистични и есеистични студии въ списанията „Женски гласъ“, „Осаята“, „Музейникъ“. Нейниятъ борчески духъ не прощава никому неправда или подлостъ и плебично, дори саркастично, се нахвърля съ девиза за „вѣра и свобода“. Въ естетиката си, тя се бори за изикова чистота и художествена форма. Формалнитѣ изисвания тя напада и на произведенията си. Това обстоятелство ѝ е помогнало тѣрде много, за да ладе художествени преводи на съчиненията на Байрона, Пушкина и Мицкевича. Голѣмитѣ формалистъ-писатели — Яр. Врхлицки — тѣрде ласкаво кѣзва за преводитѣ ѝ: „чуждия советъ преминава презъ нейния духъ, като пресъздаденъ — изново миналъ презъ огъня на духа, еднакво мислящъ и чувстващъ“.

За отбелязване са и художественитѣ либрета, съставени отъ нея за нѣколко опери на Сметана и Фибихъ.

Поетичното дѣло на Ел. Красногорска е въплотено въ редица сборки. То е изразъ на голѣма всеобгръщаща любовъ къмъ човѣка и природата и на силна, борческа воля. Нейни обекти са рушение на старата, гнипа и противонародна традиция, разследване и бичуване нелазитѣ на зараждащата се съвременностъ и борба за народна и лична свобода. Въ произведенията ѝ се преплитатъ мотиви на неудовлетвореността на подвластната и несамосъзната душа на жената, на угнетителния нейнъ народъ, на страданията на поробенитѣ славянски братя на Балкана. А надъ тѣхъ, като синтетически идеалъ на всечовѣчностъ, стои копнежътъ по славянско единство.

Жената у нея не е идеализуванъ типъ — напротивъ. Тя търси въ нейното подсъзнание недостига на личния животъ. Самосъзнатата личностъ, само може да бѣде цененъ членъ на обществото и народа. А жената и майката не носятъ ли най-голѣмата отговорностъ предъ народитѣ? Надъ съвестта имъ не тежи ли съзнаването за личенъ и общественъ дългъ — ней-самото послание на жената? Тази е находната точка, отъ кадето Ел. Красногорска почва да се бори съ тѣпотата и ограничеността на дотогавашнитѣ калутерски училища за жени. Стихотворения на този мотивъ не са групирани въ отдѣлна сборка, тѣ са прѣснати изъ между другитѣ ѝ трудове.

Вторитѣ мотивъ — любовъ къмъ народа и борба за свобода, правда, човѣчностъ, родина — пронизва цялото ѝ поетично творчество подъ разни форми.

Първата ѝ сбирка: „Изъ май на живота“ е полната пѣсенна чучулигата, издигаща се високо надъ омертата на душната действителностъ всрѣдъ необятнитѣ простори на радостъ и животъ. И при все това — члдо на земята — тя въ своя спускъ и досегъ до нея иска да залѣе всичко съ хубавото на всиннитѣ.

Въ едно отъ стихотворенията на тази сбирка младата тогава поетеса изказва кредото на цѣлия си животъ: за здравата душа нѣма старостъ, а борческия духъ и въ окова е воленъ.

„Не вѣрвамъ азъ, че нѣкога въ душата здрава би могълъ да пресъхне извора на идеала. Азъ знамъ, че правдата въ мъгли овита плава, но ще заблесне пакъ — разжисала воля.“

„Азъ знамъ че, добродетельта въ заблуда се скрива и че безмотно хубави зари затънатъ въ крака, но младата душа и стареца опива, окриления духъ краси окони на юнака“.

(„Довѣрие“)

Отъ тукъ Ел Красногорска почва да углубява причинитѣ на хаоса въ зараждащитѣ се нови условия и започва на широко своето дѣло. Тя бичува конвенциосналия моралъ на времето и се поставя пр-тивъ космополитичното течение на Врхлицки. Тя иска преди всичко да се олознае душата на народа, а следъ това да се даде мѣсто на външни влияния; Тя се оглежда въ сжщията на неговия животъ, въ запознатата му още душа, която чана своитѣ будители и водители. Плодъ на тѣзи наблюдения и изучаваня е сбирката „Изъ Шумава“ (1873 г.). Съ мелодиченъ и цвѣтностъ езикъ тя описва чарования край, преплетенъ съ предания за славнитѣ шумавски юнаци. Възторжено описанитѣ тѣхни геройски дѣла сж затрогнали сърцето на онзи край до толкова, че въ грамадния хотелъ-пансионъ въ Шума е видана плоча съ написаното отъ нея стихотворение „Холсна“, нотирано въ пѣсенъ, която оглася и най-затѣнтонякъ китъ на Шумава. Яр. Врхлицки, макаръ и стоящъ на чело на космополититѣ поети, нарича тази сбирка отъ 24 стихотворения „огърница отъ перли“.

Като отидъ, новъ слънчевъ лъчъ на младостъ по начертания планъ за работа, сж сбиркитѣ „Вълни въ течението“, „Издѣнке“, „Лястовички“ и др.

Въ спичната поема „Шумавски Робинзонъ“, съ явнителенъ и сатириченъ стихъ Ел Красногорска рисува смѣшитѣ двулики типове на продажитѣ чехи. А съ ожесточеностъ се нахвърля върху общественото падение и изжѣма на окѣзи безлични чехи, които сж били готови, за изгода, да потѣпчатъ народността си. Това сж сбиркитѣ „Басни за голѣмшитѣ“ и „Новя басни“. Съ тѣхъ Ел Красногорска освежава традицията на Лафонтена въ съвременната ней чехословашка литература.

•

Третия мотивъ — любовъ и състрадание къмъ угнетенитѣ балкански славяни — произтичащъ отъ втория — любовъ къмъ

народа — е изработенъ съ най-голяма художественостъ въ обширната стихотворна сбирка „Къмъ славянския югъ“, сбирка, посветена на събитията на освободителната руско-турска война. Чехословацката литературна критика смѣта тази сбирка за върховенъ бодъ на поетическото дѣло на Красногорска. Самата тя пише: „когато писахъ стихотворението „Къмъ славянския югъ“, за пръвъ пътъ въ живота ми се стори че въ мене все пакъ живѣе поетъ, за пръвъ пътъ тогава азъ писахъ, опияненъ отъ трагичната красота на сюжета, съ такава наслада и докота. Струваше ми се, че азъ трѣбваше да пиша, да пиша и все да пиша“. — Кое чувство е удвоявало вдъхновението на поетесата? Не е ли била общата съдба на Чехословацко и славянския Балканъ? Това приобщаване на съдбинитѣ на толкова славянски народи сътвори най-ценната поетична творба на вдъхновената поетеса. Описанието на природата, нравитѣ и на онак стихотворенъ бунтъ и устремъ за свобода съ толкова правдини!! А чудно, че поетесата никога не ги е видѣла, нито лично следела! Няколко познанства съ българи въ Прага могли ли съ да дадатъ потребното вдъхновение? И тука критикътъ не може да не оцени върховния даръ на поетесата: богатството на нейната интуиция, силата на вътрешнитѣ ѝ ценности, които съ я довели до това творческо прозрение.

Въ огнената заря „на изтокъ“, въ пукота на пушкитѣ, надъ потоцитѣ кръви се вѣе Божето знаме „свобода или смъртъ“. Балканския юнакъ е олицетворение на Христа-Спасителя.

„На изтокъ днесъ гори! На полусвѣтъ и полунебеса изгарятъ
сжжли жертви Богу на спасението.

Издигнатъ е свещенъ пожаръ! Все по-високо нѣта огнени стрели.
Изгарятъ цвѣтъ на рози — кръвъ рубини! Нечути чудеса!

„Подъ пукота на огъня, въ окървавения потокъ на устрема победенъ,
азъ виждамъ снѣтната заря Христова, разляла се надъ
трѣмний венецъ и осияла блѣдото лице на святия пророкъ“.

(„Къмъ изтокъ“)

Цѣлата сбирка носи толкова красота и смелостъ, че би заслужила отаѣлно проучване. Въ общи черти въ нея има стихотворения, засѣгащи общото настроение на Балкана, други посветени на отдѣлнитѣ славянски балканци, и трети, които приобщаватъ съдбата на отдѣлнитѣ славяни къмъ великото и свободно славянско единение.

Десетина стихотворения отъ сбирката съ посветени на *Балгари*, като: „Изгнаници“, „Българска роза“, „Българска копеда“, „Драганъ и гусларъ“, „Божана“ и др.

Въ тѣхъ България е зема хубава и живописна, съ „плодоносни полета“ и „благоуханни хълмове“. Българинътъ е мъжественъ и любящъ родината и дома си, заради които се жертвува

сиено. „Пролѣтата геройска кръвъ, погубенъ животъ не бѣта ли заради насъ, о рози български?“

(„Българска роза“).

А българката е заснѣна хубавица, която достойно носи „венеца отъ рози“. Тя люби силно:

„Моята любовъ не ще отстъпи предъ смъртта, сирота, самотна и измачена, но сѣга вѣрна!“

Тя иска любимия да бѣде герой:

„Умри юнакъ на ножа“

Българското семейство пази старината на народнитѣ обичаи и обичаи. Но страшна е съдбата на отвлечената жена и болката на овдовѣлия мъжъ, когато, въ Божия празникъ „Рождество“, прѣснатата челядь се събира на обща софра.

„Къде ли ще намѣря азъ детето? а Божана?“ Така ридатъ замърнѣли се отъ бранни поля борещъ. („Българска коледа“).

Изъ цѣлата сбирка като кърпава нишка се преплита вопиена по свобода и восславянски сговоръ.

Въ стихотворението „На свободата“, като я величае като единствена вѣра на човѣчеството, запитава, защо тя бѣга изъ браннитѣ полета на угнетенитѣ славянски народи? Думитѣ ѝ прозвучаватъ като наболѣло чувство на майка, бѣдѣща надъ общата участъ на чевата си.

Ел. Красногорска, въодушевена отъ безкористното на рускитѣ герои, дошли да пролѣятъ скъпа кръвъ за „очистване на славянството отъ иновѣрника, за вѣра и свобода на поробенитѣ брати“, написва одата „До плитницкитѣ езера“. И праща свои възторженъ повикъ къмъ цѣлокупното славянство:

„Прѣснете искри и хвърлете семе на дѣлото, сърцето разгорете като огненъ цѣфъ, герои приказни, съ единъ сигналенъ знакъ да възродите въ славянството нова сѣтъ“.

(„При Плитницкитѣ планини“).

Вѣ любва и страдание изгря тая велика душа, зарила най-хубавото си творение на народа си, славянството и човѣчеството. Отъ тукъ животътъ ѝ улича въ борба, полоника, като понижава художественъ ѝ, творчески темпъ.

Минаватъ години, изреждатъ се събития въ родината ѝ и цѣлия свѣтъ! И нищо не отминава на нейния слухъ и зрѣкъ. Дохожда денъ на ново масово недоволство, новъ устремъ за борба — народитѣ на Балкана се съюзяватъ противъ иновѣрника врагъ, оставилъ още корени на християнска почва (Балканската война 1912—13). Ново сподяние, нови чудеса! Чехословашкитѣ народъ не може да остане безучастенъ. И въ 1913 г. чехословашкитѣ писатели, художници, композитори издаватъ художественъ, илюстриранъ сборникъ „Прозлава че им“, посветенъ на балканскитѣ юнаци. И въ този сборникъ Ел. Красногорска пише химнъ „Къмъ героитѣ на Югъ“.

Но злата славянска съдба не пожела за дълго този сго-

ворь. Дойдоха други по-страшни кръвопролития съ Свѣтоаната война. Едни народи се надигнаха, други западнаха. Славниството преживя голѣма слава и голѣмъ погромъ. Въдънонената писателка джманѣ да види една си блѣнъ осъществение—родната свобода, но ще ли доживиѣ другия — славниството сценнено? И когато преди две години имахъ щастието да я посетя въ нейната работна стая, за да я изважа почитѣта си намѣрихъ я като стражъ съ перо въ рѣка, пишещя статии за Б. Сметана и славниството. Тресперницата ѝ, изкривена отъ ревматизна рѣка едва държеше перодръжката, но свѣдлитѣ ѝ и смнн очи подсказваха, че „мѣлата душа и стареца опива“. Тя спрѣ дълбокозорителния си погледъ въ мене и сѣмашъ казваше: знакъ трагедията на вашия народъ. И намстена, тя андеше всичко. На изпращане целуна ме по челото и каза: „занесете моята любовъ на България и наметете на Българитѣ, че народъ не загива. А на Българката предайте да обича и възпитава младежѣта въ любовъ къмъ родната я славниството“. Ако всички жени биха съзнали тази своя дългъ, колко радости биха озарили патицата на човѣчеството.

Д-ръ Н. Бобчевъ.

Основатели и ревнители на Славянското дружество въ България

(Основанане, уреждане и подеъм на Дружеството).

Славянското дружество въ България е основано на 21 ноемврий 1899 г. Кои сж били тѣзи добри българи които сж се въодушевили отъ голѣмата идея за славянската взаимностъ и сж били инициаторитѣ на това дѣло? Въ учредителния протоколъ като инициаторъ изрично се споменува само покойникътъ Илия Куртевъ, който е билъ избранъ и за председателъ на първото настоятелство на новооснованото дружество; амо се сжди, обаче, отъ „спомена“ на г-нъ Борисъ Мандушевъ за основаването на Славянското дружество въ България, помѣстенъ въ Плевенското сп. „Родна Мисълъ“, год. 1923 кн. V-VI, следва по справедливостъ да считаме него за първи вдъхновителъ на идеята да се основе и въ България едно дружество, подобно на С.-Петербургското Славянско благотворително дружество и преследващо сжщитѣ цели и задачи.

Като възпитаникъ на едно отъ висшитѣ учебни заведения въ Петроградъ, г. Б. Мандушевъ се е ползувалъ както отъ материалната подкрепа на С.-Петерб. Славянско благотв. дружество, тъй и отъ широкото гостоплюбие на братята руси въ северната славянска столица. Изпълненъ отъ благодарностъ къмъ всички оубави учреждения и лица, които сж помагали както нему, тъй и на много други българи и инославни, да следватъ безбедно ученето си въ руската столица, той, като се завърналъ въ България, въодушевилъ се отъ мисълта, че ще бъде уибствено, полезно и целесъобразно, ако и въ столицата на България се основе едно дружество, подобно на Славянското благотворително дружество въ С.-Петербургъ. Такава една организация въ България, освенъ благотворителнитѣ цели, които ще има да преследва, ще трѣбва да си постави за задача, на първо мѣсто, да поддържа по-тѣсни връзки съ подобнитѣ организации въ другия славянски свѣтъ, на първо мѣсто съ рускитѣ, както и съ славянофилскитѣ врагове въ Русия, изобщо.

Въ казания свой споменъ г. Б. Мандушевъ казва следното за мотивитѣ, които сж го подбудили да даде идеята за основаването на едно Славянско дружество въ България: — „Сплотената солидарностъ на славянина за постигане на известни благородни цели, засѣгащи единъ славянски народъ; грамаднитѣ материални жертви, които „Обществото“ (думата е за Славянското благотворително дружество въ Петроградъ) регистрираше ежегодно за своя близкостъ; идеалниятъ ни-

рогледъ, що ръководителитъ му бѣха (си) поставили за задача: най-сетне, чувствающата се нужда отъ едно обединение на Славянина, който (което?) да биде отпоръ на всичко чуждо (?) — всичко това ни наведе мисълта да се опитамъ и азъ да поставя основата на подобно едно дружество съ задача да помага (и) то на нуждающитъ се славяни, попаднали въ нашето отечество, и които да биде, ако би било възможно, кромъ отъ „великото Общество“ (?) — (тукъ подъ „великото Общество“ трѣбва пакъ извѣрно да се разбира Славянското дружество въ Петроградъ), та по такъвъ начинъ да се създаде и у насъ една мощь (и), която не малка роль да играе въ бъдеще въ ущърбъ (!) на немската раса, която застрашаваше на времето си икономически да ни погълне и завладѣе постепенно“...

Авторътъ на тия редове казва по-нататъкъ въ своя „Споменъ“, че той дълго време беседвалъ съ свои приятели върху реализирането на „свои проектъ“, обаче не всички се съгласявали да го подкрепятъ. Напълно възприелъ идеята му „бившиятъ ратникъ на Отечеството ни, запасния капитанъ Илия Куртевъ, който не закъснѣ да ми се притече своевременно на помощъ“, бележи г. Мандушевъ.

Точно ли тъй се е родила идеята за основаването на едно Славянско дружество въ България, както ни разправя това въ своя „Споменъ“ г. Мандушевъ, ние не можемъ да знаемъ. Въ всѣки случай добронатно е да се отбележи, че мислитъ, изтъкнати отъ г. Б. Мандушевъ като мотиви за основаването на Славянско дружество въ България, сж. опредѣлени целитъ на новото дружество, като на първо мѣсто отъ тѣзи цели е поставено: а) воденето и поддържането сношения съ всичкитъ славянски благотворителни дружества и подпомагане тѣхната дейность, б) даването помощъ на бедни способни младежи славяни, които следватъ ученieto си въ разни славянски учебни заведения, както и в) даването помощъ на страждущитъ славяни въ време на общи и извънредни бедствия...

Но както казахме, въ краткия протоколъ като инициаторъ за свикване на учредителното събрание, станало на 21 ноември 1899 год., въ столичното основно училище „Патриархъ Евтимий“, се споменува изрично покойния Илия Куртевъ; а за основатели на дружеството изобщо би трѣбвало да смѣтаме онѣзи 57 души български търговци, индустриалци книжовници, лѣкари, духовни лица, чиновници, които поимено се изброяватъ отъ г. Мандушевъ въ неговия „Споменъ“ и на които ликоветъ сж. представени въ фотографското табло на основателитъ на Славянско дружество въ България, запазено въ архивата му. Нека попомнимъ съ признателностъ имената на тия основатели на нашето дружество, което тая година чества своята 25-годишнина. Тѣ сж:

Високопросвещенний Климентъ Бранички, митрополитъ Търновски, Петъръ Генчевъ, П. Мусевичъ Бориковъ, Д-ръ Б.

Чавовъ, Икономъ Ив. Бенчевъ, Йеродиконъ Игнатий Рилски, Илия Куртевъ, Антоанъ Митовъ, майоръ Шойлековъ, Илия Съселовъ, К. Апостоловъ, Н. Мандушевъ, В. Мандушевъ, П. Таневъ, Ив. Д. Чавдаровъ, Д. Тошковъ, Д. Байновъ, Ив. Чукурлиевъ, Н. В. Бояджиевъ, А. Величковъ, Г. Пиронковъ, Т. Икономовъ, Ан. Константиновъ, А. Ц. Голъмановъ, А. Кантарджиевъ, Г. Р. Кантарджиевъ, Я. Петровъ, М. Коцевъ, Н. Шарпаджиевъ, П. Макавѣевъ, Гр. Ценовъ, Ст. Стояновъ, Хр. Славовски, Ст. Глуховъ, Д. Василевъ, Д. Вълчевъ, К. Мидалиновъ, Ив. Тачевъ, Хр. Ивановъ, Вл. Тютюнджиевъ, Т. Брашляновъ, Г. Аврамовъ, Т. полъ-Ангелковъ, Ел. Калъчевъ, А. Ив. Витошовъ, Тропановъ, Н. Шариковъ, Ст. Цѣтковъ, М. Николовъ, Н. Цанковъ, В. Панчевъ, Д. Влазмировъ, П. Младеновъ, Ив. Абджиевъ, К. Ивановъ, К. А. Ковачевъ, П. Шляхисевъ.

Безъ всѣко съмнение, Славянското дружество въ България е било основано подъ благословията и насърчението на именити български иерархъ, бележитъ писателъ и общественикъ, Климентъ Бранички, митрополитъ Търновски, въ мира Василь Друмевъ, въ Бозѣ починалъ на 1901 г. За това свидетелствува обстоятелството, че още въ учредителното събрание на дружеството въ което става и наборъ на първото негово настоятелство, той бива избранъ единодушно за почетенъ председателъ на това дружество — както и обстоятелството, че веднага бива избрана и петчленна комисия, която да отиде да посети болния владика, за да му съобщи за набора му и, както е казано въ протокола, „да му поднесе братските чувства на основателитъ на Дружеството“.

Съставътъ на първото настоятелство на Дружеството е билъ следниятъ: председателъ — Илия Куртевъ, подпредседателъ — Петъръ Генчевъ, касиеръ — Ив. Д. Чавдаровъ, секретаръ — В. Мандушевъ, съветници: иеродиконъ Игнатий Рилски, К. Апостоловъ, и Пант. Таневъ.

Първиятъ председателъ на Славянското дружество въ България и единъ отъ основателитъ му, *Илия Куртевъ*, опълченецъ-поборникъ, пламененъ родолюбецъ, бѣше и енергиченъ, скроменъ общественикъ. За заслугата му, като инициаторъ и основателъ на Дружеството, той се удостои да бѣде избранъ въ 1906 г. за неговъ почетенъ членъ. Илия Куртевъ се почина презъ августъ 1923 год. (вт. поменъ за него въ сп. „Славянски Гласъ“, год. XVII, кн. 2-3).

Петъръ Генчевъ († 1905 г. въ София), първиятъ подпредседателъ на Дружеството, възпитаникъ на Одеската духовна семинария и на Киевската духовна академия, единъ отъ славната плеада учители въ Габровската гимназия, презъ паметнитъ за отечеството ни 70-ти години на мина столѣтие, бѣше отсетне дългогодишенъ главенъ секретаръ въ Министерството на Народното Просвѣщение. Той бѣше необикновено скроменъ, тихъ и благъ.

чужък, безкористенъ общественникъ и примеренъ служителъ на дълга.

Иеродяковъ Игнатий Рилски († 1920 г. въ София) се о подвизавалъ на учителското и духовно-публицистичното поприще. Той бѣше основателъ и редакторъ на вестникитѣ „Селянинъ“ и „Свѣтъникъ“.

Останалитѣ членове на първото настоятелство сж били кой по-високъ, кой по-скромненъ чиновникъ по разнитѣ ведомства на управлението. Така К. Апостоловъ, възпитаникъ на американския Робертъ Колежъ въ Цариградъ, тихъ, скромненъ, и благороденъ характеръ, преданъ на дълга държавенъ служителъ, бѣше дълго време главенъ секретаръ на Министерския Съветъ († 1913 г. въ София).

Тѣ всички заслужаватъ нашето признание за благородното имъ усърдие при основаването и първитѣ трудни стъпки на Славянското дружество въ България.

На 29 априлий 1901 г., на шестото заседание, отъ редовното годишно събрание на Дружеството се избира ново настоятелство, съставътъ на което свидетелствува, че Славянското дружество въ България, основано току преди една година отъ скромни български общественици, търговци, индустриалци и чиновници, е добило вече такова значение въ българската общественостъ, че за неговъ председателъ се избира единъ такъвъ политически деецъ, държавникъ и общественикъ, като *Ив. Евстратиевъ Гешевъ*, бившъ министъръ, по сетне министъръ-председателъ, а за членове: народниятъ поетъ *Ив. Вазовъ*, прославения отсетне генералъ, тогава полковникъ, *Радко Димитриеъ*, *П. Мусевичъ Бориковъ*, *Д. Яблански*, перомонахъ *Иосифъ*, отсетне търновски митрополитъ, *Я. Митрошиновъ*, а отъ стария съставъ останали: *Илия Куртевъ*, като подпредседателъ, и *П. Таневъ*.

Понеже на *Ив. Ев. Гешева* не било възможно да приеме избора, вмѣсто него бива избранъ кирнархътъ на Софийската епархия, митрополитъ *Партений* († 1918).

На следната година начело на Дружеството като председателъ застава голѣмиятъ български поетъ *Ив. Вазовъ*; подпредседателъ *Ст. Костовъ*, членове: *С. С. Бобчевъ*, полк. *Радко Димитриеъ*, *Ив. Д. Ивановъ*, *Ат. Дуковъ*, *Ив. Цоневъ*, *Юрданъ Наумовъ* и *К. Спространовъ*.

* * *

Докато първитѣ две години Дружеството прекарва своя устройственъ периодъ, на третата година, полъ председателството на *Вазова*, то встъпва въ периода на оживена творческа дейностъ.

Въ заседанието си на 25 мартъ 1902 г. то си начертава широкъ планъ на дейностъ, чрезъ която да могатъ всемѣрно да се постигнатъ целитѣ, които Дружеството си е поставило. Въс-

майки предъ видъ, че въ първото време на съществуването си Дружеството е могло да разполага само съ твърде оскудени материални средства, за да може да върши широка благотворителна работа, настоятелството решило да се обърне по голѣмо внимание върху културнитѣ задачи, които то ще има да преследва. За тая целъ то решава да се уреждатъ публични сказки, да започне издаването на свой печатанъ органъ и да влѣзе въ по-живи и широки връзки съ славянскитѣ дружества въ другитѣ славянски страни.

Любопитно е да се види, каква програма си начертава Дружеството още въ самото начало на своето съществуване, за да буди въ българското общество идеята за славянска взаимност и да разпространява всрѣдъ него познания върху славянския свѣтъ. Ето тая интересна програма:

„Както въ сказкитѣ, тъй и въ изданията (на Дружеството) за да може да се влияе върху българското общество и за да се възбуди въ него идеята за славянската взаимност, най-умѣстно би било, ако се извадятъ на яве: 1. най-важнитѣ исторически събития и свѣтли страници отъ българската история, както и подобнитѣ отъ историята на другитѣ славянски народи; 2. борбитѣ на славянскитѣ народи за независимостъ и отстапване на тѣхнитѣ права, като: борбитѣ на българитѣ за политическа и духовна свобода, тая на чехитѣ съ немцитѣ, на хърватитѣ съ маджаритѣ и пр.; 3. причинитѣ, по които нѣкои отъ славянскитѣ народи са попаднали подъ чужди влияния, като се изтъкне, че повечето нати тия причини са били вътрешнитѣ разпори и несъгласия; 4. да се обърне внимание, че причинитѣ да се разпокъса Полша са повечето вътрешни и че не в Русия виновницата на това, — по тоя начинъ да се изборони лъжовното убеждение на нѣкои хора у насъ, че сближаването ни съ нашата освободителка може да бѣде вредно за България; Бъобще да се изтъкне предъ очитѣ на българското общество, че само чрезъ тѣсното сближение съ нея ще може по-лесно да се осъществятъ националитѣ ни задачи; 5. да се извадятъ на яве факти отъ историята на другитѣ неславянски страни, като Италия и Германия, за да се види и въкорени убеждение въ българското общество, че тия народи са постигнали своето национално обединение и величие само чрезъ своето разбиране и солидарности; 6. да се посочи на нашето общество, кои са враговетѣ на славянството, тѣхнитѣ средства противъ него, и че тия врагове могатъ да се победятъ само чрезъ стремение къмъ културенъ напредъкъ и солидарностъ на славянскитѣ народи“ (курсивъ нашъ). При третирането на горнитѣ въпросъ се казва въ заключението на тая програма, „най-умѣстно би било, ако въ всички случаи се избѣгватъ крайноститѣ и се избѣгва всѣкаква партиянска (шовинистическа? — Н. Б.) подкладка“ (курсивъ нашъ). Копкото се отнася до по-важнитѣ съвременни събития, които ставатъ въ славянски

свѣтъ, за тѣхъ се казва, че *„тѣ трѣбна да се обскждатъ въ помирителенъ духъ“* (курсивъ нашъ).

Горензложената програма на дейность на Славянското дружество, презъ време на Вазовото председателство, не само се начертава, но се и започва нейното усърдно изпълнение. Ние виждаме, че Дружеството влиза, наистина, въ връзки съ подобните организации въ другитѣ славянски страни, то не пропуска случай да се отзове, тъй или иначе, на по важнитѣ събития отъ културния и общественни животъ въ другославянскитѣ страни. То започва да издава и своя печатанъ органъ „Славянски Гласъ“, съ редактирането на който се натоварва самъ председателятъ Ив. Вазовъ, подпомаганъ отъ членоветѣ Юрд. Наумовъ и Ив. Д. Ивановъ. Дружеството започва да урежда вече и публични сказки. Такива се четатъ отъ В. Д. Стоиновъ, Д-ръ Н. Семеновъ и Ст. Костовъ.

Колкото се отнася до общественния животъ въ България, то презъ това време Дружеството предприема една твърде важна благотворителна акция, като енергично и всемѣрно организува събирането и раздаването помощи на бѣжанцитѣ отъ Македония, притоцитѣ на които тогава се бѣ усилилъ послѣдъ избухналитѣ по това време възстанически движения въ този многострадаленъ български край; Дружеството взема живо участие въ Шипченскитѣ тържества (г. 1902) и въ тържественото посрещане въ София благодетеля на българския народъ, графъ Н. П. Игнатиевъ. Посещението на Слав. дружество отъ страна на графа и съпругата му (23 септ. 1902 г.) по случай избирането му за първи почетенъ членъ на Славянското дружество въ България, е имало характеръ на грандиозна славянофилска манифестация, каквато до тогана България не е познавала. И днесъ описанието на това посрещане на графъ Игнатиева въ помещението на Славянското дружество въ България не може да се чете безъ умиление дори до просълзяване. (Вж. „Славянски Гласъ“ г. 1902, кн. II).

Ние не можемъ да си откажемъ да приведемъ тукъ нѣкои отъ чудно правдивитѣ и благородни мисли, изказани отъ признаниятния български благодетель въ отговоръ на поднесенитѣ му приветствия... *„Ние, руситѣ, искаме всѣки славянски народъ да се развива свободно, самостоятелно. Русия е безкористна въ това отношение; тя не гледа на славянитѣ като на материалъ, както пангерманизмътъ гледа на нему принадлежащитѣ народности. Ние искаме всички славяни да бждатъ по своему, но да чувствуватъ всички заедно (курсивъ нашъ). Тукъ е силата. Русия иска България да бжде самостоятелна, но и да не принадлежи на швабитѣ (курсивъ нашъ)...* Казватъ, че съмъ идеалистъ. Да, признавамъ го. Но нема ли идеали за свободна България не е ли сбданаха? Когато първи пътъ заговорихъ за съществуването на българин на Балк. полуостровътъ отъ всички страни завикаха, че тамъ има само гърци. А съби-

тията наскоро дойдоха да потвърдят думите ми. Ето защо аз вървамъ въ идеализма; азъ се надявамъ, че моя пъленъ идеализмъ ще се осмъществя рано или късно" („Слав. Гласъ", г. 1902, кн. I, стр. 95-96).

Изобщо заслужва да се отбележи, че подъ председателството на Вазова, Дружеството развива примерна благотворителна и културна дейностъ. Самъ председателятъ, ако и по природа и призвание не твърде склонъ е къмъ административна и практическа обществена работа, изпълня дълга си най-предано, като свинна настоятелството най-редовно на чести заседания, много пати въ собствения си домъ.

Отъ членоветъ на настоятелството презъ това време заслужва да се отбележи ревността на покойния Ив. Цоневъ, който известно време презъ 1902 год. изпълнява длъжността секретаръ на настоятелството, а тач на Ат. И. Духонъ който следъ него бива избранъ за секретаръ.

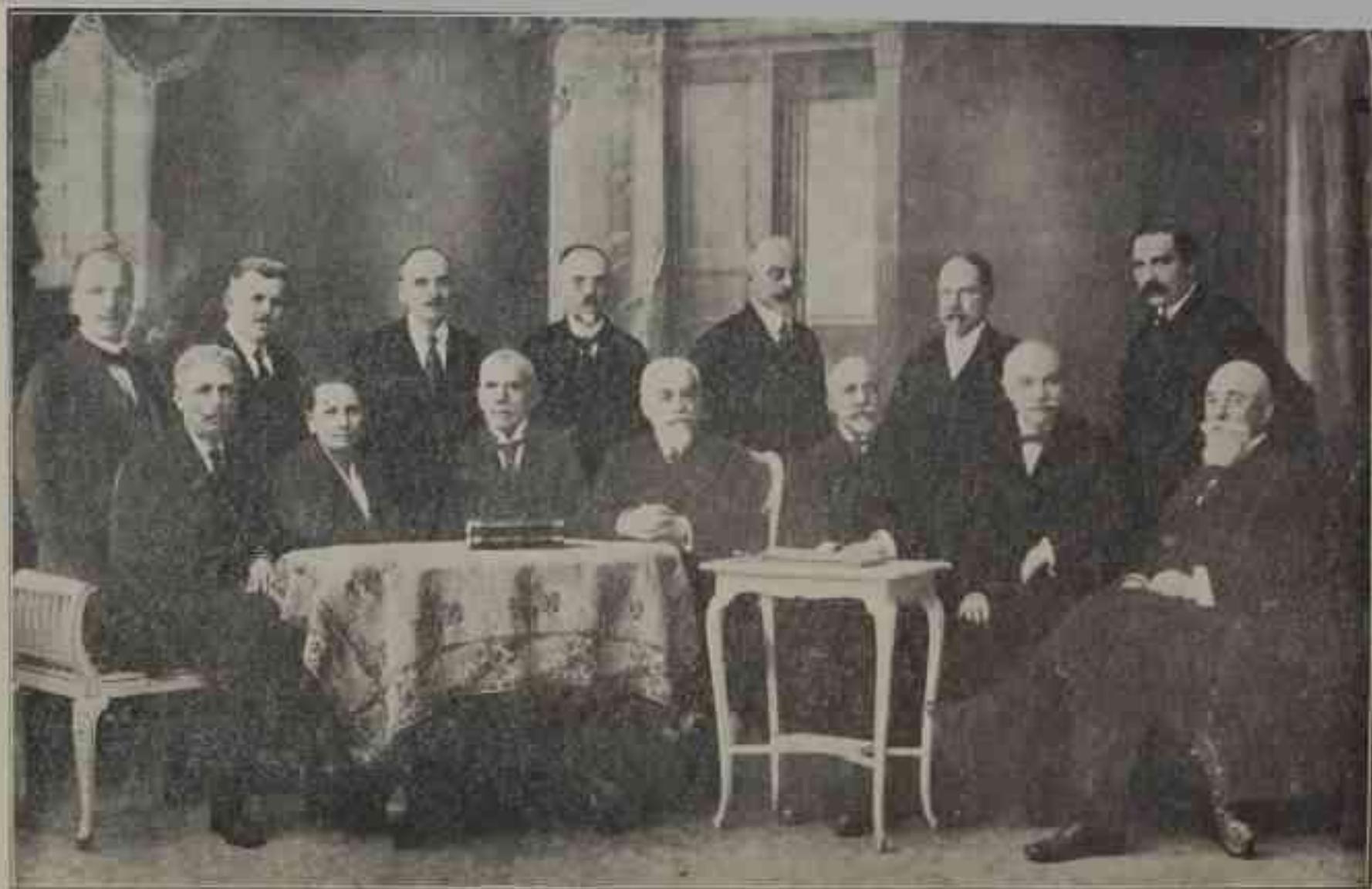
Отъ дружественитъ членове ще изтъкнемъ усърдието на г-ръ Н. Семеновъ, който единъ отъ първитъ чете сказки отъ името на Дружеството; влазя членъ въ комисията за събиране помощи за макед. бѣжанци; изпраща се въ Бѣлградъ да представлява Дружеството на българската вечеринка, дадена отъ тамошния Славянски клубъ и въобще взема живо участие въ живота на Дружеството презъ това време.

На следната, 1903 год., съставътъ на настоятелството е почти сѣщиятъ.—новъ членъ въ него виждаме г-на Ст. Ляфчиева, който замѣсти Ив. Цонева. Презъ течение на годината, обаче, става важна промѣна въ председателството на дружеството: председателятъ Ив. Вазовъ, който и безъ туй неохотно е приелъ да бѣде повторно избранъ за председателъ, си дава двукратно оставката, която е била приета съ голѣмо съжаление отъ общото извънредно събрание на Дружеството, станало на 22 юний 1903 год.;—вмѣсто него на сѣщото събрание се избира за председателъ С. С. Бобчевъ, а вмѣсто него, за настоятеленъ членъ, Владиславъ Шакъ родомъ чехъ, дългогодишенъ гимназиаленъ учителъ въ София, книжовникъ и ратникъ на славянската идея.

* * *

Председателството на г- С. С. Бобчевъ, който отъ 1903 до день днешенъ носи тази тежоба съ неотслабваща енергия и ревностъ, е свързано съ най-голѣмия подемъ и разцѣтъ на Славянското дружество въ България.

Презъ време на неговото председателство се разширяватъ връзкитъ на дружеството съ подобнитъ инославянски учреждения и съ чуждестраннитъ славянски сръби и лица изобщо. Самъ председателятъ е единъ отъ първантъ участници въ оново паметно движение между славянитъ за сближение на културна и икономическа почва, въ десетитъ години на това столѣтие, кое-

Настоятелството на Славянското дружество през 1921—1923 година на което е билъ членъ и покойниятъ Д-ръ Ст. Сарафовъ (първи отъ лѣво).

то, както се знае, получи названието „неославизъм“. Културната работа на Дружеството се засилва до най-висока степен: публичните четения на славянски теми, уреждани от Дружеството, стават нѣщо обикновено въ неговия животъ. — последните две години тѣ сполучливо се замѣстиха съ тѣй наречените *Славянски срещи*, които стават два пѣти месечно и толкова допалнаха на членовете на Дружеството. Издателската дейностъ на Дружеството, за която въ тоя Сборникъ е помѣстенъ погоре особенъ очертъ отъ проф. М. Попружанко, значително се разширява: освенъ сп. „Славянски Гласъ“, Дружеството захваща да излага отъ 1908 г. годишника „Славянски Календаръ“, а отъ 1920 — „Славянска Библиотека“. Установи се редовно празнуване на 19 февруарий (3 мартъ и сл.) — празника на Освобождението на България отъ Русия (подписване на С.-Стефанския предварителенъ миръ), — празнуване, на което се дава станалния вече традиционенъ *Славянски концертъ*; устройватъ се често вечеринки и всѣкакъвъ видъ забави съ български националенъ или общеславянски характеръ. Паметното тържествено и всенародно поменуване въ 1907 г. хилядогодишнината отъ смъртта на Царъ Бориса, покрѣстителя на Българитѣ, стана по починъ и при най-близко участие на Славянското дружество подъ личното раководство на председателя му С. С. Бобчевъ. Три години следъ това (1910 г.) бѣше устроенъ отъ Славянското дружество въ България и свиканъ въ столицата на Третото българско царство величественъ всеславянски съборъ, който ще остане сѣтла страница не само въ живота на Дружеството, но и въ историята на славянското движение изобщо.

Благотворителната дейностъ на Дружеството също се засилва и получава особено широкъ замахъ, — продължиха се родолюбивите грижи за македонските бѣжанци, напустнали по зла неволя огнищата си презъ страшното лѣто на 1903 г. (Илинденското въстание); уреди се и изпрати въ 1904 г. особена санитарна мисия въ Далечния Изтокъ (презъ време на Руско-японската война) въ помощъ на братския руски раненъ и боленъ войникъ; широко се помагаше по различенъ начинъ, най-вече съ пари и вещи, на българския войникъ и инославянските доброволци въ българската армия презъ време на Балгарската война; стѣгна се и изпрати втора санитарна мисия на Кавказкия руски фронтъ въ началото на Свѣтовната война; положиха се не малко грижи за удовлетворяване нѣкой нужди на българския раненъ и боленъ войникъ, както и за облекчение участъта на изоставения на своята сѣдба руски пленникъ презъ сѣщата война. Въ най-последно време Дружеството предприе широка и всемирна благотворителна акция за помощъ и поддръжка на злощастните руски бѣжанци, изхвърлени на българска земя отъ бурята на грозната гражданска война въ Русия, цѣли две години Славянското дружество бѣше единствено убѣжище за тия нещастни и то всѣкакъ се грижеше за тѣхъ. Та я откакъ руски-

тъ енигран и се помаредиха и устроица, пакъ Слав. Дружество не прекрати своето благотворително дѣло въ особени неотложни случаи, когато трѣбваше да се притече на помощъ било на учреждения, било на отдѣлни лица. То и до днесъ не се е отказало да помага въ подобни случаи. — Нека най-сетне поменимъ, че отъ 900 души въ 1903 г., когато г. С. С. Бобчевъ биде избранъ за председателъ на Дружеството ни, членоветъ му слезъ 5 години се удвоиха, а сега са повече отъ 3000 души.

Дейността на г. С. С. Бобчевъ като 22-годишенъ председателъ на Дружеството, заслужено и съ високо признание се оценява отъ членоветъ на Дружеството, както и отъ българското образовано общество изобщо. Това признание намѣри красноречивъ изразъ както въ приветствения адресъ, който му поднесе настоятелството на Дружеството въ 1921 г. по случай неговия 50-годишенъ юбилей, тъй и въ Юбилейната книга на дружественото издание „Славянски Гласъ“, издадена въ негова честь, а така също и въ обстоятелството, че Дружеството по сѣкия случай учреди за вѣчни времена „Стипендия по славяноведение С. С. Бобчевъ“, предназначена за издържка на единъ младъ българинъ, който да изучава този предметъ въ нѣкой отъ славянскитѣ университети. Оценката на г. Бобчевата дейностъ като председателъ на Славянското Дружество въ България, дадена въ поменатия приветственъ адресъ, кулминира въ следнитѣ заключителни думи: „Благодарение на неуморната и толкова разностранна Ваша дейностъ, Славянското Дружество въ България можѣ да се издигне до степенята на едно отъ първитѣ обществено-културни учреждения въ нашето отечество и да получи подобавашо значение въ славянския свѣтъ изобщо. Вашитѣ трудове Ви поставиха въ изключително положение да бъдете най-вѣренъ и завършенъ представителъ на славянската идея, осъществяването на която дава вѣра въ по-добро бъдеще на цѣлото славянство“.

Презъ времето на г. Бобчевото председателство неговии ревностни и ценни сътрудници и помощници са били, а нѣкои и сега са, — на първо мѣсто — Стефанъ Костовъ, д-ръ П. Орахолацъ, П. Абрашевъ и проф. В. Златарски, въ разни времена попредседатели на Дружеството, а последнитѣ двама и сега такива; сетне — дългогодишнитѣ членове на настоятелството: Юрданъ Наумовъ, Ив. Д. Ивановъ, полк. Радко Дмитриевъ, Д. Ябланинъ, Стефанъ Лафчисевъ, П. Зографски, Г. Цайтлинковъ, Г. Кертевъ, Ю. Хлѣбаровъ, Д. Добревъ, Ник. Бижевъ, д-ръ Стефанъ Сарафовъ, Любенъ Данаиловъ, зап. генерали — Диковъ, Вълнарковъ, Н. Ивановъ и Ив. Русевъ, както и членоветъ на двата спомогателни комитета при настоятелството, председателствувани — художествено-забавителния, отъ г-жа Елена Чакалова, а благотворителния — отъ г. Георги Киселовъ, и двамата подпомагачи неуморно председателствали и до днесъ въ неговата тежка и много пати твърде главоболна работа.

Покойниятъ *Ст. Костовъ* († 1917 г.), дългогодишенъ секретаръ на Св. Синодъ на Българската Църква и преданъ нейнъ служителъ, бѣше подпредседателъ на Славянското дружество въ България презъ течение на цѣли 15 години. Като обществена деецъ Ст. Костовъ се отличаваше съ пламененъ патриотизъмъ и презъ цѣлия си животъ неизмѣнно се вдъхновяваше отъ славянската идея, разбираана въ най възвишенъ смисълъ. Статитѣ му — „Славянофилство и несславизъмъ“, („Сл. Гласъ“ 1914 г., кн. 5-6), „На сърбофилитѣ въ Русия“ (все тамъ, 1914, кн. 10), „Какво още искатъ отъ България“ („Слав. Календаръ“ за 1915 г.), отвореното писмо до люблянския славянофилъ Иванъ Хрибаръ (все тамъ) сѣ характерни показатели за него, като славянски деецъ и български патриотъ. Дейността на покойния, като подпредседателъ на Славянското дружество може да се опредѣли и охарактеризира съ израза — десна ръка на председателя и постояненъ неговъ съратникъ. Когато председателятъ отсъствуваше поиъкога временно отъ България, било за да участвува, като представителъ на Дружеството, въ разнитѣ славянски срещи и събори, било когато той бѣ назначенъ за български пълномощенъ министъръ въ Русия, Ст. Костовъ го замѣстваше съ достоинство и нещна, за които Дружеството е запазило дълбоки и искрени чувства на признателностъ и почитъ. Особено презъ време на Балканската война, когато председателятъ бѣше въ Петроградъ, като дипломатически представителъ на България, този неуморенъ ревнителъ на Дружеството управлява дѣлата му съ достойни за оцудване преданостъ и енергия.

Д-ръ Петъръ Ораховацъ, родомъ черногорецъ възпитаникъ на Московски университетъ, направи отъ България сѣщинско свое отечество и си спечели името не само на отличенъ лѣкаръ, признатъ въ цѣло Българско, но и на бележитъ общественникъ и политически деецъ. Д-ръ Ораховацъ бѣше убеденъ и горещъ привърженикъ на славянската идея, т. е. на идеята за необходимостта отъ славянски сговоръ. Покойниятъ д-ръ Ораховацъ († 1922 г.) се избра за подпредседателъ на Славянското дружество въ началото на 1919 год., т. е. веднага, следъ като Дружеството ни поднови пълната си дейностъ следъ войната. На общитѣ събрания на Дружеството той обикновено не вземаше думата. Но въ заседанията на настоятелството, отъ които отсъствуваше само когато бѣше сериозно боленъ, той внушаваше най-полезни идеи, упѣташе, подтикваше къмъ това или онова мѣрпредприятие. Неговѣтѣ мнения се изслушваха отъ всички съ най-големо внимание и тѣ често се изливаха въ решения и претваряха въ дѣла. Ето защо председателятъ на Дружеството С. С. Бобчевъ съ такава искрена сирѣзь каза въ *словото* си надъ гроба му, че лично той — въ лицето на покойния Ораховацъ — губи „най-полезния си сътрудникъ“.

Смщо такъвъ идеенъ славянофилъ и възвишенъ характеръ

като общественикъ, бѣше колегата му по професия, именитниятъ столиченъ лѣкаръ д-ръ *Стефанъ Сарафовъ* († 1923 г.) Той бѣше само две години членъ на настоятелството ни, — смъртта неумолимо го грабна отъ нашата срѣда — но и презъ това кратко време той остави незвиличими следи и спомени въ нея. Той считаше служенето на идеята за славянска взаимност и сговоръ като общественъ и нравственъ дългъ. Славянската идея не бѣше за покойния доктрина, — тя бѣше за него едно както целение на здравия разумъ, тъй и влѣчение на сърцето. Като характерно и красноречиво свидетелство за славянофилското настроение на д-ръ Сарафовъ, както и на чувствата му къмъ Славянското дружество, може да служи обстоятелство, че той му завеща една трета отъ значителното си материално състояние, съ изрично задължение, приходитѣ отъ завещаната сума да се употребяватъ за награждаване всѣко по-сериозно усилие, което има за целъ да приближи времето за разбиране и единение на славянитѣ.

Заслужва по-особено да се отбележи и усърдната и многополезна дейностъ на дългогодишнитѣ касиери на Дружеството: Юрд. Наумовъ († 1908 г.), Ил. Цоловски, П. Д. Велевъ († 1913 г.), Г. Цѣттиновъ, Н. Бижевъ, който замѣстваше г. Цѣттинова презъ всичкото време на Войната, и зап. капитанъ-лейтенантъ Д. Добревъ, както и на дългогодишнитѣ секретари: Ив. Д. Ивановъ и Г. Г. Губидѣльниковъ.

Също така заслужва отбелязване дейността на г-на Ст. Лафчиевъ, редакторъ на дружественото издание „Славянски Гласъ“ презъ 1903, 1904 и 1905 год., освенъ което г. Лафчиевъ е изпълнявалъ и секретарската длъжностъ презъ 1904, 1905 г., — както и тая на неговия приемникъ, г. Никола Атанасовъ, редактиралъ списанието презъ 1906 год.

Признателенъ поменъ дължимъ и на покойния Григоръ Найденовъ, виденъ Софийски гражданинъ, председателъ на Поборническо опълченско дружество, твърде деятеленъ членъ на Дружеството ни и председателъ на благотв. комитетъ. Презъ време на Войната и току следъ нея той бѣше неуморенъ и постояненъ сътрудникъ на председателя ни въ благотворителната работа на Дружеството. Последното дѣло, на което той се посвети съ всичката жаръ на добрата си душа, бѣше събирането пожертвуваная въ полза на рускитѣ бѣжанци. Не единъ руски пленникъ въ България, не единъ бѣжанецъ отъ Русия имѣ да благодари на Григоръ Найденова за облекчение на своето окаяно положение (Чт. поменъ за него въ „Сл. Гл.“ г. 1919, кн. 1—2).

Заслужили сѣ признателностъ отъ Дружеството и дългогодишнитѣ провѣрители на смѣтнитѣ му: Кл. Спространовъ, Ив. Гищевъ и Г. Кертевъ, както и запаснитѣ провѣрители — Н. Хлѣбаровъ и Ст. Вълчевъ.

Дълъг ни е поменемъ тукъ и недавно починалия Петъръ Зографски, дългогодишенъ учителъ и сироменъ общественикъ, който бѣше извънредно ревностенъ членъ на настоятелството на Дружеството цѣли 12 години [(1907 — 1918 г. вкл.), безъ да пропусне ни едно отъ заседанията на настоятелството или на Дружеството, като при това често се избираше въ разни комисии, въ които бѣше твърде усърденъ и полезенъ работникъ.

Членътъ на настоятелството отъ сегашния съставъ, зап. ген. *Ип. Русевъ*, министъръ на вътрешнитѣ работи и народното здраве, и следъ като зае високия си постъ не престана да се интересува за Дружеството и всячески му услужва и го подпомага. Въ нѣколко извънредни случая той замѣства председателя съ честъ и достойнство.

* * *

Ние ще завършимъ нашитѣ бележки по случай 25-годишния животъ на Славянското дружество въ България съ заветитѣ, които сж ни оставили неговитѣ най-предни ревнители и заслужили на славянската идея въ България ратници:

„Като влива погледъ на дълбоко, въ неизвестното бъдеще и като взема предъ видъ усложненията, които то може да крие, Дружеството ни се укрепява все повече въ убеждението, че щитъ на отбрана и якоръ на спасение за славянскитѣ народи ще се намѣри само въ тѣхното взаимно опознаване и духовно единение“.— думи на покойния подпредседателъ Ст. Костовъ, казани на тържественото събрание, уредено отъ Славянското дружество на 19 февр. 1912 г. ст. ст. (Чети „Слав. Гласъ“ год. 1912, кн. II — „Най-важни факти изъ живота на Славянското Дружество въ България“).

Славянското вѣруу на д-ръ Ораховацъ е изложено въ неговитѣ две изявления на Татянинскитѣ празници въ София въ 1919 и 1920 год. — празници, на които той никога не е пропусналъ да присѣдствава, освенъ веднѣжъ, когато сериозна болестъ му е отнела възможность да стори това. Тия твърде важни, пропати съ благородно вдъхновение изявления на д-ръ Ораховацъ сж напечатани въ „Славянски Гласъ“ год. XIII, кн. 5—6 и год. XIV, кн. 5—6 („О славянской взаимности“ и „Грѣхътъ на славянството“).

„Славянството нѣма да загине“, казва той въ едно отъ тия послания, „защото най-после то ще разбере, че спасението му е въ сговора и взаимнага поддръжка“, — „нѣма бъднина за отделнитѣ славянски народи въвъ отъ славянската сплотеностъ“, се провиква покойниятъ нашъ подпредседателъ, и отправя позивъ къмъ всѣки единъ славянинъ да си постави за важна целъ да проповѣдва идеята за славянската взаимность и да се бори за нея.

Славянския мирогледъ на председателя С. С. Бобчевъ е изложенъ въ заключителната глава на неговата книга „Славянскиятъ свѣтъ преди и следъ великата свѣтовна война“ („Слав. Библиотека“ издание на Слав. д-во въ България, год. III, кн. 2—4).

Въ съжстенъ видъ той мирогледъ е изразенъ и въ чепната статия на този Юбилеенъ Сборникъ на Дружеството ни. Като основна и ръководна мисълъ на управителното тѣло на Славянското Дружество въ България се изтъква мисълта, че „както и да правятъ славянскитѣ народи, никой отъ тѣхъ не може да добрува при нещастieto и неволитѣ на други славянски народи“. Да свършимъ нашия признателенъ поменъ за основателитѣ и ревнителитѣ на Славянското Дружество въ България презъ 25-годишното му съществуване съ същитѣ думи, съ които се завършва чепната статия на тоя „Сборникъ“ отъ председателя ни; и така да обединимъ началото и края му съ една идея и единъ духъ:

„Спасението на славянитѣ е невъзможно безъ едно опознаване, сближаване, споразумение. Да почнемъ отъ възможното: да почнемъ отъ културното, научното единение. Ние, аие, всички сме длъжни да сторимъ това. Тежко на онѣзи славяни, които мислятъ само за себе си, защото сега тѣмъ е добре, тѣ са се осигурили съ добри и здрави съюзници. Този славянски реализъмъ почива на пѣсъкъ. Славянската колективна душа се възмутила отъ него. Тя дари друго разрешение на въпроса и тя ще го намѣри въ програма, при осъществяването на която да се достигне идеалътъ: „славянитѣ са едно, славянитѣ са братя—членове на общото човѣчество, но за да встѣпятъ въ него честити, тѣ трѣбва по-напредъ да намѣрятъ щастие въ своята срѣда, трѣбва да премазватъ неволитѣ въ славянскитѣ народи, трѣбва да защитятъ особено онеоправданитѣ, пострадалиитѣ, оскърбенитѣ“. Ако взаимната помощ е човѣшка, християнска добродетель и задълженостъ, славянитѣ трѣбва да почнатъ упражнението на тази добродетель отъ себе си. Но преди всичко да се опознаемъ: нека се почне отъ това, като се уредятъ въ по-големитѣ, главнитѣ градове на Славянството по единъ умственъ центъръ за изучаване, споразумение и културно сближение. Отдавна е време за това“.

Славянското дружество въ България презъ 25-годишното си съществуване.

(Личенъ съставъ)

1. Настоятелства на Дружеството.

1899 – 1900. Председ.: Илия Куртевъ; подпредсед.: Петъръ Гичевъ; членове: Ив. Д. Чавдаровъ (касиеръ), Б. Мандушевъ (секретаръ), Н. Пр. Игнатий Рилски, П. Таневъ и К. Апостоловъ.

1901. Председ.: Н. В. Пр. Митроп. Партений; подпредсед.: Илия Куртевъ; членове: полк. Радко Дмитриевъ, П. Мусевичъ-Бориховъ (секретаръ), Ив. Вазовъ, Д. Яблански, Иеромонахъ Исифъ, Я. Митрошиниовъ, П. Таневъ.

1902. Председ.: Ив. Вазовъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; секретаръ: Ив. Цоневъ; касиеръ: Юрданъ Наумовъ; членове: Ст. Бобчевъ, полк. Р. Дмитриевъ, Ив. Д. Ивановъ, Ат. Дуковъ (секретаръ следъ Цоневъ), К. Спространовъ;

1903. Председ.: Ив. Вазовъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; секр.: Ат. Дуковъ; членове: С. С. Бобчевъ, полк. Р. Дмитриевъ, Ст. Лафчиевъ, Д. Яблански, Ив. Д. Ивановъ; касиеръ: Ю. Наумовъ¹⁾.

1904. Председ.: С. С. Бобчевъ, подпредсед.: Ст. Костовъ; секр.: Ат. Дуковъ; касиеръ: Ю. Наумовъ; членове: ген. Р. Дмитриевъ, Д. Яблански, Ив. Д. Ивановъ и В. Шахъ.

1905. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; секр.: С. Лафчиевъ; касиеръ: Н. Наумовъ; членове: ген. Р. Дмитриевъ, Д. Яблански, В. Златарски, Ив. Д. Ивановъ и В. Шахъ.

1906. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; секр.: С. Лафчиевъ; касиеръ: Ю. Наумовъ; членове: ген. Р. Дмитриевъ, Д. Яблански, проф. В. Златарски, Ив. Д. Ивановъ и Ст. Юрничъ;

1907. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; секр.: Ив. Д. Ивановъ; касиеръ: И. Цоловски; членове: генер. Р. Дмитриевъ, Д. Яблански, проф. В. Златарски, Ст. Юрничъ и П. Зографски.

1908. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; секр.: И. Д. Ивановъ; касиеръ: Ил. Цоловски; членове: ген. Диковъ, Д. Яблански, проф. В. Златарски, П. Зографски и С. Юрничъ.

1909. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; секр.: И. Д. Ивановъ; касиеръ: А. Д. Велевъ; членове: ген. Диковъ, проф. В. Златарски, П. Зографски, Г. Кертевъ и Г. Цвѣтиновъ.

¹⁾ Презъ годината се извърши въ настоятелството промѣна: вмѣсто подадена оставка г. Ив. Вазова общото събрание избира за председ. г. С. С. Бобчевъ, като на останалото вакантно мѣсто се избира г. В. Шахъ.

1910—1911. сѣщо както 1909 г.

1912. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; кр.: Ив. Д. Ивановъ; каснеръ Г. Цвѣтиновъ; членове: генер. Вълнаровъ, Ю. Хлѣбаровъ, проф. В. Златарски, П. Зографски и Кертевъ.

1913 и 1914. сѣщо както 1912.

1915. Председ. С. С. Бобчевъ; подпредсед.: Ст. Костовъ; кр.: Ив. Д. Ивановъ; каснеръ: Г. Цвѣтиновъ; членове: проф. Златарски, ген. Вълнаровъ, П. Зографски, подполк. Ст. Галъ и Н. Бижевъ.

1916, 1917 и 1918. сѣщо както 1915 г.

1919. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: П. Абрашевъ; д-ръ П. Ораховицъ; ковчежникъ: Д. Добревъ, библи.: Н. Бижевъ; домакинъ: С. Гвелъ; секр.: Г. Г. Губидѣльниковъ; членове: проф. В. Златарски, проф. Ст. Баламазовъ, зап. ген. Вълнаровъ, зап. ген. Русевъ и Г. Цвѣтиновъ.

1920 сѣщо както 1919 г.

1921. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: д-ръ П. Ораховицъ и П. Абрашевъ; секр.: Г. Г. Губидѣльниковъ; ковчежникъ: Д. Добревъ; домакинъ: зап. ген. Ивановъ; библи.: Н. Бижевъ; членове: проф. В. Златарски, д-ръ Ст. Сарафовъ, зап. ген. Ив. Русевъ, Г. Цвѣтиновъ и К. Чапрашиковъ.

1922 сѣщо както 1921 г.

1923. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: П. Абрашевъ и К. Батаповъ; секр.: Г. Г. Губидѣльниковъ; ковч.: Д. Добревъ; ом.: зап. ген. Н. Ивановъ; библи.: Н. Бижевъ; членове: проф. В. Златарски, д-ръ Ст. Сарафовъ, зап. ген. Ив. Русевъ, Г. Цвѣтиновъ, Л. Данаиловъ.

1924. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпред.: П. Абрашевъ и К. Батаповъ; секр.: Г. Г. Губидѣльниковъ; ковчежникъ: Л. Данаиловъ, дом.: зап. ген. Н. Ивановъ; библи.: Н. Бижевъ; членове: проф. В. Златарски, д-ръ Н. Колушевъ, зап. ген. Ив. Русевъ, Г. Цвѣтиновъ и Д. Добревъ.

1925. Председ.: С. С. Бобчевъ; подпредсед.: П. Абрашевъ и проф. В. Н. Златарски; секр.: Г. Г. Губидѣльниковъ; ковч.: Л. Данаиловъ; дом.: зап. ген. Н. Ивановъ; библи.: Н. Бижевъ; съветници: зап. ген. Ив. Русевъ, протопресв. д-ръ Ст. Цанковъ, Г. Цвѣтиновъ, д-ръ Н. Колушевъ и Д. Добревъ.

2. Почетни членове.

1899. 1. Високопресв. Климентъ, митрополитъ Търновски (поч. председателъ) († 1901)
1902. 2. Графъ Н. П. Игнатиевъ (Пгр.) († 1908)
1904. 3. Н. В. Пр. Архиеп. Шросмайеръ († 1905)
4. А. С. Будиловичъ (Пгр.) († 1908)
5. Т. Д. Флорянски (Киевъ) († 1919)
6. В. Н. Кораблевъ (Пгр.)
7. П. А. Кулаковски (Пгр.) († 1913)

8. Д-ръ Д. Н. Вергунъ (Пгр. сега въ Прага)
 9. А. А. Башмаковъ (Пгр. сега въ Парижъ)
 10. Д-ръ Конст. Иречекъ (Виена) († 1918)
 11. Маринъ Дриновъ (Харковъ) († 1906)
 12. Т. Н. Минковъ (Николаевъ) († 1906)
 13. Адолфъ Черни (Прага)
 14. Д-ръ Алфредъ Рудолфъ (Кралово Градецъ) († 1914)
 15. А. Райнвардъ (Прага)
 16. М. Дж. Миличевичъ (Бѣлградъ) († 1908)
 1905. 17. Хр. Г. Дановъ (Пловдивъ) († 1911)
 18. Д-ръ Люборъ Нидерле (Прага)
 19. Ген. А. Н. Куропаткинъ (Пгр.) († 1924)
 20. Любомиръ Бабичъ-Джалски (Загребъ)
 21. Ген. Сава Груичъ (Бѣлградъ) († 1913)
 22. Антонъ Ашкеричъ (Люблина) († 1912)
 23. Ген. А. А. Боголюбовъ (Пгр.) († 1909)
 1906. 24. Ив. Вазовъ (София) († 1921)
 25. Ген. П. Д. Паренсовъ (Петергофъ) († 1914)
 26. Хенрихъ Сенкевичъ (Варшава) († 1916)
 27. Емилъ Калужняцки (Черновицъ) († 1914)
 28. Павелъ Мудронъ (Турчански Св. Мартинъ) († 1914)
 29. Ватрославъ Ягичъ (Виена) († 1923)
 30. Стоянъ Новаковичъ (Бѣлградъ) († 1915)
 31. Н. Високопресв. митроп. Никодимъ Милашъ
 (Залъръ, Далмация) († 1916)
 32. Илия Куртевъ (София) († 1923)
 33. Яромиръ Челаковски (Прага) († 1914)
 34. Карелъ Крмаржъ (Прага)
 1907. 35. Н. И. В. Вел. кн. Влад. Александровичъ († 1909)
 1908. 36. Н. В. Пр. Митрофанъ, Митр. Черногорски
 37. А. С. Суворинъ (Пгр.) († 1912)
 38. Д-ръ Освалдъ Балцеръ (Львовъ)
 39. Йосефъ Холчекъ (Прага)
 40. Талей Сничипасъ (Загребъ) († 1914)
 41. Ил. Хрибаръ (Люблина)
 42. Илия Блъсковъ (Шумонъ) († 1913)
 43. Иоскимъ Груевъ (Пловдивъ) († 1912)
 44. Ив. Найденовъ (Пловдивъ) († 1910)
 45. Симо Матавулъ (Бѣлградъ) († 1908)
 46. Свѣтозаръ Хурбанъ-Ваянски (Турчански Св.
 Мартинъ) († 1916)
 47. Д-ръ Карелъ Грошъ (Прага) († 1920)
 48. Д-ръ А. Тресичъ-Павичичъ (Далмация)
 49. Георги Ив. Цанко-Кылчикъ (Комратъ)
 50. Ив. Ев. Гешовъ (София) († 1924)
 51. Ал. Ив. Гучковъ (Пгр. сега въ Берлинъ)
 1912. 52. Ген. К. Н. Рудановски (Пгр.) († 1914)
 53. Д-ръ М. В. Бехтеровъ (Пгр.)

54. Д-ръ Ярославъ Прайсъ (Прага)
 55. Божидаръ Марковичъ (Бѣлградъ)
 56. Джура Шурманъ (Загребъ)
 57. Д-ръ Ив. Тавчаръ (Люблина) († 1923)
 58. Марианъ Злѣховски (Краковъ)
 59. Д-ръ Д. А. Марковъ (Лѣвовъ Виена)
 60. Павелъ Орсагъ Звездославъ (Словашко) († 1921)
 61. Коста Стояновичъ (Бѣлградъ) († 1921)
 1914. 62. Н. и В. Вел. Кн. Ник. Николаевичъ (Пгр. сега
 въ емигр.)
 63. П. Н. Милуковъ (Пгр. сега въ Парижъ)
 1915. 64. А. И. Соболевски (Пгр — Москва)
 65. Н. Блж. Бѣлг. Екзархъ Иосифъ I († 1915)
 66. С. Я. Захей (София) († 1918)
 67. Д-ръ Ст. Стамболски (София)
 1922. 68. Ио. Мървички (София—Прага)
 69. Високопреосв. Симеонъ, митроп. Варненски и Про-
 славски (Варна)
 1923. 70. Луи Леже (Парижъ) († 1923)
 1924. 71. Арнсшъ (Ернестъ) Мука (Будишинъ)
 1924. 72. Николайъ Павловичъ Кондаковъ († 1925)
 1925. 73. В. Ив. Немировичъ Данченко (Прага)

3. Действителни членове.

1899 г. — 57	1910 г. — 1902	1919 г. — 1477
1902 г. — 349	1911 г. — 1546	1920 г. — 1912
1903 г. — 809	1912 г. — 1550	1921 г. — 2458
1904 г. — 906	1913 г. — 1151	1922 г. — 2560
1905 г. — 1174	1914 г. — 1050	1923 г. — 3120
1908 г. — 1348	1918 г. — 860	1924 г. — 3291
1909 г. — 1620		

Съдържание:

	стр.
1. С. С. Бобчевъ — Славянското дружество преди педесет и пет години и сега	3
2. М. Г. Попруженко — Издателската дейност на славянското дружество въ България	14
3. Г. В. Флоровскій — Вселенско предание и славянская идея	25
4. Йосефъ Холечекъ — Днешното състояние на славянската идея въ Чехословацката Република	33
5. Рад. Сисъ — Кратък прегледъ на българо-чешките културни сншения	35
6. Андре Мазонъ — Къмъ въпроса за славянското сътрудничество на научна почва	49
7. Акад. В. А. Францевъ — Объ одномъ старомъ общеславянскомъ новугъ	54
8. Йежи Погоновски — Организация на славястиката	60
9. Д-ръ Антонинъ Хайнъ — Къмъ въпроса за славянското осмислене	61
10. А. Ст. Магръ — Журнализмъ и славянская солидарность	63
11. С. С. Бобчевъ — Около Санъ-Утефано	67
12. † Соф. митрополитъ Стефанъ — Дългътъ на славянството къмъ Македония	71
13. Д-ръ Ст. Даневъ — Славянски малцинства въ славянски държави	76
14. Проф. Ст. Младеновъ — Пятъ къмъ велика Югославия	81
15. † Пловдивски митрополитъ Максимъ — Опознаване е нужно	86
16. Протоерей А. Тулешковъ — Славянското духовенство за славянската идея	88
17. Д-ръ Йосефъ Кудела — Славянската идея въ чехословацките леги	91
18. Карелъ Шкорпилъ — Славянски научно-културенъ центъръ въ Цариградъ	95
19. Ив. В. Мървична — Славянската епопея на Алфонсъ Мула и бъдещиятъ Славянски домъ	102

	стр.
20 А. А. Башмаковъ — Кризисъ славянской идеи	105
21. Проф д-ръ Йосефъ Пата — България и Чехо- словашко	111
22. Ник. Д. Стоиловъ — Славянската солидарность и Франция	113
23. Ст. п. Василевъ — Слависти и славянофили .	116
24. Тома Васильовъ — Разсадникъ на славянска взаимность	121
25. Д-ръ Ив. Есихъ — Славянската идея въ България	125
26. Ив. Кириловъ — Пътюмъ изъ славянскитѣ земи	133
27. Отонъ Барбаръ — Какъ гледать поляцитѣ на България и българитѣ	138
28. Д. Уста Генчовъ — Първото славянско друже- ство въ България	152
29. Люба Касжрова — Славянското у Елишка Красногорска	163
30. Д-ръ Н. Бобчевъ — Основатели и ревнители на Славянското дружество въ България	170
31. Славянското дружество въ България презъ 25-годишното си съществуване (личень съставъ) .	183

ЦЕНА 60 ЛЕВА